TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA NUSRETİYE CAMİİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Zehra Nur SALMAN

Ankara - 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA NUSRETİYE CAMİİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Zehra Nur SALMAN

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara - 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA NUSRETİYE CAMİİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR	
2- Doç. Dr. Murat ÇERKEZ	
3- Doç. Dr. Nurullah YAZAR	

Tez Savunması Tarihi

10.09.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR danışmanlığında hazırladığım "Arşiv Belgeleri Işığında Nusretiye Camii (Ankara 2020)" adlı yüksek lisans ☒ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Zehra Nur SALMAN

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti askerî, siyasî, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda karışık ve çalkantılı dönemlerden geçmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısındaki otuz yıllık zaman dilimi içinde Sultan olan II. Mahmut, Devleti Avrupalılaştırma çabalarıyla özdeşleşen tarihî şahsiyetlerdendir. Onun yaptırdığı Nusretiye Camii, yapıldığı zamanla ilgili bilgiler sunan ve dönemin ruhunu yansıtan önemli eserlerdendir. Tez konusu araştırmalarımız sırasında dikkatimizi çeken bu seçkin eser hakkında tarihî belgelere dayanan bir çalışma yapılmadığı fark edilmiştir.

Nusretiye Camii, Osmanlı mimarisinde Barok üsluptan Ampir üsluba geçişi simgeleyen ilk eser olması bakımından önemlidir. Bununla birlikte Klasik Osmanlı külliye yapısındaki unsurlar burada kullanılmamış ve cami, kışla yapısıyla bir bütün oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde yapılan çevre düzenlemeleriyle caminin bu hususiyeti kaybolmuştur. Caminin isimlendirilmesi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışıyla ilişkilendirilmesi bakımından da dikkat çekicidir. Bu kıymetli eserin tarihî veriler ışığında detaylı bir şekilde incelenmesinin isabetli olacağı düşünülmüştür.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yol gösterici olan, engin bilgileriyle çalışmalarımın her aşamasında beni destekleyen değerli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR'a, arşiv belgelerinin okunmasında tecrübelerinden yararlandığım sevgili babam Kâni ÖZYER'e, tez hazırlama sürecinde anlayışı ve desteği ile yanımda olan kıymetli eşim Hüseyin Enes SALMAN'a ve değerli ailelerimize çok müteşekkirim…

Zehra Nur SALMAN

Ankara 2020

İçindekiler Tablosu

ÖNSÖZ i
KISALTMALAR iii
RESİMLER TABLOSU v
GİRİŞ 1
A. Konunun Önemi, Amacı ve Sınırlılıklar 1
B. Metot ve Kaynaklar 2
C. Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi 8
I. BÖLÜM: NUSRETİYE CAMİİ 23
1.1. Caminin İnşa Edildiği Yer 27
1.2. İnşa Süreci 33
1.3. Bânisi: Sultan II. Mahmut 50
1.4. On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teşkilatı Bağlamında Nusretiye Camii'nin Mimarıyla İlgili Tartışmalar 62
1.5. Plânı ve Mimarisi 71
1.6. Süslemeler 94
1.7. Kitabeler 104
1.8. Caminin Geçirdiği Tamirler ve Günümüzdeki Durumu 121
II. BÖLÜM: NUSRETİYE CAMİİ'NİN MÜŞTEMİLÂTI VE CAMİ GÖREVLİLERİ 160
2.1. Nusretiye Camii'nin Müştemilâtı 160
2.1.1. Şadırvan 160
2.1.2. Sebil 164
2.1.3. Muvakkithâne 171
2.1.4. Saat Kulesi 175
2.2. Nusretiye Camii'nin Görevlileri 181
SONUÇ 198
KAYNAKÇA 204
EKLER 223
ÖZET 253
ABSTRACT 255

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

Çev.: Çeviren

DBİA: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

H.: Hicrî

Haz.: Hazırlayan

M.: Miladî

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Devlet Arşivleri Belge Kısaltmaları

A.}AMD	:Sadâret - Âmedî Kalemi Evrakı
A.}MKT	:Sadâret - Mektubî Kalemi Evrakı
A.}MKT.DV	:Sadâret - Mektubî Kalemi Deâvi Evrakı
A.}MKT.MHM	:Sadâret - Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı
A.}MKT.NZD	:Sadâret - Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair Evrakı
A.}MKT.UM	:Sadâret - Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı
AE.SMHD.II	:Ali Emiri - Mahmud II
BEO	:Bâbıâli Evrak Odası
DH.İ.UM	:Dâhiliye Nezâreti - İdare-i Umumiye
EV.BRT	:Evkâf - Berat
EV.d	:Evkâf - Evkâf -Defterleri
HAT	:Hatt-ı Hümâyûn
HH.d	:Hazine-i Hassa - Hazine-i Hassa Defterleri
HR.MKT	:Hâriciye Nezâreti - Mektubî Kalemi
İ.DH	:İrâde - Dâhiliye

İ.EV :İrâde - Evkâf

İ.MVL :İrâde - Meclis-i Vâlâ

İ.ŞD :İrâde - Şûrâ-yı Devlet

İ.TAL :İrâde - Taltifat

İE.HAT :İbnülemin - Hatt-ı Hümâyûn

MVL :Meclis-i Vâlâ

ŞD :Şûrâ-yı Devlet

TS.MA.d :Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi - Defterleri

TS.MA.e :Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi - Evrakı

Y.A.RES :Yıldız - Sadâret Resmi Evrâkı

RESİMLER TABLOSU

Resim 1- Câmi-İ Nusret Madalyaları (İşkodra Madalyaları Olarak Da Bilinir) 26
Resim 2 - Pervititch Haritasında Tophane (Sağ Alt Köşede Nusretiye Camii Görülür.) 28
Resim 3 - Nusretiye Camii Ve Çevresinin Günümüzde Uydu Haritasından Görünüşü 30
Resim 4 - T. Allom'un Tophane Ve Nusretiye Camii Gravürleri 31
Resim 5-Thomas Cole-The Voyage Of Life:Youth (1842) 32
Resim 6 - Sultan Iı. Mahmut Portreleri 54
Resim 7 - Schlesinger'in Tabloları 55
Resim 8 - Tasvir-İ Hümâyun Nişanları 56
Resim 9 - Mehmed Rasim Ağa'nın İmzası Ve Mührü 66
Resim 10-Nusretiye Camii Cephe Görünümleri 74
Resim 11- Nusretiye Camii Doğu Cepheden Görünüş 76
Resim 12-Nusretiye Camii Ve Tophane Saat Kulesi Kuşbakışı Görünüş 76
Resim 13–Ana Yoldan Görünüş (2019) 77
Resim 14-Cami Girişi (2019) 77
Resim 15-Cami Girişi Ve Merdivenler (2019) 77
Resim 16-Ana Yoldan Avluya Giriş (2019) 78
Resim 17-Avludan Caminin Görünüşü (2019) 78
Resim 18-Müezzin Mahfilinden Mihrap Görünümü (1959) 79
Resim 19-Hünkâr Kasrı Hünkâr Bölümü Dış Cephe (2019) 80
Resim 20-Kuzey Cephe Görünümü (1959) 81
Resim 21-Kuzey Cepheden Görünüm 82
Resim 22-Müezzin Mahfilinin Oval Kubbesi (2019) 83
Resim 23-Hünkâr Kasrı Pencereleri (2019) (Solda Avludan Girilen Paşa Kısmı, Sağda Hünkâr Kısmı) 84
Resim 24-Kıble Duvarı Ve Hünkâr Mahfili (2019) 85
Resim 25-Harime Giriş, Hünkâr Mahfili Ve Müezzin Mahfili (2019) 85
Resim 26-Kubbe (2019) 85
Resim 27-Vaaz Kürsüsü (2019) 86
Resim 28-Mihrap Sofası Ve Minber (2019) 86
Resim 29-Hünkâr Kasrı Hünkâr Odası Bölümü Dışardan Görünüşü (2019) 88
Resim 30-Hünkâr Kasrı Hünkâr Girişi (2019) 89
Resim 31-Hünkâr Kasrı Hünkâr Girişi İçerden Görünümler (2019) 90

Resim 32-Hünkâr Odası (2019) 90
Resim 33-Hünkâr Mahfili İçerden Görünüm (2019) 91
Resim 34-Hünkâr Mahfili İçerden Görünüm Ve Mahfil Kafes Detayı (2019) 92
Resim 35-Hünkâr Mahfili Kavukluk (2019) 93
Resim 36-Hünkâr Mahfili Kubbe Detayı (2019) 93
Resim 37-Cami Girişi-Son Cemaat Yeri Korkulukları (2019) 94
Resim 38-Avludan Caminin Üst Cephe Görünümü (2019) 95
Resim 39 – Cami Girişi Merdivenleri Ve Galerilerde Perde Motifleri (2019) 96
Resim 40-Cami Girişi Kitabe Ve Kubbeler (2019) 97
Resim 41-Son Cemaat Yerindeki(Sol) Ve Cami İçindeki(Sağ) Pencere Süslemeleri (2019) 98
Resim 42-Mihrap Ve Mihrap Nişinden Kubbe Görünümü (2019) 98
Resim 43-Minber Detayları (2019) 99
Resim 44-Kubbe Süsleme Detayı (2019) 100
Resim 45-Kubbe Süsleme Detayı (2019) 100
Resim 46-Hünkâr Mahfili Cami İçinden Görünüm (2019) 101
Resim 47-Müezzin Mahfili (2019) 102
Resim 48 - Vaaz Kürsüsü (2019) 102
Resim 49-Minare Detayları (2019) 103
Resim 50-Mihrap Sofasındaki Deveboynu Çıkış Ve İnişler (2019) 105
Resim 51-Kitabe Kuşağının Başladığı Yer (2019) 106
Resim 52-Kitabe Kuşağının Bitişi Ve Solda Madalyon İçinde Rakım Efendi'nin İstifli İmzası (2019) 107
Resim 53-Giriş Kapısı Kitabesi (2019) 110
Resim 54-Muvakkithane Kitabesi (2019) 112
Resim 55-Hünkâr Girişi Kitabesi (2019) 114
Resim 56-Hünkâr Mahfili İç Kitabe (2019) 114
Resim 57-Hünkâr Mahfili Dış Kitabe (2019) 115
Resim 58-Son Cemaat Yeri-Doğu Revaklara Açılan Kapı Kitabesi (2019) 116
Resim 59-Son Cemaat Yeri, Batı Revaklara Açılan Kapı Kitabesi (2019) 117
Resim 60- Hünkâr Kasrı-Paşa Odasından Mahfile Açılan Kapı Üzerindeki Kitabe (2020) 118
Resim 61-Hünkâr Kasrı-Hünkâr Dairesine Açılan Kapı Üzerindeki Kitabe (2020) 119
Resim 62-Nusretiye Camii'nin 1838 Yılına Ait Bir Gravürü (J.F. Lewis) 154
Resim 63-Tophane Ve Nusretiye Camii 1850'li Yıllar (Abdullah Fréres) 155

Resim 64-Denizden Nusretiye Camii Ve Saat Kulesi 1880'li Yıllar (Abdullah Fréres) 156
Resim 65-Nusretiye Camii, Tophane Saat Kulesi Ve Kışla Yapısı-1889 Yılı 157
Resim 66-Nusretiye Camii Ve Çevresi 1950'li Yıllar (Jack Birns) 157
Resim 67-Galataport İnşaatı Ve Nusretiye Camii (Anadolu Ajansı) 159
Resim 68-Galataport Projesi 159
Resim 69 - Nusretiye Camii Şadırvanı (J. Robertson-1850'ler) 162
Resim 70 - Günümüzde Nusretiye Camii Şadırvanı (2019) 163
Resim 71 - 1855 Yılında Nusretiye Camii Muvakkithanesi Ve Sebili Orijinal Yerlerinde 165
Resim 72 - Nusretiye Sebili 166
Resim 73 - Nusretiye Sebili (2019) 168
Resim 74 - Nusretiye Sebili Avluya Bakan Cephe (2019) 169
Resim 75 - Nusretiye Camii Ve Önünde Sultan Iı. Abdülhamit Çeşmesi 170
Resim 77 - Muvakkithane Ve Sebil Orijinal Yerlerinde (1853-1858 Arası-J. Robertson) 172
Resim 78 - Nusretiye Muvakkithanesi (2019) 173
Resim 79 - Nusretiye Muvakkithanesi (2019) 174
Resim 80- T. Allom'un Gravürü (Solda) 176
Resim 81 - E. Flandin'in 1840 Tarihli Gravürü (Sağda) 176
Resim 82 - Nusretiye Saat Kulesi-1853-J. Robertson (Soldaki) 178
Resim 83 - Nusretiye Saat Kulesi-1875-P. Sebah (Sağdaki) 178
Resim 84 - Tophane Saat Kulesi Ve Cami İle Kışla Yapısı (1890) G. Berggren 179
Resim 85 - Nusretiye Saat Kulesi Günümüz 180

Rölöve 1 - Nusretiye Külliyesi Vaziyet Planı 73

Plan 1 - Nusretiye Camii Planı 73
Plan 2 - Nusretiye Camii Şadırvanı 161

GİRİŞ

A. Konunun Önemi, Amacı ve Sınırlılıklar

Keşif ve inşaat defterleri, Osmanlı mimarî tarihiyle ilgili birçok bilinmeyen hususu içermektedir. Bu belgeler yardımıyla, bir eserin yapım ve onarım sürecindeki harcamaların kaydedilmesi, inşaat malzemelerinin adları, kullanım miktarları, kullanıldıkları kısımların tespiti ile malzeme temin edilen yerlerin bilinmesi sağlanır. Yapıların inşasında çalışan işçi-kalfa-mimar kayıtları ve ilgili meslek grupları, dönemin sosyal yaşantısı hakkında ipuçları içerir. Ayrıca bunun için tutulan malî kayıtlar devletin ekonomik durumunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma döneminde derin izler bırakan Sultan II. Mahmut'un yaptırdığı Nusretiye Camii, tarihî yarımada dışında Boğaz kıyısında bir kışla yapısının içine inşa edilmiş ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışının zaferiyle ilişkilendirilmiştir. Osmanlı mimarisinde Barok üsluptan Ampir üsluba geçiş eserlerinin ilkidir. Caminin dinî temsiliyetini, hünkâr kasrının dünyevî temsiliyetiyle birleştiren ve cami tipolojisinde kendinden sonraki sultan camilerini etkileyen bir eser olarak yapıldığı devrin ruhunu yansıtır. Caminin mimarı olup olmadığıyla ilgili tartışmalar bir yana, camiyi inşa ettiği bilinen Krikor Amira Balyan, bu yüzyılda 4 kuşak boyunca çok sayıda büyük ölçekte esere imza atmış olan Balyan ailesinin atasıdır.

Tüm bu hususlar, çalıştığımız konunun önemini vurgulamaktadır ve bizi Nusretiye Camii'yle ilgili yapılan çalışmalara yönlendirerek Osmanlı arşivlerini ve diğer tarihî kaynakları incelemeye sevk etmiştir. Amacımız, Osmanlı sanat ve mimarlık tarihini aydınlatan belgeler ve döneme ait kaynaklar ışığında, Sultan II. Mahmut'un yadigârı olan Nusretiye Camii'ne dikkat çekmek ve bu konuda yapılan çalışmaları toplu biçimde ortaya koymaktır. Caminin inşasıyla ilgili herhangi bir plan-proje, inşaat defteri veya inşaat keşfi belgesine rastlanmamıştır. Çalışmamız Nusretiye Camii ile sınırlı tutulmuş, bununla

birlikte ulaşabildiğimiz belgeler kadarıyla sebil, muvakkithane, saat kulesi gibi unsurlarının geçirdiği onarımlar ile cami görevlileriyle ilgili bilgiler ortaya konulmuştur.

B. Metot ve Kaynaklar

Nusretiye Camii'yle ilgili araştırmamıza Topkapı Sarayı Müzesi Arşivleri, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri taranarak başlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivleri'ne araştırma izni için müracaat edildiğinde, kendilerindeki arşiv belgelerini T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesine gönderdikleri yanıtı alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki araştırmalarımızda çok sayıda çok yapraklı evkâf defterlerine ulaşılmıştır. İnceleyebildiğimiz kadarıyla bunların camiyle ilgisi olmayan karışık defterler olduğu görülmüş ve içlerinde Nusretiye Camii'nin inşası, keşifleri, onarımıyla ilgili belgelere rastlanmamıştır. Çalışma süremizin sınırlı olması nedeniyle tamamını değerlendirme fırsatı bulamadığımız bu defterler çalışma dışında bırakılmıştır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde farklı zamanlarda farklı isimlerle yaptığımız araştırmalarda toplam 252 adet belgeye ulaşılmıştır. Bunlar içinde caminin inşasıyla ilgili herhangi bir belge bulunamamıştır. Ulaştığımız belgeler içinde sayıca büyük çoğunluğu 109 adet tevcihatla cami görevlilerinin tayinleri oluştururken, camide yapılan selamlık törenleri ve sunulan maruzatlarla ilgili 58 adet belge, caminin geçirdiği tamirler, küçük inşaatlar ve mefruşatla ilgili 58 adet belge ve diğer konularla ilgili 26 adet belge yer almaktadır. Bunların tamamını değerlendirmenin süre olarak mümkün olamayacağı göz önünde bulundurularak camideki inşa, tamir, onarım, mefruşat faaliyetleriyle ilgili belgelerle, cami görevlilerinin tevcihatları, tez konumuz kapsamında incelenmiş ve kronolojik olarak sıralanmıştır.

Evkaf-Berat sınıflandırması altında tespit edebildiğimiz 109 belge, 1846 yılından 1909 yılına kadar uzanır. Bunun hâricinde bundan önceki ve sonraki dönemlerde yapılan

ve farklı sınıflandırmalar içinde bulunan ilgili belgeler de gösterilmiştir. Tamir belgeleri birinci bölümde caminin Geçirdiği Tamirler ve Günümüzdeki Durumu kısmında incelenmiş, cami görevlilerinin tevcihatları ve diğer ilgili belgeler ise çalışmamızın sonunda Nusretiye Camii Görevlileri başlığı altında değerlendirilmiştir.

Devlet Arşivleri'nde yapılan araştırmalarda Nusretiye Camii'yle ilgili 55 adet inşa ve tamir belgesine ulaşılabilmiştir. Bunlardan 2 tanesi Sadaret-Amedi Kalemi Evrakında[1]; 1 tanesi Sadaret-Mektubî Mühimme Kalemi Evrakında[2]; 10 tanesi Babıali Evrak Odası evraklarında[3], 3 tanesi Evkaf Defterleri evraklarında[4], 3 tanesi Hatt-ı Hümâyun evrakında[5], 7 tanesi İrade-Dâhiliye evraklarında[6], 6 tanesi İrade-Evkaf evraklarında[7], 4 tanesi İrade-Meclis-i Vâlâ evraklarında[8], 4 tanesi İrade-Şûrâ-yı Devlet

[1] Devlet Arşivleri A.} AMD: 5-98; 73-79.

[2] Devlet Arşivleri A.} MKT.MHM: 353-10.

[3] Devlet Arşivleri BEO: 6-414; 135-10078; 178-13291; 746-55910; 1481-111004; 1564-117242; 2896-217140; 3245-243374; 3446-258406; 3630-272247.

[4] Devlet Arşivleri EV.d: 23888; 36390; 28219.

[5] Devlet Arşivleri HAT: 1586-11; 1586-12; 551-27190.

[6] Devlet Arşivleri İ. DH: 184-10208; 188-10516; 208-12005; 468-31338; /482-32487; 736-60324; 742-60646.

[7] Devlet Arşivleri İ. EV: 3-4; 12-30; 26-4; 24-53; 41-17; 46-41.

[8] Devlet Arşivleri İ.MVL: 233-8094; 320-13614; 360-15784; 428-18809.

evraklarında[9], 3 tanesi Meclis-i Vâlâ evraklarında[10], 10 tanesi Şûrâ-yı Devlet evraklarında[11], 2 tanesi Yıldız-Resmî Maruzat evraklarındadır.[12]

Bununla birlikte caminin mefruşatıyla ilgili 4 adet belgeye ulaşılmıştır. Bu belgelerden 1 tanesi Evkaf Defterleri evraklarındadır ve içinde farklı camilerle birlikte Nusretiye'nin tamirleriyle, görevlilerin taamiye masrafları da bulunmaktadır.[13] 1 tanesi Hatt-ı Hümâyun evraklarında[14], 1 tanesi İrade-Dâhiliye evraklarında[15], 1 tanesi de İrade-Şûrâ-yı Devlet evraklarındadır.[16]

İnşa ve tamirle ilgili 55 adet belgeden 12 tanesi, caminin imamları ile kayyım ve muvakkithane görevlisine tahsis edilen meşruta-hânelerle ilgilidir. 10 tanesi, Nusretiye Camii'nin başka yapılarla ortak masraflarını içermektedir. Sadece Nusretiye Camii'yle ilgili olduğunu tespit edebildiğimiz 29 adet tamir belgesi bulunmaktadır. Cami şadırvanının yeniden inşası ve sonrasında keşfiyle ilgili 2 adet belge bulunmaktadır. Belgelerden 1 tanesi için belge tarama sisteminde caminin minarelerinin tamiriyle ilgili olduğu yazmaktadır ancak içerik olarak alakasızdır. Belgelerden 1 tanesi de camiye bağlı olduğunu öğrendiğimiz bir sıbyan mektebiyle ilgilidir.

---

[9] Devlet Arşivleri İ. ŞD: 65-3850; 78-4602; 84-4991; 118-7070.

[10] Devlet Arşivleri MVL: 330-81; 351-19 [içerikle alakasız belge]; 836-72.

[11] Devlet Arşivleri ŞD: 2390-51; 107-38; 125-16; 137-5; 150-94; 152-7; 175-43; 181-39; 191-2; 194-42.

[12] Devlet Arşivleri Y.A.RES: 145-38; 149-60.

[13] Devlet Arşivleri EV.d: 28219.

[14] Devlet Arşivleri HAT: 1569-41.

[15] Devlet Arşivleri İ. DH: 627-43623.

[16] Devlet Arşivleri İ. ŞD: 98-5825.

Caminin inşasının tamamlandığı 1826 yılından, camiyle ilgili tespit edebildiğimiz son tamir belgesi tarihi olan 1909 yılına kadarki 83 yıllık zaman dilimi içinde, camiyle ilgili 41 adet tamirat belgesi bulunmuştur. Ancak bu durum caminin 41 kere tamir geçirdiği anlamına gelmemektedir. Çünkü bir tamirin devam ettiği veya bittiği zamanki belgeler aynı tamirden bahsetmek bakımından birbirine bağlı olabilmektedir. Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze gelinceye kadarki süreçte ise Nusretiye Camii, iki kere küçük çaplı ve üç defa büyük çaplı onarımlar geçirmiştir. Bunlardan sonuncusu 2012-2017 yılları arasında olup *Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı restorasyon çalışması* şeklinde nitelendirilmektedir.[17]

Belgelerin tarihleriyle ilgili Miladi, Hicri, Rumi takvim dönüşümleri konusunda Türk Tarih Kurumu internet sayfasında yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu[18] esas alınmıştır. Buna göre, araştırma yaptığımız eserlerde ve arşiv belgelerinde geçen Miladi/Hicri/Rumi tarihler metinde geçtiği gibi verilirken, ilgili tarihlerin Miladi/Hicri/Rumi karşılıkları, Tarih Çevirme Kılavuzuna göre, köşeli parantez içinde […] gösterilmiştir.

Sadece arşiv belgeleri kullanılarak bir yapının hakkıyla değerlendirilemeyeceği açıktır. Bu bağlamda Nusretiye Camii için İstanbul Beyoğlu Müftülüğüne dilekçe yazılarak gerekli izinler alınmış ve iki gün süreyle cami içerden ve dışardan incelenerek çevresinde gezilerde bulunulmuş ve fotoğrafları çekilmiştir.

Çalışmamızın Giriş bölümünde Osmanlı mimarisinin Batılılaşma süreci anlatılmış ve bu süreçle ilgili Semavi Eyice, Doğan Kuban, Mustafa Cezar, Ayda Arel, Nurcan İnci, Afifte Batur, Oktay Aslanapa, Aptullah Kuran ve nice araştırmacıların eserlerine başvurulmuştur.

---

[17] M. Kadıoğlu, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.169-181.

[18] https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/ (Erişim Tarihi: 10.05.2020)

Nusretiye Camii iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde caminin inşa edildiği bölge, inşa edilme süreci, isimlendirilmesi, açılış töreni, mimarisi, süslemeleri, geçirdiği onarımlar, günümüzdeki durumu, camiyi yaptıran Sultan II. Mahmut'un hayatı ve kişiliği ile caminin mimarıyla ilgili tartışmalara değinilmiştir. İkinci bölümde ise caminin etrafındaki muvakkithane, sebil ve saat kulesi unsurları ile caminin görevlileriyle ilgili belgeler ele alınmıştır.

Caminin inşa edildiği Tophane semti; o dönemlerde İstanbul'u gezen yabancı seyyahlar Allom ve Walsh'un gözünden anlatılmış, Godfrey Goodwin, Selçuk Mülayim ve Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun yazıları kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırmamızda caminin inşa süreciyle ilgili arşiv kayıtlarını bulamadığımız için bunlarla ilgili bilgiler veren tarihî kaynaklara başvurulmuş ve Sahaflar Şeyhizâde Vakanüvis Seyyid Mehmed Esad Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tarih*'leri, Mehmed Raif Efendi'nin *Mir'ât-ı İstanbul* adlı eseri, Mehmed Dâniş Bey'in *Netîcetü'l-Vekâyi* adlı eseri ile Ali Satı Efendi'nin *Hadîkatü'l-Cevâmi* adlı eseri kullanılmıştır.

Caminin bânisi bölümünde Sultan II. Mahmut'un hayatı, kişiliği, dönemin önemli olayları ve mimari faaliyetlere değinilmiş, bunun için Kemal Beydilli, Necdet Sakaoğlu, Halil İnalcık, İlber Ortaylı, Niyazi Berkes, Mehmet İpşirli, Mübahat S. Kütükoğlu, Günsel Renda, Mustafa Öztürk, Oktay Aslanapa, Doğan Kuban, Tahsin Öz, Şefaattin Deniz gibi araştırmacıların eserlerine başvurulmuştur. Devamında caminin mimarının kim olduğuyla ilgili tartışmalar bağlamında camiyi inşa ettiği bilinen Krikor Amira Balyan'a değinilmiş ve Hassa Mimarlar Ocağı'nın bozuluşuyla bu yüzyılda inşaat örgütlenmesinde görülen değişiklikler anlatılmıştır. Bunun için Şerafettin Turan, Abdulkadir Dündar, Selman Can, Oya Şenyurt, Feridun Akozan, Selçuk Batur, Pars Tuğlacı, Kevork Pamukciyan, Berc Erziyan gibi araştırmacıların eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Caminin mimarisi ve süslemeleriyle ilgili bölümlerde caminin planları verilmiş, mimari öğelerin tasviri caminin dışından başlanılarak harimine doğru işlenmiş ve cami hakkındaki üslup tartışmalarına değinilmiştir. Süslemelerde ise süslemenin bulunduğu yer ve üzerine işlendiği malzemeye göre bilgi verilmiştir. Tüm bunlara kaynak olarak Tahsin Öz, Godfrey Goodwin, Celal Esad Arseven, Oktay Aslanapa, Semavi Eyice, Doğan Kuban, Yasemin Suner, Filiz Yenişehirlioğlu vb. araştırmacıların yazıları yanında ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri kullanılmıştır. Caminin kitabeleri için ayrıca bir başlık açılarak ana giriş kapısı üzerindeki kitabeden başlanmak üzere diğer tüm kapılar üzerindeki kitabeler incelenmiş, hat özelliklerine değinilmiş, atıf yapılan Kur'an-ı Kerim ayetleri ile hadisler gösterilmiştir. Bu amaçla İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Süleyman Berk, Uğur Derman, Ali Rıza Özcan, Fatih Özkafa gibi araştırmacıların çalışmalarına müracaat edilmiştir.

Caminin geçirdiği tamirler ve günümüzdeki durumu bölümünde T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde ulaşılan inşa, tamir ve mefruşatla ilgili 59 adet belge, hangi tasnif sistemlerine ait oldukları ve içerikleri belirtilerek Miladi tarihlerine göre sıralanmıştır. Bunlardan, camideki büyük tamirlere veya caminin belirgin bir unsuruna ait olanlar ile kalfa isimlerinin geçtiği belgelerin Türkçe transkriptleri verilmiştir. Caminin Cumhuriyet döneminden itibaren geçirdiği onarımlarla ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı'na müracaat edilmiş, Restorasyon dergileri incelenmiş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından caminin 2012-2017 yılları arasında geçirdiği kapsamlı restorasyon çalışmaları için çıkarılan *Nusretiye Külliyesi* adlı eser kullanılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise camiyle birlikte bir manzûme oluşturan şadırvan, sebil, muvakkithane, saat kulesi unsurları ve caminin görevlileriyle ilgili belgelere ayrılmıştır. Bunların mimari biçimleri ve süsleme özelliklerinden bahsedilerek, haklarındaki tarihî bilgilerle inşa-tamir belgeleri ve günümüzde geçirdikleri onarımlar

değerlendirilmiştir. Bunlar için Godfrey Goodwin, Allom ve Walsh, Semavi Eyice, Doğan Kuban, Hakkı Acun, Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Yasemin Suner, Şefaattin Deniz, Salim Aydüz gibi araştırmacıların eserleri ve ilgili lisansüstü tezler incelenmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, çalışmamızda İSAM, IRCICA, SALT Araştırma gibi çevrimiçi erişime açık veri tabanlarıyla diğer internet kaynakları kullanılmış ve Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi gibi kütüphanelerde araştırmalar yapılmıştır.

C. Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi

"*İmparatorluğun en uzun yüzyılı*" olarak adlandırılan 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin en sancılı ve yorucu dönemidir. Geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asırda ortaya çıkmıştır.[19] 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti her yönden dağılmaya doğru gitmektedir. Devleti on yıl boyunca savaş içinde bırakan Rum Fetreti dönemi (1821-1830), ilk bağımsız Balkan Devleti'nin kurulması ile sonuçlanır. Ardından Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyanı ve bunun gibi ağır tehlikelere karşılaşan Osmanlı Devleti, 1841 yılında Boğazlar Mukavelenâmesini imzalayarak Avrupa'nın vesayetini kabul etmek suretiyle bir nebze istikrar kazanır. 1839-1876 yılları arasını kapsayan Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı saltanatı, modern esaslara dayanan bir Avrupa Devleti hâline getirilerek düzenli bir devlet yapısı oluşturulmaya çalışılır.[20]

Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yılında, mimarî alandaki değişim ve üretim şaşırtıcıdır. Devletin Avrupalılaşma çabalarının karşılık bulduğu en özgür alanın

[19] İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2018, s.34.

[20] H. İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, İstanbul, 2019, s.13-14.

"mimari" olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı mimarisi, devletin çöküşüne paralel olarak yok olmamıştır. Bir yandan Avrupa'yla savaşırken diğer yandan onun ürünlerinin alıcısı olmuş ve kendine özgü yanlarıyla beraber, giderek ithal bir karaktere bürünen mimarî bir çevre oluşturmuştur. Özellikle başkent İstanbul'da olmak üzere, Balkanlar'da, önemli liman kentlerinde ve bazı il merkezlerinde Avrupa mimarisinin büyük ölçüde uygulandığı görülmektedir. Ancak yeni işlevleri olan yapılar hâricinde, mimarî tasarımda geleneksel biçimlerin korunduğunu söylemek mümkündür. En köklü değişim ise süsleme alanında gerçekleşmiştir.[21]

Lale Devri'yle başlayan Batılılaşma akımı, Sultanların Saraylarına girerek dünyaya bakışlarını değiştirmenin yanında, mimari zevki de etkilemiş ve bu süreç Hassa Mimarlar Ocağı'nın sonunu getirmiştir.[22] Lale Devri; politika, kültür ve sanat alanlarındaki açılımlarıyla Osmanlı Devleti tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturur. Özellikle iki alandaki gelişmelerin hızı diğerlerinden fazla olmuştur. Bunlardan birincisi mimari, ikincisi askerî alandır. Mimarideki değişim Saray'ın özgür iradesine bağlı olduğu için çabuk gerçekleşirken, ordu reformunun gerçekleşmesi Patrona Halil isyanından Kabakçı Mustafa isyanına ve oradan Vaka-yı Hayriye'ye kadar yaklaşık yüz yıl sürmüştür.[23]

---

[21] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.501, 505-506; A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1038-1067.

[22] A. Dündar, *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara, 2000, s.7-17.

[23] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.506-507.

Eyice, Türk sanatının Batılılaşma evrelerini dörde ayırmaktadır. Birincisi, geçiş dönemi sayılan Lale Devri; ikincisi, Rokoko[24] ve Barok[25] dönemi; üçüncüsü, Ampir[26] ve

[24] Fransa'da 17. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan ve özellikle XV. Louis döneminde kendi karakterini bulan Rokoko üslubu, Barok'un bir yorumu olarak kabul edilir. Rokoko'nun Osmanlı'ya gelişi, Fransa'ya ilk daimî elçi gönderildiği sırada ve özellikle Pasarofça Anlaşması'ndan sonra Avrupa'dan bir şeyler almak gerektiği düşüncesiyle Fransa'dan Saray'a gönderilen hediyeler, getirtilen mühendisler, sanatçılar ve çizili modeller etkisiyle başlar. Saray kökenli bu yeni üslubun İstanbul'da en önemli örnekleri meydan çeşmeleridir. Rokoko bezemenin başlıca öğeleri; kemer biçimleri ve onları oluşturan S ve C kıvrımlı eğrisel öğeler, stilize akant yaprakları, kartuşlar, deniz tarakları, şeritler, kıvrımlı biçimlerdir. Dolmabahçe'de Mehmed Emin Ağa Sebili (1741), Maçka'da I. Mahmut Çeşmesi (1748), Nuruosmaniye Çeşmesi (1755), Gülhane'de Hamidiye Sebili Çeşmesi (1777), Kabataş'ta Koca Yusuf Paşa Sebili çeşmesi (1786), Eyüp'te Şahsultan Sebili (1800) önemli örneklerdendir. Bkz.: D. Kuban, "Rokoko", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.339-340.

[25] 16. yüzyılın sonlarında başlayan ve 18. yüzyıla kadar devam eden akıma *Barok* denmektedir. "*Barucca*" muntazam olmayan eğri büğrü inciler anlamındadır. 18. yüzyılda kralların ihtişamlı yaşamlarını yansıtan abartılmış biçimleri ifade etmek için kullanılırken 19. yüzyılda Rönesans sonrası dönemin sanatını ifade eder. Barok dönem; değişim, özgürlük, cesaret, renkler, hayaller, şekiller karmaşası, görüntü yoğunluğu, asimetri, dağınıklık gibi anlamlara gelmenin yanında mimaride yüzeylerdeki kıvrımlar ve bükülmelerle yeni mekanlar elde edilmesini simgelemektedir. Barok, Rönesans'ın huzur ve denge idealine karşı coşkun, şaşırtıcı, göz kamaştıran mekânlar yaratır. Rönesans'ın kare, dikdörtgen ve daire gibi katı geometrik kalıplarının ve düz hatlarının yerini Barok'ta eğriler, girinti ve çıkıntılar, hareket ve canlılığı sağlayan unsurlar alır. Bkz.: B. Bakır,

Mimaride Rönesans ve Barok, Ankara, 2003, s.21-22. Osmanlı'ya Saray yoluyla girerek saray ve bahçe düzenlemelerinde etkisini gösterir. Kağıthane deresi etrafında Sadabad Kasrı, burada saray erkânı için yapılan köşkler, Sultan III. Selim ve annesinin Topkapı Sarayı'ndaki daireleri, yine burada bulunan Lala Mustafa Paşa Köşkü sivil mimarideki önemli örnekleridir. İlk Barok cami olan Nuruosmaniye (1755), yarım daire avlusu ile geleneksel cami mimarisinden ayrılır. Barok üslup; şadırvanlara, meydan çeşmelerine ve sebillere dalgalı saçak hatları kazandırır. Türbelerin sokağa bakan köşelerine yapılan sebiller, duvar yüzeyinden yuvarlak biçimde dışarı taşarlar: Eyüp'te Vâlide Mihrişah Sultan, Lâleli'de Koca Râgıb Paşa sebilleri önemli örneklerindendir. Bunun dışında, çiçek demetleri, rozetler, çiçekli vazolar ve meyve dolu ayaklı kap motifleri ile Sultan III. Ahmet Çeşmesi ve Tophane Çeşmesi bu üslubun en güzel örneklerini oluşturur. Bkz.: N. Atasoy, "Barok", https://islamansiklopedisi.org.tr/barok.

[26] Ampir üslubu, Napolyon'un, İtalya ve Mısır'ı işgal ettikten sonra bir imparatorluk üslubu yaratmak istemesi üzerine ortaya çıkmıştır. Fransa'da 1800-1830 yılları arasında görülürken Fransa dışındaki ülkelere yayılarak daha uzun süre etkisini devam ettirir. Osmanlı'da 20. yüzyıl başlarına kadar görülür. Ampir üslupta, Antik Yunan ve Roma biçimleri yalınlaştırılmış, süslemeler Barok ve Rokoko üsluplarına göre daha sınırlı kullanılmıştır. Yatay ve düşey öğeler arasında görsel denge, taşıyanla taşınan arasında strüktürel denge gözetilmiştir. Antik Yunan ve Roma sütun başlıkları, yuvarlak kemerler, madalyon çevresinde ışınsal çizgiler, üçgen alınlık, simetri, yüzeysel tasarım, kanatlı zafer alegorileri kullanılır. Askerlikle ilgili biçimler, kargı, top, meşale gibi öğeler ile gülbezek, ayaklama askı, defne dalı, baklava gibi biçimler bu üslubun bezeme öğeleridir. Osmanlı mimarlığında kılıç, bayrak demetleri, müzik aletleri, uçları sivriltilmiş akantus yaprakları, tüy, perde gibi öğeler alegorik gruplar oluşturur. Hayvan ve insan figürleri yerine bitkisel kökenli bezeme yapılır. S ve C kıvrımları yaprak biçiminde şekillenir.

Tanzimat üslubu; dördüncüsü de Eklektik/Karma üslup dönemidir.[27] Kuban ise; Lale Devri'ni "bezemesel Maniyerizm" ve onu izleyen dönemi "Batı'ya öykünme" olarak nitelemektedir. Bu öykünmenin ilk aşamasını da Rokoko ve Barok üsluplar oluşturur. İlk Batı etkileri, XV. Louis dönemi Paris'inden esinlenen bir bezeme modası yoluyla başladığı için Osmanlı'da Rokoko; Barok'tan önce gelen bir üslup dönemidir ve kısa sürede klasik süslemenin yerini almıştır. Avrupa'da sanat alanında görülen; Rönesans, Maniyerizm[28], Barok, Rokoko, Neoklasisizm, Seçmecilik aşamalarına karşın Osmanlı'da; Sinan Klasiği, Lale Devri, Rokoko, Barok, Ampir, Seçmecilik şeklinde bir seyir görülmektedir.[29] 18. Yüzyıl sonrasında Batılılar, Doğu'ya özgü motifleri kullanırken Osmanlılar ise Batılılaşma adına Grek, Roma, Romanesk ve Gotik üslupları kendilerine

---

Sütun başlıkları bezemesi olarak da kullanılan ayaklama askı en yaygın kullanılan öğedir. Yivli ve düz gömülü sütunlar, köşe sütunları, yuvarlak ve düz kemerler yapısal öğelerdir. Kemerlerde kilit taşı kullanılır. Osmanlı'da Sultan II. Mahmut'la başlayan Ampir üslubu Barok ve Rokokoyla birlikte biçimlenmiştir. Nakşıdil Sultan Türbesi (1818), Nusretiye Camii (1826), Dolmabahçe Camii (1853), Ortaköy Camii (1853) bu tür birlikteliği sergilerler. Ampir üslubun gerçek karakterini yansıtan örnekler arasında Alay Köşkü (1810), Cevri Kalfa Mektebi (1820), II. Mahmut Türbesi ve Sebili (1840) önemli yapılardır. Bkz. A. Ödekan, "Ampir Üslubu", *DBİA*, İstanbul, 1993, C.1, s.247-249.

[27] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

[28] 15. yüzyıl ortalarında Rönesans'ın yerini alan bu gelişme, o dönemde süregelen yüksek Rönesans'ın denge ve uyumundan ayrılarak bu denge ve uyumun gözetilmediği bir sanatı ifade etmektedir. Bkz.: B. Bakır, *Mimaride Rönesans ve Barok*, Ankara, 2003, s.6.

[29] D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.133-136; D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.501, 505, 507-508.

uyarlamıştır. Bunlar yapının özüyle bütünleşmekten ziyade biçimsel uygulamalar olarak kalır.[30]

Osmanlı ordusunun Avrupa standartlarına ulaşması için getirtilen Batılı mühendislerin uygulamaları sayesinde birçok yeni bilgi, yapı alanına girer. Özellikle Fransa kaynaklı desenler ve bunların uygulamaları, Rokoko ve Barok biçimlerin Türk ustalar tarafından tanınmasını sağlar. Bu iki üslubun ortak etkisiyle; eğrisel biçimler, S ve C kıvrımları, akant yaprağı ve deniz tarağı motifleri, büyük içbükey profiller, farklı kemer biçimleri, zengin silme takımları, ikili üçlü sütun grupları ve sütun başlıklarında yenilikler ortaya çıktığı görülür.[31]

Lale Devri denilen otuz yıllık zaman diliminin, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin 1720-1721 yıllarında Fransa'yı ziyareti ve dönüşünde sunduğu takrir-nâmeyle başladığı düşünülmektedir.[32] Bu dönemde, külliye gibi abidevi eserlerden ziyade; kasır, köşk, sebil, çeşme gibi şehri zenginleştiren küçük ölçekli eserlerin arttığı görülmektedir. Önceden kısıtlı ve gerekli yerlerde kullanılan süsleme, artık tüm yüzeyleri kaplayacak biçimde çoğalmaktadır. Bu devrin taş oyma sözlüğü; geometrik panolar içinde çiçekler, meyveler, çelenkler ve rozet kompozisyonlarından oluşmaktadır.[33]

Bu bağlamda mimaride doğrudan aktarılan biçimler görülmez. Bu dönemde şehrin geneline yönelik inşa faaliyetlerinden ziyade Sultan'ın isteklerini karşılamaya ve eğlenceye yönelik dekoratif alanlar oluşturmaya çalışıldığı görülür. İmar faaliyetleri de

---

[30] A. Kuran, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İstanbul, 2018, s.609.

[31] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.507, 517.

[32] A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1039-1042.

[33] O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.276; D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.509-510.

ancak yeni yaptırılan kasır ve sarayların etrafını düzenlemekle ilgilidir.[34] Lale Devri, "Meydan Çeşmesi" tipolojisinin ortaya çıktığı ve geliştiği dönemdir. Devrin en anıtsal meydan çeşmesi, Bâb-ı Hümayun önündeki 1728-29 tarihli Sultan III. Ahmet Çeşmesi'dir.[35] Sultan I. Mahmut'un kurduğu su şebekesinin en önemli anıtı olan, 1732 tarihli Tophane Meydan Çeşmesi de bu bağlamda sayılacak dikkat çekici eserlerdendir.[36]

18. yüzyılın başında Damat İbrahim Paşa Dârülhadisi ve Arastası, kentsel tasarım anlamında en önemli projeler arasında yer alır. Yine bu dönemde Sâdâbâd Kasrı ve çevresi, Osmanlı mimari tarihindeki ilk kentsel düzenleme çalışmalarının görüldüğü yerlerdendir.[37] Sultan III. Ahmet tarafından Saray bünyesinde yaptırılan Enderun kütüphanesi, vakıf kütüphaneleri içinde en abidevi olanı olmakla beraber, geçiş döneminin en süslü ve gösterişli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Topkapı Sarayı'ndaki Yemiş Odası'nın ahşap panoları; çiçek vazoları ve meyve sepetleriyle bu dönemin zevkine göre yenilenmiştir.[38]

Uygulamada Lale Devri üslubundan keskin çizgilerle ayrılmasa da yapı sanatında kendine özgü bir biçim geliştirerek "Türk Baroğu" adını alan tarz, Osmanlı sanatında güçlü bir biçimde yerleşir. Bunda Sultan I. Mahmut'un yaptırdığı Nuruosmaniye

---

[34] A. Arel, *On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, 1975, s.33-40.

[35] İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1938, s.35; İ.H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul, 1943, s.134.

[36] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

[37] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.514-516.

[38] A. Arel, *On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, 1975, s.42.

Külliyesi'nin büyük etkisi olmuştur. Caminin, Avrupa'dan getirtilen planlara göre inşa edileceği ancak ulemanın cevaz vermemesiyle bunların uygulanamadığı bilinmektedir.[39] Caminin içindeki yazı kuşağı hâricinde, tüm birimlerinde Barok kıvraklığı görülür. Deniz kabukları, akant yaprakları, dalgalı kemerleri ve farklı sütun başlıklarıyla Türk Barokunun doğuşu burada haber verilmektedir. Bu uygulamanın en dikkat çekici olduğu kısım, klasik Osmanlı üslubuna ters düşen, yarım daire şeklindeki avludur.[40] Bir başka şekilsel değişiklik ise mihrabın dışa taşkın bir bölüm olarak uygulanmasıdır.[41]

Nuruosmaniye örneğinin ardından Sultan III. Mustafa'nın, Mimar Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırdığı Laleli Camii ve külliyesinin dış hatlarında klasik üslup biraz daha kendini göstermekle beraber, mermer mihrap ve sütun başlıkları gibi iç hatlarında Barok sanatın izlerine rastlanır.[42] Sultan I. Abdülhamit'in, annesi Rabia Sultan adına Beylerbeyi'nde 1778'de inşa ettirdiği cami, Türk-Barok üslubunun ayrıntılarda ve

[39] D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.27-29; A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1043-1044.

[40] A. Arel, *On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, 1975, s.59-62; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.276-277; S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

[41] N. İnci, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1985, S.19, s.227.

[42] D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.30.

süslemelerde kendini gösterdiği önemli eserlerdendir.[43] Sultan III. Selim'in, 1792'de vefat eden annesi Mihrişah Valide Sultan için yaptırılan, daireye yakın onikigen bir plana sahip olan mezar binası, dışa kavisli cepheleri ve süslemeleriyle Batılı üslubun örneklerindendir.[44]

18. yüzyılın sonlarında Fransa'da, Eski Yunan medeniyetine karşı uyanan büyük merak ve hayranlık duygusu, Eski Yunan ve Roma sanatının, Fransız sanatı ve mimarisine uyarlanması sonucunu doğurmuştur. Bunun ardından gelen Napolyon imparatorluğu döneminde güçlenerek Avrupa mimarisine hâkim olan bu üsluba, "*imparatorluk üslubu*" anlamında "*Empire/Ampir*" denirken, Fransa dışında kalan ülkelerde "*Neo-Renaissence/Yeni Rönesans*" denmektedir.[45] Napolyon'un Mısır seferinden sonra Mısır sanatından alınan sfenks, genayak, palma vb. figürler daha çok mobilyalar üzerinde görülmeye başlanır. Osmanlı mimarisindeki uygulamalara bu figürler giremediği için bu üsluba özgü diğer motifler Türk zevkine uygun bir şekilde kullanılarak *Türk Ampir Üslubu* adını alır.[46]

İmparatorluk imajıyla yüklü olan bu üslup, Sultan II. Mahmut'un, yenilenme ve merkeziyetçi yönetim kurma çabalarıyla bağdaşır. Zarif dor ve iyon sütunları, kabartma

---

[43] S. Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/beylerbeyi-camii-ve-kulliyesi--istanbul (Erişim Tarihi: 14.03.2020)

[44] T. Ö. Tahaoğlu, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988, s.286-292.

[45] A. Kuran, *Yakın Çağ Türk Mimarisi Üzerine Bir Çalışma*, Ankara, 1962, s.271-272.

[46] K. Üçer, *Klasik, Barok, Rokoko; Ampir, Kalemişi Üslupları*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s.69.

girland ve buketler ile burmalı sütunçeler Osmanlı mimarisinde rahatça yer bulur.[47] Bununla beraber uygulamada Barok üslubun izlerini koruduğu görülür. Bu yüzyılda inşa edilen binalar ve bunlar içinde özellikle kamu binaları, bu yeni akımı yansıtmaktadır. Dinî mimaride ise ana plandan ziyade ayrıntılarda uygulanmıştır. Sultan II. Mahmut'un yaptırdığı 1826 tarihli Nusretiye Camii; Barok unsurları taşımakla beraber, Ampir üslubun ilk olarak denendiği başarılı bir eser sayılmaktadır.[48]

Nusretiye Camii'nde Ampir üslup Türk zevkine uygun olarak ele alınmıştır. Caminin planı, dört kemer üzerine tek kubbe ve yarım daire biçiminde çıkıntı yapan mihrap duvarı ile Nuruosmaniye Camii'ne benzemektedir ancak ondan farklı olarak burada kubbe yüksek bir kasnak üzerine oturmuş ve kuleciklerle çevrilmiştir. Caminin etrafındaki pencereli dış avlu duvarı, Sultan Abdülaziz döneminde kaldırılır. Altında kemerli bir galeri bulunan ve üstü iki katlı olan Tophane Kışlası'nda Ampir üslup, camiden daha baskın olarak görülmektedir ancak kışla yapısı 1955 yılında yıktırılmıştır.[49]

Klasik dönem sultan camilerinde kasr-ı hümâyunlar, caminin bitişiğinde ayrı bir blok hâlinde bulunur ve bunlara dışardan bir rampa ile ulaşılır. Ancak 1778'de Sultan I. Abdülhamit'in yaptırdığı Beylerbeyi Camii'ne, Sultan II. Mahmut döneminde yapılan ilaveyle kasrın, son cemaat yerinin üzerine inşa edildiği görülür. Bunun gibi Nusretiye

---

[47] A. Kuran, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İstanbul, 2018, s.605.

[48] A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1060; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.281.

[49] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

Camii'nde de hünkâr kasrı, çifte merdivenlerle çıkılan son cemaat yerinin üzerine yerleştirilir ve bundan sonra bu biçim yaygınlaşarak sultan camilerinde kullanılır.[50]

Eyice, Nusretiye Camii'nin mimarisinde ve süslemelerinde, eski Türk sanat geleneklerinden hiçbir iz kalmadığını söylemektedir. Türk süslemesine ait tek unsur, caminin içerisini dolaşan yazı kuşağıdır. Örneğin kubbeyi taşıyan kemerler ile dışarıdaki ajurlu süs parapetleri tümüyle Türk mimarisine aykırıdır. Minarelerin soğan biçimli pabuçları ile taşıyıcı ayakların üzerindeki ağırlık kuleleri Barok üsluba göredir. Caminin mimarı, orantıları gözetmeksizin kütleyi fazla yükselttiğinden, minareler arasına mahya kurulduğunda kubbenin engellemesiyle denizden görülememiş ve minareler yükseltilmek için yarısına kadar yıkılarak yeniden yapılmıştır.[51]

Ampir üslup, bu yüzyıl içerisinde diğer sultan camilerinde daha güçlü uygulama alanı bulur. Sultan Abdülmecit tarafından yaptırılan Hırka-i Şerif ve Büyük Mecidiye/Ortaköy Camileriyle, Bezmialem Valide Sultan adına inşa ettirilen Dolmabahçe Camii'nde kendini gösterir. Sultan Abdülaziz'in inşa ettirdiği Teşvikiye Camii'nin cephesinde antik mimari unsurlar görülmektedir.[52]

Dolmabahçe Sarayı ilk olarak Sultan II. Mahmut tarafından yaptırıldığında, denize bakan cephesiyle antik binalara benzeyen ve yüksek sütunlara dayanan bir yapıdır. Sultan Abdülmecit döneminde ahşap bir sahilsaray olan binanın yerine, 1853 yılında Balyanlar tarafından bugünkü kâgir bina inşa edilmiştir. Caddeden çok yüksek bir duvarla

---

[50] B. Tanman, "Hünkâr Kasırları", *DBİA*, İstanbul, 2003, C.4, s.100-102; D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.34-35.

[51] S. Eyice, "Nusretiye Camii", https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii, *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 14.03.2020

[52] S. Özel, *Dolmabahçe Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.30.

ayrılan sarayın, caddeye bakan bir köşesinde bulunan Alay Köşkü, Ampir üsluptaki sütunlar üzerine oturmuş bir yapıdır.[53] Sultan Abdülaziz, 1865'te Beylerbeyi ve 1871'de Çırağan Saraylarını inşa ettirmiştir. Bunların dış mimarisinde Türk sanatından bazı unsurlar bulunmakla beraber, pencere kemerleri Gotik mimariye göre yapıldığı için Karma üslup eseri de sayılır.[54]

Ampir üslubun çeşme mimarisindeki uygulamalarına örnek olarak, Sultan II. Mahmut'un Cevri Kalfa anısına yaptırdığı mektebin (1820) meydana bakan cephesi[55] ile 1839'da Maçka'da Bezmialem Valide Sultan adına yaptırılan dört cepheli meydan çeşmesi sayılabilir. Sultan III. Selim döneminde yapımına başlanan ve Sultan II. Mahmut ile Abdülmecit dönemlerinde yapımı devam eden Selimiye Kışlası 1853'te tamamlanır. Lojmanları, dükkânları, hamamı, sıbyan mektebi, camisi, kütüphanesi ve matbaasıyla kentsel bir ünite gibi tasarlanan kışla, anıtsal bir görünüme sahiptir.[56] Bundan başka Taksim'de İngiliz mimar Smith'in inşa ettiği Taşkışla binası Ampir üslubu belirgin olarak yansıtır. Binanın giriş kısmını vurgulayan sütunlar İyon üslubunda başlıklara sahiptir. Sultan Abdülaziz'in Maçka'da Sarkis Balyan'a inşa ettirdiği Silahhane binası da Tanzimat üslubunun büyük eserlerinden biridir.[57]

---

[53] M. Sözen, "Dolmabahçe Sarayı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/dolmabahce-sarayi Erişim Tarihi: 14.03.2020

[54] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

[55] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.508.

[56] A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1045.

[57] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

Bu dönem yapılarında camilerin simgesel değeri, yerini askerî binalara bırakmıştır. Reform yapmak isteyen Sultanların yeni düzenleri; geleneksel düzenin temsilcileri olan camilerle birlikte, farklı ölçekte ve büyüklükte kent içi kışla yapılarıyla tezahür eder. Selimiye ve Nusretiye Camileri bunun en iyi örnekleridir.[58]

Tanzimat Dönemi yeniliklerinden biri olarak, devlet otoritesini belli etmek amacıyla İzmir, Edirne, Selanik gibi şehirlerde hükümet konakları yapılır ve yine bu dönemde çoğalan karakol binalarında Ampir üslup uygulanır. 19. yüzyılda yapımına önem verilen bir başka tür de okul binalarıdır. Galatasaray Sultanîsi'nin ahşap binaları 1868'de şimdi görülen kâgir bina olarak yeniden inşa edilir. Ortadaki blok sütunlara oturan çıkma balkonuyla bu üslup, Harbiye binasında da görülür.[59] Bu yüzyılda kışla, okul, saray, köşk gibi binaların yapımına devam edilmekle birlikte yeni devlet kurumları yapılmakta ve diğer şehirlerde de bu ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmaktadır.[60]

Eklektik/Karma üslup dönemi, 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başlar. Gotik üsluptan Hint mimarisine kadar tüm Avrupa'yı saran bu karmaşık üslup, Sultan Abdülaziz zamanında (1867-76) görülür. Osmanlı mimarisinde, Türk motiflerinin Gotik ile birleştirilmesi şeklinde kendini belli eder. 1871 yılında İtalyan mimar Montani'nin yaptığı Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Camii bunun en karakteristik

---

[58] Ç. Uzun, *17-19. Yy'larda İstanbul'da Caminin Kentsel ve Simgesel Dönüşümü*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.78.

[59] S. Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.284-309.

[60] M. Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, 1973, s.25.

örneklerindendir.[61] Caminin pencerelerinde Gotik sanatın izlerine rastlanırken, cepheleri süsleyen frizlerin mukarnaslı olarak Türk sanatından alındığı görülür. Balyanların inşa ettiği Çırağan Sarayı'nın pencerelerinde de aynı Gotik unsurlara rastlanmaktadır.[62]

Karma üslup dönemindeki ikinci bir aşama; Türk sanatına yabancı üslupların tek başına bir yapıda kullanılması olmuştur. Örneğin; Seraskerlik binası olarak yapılan, günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin Bayezid meydanına açılan abidevi girişi, Kuzey Afrika Mağrib mimarisinin taklididir. O. Ritter ile H. Cuna adlı iki Alman mimara ait Haydarpaşa Garı ise Alman imparatoru II. Wilhelm döneminde çok revaçta olan Prusya Neo-Rönesans'ının, Osmanlı başkentinde bıraktığı bir izdir.[63] Yine Karma üslup eseri olarak Avusturyalı mimar Jasmund'un inşa ettiği Sirkeci Garı ile Osmanlı Bankası'nın Eminönü'ndeki şubesi sayılabilir. Mimar Vallaury'nin tasarımına göre inşa edilen Âsâr-ı Atika Müzesi, antik Greko-Romen unsurlara sahiptir.[64]

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaygınlaşan bir yapı türü de saat kuleleridir. 19. yüzyılda İstanbul'da, devrin üslubuna göre saat kuleleri inşa edilmeye başlanır. Sultan II. Mahmut, Nusretiye Camii yakınında bir saat kulesi inşa ettirir. Bundan daha büyük bir saat kulesi Dolmabahçe Sarayı ile Camii arasındaki meydana yaptırılır.

---

[61] T. Saner, *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm*, İstanbul, 1998, s. 63-66; N. Yazıcı, *Çok Yönlü Kişiliğiyle Pierre Montani*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 89-100.

[62] O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.283.

[63] Y. Kösebay Erkan, "Haydarpaşa Tren Garı: Bugün, Dün ve Yarın (1)", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2013, S.1, s.104.

[64] S. Mülayim, "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği", *Osmanlı Araştırmaları XXXIV*, İstanbul, 2009, s.196.

Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılını kutlamak amacıyla Osmanlı Devleti'nin yayıldığı coğrafyalardaki yerleşim yerlerinde birer saat kulesi inşa ettirilir.[65]

Türk sanatı, 18. yüzyıl başlarından itibaren yabancı etkilere açık hâle gelir ve bu doğrultuda üretilen eserlere Batılı karakter yansır. Bu dönem, Osmanlı sanatında süslemeye olan eğilimi vurgular. Lale Devri, klasik sanattan Avrupa üslubundaki sanata geçişte köprü işlevi görür. Önce Lale Devri bitkisel bezemesi; sonrasında Rokoko, Barok ve Ampir üslupları bu eğilimi besler. 19. yüzyıl boyunca mimari kompozisyonda Barok; süslemede ise Barok-Ampir-Neoklasisizm karışımı bir üslup ve sonrasında Art Nouveau akımı, İstanbul'da ve devletin diğer önemli kentlerinde görülür. 20. yüzyıla girildiğinde giderek daha kozmopolit hâle gelen başkentin yabancı mimarları ve süsleme ustaları, zengin bir seçmeciliğin uygulamalarını gerçekleştirme alanı bulmuşlardır.[66]

Bu etkiler altında geçen iki yüz yıllık zamandan sonra Sultan II. Abdülhamit döneminde yetişen Mimar Kemalettin Bey ve Mimar Vedat Tek'in öncülük ettikleri projelerle, klasik Türk sanatına yönelim başlayarak *Türk Neo-Klasiği* ve *Birinci Ulusal Akım* isimleriyle bilinen üslup ortaya çıkar. Bu dönemde siyasî alandaki güçlü milliyetçilik akımları, mimarlık alanını da etkileyerek yabancı unsurlardan arınma isteği doğurur. Anadolu Selçuklu ve Klasik Osmanlı mimarisinden izler taşıyan bu akımın örnekleri daha çok dönemin yeni başkenti Ankara'da, devlet yapıları ölçeğinde görülür ancak uzun süre etkisini göstermeksizin kaybolur.

[65] H. Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara, 2011, s.7.

[66] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.508.

I. BÖLÜM: NUSRETİYE CAMİİ

Sultan II. Mahmut, saltanatının on beşinci yılı olan H.1238/M.1823'te, kendi sultan cami ve külliyesini yaptırmaya başlar. Daha önce Sultan III. Selim tarafından Tophane-i Âmire Arabacılar Kışlasına yaptırılan cami, Tophane yakınlarında çıkan büyük bir yangında harap olmuştur. Bu olaydan sonra Sultan II. Mahmut, bunun yerine daha büyük bir cami yapılmasını emrederek ilk defa Ermeni mimar Krikor Balyan'ı görevlendirir.[67]

Caminin açılışıyla aynı zamana denk gelmesi bakımından *Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı zaferinin anısına* camiye "*Nusretiye*" ismi verildiği söylenmektedir ancak caminin açılışı, Vakâ-yı Hayriye'den iki ay önce gerçekleşmiştir. Dahası, caminin isimlendirilmesiyle ilgili, açılışından bir sene sonrasına tarihlenen bir belge bulunmaktadır.[68]

---

[67] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510.

[68] Caminin isimlendirilmesiyle ilgili açılışından 15 ay sonrasına ait H. 29 Zilhicce 1242 [M. 24 Temmuz 1827 Salı] tarihli belgenin (TS.MA.e/686-1. Bkz.Ek-1) ilgili kişinin hatırasını kayıt altına almak bakımından sonraki bir zamana tarihlenmesi makul görünmektedir. Çünkü caminin açılışından yaklaşık 8 ay sonrasına ait H. 25 Cemâziyelevvel 1242 [M. 25 Aralık 1826 Pazartesi] tarihli (HAT/1569-41. Bkz.Ek-3) ve 9 ay sonrasına ait, H. 4 Cemaziyelâhir 1242 [M. 3 Ocak 1827 Çarşamba] tarihli bir belgede (HAT/1570-3. Bkz.Ek-21), "*Câmi-i Şerîf-i Nusret-Redîf*" isimlendirmesi görülmektedir. Bunların ilki caminin mefruşatıyla ilgili, ikincisi fodula defterleri ve sebil binasına ilk defa görevlendirilecek kişilerle ilgilidir. Bu bakımdan bizzat yaşandıkları zamana ait olan tarihlerle kaydoldukları açıktır. Yani isimlendirme olayının, caminin açılışını takip eden kısa süre içinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Aşağıda içeriği beyan edilen belge, caminin isimlendirmesi hususunda farklı düşüncelere kapı açmaktadır.[69]

H. 29 Zilhicce 1242 [M. 24 Temmuz 1827 Salı] tarihli belgede[70] Tophane-i Âmire'de yaptırılan bu yeni câmi için düşünülen isimlerin bir listesi ve değerlendirmesi yapılmaktadır. Buna göre "*Câmi-i Nusret*", "*Câmiü'l-Fütûh*", "*Câmiü'l-Hayrât*", "*Câmiü'n-Nûr*", "*Zaferiye*", "*Hayriye*", "*Nusretiye*", "*Şevket-âbâd*" ve "*Nusret-âbâd*" isimleri belirlenmiş, bunlar içinde en çok "*Câmi-i Nusret*" ismi beğenilmiştir.

"*…Nusret'ten mâadasının acaba kasr-ı şâhâne ve sefâyin-i hümâyundan birinin ismi midir deyü irâs-ı şüpheden hâlî değildir. Câmiü'l-Hayr ve Câmiü'l-Feyz gibi elfâz-ı müteberrike ile tesmiye buyurulsa münasebet-i mevkiden ba'îd olur. Cihâdiye ve Zaferiye ve Hayriye ile nâm-âver buyurulsa câmi-i şerîf olduğu defa'ten hatıra gelmez…*" Buna göre diğer isimlerin Sultan'ın kasırlarından veya gemilerinden birinin adı gibi anlaşılacağından endişe edilmiş; "Câmiü'l-Hayr" ve "Câmiü'l-Feyz" gibi isimlerin maksattan uzak olacağı; "Cihâdiye", "Zaferiye", "Hayriye" gibi isimlerin cami olduğunu akla getirmeyeceği düşünülmüştür.

Devamında "*…fi'l-hakîka Tophane-i Âmire'de olup inşası fevz u nusrette resîde-i derece-i tekmîl olduğundan tefe'ülen ve teyemmünen Câmi-i Nusret tesmiyesi…*" ilham olduğu ifade edilmiştir. Buna göre inşasının bir başarı ve zafer zamanında tamamlanması bakımından, hayra yorarak ve uğur getirmesine niyet edilerek, camiye "*Câmi-i Nusret"* ismi verilmesinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Sahaflar Şeyhizâde Vakanüvis

[69] Belgeyle ve caminin isimlendirilmesiyle ilgili yorumları için bkz.: Ü. Rüstem, "Victory in the Making: The Symbolism of Istanbul's Nusretiye Mosque", *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond*, 2016, s.102-107. Rüstem, camiye alternatif isimler sunması istenen kişi olarak Keçecizade İzzet Molla'yı gösterir.

[70] Devlet Arşivleri TS.MA.e: 686-1. Bkz. Ek-1.

Seyyid Mehmed Esad Efendi de *Tarih*'inde, Sultan II. Mahmut'un "*tefe'ülen*" yani hayra yormak, uğur getirmek niyetiyle camiye "*Nusret*" ismini verdiğini söylemektedir.[71]

Dönemin atmosferine bakıldığında, diğer birçok iç ve dış mesele yanında, Rusya'yla girilen sıcak çatışmalar ve Yunan isyanlarının en hararetli zamanları olduğu görülür. 1821 yılında Mora ve Ege Adalarında başlayan Yunan isyanları; 1825 yılının 24 Şubat'ında, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordularının Mora'ya girmesi ve bu senenin ilkbahar-yaz aylarında Mora'nın geri alınmasıyla farklı bir boyut kazanır. Bu yılın Nisan ayında başlayan Mesolongi Kuşatması ise bir sene sonra, 23 Nisan 1826'da Mesolongi'nin alınması ve Mora'da tamamen Osmanlı-Mısır hâkimiyetinin sağlanması ile sonuçlanır.[72]

Nusretiye Camii'yle ilgisi bağlamında, 8 Nisan 1826'da açılışı gerçekleştirilen camiye Sultan II. Mahmut'un "*tefe'ülen*" "*Nusret*" ismini yakıştırması, bundan iki hafta sonraki Mesolongi *zaferi'yle* daha yakından ilgili olabilir. Cami açıldığı sırada Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına niyet edilerek planları yapılıyor olabilir ancak caminin isimlendirilmesinin doğrudan Ocağın kaldırılmasına dayandığı fikri isabetli görünmemektedir. Bu gibi askerî ve siyasî olaylar göz önüne alındığında güç, iktidar ve başarı sembolü olan "*nusret*" ve "*zafer*" gibi kelimelerle bunlardan türeyen kelimelerin yaygın olarak kullanılması anlaşılabilir.

Caminin inşası şerefine altın ve gümüş madalyalar bastırılır. Bunların bir yüzünde caminin resmi, diğer yüzünde 16 köşeli yıldız üzerinde Sultan'ın "*Mahmûd Hân Bin*

---

[71] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.534-535.

[72] S. A. Somel, *Ansiklopedik Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.29.

http://research.sabanciuniv.edu/19442/1/ansiklopedik_osmanlı_tarih_sözlüğü_somel.pdf

(Erişim Tarihi: 10.06.2020)

Abdülhamîd El-Muzaffer Dâ'imâ Adlî" yazılı tuğrası ile yukarı bakan hilalin üzerinde "*nişân-ı iftihar*" yazısı bulunmaktadır.[73]

Resim 1- Câmi-i Nusret Madalyaları (İşkodra Madalyaları olarak da bilinir) [74]

[73] T. Öz, *İstanbul Camileri*, II. Cilt, Ankara, 1987, s.50.

[74] A. H. Bülbül, "Görsel Belgelerde Geçmişten Günümüze Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi- Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.82 (üst soldaki madalya);

(üst ortadaki) Gümüş madalya. Tarihi: 1831. Tuğrakeş ve hattat: Hâşim Efendi. Fiziksel Yeri: İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Bölümü.

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101248 Erişim Tarihi:15.08.2019

(üst sağdaki) Gümüş madalya. Tarihi: 1831. Tuğrakeş ve hattat: Hâşim Efendi. Hakkâk: Mihrabcioğlu Krikor Efendi. Fiziksel Yeri: İsa Akbaş Koleksiyonu.

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114896 Erişim Tarihi:15.08.2019

(alt sol ve ortadaki) Altın madalya. Tarihi: 1831. Tuğrakeş ve hattat: Hâşim Efendi. Fiziksel Yeri: İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Bölümü.

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114895 Erişim Tarihi:15.08.2019

(alt sağdaki) Tarihi: 1831. Tuğrakeş ve hattat: Hâşim Efendi. Fiziksel Yeri: İsa Akbaş Koleksiyonu.

1.1.Caminin İnşa Edildiği Yer

Nusretiye Camii, İstanbul'un Beyoğlu ilçesine bağlı Tophane semtinde, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerindedir. Eski İstanbul sınırları dışında inşa edilen sultan camilerinden olması bakımından önemlidir. Sultan II. Mahmut'un, camiyi askerî tesisler içine inşa ettirmesinde, yeni askerî düzene önem vermesinin etkili olduğu düşünülür. Caminin etrafı, diğer sultan külliyelerinde olduğu gibi vakıf kurumlarıyla çevrili değildir. Komşusu olduğu Tophane-i Âmire ve Tophane Kışlası ile bir bütün teşkil etmektedir. Ancak sonraki çevre düzenlemeleriyle bu etki kaybolmuştur.[75]

Goodwin'e göre Nusretiye Camii'nin önemi; bölgenin kalabalık bir semtinde olmanın yanı sıra, Topçu Kışlasına ait gösteri alanının sonuna inşa edilmesi ve Yeni Ordu'yla bağlantısı olan ilk külliye olmasıdır. Ona göre, cami 1826'da tamamlandığında Sultan, Yeniçerileri ortadan kaldırdığı zaferin anısına, camiye "*Nusretiye*" yahut "*Kutsal Zafer*" ismini vermiştir.[76]

Rumeli yakasında bulunan Tophane semti, Boğaziçi'nin başlangıcı sayılabilecek bir yerde, Galata ile Fındıklı arasındaki tarihî bir bölgedir. Bizans döneminde çevresinin güzelliğinden ve el değmemiş hâlinden dolayı *gümüş şehir* anlamında "*Argiropolis*" dendiği bilinmektedir. Bu dönemlerde bu bölgede Apollon mabedi, Hadrianus ve Natalie Kiliseleri inşa edildiği tespit edilmiştir.[77]

---

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119919 Erişim Tarihi:15.08.2019

[75] S. Eyice, "Nusretiye Camii", TDV İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii Erişim Tarihi: 20.01.2019

[76] G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.533.

[77] Ç. Gülersoy, "Tophane", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.7, s.274-276.

Resim 2 - Pervititch Haritasında Tophane [78] *(Sağ alt köşede Nusretiye Camii görülür.)*

Tophane bölgesi, Fatih Sultan Mehmet'in, eski Bizans mabetlerinin bulunduğu bu araziye top imalathanesi ile topçu kışlası yaptırmasından adını alır ve zamanla bir savaş sanayii merkezi hâline gelir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yenilenen bölge, 17. yüzyılda rağbet görerek buraya evler, yalılar, mahalleler inşa edilmeye başlanır. 18. yüzyılda kışlalar, dökümhaneler, camiler ve mahallelerle epey büyük bir yer hâline gelen Tophane'de Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedit ordusu için esaslı değişiklikler yapar. 19. yüzyılda ise Sultan II. Mahmut tarafından bu değişiklikler sürdürülerek top dökümüne mahsus fabrikalar ile vapur makineleri yaptırılır ve Topçu Kışlaları tamir ettirilir. Bunlarla birlikte bu yüzyılda Tophane'de bayram şenlikleri yapılmakta, yabancı tiyatro kumpanyalarının oyunları sergilenmektedir.[79]

---

[78] https://www.istanbulium.net/2017/06/eski-istanbul-haritalari.html (Erişim Tarihi:17.06.2020)

[79] H. Y. Şehsuvaroğlu, "İstanbul'da Yeniden İmar Edilen Semtlerden Tophane", *TTOK Belleteni*, Şubat 1957, s.3-5.

Tophane'nin geçirdiği felaketlerden en önemlisi 1823 yılında büyük bir alanı harap eden yangındır. Sultan II. Mahmut, kısa sürede buranın yeniden imar edilmesini istemiş, bu tarihî top meydanını yeni sanat zevkiyle süsleyen Nusretiye Camii de bu sırada inşa edilmiştir. Şehsuvaroğlu, cami kapısındaki kitabenin hem bu camiye hem de harap olan diğer yapılara telmihle "*Toptan Tophane'yi âbâd kıldı padişah*" dizesiyle başladığını belirtmektedir. Caminin yanındaki Tophane Kasrı, Sultan Abdülmecit zamanında İngiliz mimar Smith tarafından inşa edilmiş, birçok uluslararası anlaşma ve komisyona ev sahipliği yapmıştır. Şehsuvaroğlu'nun bildirdiğine göre, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ve Sultan V. Mehmet Reşat zamanında İstanbul'a gelen Sırp Kralı Petro Karayorgeviç, Nusretiye Camii'nde yapılan selamlık törenlerini bu kasırdan izlemiştir.[80]

Mülayim; Fatih döneminde Tophane-i Âmire binaları, 16. yüzyılda Kılıç Ali Paşa Külliyesi, 1732'de Meydan Çeşmesi ve son olarak 1826'da Nusretiye Külliyesi'yle birlikte Tophane semtinin, değişik zamanlarda farklı üslupları temsil eden eserlere sahip olarak, Üsküdar ve Beşiktaş'a göre daha ferah bir tasarıma sahip olduğunu söylemektedir. Ancak sonraki dönemlerde yapılan düzenlemelerle birlikte Galata Surları yıktırılmış, tramvay hattı için yol çalışmaları yapılmış ve devlete ait yapılarla sivil konutlar tarafından işgal edilen meydan eski hâlinden uzaklaştırılmıştır.[81]

19. yüzyılda Tophane bölgesinin içine aldığı Galata semti, kozmopolit bir Avrupa liman şehri görünümündedir. Avrupalıların katkılarıyla burada ilk belediye meclisi binası kurulur ve hizmetlerini gerçekleştirir. Avrupa elçiliklerinde hizmet eden ve İstanbul'un

---

[80] H. Y. Şehsuvaroğlu, "İstanbul'da Yeniden İmar Edilen Semtlerden Tophane", *TTOK Belleteni*, Şubat 1957, s.3-5.

[81] S. Mülayim, "Tophane'nin Tarihi Coğrafyası-Antik Varoştan Sakin Bir Meydan Kavramına Dönüşüm", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.17.

diğer semtlerinde yaşayan Yahudi, Rum ve Ermeni aileler bu yüzyılda Galata'da *Levanten* denilen Avrupalılaşmış yerli bir cemaat oluşturur. Kilise, mektep, tiyatro, kütüphane, lokanta gibi Avrupa'daki benzerlerine göre açılan yerler Osmanlıların zengin ailelerini çekerek hayatlarını etkilemeye başlar. Osmanlı yüksek sınıf mensupları alışverişlerini artık Kapalıçarşı'da değil Beyoğlu'nda yapmaktadır. Galata'da Fransızca ortak bir dil olmuş ve Avrupaî yaşam tarzı taklit edilmeye başlanmıştır.[82]

Resim 3 - Nusretiye Camii ve çevresinin günümüzde uydu haritasından görünüşü [83]

19. yüzyıl İstanbul'unu anlatan Walsh, Tophane'den bahsederken, Türklerin çokça isim kullanmaktan hoşlanmadıklarını, burada top imalatı yapılması sebebiyle tüm bölgeyi bu şekilde adlandırdıklarını ancak bu ismin Beyoğlu, Pera, Galata gibi birden fazla semti kapsadığını söylemektedir. Tophane'nin asıl önemi ise deniz ulaşımıyla ilgili olarak Boğaz sahilleri ve Marmara Denizi istikametindeki ana iskele olmasıdır. Burada her milletten ve kılık kıyafetten insan görülür. Tophane Çeşmesi, şehrin en güzel iki çeşmesinden biridir. Çeşmenin etrafındaki Galata kapısından lüle imalathanelerine

[82] H. İnalcık, *Osmanlı ve Avrupa*, İstanbul, 2017, s.196-197.

[83] https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/ ErişimTarihi:17.06.2020

uzanan büyük çarşı ve yakınındaki kalabalık limandan dolayı burası yarımadanın en kalabalık semtini oluşturur.[84]

Resim 4 - T. Allom'un Tophane ve Nusretiye Camii gravürleri[85]

Walsh, Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camii'ne "*Eski Cami*" denmesinden dolayı bunun yakınında Sultan II. Mahmut'un yaptırdığı Nusretiye Camii'ne "*Yeni Cami*" dendiğini belirtmektedir. Nusretiye'den bahsederken bu pek güzel sultan camisinin, kendinden öncekiler gibi bir tepeye değil de Boğaz sahilinde, alüvyonlu alçak bir araziye inşa edilmesini beğenmemiş olmalıdır ki, caminin parlak ve ihtişamlı görüntüsünün, caminin inşa edildiği bu yerin kusurlarını kapattığını söylemektedir. Minare külahları ile kafeslerdeki altın yaldızlı kaplamalar, sanatçıların elinden henüz çıkmışçasına ışıl ışıl parlamaktadır. Ona göre, Doğulu süslemenin tüm özelliklerini burada görmek

[84] T. Allom ve R. Walsh, *İstanbul Manzaraları*, Şeniz Türkömer (Çev.), İstanbul, 2017, s.136-143.

[85] T. Allom and R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh...*, London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

mümkündür; cami, arabesk tarzda zengin bir tezyinatı ve taş oymaların zarafetini yansıtmaktadır.[86]

Bu yüzyılda İstanbul'a gelen Amerikalı gezginler, Nusretiye Camii'ni oldukça *zarif* ve *görkemli* bulduklarını belirtir. Camiden ve buradaki süsleme unsurlarından bahsederken *arabesk* ve *sarasen* ifadelerinin kullanıldığı görülür. Bu gezginlerden biri olan Nathaniel Parker Willis, "*beyaz mermerden zarif bir dış görünüşe sahip, altın yaldızla henüz bezenmiş minareleri ile gün ışığında hayranlıkla baktığımız cami*" olarak anlattığı yapının iç mekânında minberi olmasa müthiş bir balo salonu olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca buradaki hünkâr mahfili de opera salonlarındaki bir locanın boyutlarına sahiptir. Ramazan ayında Nusretiye Camii'ni gören Taylor, "*gittikçe incelen minareleri, havadar galerileri ve büyük merkezî kubbesiyle*" yapıyı gerçekdışı ve muhteşem bulmakta, Thomas Cole'un *Youth* tablosunda bulutlar içinde yer alan saraya benzetmektedir.[87]

Resim 5-Thomas Cole-The Voyage of Life:Youth (1842)[88]

[86] T. Allom ve R. Walsh, *İstanbul Manzaraları*, Şeniz Türkömer (Çev.), İstanbul, 2017, s.136, 143.

[87] Z. B. Atasoy, "19. Yüzyıl Amerikan Gezi Metinlerinde Geç Osmanlı Mimarlığına Dair Gözlemler", *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, İstanbul, 2016, s.231-232.

[88] https://en.wikipedia.org/wiki/The_Voyage_of_Life (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

1.2. İnşa Süreci

Devlet Arşivleri'ndeki araştırmalarımızda, Sultan II. Mahmut'un buradaki çevre düzenlemesiyle ilgili sözlü talimatına dair bir belgeden başka, caminin plânına veya inşaat keşfine dair belgelere ulaşılamamıştır. Belge tarama sisteminde "*Nusretiye Camii inşaatı ve bu esnada Tophane'de yapılacak çevre düzenlemelerine dair İkinci Mahmud'un görevlilere şifâhî talimatı. a.g.y.tt*" [89] ifadesi geçmektedir ancak belgenin içeriğinde caminin adıyla ve inşasıyla ilgili belirgin bir ifade bulunmamaktadır.

Belgenin tarihi olarak gösterilen H. 29 Zilhicce 1235, Miladi takvimde 7 Ekim 1820'ye tekâbül etmektedir. Bu ise bölgeyi harap eden yangından ve Nusretiye Camii'nin inşasından yaklaşık iki buçuk sene öncesine denk geldiği için şüpheli bir durumdur. Belgenin tarihinde bir yanlışlık yapılmadıysa, burada çevre düzenlemesine konu olan caminin, Nusretiye'den önce orada bulunan Top Arabacıları Kışlası Camii olduğu düşünülebilir.

Söz konusu belge, Sultan II. Mahmut'un bölgeye gösterdiği önemi anlamak bakımından dikkat çekicidir. Burada yapılan selamlık törenleri için denizden ulaşım noktalarının yeniden düzenlenmesini ve bunun nasıl olması gerektiğini anlattıktan sonra "*lâkin Topmeydanı'na ne ben yanaşırım ve ne bir kimesneyi yanaştırırım meydan başkaca olmalıdır*" diyerek sözlerini bitirir.

---

[89] Devlet Arşivleri HAT/1553-46. Bkz. Ek-2. Ayrıca bkz.: Ü. Rüstem, "Victory in the Making: The Symbolism of Istanbul's Nusretiye Mosque", *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond*, London, 2016, s.98. Rüstem, bu belgeyle ilişkili olarak, bundan iki buçuk sene sonra 1823'te Sultan II. Mahmut'un, yenilikçi fikirleriyle bilinen Rusçuklu Hüseyin Ağa'yı Yeniçeri Ocağı'nın başına getirmesi ve akabinde bölgeyi harap eden yangının çıkmasını manidar bulmaktadır. Sultan, tüm bölgeyi kendine göre şekillendirme girişiminin önü açıldığı için memnun kalmış dahi olabilir.

Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Veliyyü'n-ni'emâ Efendim

Şukka-i 'aliyyeniz ve tezkireler ve resmî mahalline arz eyledim desem hâcet yok işte müşâhedeler buyuruldu her tarafı güzel boyluca tanzîm olundu lâkin Câmi-i Şerîfe selamlık ile teşrif-i Hümâyun vukuûnda Topmeydanına yanaşılıp ba'dehu cedîden açılan kapıdan çıkmak olmaz Topmeydanına iskele olmaz ve binek taşı olmaz ve duvar-ı cedîde kebîr kapı lazımdır meydana kârhaneden top nakil olundukça açılır gayri vakit asla açılmaz ve sağîr kapı iktiza eylemez kapansın bir kapı elverir ve sandal iskelesi ve binek taşı bitince taşra meydana çıksın Topmeydanı hemen duvar dibinden top dizilmekle başlansın ve duvarda muttasıl sundurma binâ olunacaktır bu mülâhaza üzere yapılsın kömür mahzeni yeri meydan kalacağına gayet haz eyledim ne kadar meydan vüs'atli olsa ol kadar a'lâ olur pek güzel hemen ihtimam ve dikkat olunsun lâkin Topmeydanına ne ben yanaşırım ve ne bir kimesneyi yanaştırırım meydan başkaca olmalıdır buyuruldu iktizâsını mahalline ifadeye himmetiniz me'muldur Efendim

Efendim

Kaldırılan o mahzenin yerine dükkân binasına yer yoktur mülâhazasıyla idi çünkü mahzenleri geriye çekip meydanı açacaklar imiş gayet a'lâ olur

Buna göre Sultan, selamlık törenlerinde camiye top meydanından gelinmesini beğenmemektedir, top meydanında binek taşı ve iskele olmasını istemez. Cami ve meydan arasına bir duvar ve büyük bir kapı yapılarak ancak top nakledileceği zaman açılmalıdır. Buradaki kömür mahzenlerinin kaldırılarak yerlerinin meydana katılmasını, camiye ait meydanın ne kadar büyük olursa o kadar güzel olacağını belirtmektedir.[90]

Vakanüvis Mehmed Esad Efendi ile Ahmet Cevdet Paşa'nın, *Tarih*'lerinden edindiğimiz bilgilere göre; H. 17 Cemâziyelâhir 1238 Cumartesi günü [M. 1 Mart 1823] saat 3'te Tophane'de Firuzağa Camii yakınında bir kadının evinden çıkan yangın etrafa

[90] O. Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, İstanbul, 2011, s.92-93.

sirayet ederek rüzgârın etkisiyle ertesi gün akşamının 8'ine kadar toplamda 17 saat sürer. Topçu ve Arabacılar Kışlalarından Salıpazarı'na ve oradan Fındıklı Hamamı'na uzanan yangının bir kolu Gümüşsuyu üzerindeki mezarlığa, diğer bir kolu Dökümhâne'den Bostanbaşı'na, başka bir kolu da Beyoğlu yakınındaki bir Ermeni kilisesinin arazisine ve bozahaneye kadar dayanır. Çok sayıda cami ve mescitle birlikte Cihangir Camii, Kâdirîler Tekkesi ve pek çok ev ile dükkân harap olur.[91]

Topçu ve Arabacı Kışlaları ile kârhane ve dökümhanenin zarar gören yerlerinin tamiri ve inşaatları için yangını takip eden haftada tayinler yapılarak; Arabacılar Kışlası Binâ Eminliğine eski Kasapbaşı Hâcegândan Ali Efendi getirilir, eski Bostancıbaşı Ali Bey ile Lağımcıbaşı da görevlendirilir.[92] 24 Cemâziyelâhir 1238'de [M. 8 Mart 1823 Cumartesi] yeniden inşasına başlanan kışla binaları sonraki seneye kadar eskisinden daha güzel olarak bitirilmiş, bunun gibi nice hayrât yapılarak Tophane mamûr kılınmış ve Sultan II. Mahmut'un eserleri için müstakil bir vakıf düzenlenmiştir.[93]

[91] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.189; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1858, C.12, s.81.

[92] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.190.

[93] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.65.

Ali Satı Efendi'nin *Hadîkatü'l-Cevâmi*[94] ve Mehmed Raif Efendi'nin *Mir'ât-ı İstanbul*[95] adlı eserlerinde verdikleri bilgiye göre H. 12 Cemaziyelâhir 1238'de [M. 24 Şubat 1823 Pazartesi] saat 3'te başlayan yangın ertesi gün saat 7 buçuğa kadar sürer ve Dolmabahçe yakınlarına kadar gelerek 48 adet cami ve mescitle beraber, Arabacılar ve Tophane Kışlalarını, evlerle dükkânları harap eder. Ancak metinlerde yangının "*sebt*" ve "*cuma ertesi*" günü olduğu ibareleri geçmesine rağmen 12 Cemaziyelâhir 1238 tarihinin cumartesi değil pazartesi gününe denk geldiği görülmektedir.

Mehmed Esad Efendi ile Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgilerle karşılaştırıldığında yangının yaklaşık 17 saat sürmesi ve harap olan yerlerin bilgisi birbirini doğrulamakta olduğu için aynı yangından bahsedildiğini düşünmekteyiz. Cezar da mevzubahis yangını, Ahmet Cevdet Paşa'ya atıfla 17 Cemâziyelâhir 1238 olarak vermektedir.[96]

Ali Satı Efendi, yangının haberinden sonra, harap olan eserlerden Topçu Kışlası'ndaki mescide değinerek, "*…Topçu Kışlası'nda olan mescid-i şerif dahî muhterik*

---

[94] "*…bin iki yüz otuz sekiz senesi Cemâdi'l-uhrâsının on ikinci sebt günü saat üçte iken bi-kazâillâhi Teâlâ Tophane kurbunda zuhur eden ateş etrafına sirâyetle ertesi gün saat yedi buçuğa kadar mümted olup Dolmabahçe kurbuna dek kırk sekiz adet cami ve Arabacılar Kışlası ve Tophane Kışlalarının ikisi ve nice buyût ve dekâkîn muhterik olduğu sırada…*". Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.63.

[95] *"…1238 senesi Cemâdi'l-âhirinin on ikinci cumartesi günü saat üçte Tophane kurbundan zuhur eden ateş etrafa sirayetle ferdâsı günü saat yedi buçuğa kadar devam etmiş ve bu müddet zarfında Dolmabahçe yakınından ilerlermiş ve 48 adet câmi-i şerif ile Arabacılar Kışlası ve Tophane Kışlalarının ikisi ve pek çok hâne ve dükkân muhterik olduğu sırada…*" Mehmed Raif Efendi, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul, 1314, s.354.

[96] M. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul, 1963, s.369-370.

olmakla Hüdâvendigâr-ı müşârün-ileyh hazretlerinin himmet-i mülûkâneleriyle evvelkisinden a'lâ olan mevcud olan resm-i bî-hemtâsı üzere binâ olunup bi-inâyetillâhi Teâlâ resîde-i hitâm oldu" demektedir. Bu yeni cami, öncekinden daha güzel biçimde ve "*mevcûd olan resm-i bî-hemtâsı üzere*" yani ellerinde hazır bulunan eşsiz bir plana göre inşa edilmiştir. Devamında, "*Câmi-i Şerîf-i mezbûra 1238 senesi Şevvali'l-Mükerrem'i evsatında mübâşeret olunmuştur*" diyerek caminin inşasına H. 1238 senesi Şevval ayının ortalarında başlandığını bildirmektedir.[97] Buna göre Nusretiye Camii'nin inşasına, yangından yaklaşık 4 ay sonra, M. 20 Haziran 1823 ilâ 30 Haziran 1823 tarihleri arasında başlandığı anlaşılmaktadır.

Mehmed Raif Efendi, asıl bânisini Sultan III. Selim olarak gördüğü Nusretiye Camii'nin, "*Sultan Mahmud Hân-ı Adlî Hazretleri tarafından evvelkinden â'lâ el-yevm mevcud olan resm-i bî-hemtâsı üzere binâ olunduğunu*" söylemektedir.[98]

Mehmet Dâniş Bey, *Neticetü'l-Vekâyi'* adlı eserinde; Nusretiye Camii'nin Sultan II. Mahmut tarafından açılmasını, Rumların yenilmesini, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında gelişen olayları ve bununla ilgili olarak yeri değiştirilen Sancak-ı Şerif'in tekrar yerine konulmasını anlatmaktadır. Dâniş Bey, "*İtmâm-ı Câmi-i Nusret*" adını verdiği bölüme H. 20 Cemaziyelahir 1238 Pazartesi [M. 4 Mart 1823] günü çıkan yangının haberiyle başlar. Büyük bir alana yayılarak Topçu ve Arabacılar Kışlalarını kuşatan yangın, buradaki camiyi de harap etmiştir. Kışlaların yeniden inşa edilmesini takip eden birkaç ay içinde, yanan caminin yeri kışlaya katılarak, kışlanın kapısı civarındaki boyacı dükkânının yerinde kâgir ve iki minareli yeni bir cami yapımına başlanır.[99]

---

[97] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.63.

[98] Mehmed Raif Efendi, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul, 1314, s.354.

[99] Ş. Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, 1994, s.12, 42.

17 Cemâziyelâhir'deki büyük yangından üç gün sonra 20 Cemâziyelâhir 1238'de bir yangın daha çıktığı Mehmed Esad Efendi'nin ve Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tarih*'lerinde geçmektedir. Ancak bu ikinci yangın, Yeni Cami yakınlarında Sultan Hamamı tarafında çıkarak beş saat sürmüştür.[100] Dolayısıyla Dâniş Bey'in, büyük bir alana yayılarak Topçu ve Arabacılar Kışlalarını harap ettiğini söylediği yangın esasen bundan üç gün önceki olmalıdır.

Caminin haberinin devamındaki, "… *ve nâm-ı şerîfi dahî Câmi-i Nusret tesmiyye olunup iki sâl mürûrundan sonra bi-inâyetillâhi Te'âlâ temam olup …*" ifadelerinden caminin isminin *"Nusret*" koyulduğu ve inşaatının iki sene zarfında tamamlandığı anlaşılmaktadır ancak burada caminin adının önceden belirlenip belirlenmediğiyle ilgili net olmayan bir durum söz konusudur.[101]

Mehmed Esad Efendi, H. 1241 yılının olaylarını yazdığı bölümde "*İcrâ-yı resm-i latîf-i âsafî be-binâ-yı câmi-i nev-esâs-i Nusret*" başlığı altında şunları anlatmaktadır:[102]

> *Top Arabacılar Kışlası ittisâlinde otuz dokuz sâli Recep hilâlinde tesisine Besmele-Hân-ı ibtidâ buyurulan Câmi-i Nusret ile müsemma mabed-i nev-tarh-ı hümâyunun çâr-dîvâr-ı envâr-nisârı kubbe dâiresine dek tekmîl olup reşk-âverine*

---

[100] "*Şehr-i mezkûrun yirminci günü yine tennûre-i kazâ-i İlâhî âteş-efşân ve Yeni Câmi civarında Sultan Hamamı tarafından zuhûr eden harîk ile beş saat müddetde hayli menâzil sûzân oldu"* Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.190; "*Cemâdi'l-âhirenin yirminci günü dahî yeni cami civârında vâki sultan hamamı tarafından yangın zuhûr ile beş saat mümted olarak pek çok hâne ve ebniye-i sâire yandı*" Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1858, C.12, s.81.

[101] Ş. Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, 1994, s.42.

[102] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.460-461.

kıbâb-ı eflâk olan kubbenin binâsına mübâşeret olunmakla âdet-i dîrîn-i saltanat-ı seniyye üzere taraf-ı eşref-i hümâyun ve ricâl-i Enderûn-ı feyz-makrûn ile Sadrazam ve Şehyülislam ve Bahr-ı Sefîd Boğazının tarafeyn-i sevâhili muhafızları ve bilcümle ricâl-i devlet ve hademe-i saltanat taraflarından 'alâ ihtilâf-ı tabakâtihim şal ve tefe başı ve savâyî ve mutâlla hatâyî ve üstüne mor çukadan top top zira' u zira' askılar Bâbıâliden evvelce âmâde ve şehr-i mezkûrun on altıncı günü Teşrîfâtî Efendi vasıtasıyla bâlâ-yı binâda müheyya kılınan sütunlar üzere âvîhte ile birkaç gün ol câmi-i envâr-lâmi', mânend-i nev-arûs-i zînet-dâr ve bâdehû emtia-i mezkûreyi amele ve bennâ-i binâ iktisâm ile vâye-dâr-ı nevâl-i Şehriyâr oldular

Buna göre, 1239 senesi[103] Recep ayının Hilal günlerinde Top Arabacıları Kışlası'nın bitişiğinde temeli atılan ve *Cami-i Nusret* olarak isimlendirilen yapının, etrafa nurlar saçan dört duvarı tamamlanır, diğer gök kubbeleri kıskandıracak olan kubbesinin inşasına başlanacağı sırada Sultan tarafından bir ziyaret gerçekleştirilir. Recep ayının on altıncı günü [H. 16 Recep 1241/M. 24 Şubat 1826 Cuma] yapılan bu ziyarete Sultanla birlikte Enderun ricâli, Sadrazam, Şeyhülislam, Boğaz'ın her iki yakasının muhafızları, diğer devlet adamları ve Sultan'ın hizmetçileri katılır. Bu iş için önceden Bâbıâli eliyle kıymetli şallar, sırma işlemeli atlaslar, yaldızlı ipekli kumaşlarla mor çuhadan top top askılar hazırlanır ve o gün geldiğinde Teşrifatçı Efendi tarafından caminin yüksek yerine dikilen sütunlar üzerine serilir. Birkaç gün boyunca sütunlar üzerinde asılı kalarak, nurlar saçan camiyi yeni gelin gibi süsleyen bu kıymetli kumaşlar, sonradan Sultan'ın ihsanlarıyla camiyi inşa eden kalfa ile işçileri arasında pay edilir.[104]

---

[103] Burada bir yazım/basım hatası yapıldığını düşünüyoruz. Tarih bundan bir sene öncesi olmalıdır, nitekim caminin açılışını anlattığı bölümde Esad Efendi, inşaata H. 1238'de başlandığını söylemektedir ve bu tarih diğer verilerle de örtüşmektedir.

[104] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.460-461.

Mehmed Esad Efendi, Nusretiye Camii'nin inşasının tamamlanıp açıldığı günü anlattığı "*Temâm-şuden-i Câmi-i Cedîd-i Hümâyun-i Nusret ve İkâme-i İmâmü'l-Müslimîn Salât-i Cuma*" bölümüne şu şekilde başlamaktadır:[105]

> *Mürevvic-i zeheb-i müzehheb-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât ve mukavvî-i meşreb-i mühezzeb-i dîn ü millet, Padişâh-ı İslâm-penâh "şeyyedallahu Te'âla de'âyime saltanâtihî mâ-kâme menâru'ş-şer'i ve ebkâhû" Hazretlerinin Arabacılar Kışlası me'vâsı ittisâline otuz sekiz senesi Recebü'l-Müreccebi hilâlinde "li-mescidin üssise ala't-takvâ" esâs-ı ihlâs-ı istînâsı ve "men dahalehû kâne âminen" 'imâd-ı hayr-nihâdıyla inşâsına irâde-i mesûbât-ifâdeleri taalluk edip, Dârü'd-darb-ı ma'mûrelerinde Nâzır ve Evkâf-ı Hümâyun kaymakamlığıyla müftehir bulunan bendeleri nezâret etmek üzere tarih-i mezkûrda ibtidâ olunup tefe'ülen Câmi-i Nusret ile tesmiye buyurdukları mâbed-i feyz-i müşeyyed-i hümâyun, iş bu Şabânü'l-Muazzamda min külli'l-vücûh hüsn-i hitâma makrûn ve hademeleri Evkâf-ı Hümâyundan tayin ve vezâif-i vefîre ile ez- her cihet be-kâm ve derûn-ı envâr-nümûnu kalb-i ehlullah gibi cây-gâh-ı ibâdet-i Hâlıku'l-enâm olduğu hâk-i pâk-i 'atebe-i felek-mertebe-i pâdişâhâneye bâ-telhîs 'arz u inhâ olundukda, şehr-i mezkûrun yirmi dokuzuncu Cuma günü edâ-i salât-i mefrûzaya niyet-i hâlise-i Sultan-ı Mahmûdü's-seyr musammem ü mukarrer olmuşdu*

Buna göre özetle; Arabacılar Kışlası bitişiğinde H. 1238 senesi Recep ayının hilal günlerinde inşasına başlanan cami, içinde bulunulan H. 1241 yılı Şaban ayında tamamen bitirilir. Caminin görevleri için Evkâf-ı Hümâyundan çok sayıda kişi tayin edilir. Tüm bunlar Sultan II. Mahmut'a bildirilerek, onun isteğiyle caminin, Şaban ayının 29'uncu günü Cuma namazında açılmasına karar verilir.[106]

Burada Mehmed Esad Efendi'nin belirttiğine göre caminin inşasına H. 1 Recep 1238 [M. 14 Mart 1823] Cuma günü, yani bölgeyi harap eden yangından iki hafta sonra

---

[105] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.534-538.

[106] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.534-535.

başlanır. Yukarıda Ali Satı Efendi ve Dâniş Bey'in verdiği bilgilerle karşılaştırıldığında caminin inşasına başlanan tarih için Ali Satı Efendi H. 1238 senesi Şevval ayının ortalarını [M. 20 Haziran-30 Haziran 1823] gösterirken, Dâniş Bey de kışlaların yeniden inşa edilmesini takip eden birkaç ayı işaret ederek birbirlerini desteklemektedir.

Mehmed Esad Efendi, cami için Kur'an-ı Kerim'den iki yere atıfta bulunur. Buna göre cami takva üzerine inşa edilmeye başlanır ve ona girenlerin kendilerini güvende hissetmelerine niyet edilir. Söz konusu alıntıların ilki; Tevbe Suresi'nin 108'inci ayetindeki "*takva üzerine kurulan mescit*" anlamında "*li-mescidin üssise ala't-takvâ*" ifadesidir.[107]

لاَ تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا **لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى** مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ

Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva *(Allah'a karşı gelmekten sakınmak)* üzerine kurulan mescit *(Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever.*

İkincisi, Âl-i İmran Suresi'nin 97'nci ayetindeki "*ona giren güvene ulaşır*" anlamındaki "*men dahalehû kâne âminen*" ifadesidir.[108]

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَ**مَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا** وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ الله غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. *Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)*

---

107 https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tevbe-suresi-9/ayet-108/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 10.08.2020

108 https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-97/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 10.08.2020

Mehmed Esad Efendi, caminin inşasına başlandığı sırada Evkâf-ı Hümâyun kaymakamlığı görevinde bulunması sebebiyle inşaata nâzırlık yaptığından bahsetmektedir. Bunun devamındaki en dikkat çekici husus ise caminin isimlendirilmesinde Sultan'ın "*tefe'ülen*" yani hayra yormak, uğur getirmek niyetiyle camiye "*Nusret*" ismini verdiğini söylemesidir.[109]

H. 1241 senesinin Şaban ayında tamamen bitirilen ve Evkâf-ı Hümâyun tarafından tüm görevlileri tayin edilen caminin hazır olduğu Sultan'a bildirilir ve Sultan'ın kararıyla Şaban ayının 29'uncu günü Cuma namazında caminin açılışı gerçekleştirilir. Buradaki Cuma namazını, caminin Hatîbi Kasîdecizâde Hafız Mustafa Nûri Efendi kıldırır. Namazdan sonra Sultan hediyeler dağıtarak Saraya geri döner.[110]

Mehmed Dâniş Bey'in anlattığına göre de cami tamamlandıktan sonra Sultan, şaban ayının son gününde [H. 29 Şaban 1241/M. 8 Nisan 1826 Cuma] Topkapı Sahilsarayından deniz yoluyla talimhane iskelesine gelir. İskeleden, caminin mahfil-i hümâyun kapısına kadar serilen kıymetli kumaşlar üzerinden atıyla rüzgâr gibi geçerek gider. Burada, caminin inşaatı ve hizmetiyle ilgilenen tüm kişilere hilatler giydirerek ihsanlarda bulunur.[111]

Sultan II. Mahmut, caminin açılış töreninde bol miktarda hediyeler ve bahşişler dağıtır. Bina Emini ile Darphane Nâzırı Esad Efendi'ye, en büyük hediye olan 5 bin kuruş değerinde samur kürk ve kıymetli taşlarla donatılmış bir bıçak verilir. Camiyi inşa eden

---

[109] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.534-535.

[110] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, ss.535-539.

[111] Ş. Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, 1994, s.43.

Krikor Kalfa'ya dar kollu sincap kürk ile 600 kuruş hediye edilir. Bina hesaplarında görevli olan başkâtip Hasip Efendi'ye hilatle 2 bin 500 kuruş; tarihleri yazan Yesarizade Musatafa İzzet Efendi'ye 1000 kuruş; celî hattı yazan Haşim Efendi'ye hilatle 2 bin kuruş; Amele Kâtibi Mustafa Efendi ile Baş Mutemet Şükrü Efendi'ye hilatlerle 750'şer kuruş verilir. Ulûm-ı Nâfia Müderrisi, Cuma vaizi, Hatîb Kasîdecizâde Hafız Mustafa Nûri Efendi ile birinci ve ikinci imamlar sincap kürk ile çeşitli hediyeler alır. Pazartesi-Perşembe vaizleri, 8 adet devirhan, birinci-ikinci müezzin ile birinci-ikinci kayyıma çuka feracelerle türlü hediyeler verilir. 8 müezzin, 3 kayyım, mahyacı, minareler kandilcisi, muvakkit ve tarifhan da çeşitli hediyeler alır.[112]

Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa'ya mücevher bir hançer; Tophane Nâzırı Sadık Efendi'ye mükemmel bir bohça; Topçubaşı Numan Ağa, Arabacıbaşı Hasan Ağa, Bostancıbaşı İbrahim Ağa, Birinci Mirahur Ali Bey, İkinci Mirahur ve Kapıcılar Kethüdası Musa Ağa'ya da birer bohça verilir. Selamlıkta bulunan neferlere 5 bin kuruş; orta neferlerine pay edilmek üzere 20 bin kuruş; topçu askerlerine 20 bin kuruş; arabacı askerlerine 15 bin kuruş; 4 adet solak ortalarına 2 bin kuruş; rikâb solaklarına 2 bin kuruş ve rikâb peyklerine 2 bin kuruş verilir. Hassa hademelerinden olan kozbekçiler, hasekiler, kapıcılar, has ahır, sandal, filika takımlarıyla diğer sandal ve piyadeci takımlarına 10 bin 200 kuruş verilir. Caminin inşasında hizmet eden her bir ameleye varıncaya kadar biniş

[112] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536; Ş. Deniz, "Sultan II. Mahmud'a Ait İki Vakıf Eser: Arabacılar Kışlası ve Nusretiye Camileri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 2015, S. 218, s.170; Ş. Deniz, "Boğaz'da Bir Güzel Mâbed-Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.63.

ve kaput giydirilmesinin yanında toplamda 107 bin 940 kuruşa varan hediyeler dağıtılır. Bu törenden sonra Sultan, deniz yoluyla saraya geri döner.[113]

Nusretiye Camii'nin Açılışında Sultan II. Mahmut'un Dağıttığı Hediyeler	
Bina Emini ve Darphane Nâzırı Esad Efendi	-5 bin kuruş değerinde samur kürk -Kıymetli taşlarla donatılmış bir bıçak
Krikor Kalfa	-Dar kollu sincap kürk -600 kuruş para
Başkâtip Hasip Efendi (bina hesaplarında görevli)	-Hilat giydirilme -2 bin 500 kuruş para
Hâşim Efendi (Celî hat sahibi)	-Hilat giydirilme -2 bin kuruş para
Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi (tarih kitabelerini yazan)	-1000 kuruş para
Amele Kâtibi Mustafa Efendi	-Birer hilat giydirilme -750'şer kuruş para
Baş Mutemet Şükrü Efendi	
Ulûm-ı Nâfia Müderrisi	-Birer sincap kürk -Çeşitli hediyeler
Cuma vaizi	
Hatîb Kasîdecizâde Hafız Mustafa Nûri Efendi	
Birinci-ikinci imamlar	
Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa	-Mücevher bir hançer
Tophane Nâzırı Sadık Efendi	-Mükemmel bir bohça
Topçubaşı Numan Ağa	-Birer bohça
Arabacıbaşı Hasan Ağa	
Bostancıbaşı İbrahim Ağa	
Birinci Mirahur Ali Bey	
İkinci Mirahur ve Kapıcılar Kethüdası Musa Ağa	
Pazartesi-Perşembe vaizleri	-Çuka feraceler -Türlü hediyeler
8 Devirhan	
Birinci-ikinci müezzinler	
Birinci-ikinci kayyımlar	
8 Müezzin	-Çeşitli hediyeler

[113] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536; Ş. Deniz, "Sultan II. Mahmud'a Ait İki Vakıf Eser: Arabacılar Kışlası ve Nusretiye Camileri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 2015, S. 218, s.170; Ş. Deniz, "Boğaz'da Bir Güzel Mâbed-Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.63.

3 Kayyım	
Mahyacı	
Minareler Kandilcisi	
Muvakkit	
Tarifhân	
Selamlıkta bulunan neferler	-5 bin kuruş para
Orta Neferleri	-20 bin kuruş para
Topçu Askerleri	-20 bin kuruş para
Arabacı Askerleri	-15 bin kuruş para
4 adet Solak Ortaları	-2 bin kuruş para
Rikâb Solakları	-2 bin kuruş para
Rikâb Peykleri	-2 bin kuruş para
Hassa hademelerinden Kozbekçiler	
Hassa hademelerinden Hasekiler	
Hassa hademelerinden Kapıcılar	
Hassa hademelerinden Has Ahır Takımları	-10 bin 200 kuruş para
Hassa hademelerinden Sandal Takımları	
Hassa hademelerinden Filika Takımları	
Diğer sandal ve Piyadeci Takımları	
Caminin inşasında hizmet eden herkes	-biniş ve kaput giydirilme
88 bin 800 kuruş para 19 bin 140 kuruş değerinde hediyeler	
Yaklaşık toplam 107 bin 940 kuruş	

Mehmed Esad Efendi'nin anlattığına göre; caminin açılışından sonra H. 6 Ramazan 1241 [M. 14 Nisan 1826] Cuma günü camiye Sadrazam ve Bâbıâli çalışanları tarafından bir ziyaret daha gerçekleştirilir. Sadrazam samur kürkünü giymiş, Bâbıâli çalışanları da kürkleri ve kafes biçimli sarıklarıyla gelmiştir. Müezzin mahfili etrafına serilen seccadelerde Cuma namazı kılındıktan sonra mütevelli odasına geçilerek; müderris ve şeyhlere, devirhanlarla müezzinlere, kayyımlarla diğer hizmetçilere ve Krikor Kalfa'ya hilatler giydirilir, nakit para ile hediyeler ihsan edilir.[114] Dâniş Bey de caminin açılışından sonraki hafta Sadrazam ile Şehyülislam'ın camiyi ziyaret ettiğini ve onlardan sonra bir

[114] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.539.

gün arayla Hüseyin Paşa ile Mehmet Paşaların gelerek, hizmetlilere ve görevlilere ihsanlarda bulunduğunu söylemektedir.[115]

Ali Satı Efendi, bu yeni camide, bundan önceki yanan cami görevlilerinin imtihan edilerek tekrar göreve getirildikleri ve caminin hatibi olarak Hafız Mustafa Efendi, 10 adet müezzin, 10 adet devir-hân, tarif-hân, naat-hân, kayyımlar ve müstakil ders hocası tayin edildiğini bildirir. 1243 yılı Muharrem ayının ortalarında, Beylerbeyi Camii'nin hatibi-zâdesi İzzet Efendi'nin camide hatip olarak görevlendirilmesiyle, önceki Hafız Mustafa Efendi'nin ikinci imam olduğunu söyler.[116]

Bundan sonra caminin açılışını anlatarak 1241 senesi Şaban ayının 29. günü yapılan töreni haber vermektedir. Sultan'ın atının ayaklarına iskeleden camiye kadar kıymetli şallar ve kumaşlar serilmiştir. Teşriften sonra ne kadar kapıcıbaşı, silahşör ve saltanat hizmetlisi varsa hediyeler verilmiştir. Dağıtılan hediyeler arasında; hatip efendiye samur kürk, imamlara birer sincap kürk, şeyhe ve hocasına birer kürk ve diğer hizmetlilere ferace ve türlü hediyeler bulunur. Yeniçeri Ağası, Topçubaşı, Arabacıbaşı, Tophane Nâzırı Sadık Efendi ve sultan camilerinin mütevellisi olan Darbhane Nâzırı Esad Efendi'ye birer kürk giydirilmiştir. Sonraki haftanın Cuma günü de Sadrazam Mehmed Selim Paşa gelerek hizmetlilere kürkler ve türlü hediyeler vermiştir.[117]

Caminin inşası için nice tarihler söylenip İzzet Molla'nın tarihi kabul görmüş ve Yesârizâde hattıyla yazılarak caminin giriş kapısı üzerine asılmıştır. Devrin ileri gelen şairlerinden Keçecizade İzzet Molla, Müderris Mîralemzâde İbrahim Rıfat Bey, Tophane Ruznâmecisi Lebîb Efendi ve Vakanüvis Mehmed Esad Efendi, Nusretiye Camii için

---

[115] Ş. Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, 1994, s.43.

[116] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.63-64.

[117] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.64.

tarih düşürürler.[118] Sultan, bunlara bol miktarda akçe ve bohça hediye eder.[119] Keçecizade'nin düşürdüğü tarihler şunlardır: "*Câmi-i nev-esâs-ı Hân Mahmud*", "*Câmi-i Mahmûd Hân oldu metâf-ı Mü'minîn*", "*Kıldı tenvîr-i cihân Câmi-i Sultan Mahmûd*", "*Câmi-i pâk-eser-i Şeh Mahmûd*", "*Oldu zîbende eser ma'bedi Hân Mahmûd'un*". Miralemzâde İbrahim Rıfat Bey "*Bu bâlâ ma'bedi pek mevkiinde yapdı Hân Mahmûd*"; Tophane Rûznâmecisi Lebib Efendi "*Bârekallah oldu vâlâ Câmi-i Mahmûd Hân*" şeklinde tarih düşürür. Mehmed Esad Efendi'nin düşürdüğü tarih ise şu şekildedir: *Bu mısrâ' sezâ Es'ad yazarsa bâb-ı târîhe / Nemâzı Câmi-i Mahmûd Hân'da kıl duâ ile!*

Caminin açılışından yaklaşık 8 ay sonrasına tarihlenen bir belge (H.25 Cemâziyelevvel 1242 / M. 25 Aralık 1826 Pazartesi) "*Câmi-i Şerîf-i Nusret-Redîf*" olarak anılan yapı için gerekli olan halıların ve hademe odalarının mefruşat masraflarının karşılanmasıyla ilgilidir.[120] (Bkz.Ek-3) Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *İş bu takririn defter manzûr-ı hümâyunum olmuştur meblağ-ı masârıfın mezbûr on sekiz bin yedi yüz küsür kuruşu Evkâf-ı Hümâyunumuzdan i'tâ ve defterlerine masraf kaydıyla tanzim oluna*
>
> *Evkâf-ı Hümâyun ... makrûn-ı mulûkânelerinden olarak bundan akdemce Tophane-i Âmirelerinde müceddeden binâ ve ihyâ buyurulmuş olan Câmi-i Şerif-*

---

[118] Tarih düşürme; İslâm kültüründe bir olayın tarihini bir mısra, beyit veya ibare içinde, harflerin rakamsal karşılıkları olan ebced hesabına uygun şekilde belirtme sanatıdır. (Bkz: T. Karabey, "Tarih Düşürme", https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih-dusurme, *TDV İslam Ansiklopedisi* Erişim Tarihi: 10.08.2020)

[119] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.537-538; Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1865, C.2, s.64; Ş. Deniz, "Boğaz'da Bir Güzel Mâbed-Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.61-63.

[120] Devlet Arşivleri HAT/1569-41.

i Nusret-Redîf-i Şâhânelerine ferş olunmak üzere sipariş buyurulan kalîçeler gelüp ... kalîçelerin mevsim-i(?) ferşi vusûl etmiş olduğundan Hazine-i Mekârim Defîne-i(?) Hümâyunları tarafında tomar olarak mevcut olan bin iki yüz otuz zira‘ miktarı kabilince … savb-ı çâkerîye irsâliyle kusurunun dahî marifet-i ‘abîdânemle bi’l-mübâya‘a tanzim ... şeref-sunû‘ buyurulmuş olan emr u irâde-i kirâmın ifade-i hazret-i mülukdârîleri iktizasından olduğu Hazine Hümâyunları Kethüdâsı Ağa kulları tarafından bâ-tezkire savb-ı bendegâneme iş‘âr ve beyan buyurulmuş olduğuna imtisâlen husûs-ı mezkûrun mantûk-ı münîf itaat-redîf-i mulûkâneleri mucibince bi’l-ihtimam tanzim ve tesviyesini cânib-i çâkerânemden Hamîdîyye Evkâf-ı Celîlesine memur Mehmed Ragıp Efendi kullarına lede’l-havâle tomar olarak meb‘ûs savb-ı çâkerî buyurulmuş olan bin iki yüz otuz zira‘ kalîçenin kusûr ikmâline icab eden bin yüz dört zira‘ kalîçe dahî tomar-ı mezkûra mümâsil olarak bi’t-taharrî buldurulub tıbk-ı(?) fermûde-i seniyye-i mulûkâneleri üzere bi’l-mübâya‘a ikmâl olunarak câmi-i şerîf-i hümâyunlarının bi’l-cümle mahalline ferş ve tanzim olunmuş olan kalîçenin icab eden paha ve ücret-i ferşiyye ve hademe odaları mefrûşâtı ve masârıf-ı sâiresinin yekûnu on sekiz bin yedi yüz bir buçuk kuruş on beş paraya resîde olmuş olduğu ... üzere terkîm ve meşmûli’l-muhâta-i şehriyârîleri buyurulmak için hâk-i pây-i ... mulûkânelerine takdim kılınmış olan defterden müstebân olmakla mucibince meblağ-ı mezbûrun i‘tâsıyla Evkâf-ı Hümâyun mekârim-i ... hilâfet-penâhîleri defterlerine masraf-ı kayd ... bâlâ-yı takrîr-i çâkerî hatt-ı şerîf inâyet-redîf-i şâhâneleri sudûruyla tezyîn buyurulmak bâbında ve her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü’l-emr ve’l-ihsân efendimizindir

Belgede cami için sipariş edilen kilimlerin geldiği bildirilmektedir. Mevcut olan 1230 zira‘ kilimin eksik kalması üzerine 1104 zira‘ daha sipariş edilmiş, bununla birlikte hademe odaları mefruşatı ve sair harcamalarla toplam masraf 18 bin 701 buçuk kuruş 15 paraya ulaşmıştır. Belgenin üzerinde hatt-ı hümâyunu bulunan Sultan II. Mahmut, bahsi geçen paranın Evkâf-ı Hümâyundan alınmasını ve deftere kaydedilmesini buyurmuştur. Buna göre o dönemde cami 2334 zira‘ ölçüsünde kilimle kaplanabilmektedir.

Sultan III. Selim döneminde yapılan düzenlemeyle 1 mimar arşını 75,6 cm olarak belirlenmiştir.[121] Buna göre 1 zira 0,57 metrekareye, 2334 zira‘ ise 1330 metrekareye denk gelmektedir. Caminin harim ölçülerinin 12x20 m olduğu belirtilir.[122] Dolayısıyla harim için 240 metrekare kilim yeterliyken, o dönemde bunun neredeyse 5-6 katı kadar kilim sipariş edildiği görülmektedir. İlk etapta alınan 1230 zira (701 metrekare) kilimin eksik kalması üzerine, 1104 zira (629 metrekare) kilim daha alınmıştır. Toplam 2334 zira (1330 metrekare) kilimin, belgede belirtildiği gibi yalnız harimi değil, camiyi oluşturan bütün birimleri kaplamak için alındığı anlaşılmaktadır.

[121] Arapça kökenli bir kelime olan “*zira*”nın Türkçedeki karşılığı, Farsça kökenli “*arşın*” kelimesidir. Osmanlı Devleti’nde kullanılan türleri “*mimar arşını*” ve “*çarşı arşını*”dır. “*Bina arşını*” veya “*zira‘i mimari*” denilen mimar arşını, yapı işlerinde kullanılır. Ölçüsünün 75,8 cm olduğu kabul görmekle beraber 89 cm, 76 cm ve 73,33 cm olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Sultan III. Selim döneminde standart ölçü olmak üzere abanoz ağacından bir mimar arşını yaptırılır ve Mühendishane-yi Berri-yi Hümâyuna konulur. Buna göre 1 mimar arşını 75,6 cm ölçüsündedir. Sonraki tarihlerde 75,8 cm kabul edilir. Bkz.: Ü. Taşkın, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s.141-142.

[122] U. Yücel ve G. Türk, “Nusretiye Camii ve Bağlı Birimlerinde Restorasyon Öncesi Yapılan Tespitler” *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2107*, İstanbul, 2019, s.225.

1.3. Bânisi: Sultan II. Mahmut

I. Abdülhamid ve Nakşıdil Sultan'ın oğlu olan II. Mahmut, 20 Temmuz 1785'te [H.13 Ramazan 1199] İstanbul'da dünyaya gelir. Doğumuyla birlikte "Adlî" mahlası verilir. Bu mahlası şiirlerinde, kestirdiği paralarda, fermanlarda, yaptırdığı binaların kitabelerindeki tuğraların yanında görmek mümkündür. Yine onun döneminde açılan kurumlara da "Adlî" isminin eklendiği görülür. Mûsıki ve hat sanatlarıyla ilgilendiği; tambur çalıp ney üflediği bilinir, mevcut 26 adet bestesinden "Hicaz Divanı" ile ünlüdür. Hat sanatında hocası, Hattat Mustafa Râkım Efendi'dir.

Sultan III. Selim ve IV. Mustafa'nın hanedan vârisi bırakmadan ölmeleri nedeniyle çok çocuk sahibi olur, Abdülmecit ve Abdülaziz, onun ölümünden sonra tahta çıkanlardır. Osmanlı hanedanının son 6 padişahı, onun oğulları ve torunları olduğundan, Osman Bey ve Sultan İbrahim'den sonra hanedanın üçüncü atası sayılır. Sultan II. Mahmut, 28 Temmuz 1808'den [H.4 Cemâziyelâhir 1223], vefatı olan 28 Haziran 1839 [H.15 Rebiyülahir 1255] tarihine kadar otuz bir yıl boyunca tahtta kalır.[123] Vefatından bir yıl sonra tamamlanan Divanyolu'ndaki türbesi, Ampir üslubun İstanbul'daki en önemli temsilcilerinden biri ve Tanzimat Dönemi'nin ilk büyük ölçekli resmî yapı uygulaması sayılır.[124]

Sultan II. Mahmut'un devlet yönetimine dair bilgilerini ve reformlarla ilgili düşüncelerini, amcası III. Selim'den aldığı kabul edilir. Fransız kökenli olduğu düşünülen annesi Nakşıdil Sultan'ın da onun üzerinde etkili olduğu ve onu yeniliklere teşvik ettiği bilinmektedir. Kuvvetli bir hafızaya sahiptir ve devlet işlerini titizlikle yürütür. Kendisi ve yaptığı işler hakkında yabancı basında çıkan haberleri takip ederek devlet basınını aynı şekilde kullanmaya çalışır. Yaptığı reformlarla halk arasında "*Gavur Padişah*" olarak

[123] N. Sakaoğlu, "Mahmud II", *DBİA*, İstanbul, 1994, c.5, s.253-260.

[124] G. Akın, "Mahmud II Türbesi ve Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.5, s.263-265.

bilinmenin yanında, onun "*velâyetine*" ve devleti ihya etmek için yüz yılda bir gelen bir "*müceddid*" olduğuna dair söylentiler de dolaşır.[125] Mavi pelerini, siyah çizmeleri, püsküllü fesiyle Sultan II. Mahmut, tüm girişimlerinde Müslümanların padişahı olmanın yanında diğer dinlerin mensuplarının da dostu ve hükümdarı olduğunu göstermek istemektedir. Bu amacından olsa gerek; kendinden önceki padişahların devrinde görülmeyen biçimde, çokça kilise tamirine izin verir.[126]

II. Mahmut'un padişahlık yaptığı zaman dilimi içinde devlet, ekonomik olarak büyük bir bunalımın içindedir. Paranın değerinde devamlı düşüş ve hayat pahalılığında devamlı artış görülür. Bu devirde çokça yeni para bastırılmasının yanında, tüm paraların ayar ve vezinlerinde sık sık değişiklik yapılır. Sultan'ın amacı, devletin tüm sınırlarında para birliğini sağlamaktır ancak bunda etkili olamaz.[127]

II. Mahmut, otuz bir yıl süren saltanatı boyunca Sırbistan, Eflak, Boğdan, Mora isyanları; Vahhabiler; Ruslarla savaşlar; Rumeli, Vidin, Bağdat, Trabzon, Akkâ, Şam, Halep, Lazkiye, Yanya ayaklanmaları; Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanı; Yeniçeri zorbalıkları; âyânlar; merkezî idare zayıflıkları ve bunun gibi pek çok zorlukla uğraşarak devleti ayakta tutmayı başarmıştır. Özellikle saltanatının son on üç yılını, ağır iç ve dış meselelerle mücadele yanında pek çok köklü reform hareketiyle geçirir. Osmanlı padişahları içinde kendisinden en çok söz edilenlerden ve takip ettiği siyasetin etkileri günümüze kadar ulaşanlardan biri olmakla beraber; askerî, siyasî, sosyal birçok alanda

---

[125] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli

[126] N. Sakaoğlu, "Mahmud II", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.5, s.259.

[127] M. Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler X*, Ankara, 2002, s.813-815.

getirdiği yeniliklerle gerçek anlamda Batılılaşma çığırını açan padişahtır.[128] Onun reformları dönemdeki devlet rejimi "*mutlakiyetçi aydın monarşi*" olarak adlandırılır.[129] Sultan II. Mahmut, merkeziyetçi mutlak saltanatı canlandırır, âyânları ve Yeniçerileri ortadan kaldırarak Batı modeli bir monarşi kurma yoluna gider. Bu yüzyılda merkezî padişah otoritesi, yeni teşkilatlandırılan ordu ve mâlî reformlarla güçlenerek yeni bir döneme girmiştir.[130]

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sürecinde sağlam adımlarla ilerleyen Sultan, orduya yaptığı atamalara özen gösterir, Yeniçeri elebaşlarının bir kısmını önceki isyanlarda ortadan kaldırır ve en önemlisi de ulemâyı ıslahatların gerekliliğine inandırarak onları yanına çekmeyi başarır. 1826 yılı Nisan ayında Nusretiye Camii'nin açılışından sonra Yeniçeri ortalarından seçilen askerlerle "*Eşkinci Ocağı*" adında yeni bir birlik kurma yoluna gidilir. Bunu takip eden günlerde, 15 Haziran 1826'da Yeniçeriler tarihe "*Vakâ-yı Hayriye*" olarak geçecek olan son ayaklanmalarına kalkışır.

Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca gurur tablosu olan bu asker grubu, bir bozguncu kalabalığı ve İslamiyet'in düşmanı ilân edilerek dağıtılır. Bu süreçte Yeniçerilerle birlikte hareket eden Bektaşîler kovuşturmaya uğrayarak İstanbul'dan sürülür, tekkeleri Nakşibendîlere devredilir. Sultan'ın, Eşkinci Ocağı adıyla, Batılı usullere göre eğitilecek yeni bir teşkilat kurma denemesinin, artık ortadan kaldırmaya hazır olduğu Yeniçerileri isyana kışkırtmak için kurduğu bir tuzak olduğu düşünülür.

---

[128] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli (Erişim Tarihi: 16.05.2020)

[129] N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2003, s.171.

[130] H. İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, İstanbul, 2019, s.13.

Ocağın kaldırılmasıyla birlikte, II. Mahmut saltanatının son on üç yılına damga vuracak reformların önü açılmıştır.[131]

Vakâ-yı Hayriye'nin ardından bir ferman yayınlanarak yeni askerî eğitim gündeme getirilir. Devletin ordusu artık "*Asâkir-i Mansûre-i Muhamediyye*"dir. Bu yeni ordunun masrafları için *Mansure Hazinesi* kurularak devletin kaynakları buraya yönlendirilir.[132] Bu dönemde modern askerî eğitim sistemini kurabilmek için tıp, matematik, doğa bilimleri dersleri okutulmaya, bilim terimleri Türkçeleştirilmeye başlanır. Yapılan askerî reformlar hayatın her alanına yayılır.[133]

Yine bu yıl içinde kurulan "*Evkâf-ı Hümayun Nezâreti*" ile Sultan hem vakıfların büyük meblağlara ulaşan gelir-gider hesaplarını kontrol altına almak hem de Mansûre Hazinesini doldurmak istemiştir. Vakıfların bir nezâret altında toplanması yerinde bir uygulama olsa da vakıf gelirleri ile fazlalarının vakfiyelerde belirtilen yerlere harcanmayarak devlet hazinesine aktarılması, vakıfları çok zor duruma düşürür ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle getirir.[134]

---

[131] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli (Erişim Tarihi: 16.05.2020)

[132] Bu orduyla istenen başarıların yakalanamaması üzerine, taşrada ziraatı engellememek ve ihtiyaç durumunda talimli askere sahip olabilmek adına 1834 yılında "*Redif-i Asâkir-i Mansûre*" adı verilen ek teşkilat kurulur. Bkz.: M. S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansure", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1982, S. XII, s.127-128.

[133] İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,* İstanbul, 1987, s.36.

[134] M. İpşirli, "II. Mahmud Döneminde Vakıfların İdaresi" *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildirileri*'nden ayrıbasım, 28-30 Haziran 1989, İstanbul, 1990, s.55-57.

1829 yılında, ilmiye sınıfı hâriç tutularak, kavuk ve sarığın yasaklandığı bir ferman ve nizamname çıkarılır. Buna göre bıyık-sakal uzunlukları belirlenir; fes, setre pantolon, kaput giyilmesi kararlaştırılır. Sultan, bu yeniliğin benimsenmesini sağlamak için yerli ve yabancı ressamlardan, kendisini yeni kıyafetleriyle gösteren portrelerinin yapılmasını ister ve bunları törenle Bâbıâli'ye astırıp devlet erkanına ve yabancı temsilcilere dağıtır.[135]

Resim 6 - Sultan II. Mahmut Portreleri[136]

Soldaki tabloda; sırma işli lacivert setre ve pantolon ile aynı renkte fes ve pelerinle görülen Sultan, arkada Nusretiye Camii ve kışlayı simgeleyen bir top arabası ile resmedilmiştir. Sağdaki tabloda ise Avrupa tarzında bir koltukta oturan Sultan'ın, reformlarını simgeleyen bir ferman tuttuğu ve ileriyi işaret ettiği görülmektedir.[137]

---

[135] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.265-283.

[136] S. Bağcı vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul, 2006, s.289, 294.

[137] S. Bağcı vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul, 2006, s.289, 293.

Sultan II. Mahmut'un bu şekilde yapılan çok sayıda portresiyle yeni bir ikonografya da ortaya çıkmıştır. İlk kez ressam Schlesinger'in yaptığı tabloda görülen bu yeni ikonografya, yerli ressamlar tarafından da takip edilir. Buna göre Sultan, Avrupalı hükümdarların portrelerinde olduğu gibi ayakta durmakta ve bir elinde de kılıç veya reformlarını simgeleyen bir ferman tutmaktadır.[138]

Resim 7 - Schlesinger'in tabloları[139]

[138] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.265-283.

[139] (Soldaki) http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/mahmud-ii-sultan-ottoman-D8P15sx0JDcVJXT9egKEjg2;

(Ortadaki) http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/sultan-ii-mahmud-OxIg4XCXIkcFYYfok2XJlw2;

Yine bu alanda Sultan II. Mahmut'a özgü işlerden biri, üzerinde yeni giysileriyle büst portresinin bulunduğu "*Tasvir-i Hümâyun*" nişanlarını hem devletin üst düzey yöneticilerine hem de yabancı elçilere hediye etmesidir. Bununla beraber, üzerinde kendi portresinin bulunduğu paralar döktürdüğü de söylenir.[140]

Resim 8 - Tasvir-i Hümâyun Nişanları[141]

II. Mahmut, kamuoyunu kendi tarafına çekmeyi önemseyen ve bunun için basını kullanan ilk padişahtır. 1831 yılında onun fermanıyla çıkarılan "*Takvim-i Vekâyi*" gazetesinde imar faaliyetlerinden reformlara kadar her meseleyle ilgili habere yer verilmesi; Yeniçeri ocağının kaldırılmasının gerekliliğini ve önemini arz eden *Üss-i Zafer*, *Neticetü'l-Vekâyi*, *Gülzâr-ı Fütûhât* gibi eserler kaleme aldırılması bunun net bir

(Sağdaki) http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/a-portrait-of-the-ottoman-sultan-mahmud-ii-QVTHN21Pc3aYOCURCrk9Rw2

[140] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.265-283.

[141] (Soldaki) Tarihi:1832. Fiziksel Yeri: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Dairesi. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93637; (Erişim Tarihi:16.05.2020)

(Ortadaki) Tarihi: 1832. Fiziksel Yeri: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Dairesi. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93638; (Erişim Tarihi:16.05.2020)

(Sağdaki) Tarihi: 1830s. Fiziksel Yeri: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Dairesi. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/117934 (Erişim Tarihi:16.05.2020)

göstergesidir.[142] 1832 yılında, Avrupa tarzında bando takımı oluşturmak için "*Muzika-i Hümâyun*" okulu kurularak İtalya'dan Giuseppe Donizetti ile birçok hoca getirilir. Donizetti, Sultan için *Mahmudiye Marşı*'nı bestelemiştir.[143] Mehter takımı kaldırılarak yeni orduların haberleşme ve savaş taktikleri için uyarı aracı niteliğinde olan trampet ve borazan kullanımına başlanır. Bundan böyle Sultan, Cuma selamlıklarında acemice çalınan opera parçalarıyla, halkın dehşetli bakışları arasında boy gösterir.[144]

1836'da Sultan II. Mahmut, devlet dairelerine kendi resminin asılmasına dair irâde yayınlar. Bu münasebetle bir taraftan dualı törenler yapılırken diğer yandan Sultanın kafir olduğuna dair söylentiler dolaşmaktadır. 18 Ekim 1836'da Azapkapı-Unkapanı arasında "*Hayrâtiye*" köprüsünün açılışı yapılır. Bu törende köprüyü saltanat arabasıyla geçen II. Mahmut, İstanbul'da fayton modasının başlamasında etkili olur. Bu yılda ve takip eden 1837 yılında; geleneksel Ramazan mahyaları minarelerden başka, gemilerde ve resmî dairelerin cephelerinde yakılmaya başlanır. İstanbul'un ilk şehir planının hazırlıkları ve haritasının yapılması meselesi gündeme gelir. Bu iş için çağırılan Moltke, Beşiktaş Sarayı ve Sultan'ın buradaki yaşamı hakkında önemli bilgiler vermektedir.[145]

1837 Yılında devleti yeniden yapılandırmak ve Bâbıâli'nin Batılı ölçülerde bir hükümet merkezi olmasını sağlamak amacıyla yeni idari kurumlar oluşturulur. Saltanat işleri Saraydaki özel yaşamdan ayrılarak "*Mabeyn-i Hümayun*" adı altında yürütülmeye

---

[142] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli (Erişim Tarihi:16.05.2020)

[143] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, C.15, s.265-283.

[144] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli (Erişim Tarihi:16.05.2020)

[145] N. Sakaoğlu, "Mahmud II", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.5, s.259.

başlanır. Yeni devlet sistemine hizmet verebilecek düzeyde memur yetiştirmek için okullar açılır. Fransızca öğrenimini teşvik eden Sultan, Babıâli'de bir tercüme odası açtırır. Onun döneminde ilk defa yurt dışına öğrenci gönderilerek yabancı dilde ilerleme kaydedenler ödüllendirilir. Yurt dışındaki elçiliklere işlerlik kazandırılarak buralara Müslüman elçiler tayin edilir.[146]

Yeniçeri Ocağı'ndan sonra iyi bir ordu kurulabilmesi; Mühendishane, Tıbbiye ve Harbiye okullarının açılmasını gerektirmiştir. Eskiden beri var olan Mühendishane kurumu yeniden yapılandırılır. Tıbbiye'ye özel bir ilgi gösteren Sultan'ın, açılışta yaptığı konuşması, bilimin ve bilim dilinin çağdaşlaşmasının önemini ön görmüş olması bakımından çarpıcıdır. Harbiye ise açılışı en güç olan okuldur. Bunun sebepleri olarak; halkın bilgisizliği, dinî derslere ağırlık verilmesi, askerlik hizmetine alınmada haksızlık ve düzensizlik oluşu ve tüm bunların sonucunda tahsilli subay ve komutan yetiştirilecek bir sınıfın Osmanlı toplumunda bulunmayışı gösterilir. Birçok uğraştan sonra ancak Tanzimat Dönemi'nde yerleşik hâle gelebilen Harbiye Okulunun kuruluşu, çağdaşlaşma tarihinin en önemli olayı sayılabilir. Buradan yetişen kişilerin siyâsi, askerî ve kültürel alanda aldıkları roller, bundan sonraki dönemlerin belli başlı olaylarını tetiklemiştir.[147]

Sultan II. Mahmut döneminde Osmanlı mimarisine bakacak olursak; ölüm tehlikeleriyle tahta çıkan padişah, bir yandan asayişsizlikle, tahribatlarla ve salgın gibi afetlerle uğraşırken diğer yandan yeni Sadabad Sarayı'nı, kendi sultan camii olan Nusretiye'yi, iplikhaneyi, Harbiye okulunu, ilk postahaneyi, İstanbul-Galata arasındaki ilk köprüyü yaptırmak gibi işlerle uğraşmıştır. Onun döneminde, İstanbul'daki konut

---

[146] K. Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli (Erişim Tarihi:16.05.2020)

[147] N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2003, s.184-194.

mimarisinde de geleneksel sanatla Batılı olanı bir sentezde buluşturan zengin bir üslup görülmeye başlanır.[148]

Sultan II. Mahmut dönemindeki kamuya yönelik reformlar, kamuya hizmet verecek yapı türlerinin ortaya çıkmasını gerektirmiştir. Osmanlı vakıf sisteminde külliyeleri oluşturan cami, medrese, imaret, şifahane gibi yapılar birbirinden ayrı mekânlara yerleştirilerek farklı fonksiyonlara sahip devlet yapılarına dönüştürülür. Devletin ihtişamını simgeleyen yapılar camiler olmaktan ziyade devlet binaları, saraylar, kışlalar olmaya doğru kaymaktadır. Fransa'da Napolyon döneminin simgesi olan Ampir üslup, Osmanlı Devleti'nde, özellikle Sultan II. Mahmut döneminde, Batılılaşmanın simgesi hâline gelir.[149]

Sultan II. Mahmut'un Avrupa mimarisiyle ilgilendiği bilinmektedir. Onun, Boğaziçi kıyılarında Avrupa tarzında dışa açık ve ferah saraylar yaptırması bunun göstergesi sayılabilir. Özgün hâlleri gravürlerden anlaşılan Beşiktaş, Eski Beylerbeyi ve Eski Çırağan Sarayları; üçgen alınlıklarıyla ve cephelerine egemen kompozit başlıklı sütun dizileriyle neo-klasik/Ampir üslubun izlerini taşır. Saray odalarına, sedirler ve minderler yerine Avrupaî tarzda mobilyalar yerleşirken, iç süslemelerde de Ampir üslup uygulanır. Saraylar ile kamu kurumlarının duvarları ve tavanları; perde, akant yaprakları gibi motiflerin çevrelediği manzara resimleri ve panoramik kent görüntüleriyle bezelidir.[150] Bununla birlikte Sultan III. Selim'in kullandığı ay-yıldız motifi geliştirilerek, askerlerin kıyafetlerinde ve mimarî alanda kullanımı yaygın hâle getirilir, II. Mahmut

---

[148] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.501.

[149] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, c.15, s.265-283.

[150] G. Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, 2002, c.15, s.265-283.

saltanatının son yıllarında buradaki yıldız motifi güneşe dönüşerek "*II. Mahmut Güneşi*" adını alır.[151]

Sultan II. Mahmut devri eserlerinde; Barok üslubun yeni örnekleri ile Ampir'e doğru bir gelişme görülür. Onun dönemindeki inşa-onarım faaliyetlerine bakacak olursak ilk olarak 1808'de Rodos Adası'ndaki Süleymaniye Camii'nin 16. yüzyıldaki planına göre yeniden inşa edildiğini görürüz. 1810'da Gülhane Parkı'nın girişinde yapılan Alay Köşkü Barok-Ampir karışımı bir üslup gösterir. 1815'te İzmir'deki, Bıyıklıoğlu Mahmut Camii ve Niflizade isimleriyle de bilinen Şadırvanaltı Camii tamir ettirilir. 1818'de II. Mahmut'un annesi Nakşıdil Valide Sultan için yapılan beyaz mermerden türbe, Türk Barok üslubunun çok başarılı bir eseridir. 1819 yılında Barok-Ampir karışımı üslubun başlangıcı sayılabilecek Cevri Kalfa mektebi yaptırılır. 1823-1826 yılları arasında Barok-Ampir karışımı üslubuyla Nusretiye Camii inşa ettirilir. 1825'te tamamlanan Kocamustafapaşa'daki Küçük Efendi Külliyesi oval kubbeli planıyla Barok üslubun başarılı bir örneğidir. Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldıktan sonra III. Selim dönemine ait olan Selimiye Kışlası'nın bir kısmı kagir olarak yaptırılmakla beraber; Ampir üslubun izlerini taşıyan Kuleli, Rami, Maçka, Beyoğlu, Halıcıoğlu, Humbarahane, Kasımpaşa Kalyoncu Kışlaları ile Edirne ve Şumnu Kışlaları yaptırılır.[152]

Fatih Sultan Mehmet dönemi yapılarından olduğu bilinen Arpacılar Mescidi, Şeyh Mehmet Geylânî Mescidi veya Bursa Tekkesi Mescidi isimleriyle anılan yapının, Sultan II. Mahmut zamanında ihyâ edildiği bilinmektedir. 1813'te yıktırılan Melekgirmez Mahallesi'ne ahşap malzemeyle Hidayet Camii yaptırılır. Sultan III. Murat tarafından yaptırıldığı bilinen, Unkapanı'ndaki Emir Buhâri Tekkesi Mescidi'nde H.1234/ M.1818

[151] E. Kırıkçı, *19. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s.61.

[152] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.508-520.

tarihli tamir kitabesi bulunmaktadır. Yeni Fatih Camii'nin avlu kapısı yanındaki yangın havuzu, H.1241/M.1825 yılında yaptırılır. Küçükmustafapaşa'daki kiliseden çevrilme Gül Camii bu devirde büyük tamirler görür ve bir de hünkâr mahfili eklenir. 1591 yılında Takyeci İbrahim Ağa'nın yaptırdığı Takyeci/Arakiyeci Mescidi üzerinde 1831 tarihli tamir kitabesi bulunmaktadır. 1489 yılında kiliseden camiye çevrilen Koca Mustafa Paşa Camii, diğer adıyla Sümbül Efendi Camii'nin avlu kapısı önünde H.1250/M.1834 tarihli, Sultan II. Mahmut tuğrasıyla buradaki dergâha ait göz dolduran kitabeler bulunmaktadır.[153]

Burada değinmemiz gereken diğer önemli bir husus ise Sultan III. Selim'in yaptırdığı bilinen Top Arabacıları Kışlası Camii'nin, Sultan II. Mahmut dönemine ait 1809 tarihli vakfiyesidir. Caminin yapımına Sultan III. Selim zamanında başlandığı ancak öldürüldüğü için caminin tamamlanışının Sultan II. Mahmut dönemine denk geldiği düşünülebilir. Buna göre Sultan II. Mahmut, vakfiyesinde buranın giderleri için ayırdığı gelir kaynaklarını, bu kaynakların nasıl işletileceğini, camide görev yapacak olan kişilerin taşıması gereken özellikleri ve alacakları ücretleri ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Aynı zamanda bu cami vakfının, babası I. Abdülhamit'in Bahçekapısı'nda bulunan vakıflarına katılarak, işlerinin aynı mütevelli tarafından yönetilmesini istemiştir.[154]

---

[153] T. Öz, *İstanbul Camileri*, I. Cilt, Ankara, 1987, s.37, 52[n-106], 54, 57, 62, 71, 82[n-169], 92, 117, 144, 148[n-332].

[154] Ş. Deniz, "Boğaz'da Bir Güzel Mâbed-Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.59-60; Ş. Deniz, "Sultan II. Mahmud'a Ait İki Vakıf Eser: Arabacılar Kışlası ve Nusretiye Camileri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 2015, S. 218, s.164-166, 175-176.

1.4. On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teşkilatı Bağlamında Nusretiye Camii'nin Mimarıyla İlgili Tartışmalar

19. yüzyıl başlarında siyasî, ekonomik ve sosyal olayların tezahürleriyle mimarlık eğitimi alanında büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Hassa Mimarlar Ocağı'nın yapısı düzenlenmek üzere hassa mimarlığı atamalarına; Hassa Mimarbaşı, Mühendishâne-i Hümâyun Nâzırı ve Mühendishâne-i Hümâyun Hocasının ortak teklifleriyle seçilme şartı getirilir. Hassa mimarbaşılığı ise ancak Mühendishâne-i Berrî-yi Hümâyun halifesinden olanlar yapabilecektir.[155]

Sultan II. Mahmut döneminde devam eden yolsuzluklar nedeniyle Hassa Mimarbaşıların mîrî inşaatlarda görev almaması ve yalnızca sorumluluğu altındaki kişileri kontrol etmeleri istenir hâle gelir. Bu döneme ait kayıtlarda mimarbaşıların ve mimarların istekleri karşılanamadığı için geçim sıkıntısı çektikleri ve yolsuzluklara karıştıkları açıkça yer almaktadır.[156]

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışından sonra Sultan II. Mahmut'un merkezî teşkilat kurma çabalarından, yetki çatışmaları yaşayan Şehremaneti ile Hassa Mimarlar Ocağı da etkilenir. Şehremanetinin tek başına memuriyet gerektirecek bir işi bulunmadığı ve Şehreminilerin "*fenn-i mimâriye vâkıf olmamaları cihetiyle bütün umûr-ı ebniye Mimarbaşı bulunanlar marifetiyle görülmekte*" olması hasebiyle iki kurumun birleştirilmesine karar verilir. Böylece 1831 yılında Sultan II. Mahmut döneminde

---

[155] Ş. Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1963, S.1, s.161, 179.

[156] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.15; O. Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, İstanbul, 2011, s.35-48.

Şehremaneti, Hassa Mimarlar Ocağı ve Kıla‘ Nezâreti kurumları, *Ebniye-i Hassa Müdürlüğü* çatısı altında birleştirilir. Yeni açılan bu kurumun başına "*fenn-i mimari ve hendesede mahâreti olmak hasebiyle"* dönemin Hassa Mimarbaşı Abdülhalim Efendi getirilir.[157] Ocağın kapatılmasından sonraki dönemde inşaat alanında, tasarımdan uygulamaya kadar iş yapan kişilerin Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim azınlıklarından veya yabancı ülkelerden gelen mimarlardan olduğu görülür.[158]

Diğer taraftan, 17. yüzyılın sonlarında Hassa Mimarlar Ocağının yapısı bozulmaya başladığında, ekonomik yetersizliklerle ocaktaki mimar kadrolarının azaltılması yoluna gidilir. 18. yüzyılda, "*Mülâzım Ocağı*" adı altında kadrosuz ve maaşsız olarak kendilerine ihtiyaç duyulduğunda hizmetleri karşılığında ödeme yapılan bir grup oluşturulur. *Mülâzım* olarak adlandırılan bu kişilerin büyük çoğunluğu gayrimüslim azınlıklardır.[159]

19. yüzyılda görülen *münâkasa (açık eksiltme) sistemine* göre, Ebniye Müdürlüğü, inşa edilecek yapının planını ve projelerini hazırladıktan sonra tahminî bir ücretle ile ihaleye çıkarmakta, bunun üzerinden en düşük fiyatı teklif eden müteahhide -

---

[157] A. Dündar, *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. Ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara, 2000, ss.11-13. [Dündar; BOA, CM 3964; BOA, CS 3970; BOA, CN 308; BOA, CS 2860'ı kaynak göstermektedir.]; Ş. Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1963, S.1, s.178.

[158] A. Dündar, *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. Ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara, 2000, s.17; N. Çam, "Dinî ve Siyasi Düşüncenin İslam Mimarisine Yansıması", *İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu*, İzmir, 1996, s.61.

[159] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.12-15, 51.

mezuniyet/yeterlilik pusulasına sahip olması şartıyla- kontrat yapılarak iş teslim edilmektedir.[160]

İhalelere girerek inşaatları üstlenen bu kişiler "*kalfa*" tabiri ile anılmaktadır. Bazı durumlarda yapının önemine göre doğrudan bir kalfaya iş teslim edilmektedir. Özellikle inşasında oldukça yüksek masraflar yapılan saray gibi binalarda, toplumun orta ve alt seviyelerinden gelen ve sermâyeleri olmayan yerli mimarların üstlenici olmaları çok güçtür. Bu sebeple büyük inşaatlarla görevlendirilen gayrimüslim müteahhitler, "*Ebniye-i Seniyye Kalfaları*" şeklinde isimlendirilirler.[161] Yine bu minvalde, "*Padişah mimarı*", "*Saray mimarı*" gibi unvanlarla tanınan kişilerin resmî belgelerde "*kalfa*" veya "*inşaat müteahhidi*" olarak kaydedildiği görülür. Aldıkları işlere göre kalfa, müteahhit ya da mimar olarak bahsedilirler.[162]

Bu yüzyılda kısa süreli mimarbaşı değişimleri, mimarbaşıların görevden alınma ve göreve başlama tarihlerinin net biçimde anlaşılamamasına ve karmaşık bir çalışma ağına sebep olmaktadır. İhtiyaç hâlinde, aylık hatta günlük keşif yapılacak binalar için

---

[160] S. Can, "XIX. Yüzyıl Mimarları ve Ermeniler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2007, S.167, s.39-41; O. Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, İstanbul, 2011, s.118-119.

[161] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.12-15, 52.

[162] A. Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri", *14th International Congress of Turkish Art-Proceedings*, (19-21 September 2011), Paris, 2013, s.291-299.

dahî mimarbaşı tayin edilebilmektedir. Kamu binalarında ve özellikle askerî yapı inşaatlarında birkaç kişi olarak görevlendirildikleri anlaşılmaktadır.[163]

Nusretiye Camii'yle ilgisi bağlamında 1822-1826 yılları arasında hassa mimarbaşılığı görevinde bulunmuş olan kişilere bakacak olursak; 9 Ağustos 1820'den-1824 yılına kadar Mehmed Rasim Ağa; 1824-1825 yıllarında dördüncü defa seçilen Mustafa Ağa; 1825 yılı Ocak ayından 1827 yılının Temmuz ayına kadar ilk defa mimarbaşı seçilen Seyyid Abdülhalim Efendi'nin isimlerine rastlarız.[164]

Mehmed Rasim Ağa'nın mimarbaşılığa atanma yazısında kendisinden *Aksaraylı Hoca Mehmed Efendi* olarak bahsedilmektedir. Hoca unvanı sebebiyle Mühendishane'de eğitim verdiği düşünülebilir. İmzalarında "*Bende Hâce Mehmed Ser-Mimâran-i Hassa*" ve "*Bende Mehmed Rasim Ser-Mimâran-ı Hassa*" ifadeleri görülür. Bununla birlikte belgelerde "*es-Seyyid Mehmed*" mührünü kullanmaktadır. Bilindiği kadarıyla Mehmed Rasim Ağa'nın mimarbaşılığında Mehterhâne-i Âmire büyük ambarının onarımı; Tersâne-i Âmire'de bir zahire ambarı, değirmen ile havuz inşası; Cibali yangınından sonra harap olan iskelenin tamiratı; Yedikule'deki İmrahor İlyas Bey Camii'nin tamiratı, yangın geçiren Galata Sarayı Camii'nin yeniden inşası gerçekleştirilir. Yine bu dönemde

---

[163] O. Şenyurt, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Hassa Başmimarları" *Türk Bilim Araştırma Vakfı Dergisi*, 2009, C.2, S.4, s.498-500.

[164] D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.26; A. Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri", *14th International Congress of Turkish Art-Proceedings*, (19-21 September 2011), Paris, 2013, s.291-299; S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.30-31 [Can, Mehmed Rasim Ağa için BOA, C.S, nr.1512; BOA, C.S, nr.1450'yi kaynak gösterir.]

mimarbaşıların ve halifelerinin gelirleri düzenlenerek inşaatlardan aldıkları harçlar ve avâidler belirlenir.[165] Onun mimarbaşılığı döneminde inşa edilmiş olan Nusretiye Camii'yle ilgisi olup olmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Resim 9 - Mehmed Rasim Ağa'nın imzası ve mührü[166]

19. yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı'nın değişen teşkilat yapısı yeterince tahlil edilemediği için yapılan eserlerin çoğu Ermenilere ve özellikle Balyan ailesine atfedilmektedir.[167] Hassa mimarlarından Meremmetçi Bali Kalfa'nın oğlu[168] olan Krikor

[165] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.43-45.

[166] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.103.

[167] S. Can, "XIX. Yüzyıl Mimarları ve Ermeniler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2007, S.167, s.39-41.

[168] B. Erziyan, "Bu Şehre Damgasını Vuranlar–Balyanların Türk Mimarlığına Getirdikleri Büyük Katkı", *Ermenice Haftalık Gazete*, 27.05.1976, s.5,8. (Taha Toros Arşivi)

Amira Balyan (1764-1831), ailenin ilk kuşağının en önemli ferdidir.[169] *Amira* unvanı devlet içinde sarraflık, barutçubaşılık, darphane eminliği, hassa mimarlığı gibi yüksek

[169] Osmanlı mimarlığının son dönemlerinde karşımıza çıkan Balyanlar, dört kuşak boyunca etkinliğini sürdürmüş kişilerdir. Sultan III. Selim ve Nizâm-ı Cedit döneminden itibaren yapı alanına çıktıkları görülür. Eserlerinin neredeyse tümü, kentsel dokuyu değiştirecek ölçekte saray ve devlet binalarıdır. Dolmabahçe Sarayı, Selimiye Kışlası, Harbiye Nezareti binaları bunlardan birkaçıdır. Krikor Amira Balyan, Sultan III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde inşa edilen kamu yapılarının ve sarayların başlıca mimarı olarak gösterilir. Krikor'un oğlu olan Garabet Amira Balyan, Sultan II. Mahmut, Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde çalışmakla beraber en verimli olduğu dönem Sultan Abdülmecit yıllarıdır. Dolmabahçe Sarayı ile ünlüdür. Diğer önemli eserleri arasında Yeni Bent, II. Mahmut Türbe ve Sebili, Cemile ve Münire Sultan Sarayları, Dolmabahçe Camii bulunur. Garabet'in oğlu olan Nikogos Balyan, ailenin Paris'te akademik eğitim alan ilk bireyi olarak bilinir. Sultan Abdülmecit'in danışmanlığını yapmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu ve ana giriş kapılarının tasarımı kendisine atfedilmekle beraber Göksu, Ihlamur, Mecidiye Kasırları, Tophane ve Dolmabahçe Saat Kuleleri, Malta Köşkü ile Ortaköy Camii önemli eserlerindendir. Garabet'in ikinci oğlu Sarkis Bey Balyan, ailenin en sivrilmiş kişiliğidir. Mimarlık eğitimini abisi Nikogos'la birlikte Paris'te aldığı bilinir. Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde yaşamıştır. Beylerbeyi ve Çırağan Sarayları, Büyük Mabeyn Köşkü, Harbiye ve Bahriye Nezaretleri, Akaretler, Taşkışla, Maçka Silahhanesi, Ali Paşa Konağı, Adile Sultan Sarayları, av köşkleri, Fişekhane gibi yapılar önemli eserleri arasındadır. Bkz.: S. Batur, "Balyan Ailesi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1089-1090.

kademelere gelen Ermeniler için kullanılan bir isimdir. Aynı zamanda Ermeni Patrikhanesinin ve kiliselerin yönetiminde etkili olmuşlardır.[170]

Krikor'un, babasının isminden dolayı *Baliyan/Balyan* ismini aldığı ve ailede bu soyadı kullanan ilk kişi olduğu bilinmektedir. Sultan II. Mahmut'un güvenini kazanan Krikor, Saray'da nüfuz elde ederek 1809'da Sultan'ın tahta çıkışının ikinci yılında, kendisine verilen bir fermanla gayrimüslim halkın nadiren elde edebildiği imtiyazlara sahip olur.[171] Ermeni kalfaların öne çıktığı münâkasa sisteminin en parlak ismi olan Balyanlar, çalışmalarından dolayı *Muafiyet Beratı* verilerek ödüllendirilirler.[172]

Adının ilk olarak 1810 yılında Foti ve Todori Kalfalarla birlikte Davutpaşa'daki binaların keşfini yaparken duyulduğu bilinmektedir. Bununla birlikte 1822 yılında Saray'da yaptığı bir hamamı Sultan'ın beğenmemesi üzerine kısa süreli olarak Kayseri'ye sürgüne gönderildiği rivayet edilir.[173] Pamukciyan ise Krikor'un 1820 yılında Katolik ve Gregoryen Ermeni mezhepleri arasındaki tartışmalarda iftiraya uğrayarak Kayseri'ye sürüldüğünü, burada bir kilise inşa ettirdiğini, kendisini Sultan'a affettirmek için lezzetli

---

[170] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-III Zamanlar Mekanlar İnsanlar*, İstanbul, 2003, s.123.

[171] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s.92.

[172] Münkasa/Açık eksiltme: İnşa edilecek yapının planı ve projeleri hazırlanarak ihaleye çıkarılır, en düşük fiyatı teklif eden müteahhide, gerekli şartları sağlaması koşuluyla iş teslim edilir. Bkz.: S. Can, "XIX. Yüzyıl Mimarları ve Ermeniler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2007, S.167, s.39-41.

[173] B. Erziyan, "Bu Şehre Damgasını Vuranlar – Balyanların Türk Mimarlığına Getirdikleri Büyük Katkı", *Ermenice Haftalık Gazete*, 27.05.1976, s.5,8. (Taha Toros Arşivi)

pastırmalar göndererek geri dönmesine müsaade edildiğini anlatır. 1831 yılında vefat ettiğinde Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığı'na defnedilen Krikor'un mezar taşı Ermenice ve Osmanlı Türkçesi'yle yazılmıştır. Ermenice metin, altı kıtalık manzum sözlerden oluşurken, Osmanlı Türkçesi metinde "*Ebniye-i Hassa-i Şâhâne kalfası Krikor Kalfa*" yazdığı belirtilmektedir.[174]

Batur, Krikor Amira Balyan'ı Sultan III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yapılan sarayların ve kamu binalarının başlıca mimarı olarak gösterir. Onun meslekî başarısı; kışla ve bentler gibi daha çok mühendislikle ilgili eserlere mimarî yaklaşım uygulamasındadır. Kendisine atfedilen yapılar arasında altı kışla, altı saray, dört kasır, iki bent, iki kilise ve bir cami bulunur. Bunlardan Selimiye Kışlası, Valide Bendi ve Nusretiye Camii ile ünlüdür.[175]

Akozan, Balyan ailesinin Osmanlı mimarlığındaki rolünü değerlendirdiği yazısında, Balyanları bir "*aile şirketi*" şeklinde nitelendirerek, onların mimari faaliyetlerini; çok sayıda küçük ve büyük tamirler, yıkılıp yenileri yapılan binaların inşaatları, yeni inşaatlar ve bunların müteahhitliği olarak yorumlamaktadır. Ona göre Kirkor'un mimar olarak gösterildiği Topkapı Sahilsarayı, Çağlayan ve Aynalıkavak Kasırları, Beşiktaş Sarayı ile Nusretiye Camii gibi eserler önceden vardır ve Kirkor bu yapılardaki büyüklü küçüklü tamir işleri için Hassa mimarbaşı tarafından görevlendirilmiş olabilir.[176]

---

[174] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s.92, 94-95[n*].

[175] S. Batur, "Balyan Ailesi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1089-1090.

[176] F. Akozan, *"Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi" Adlı Kitap ve Gerçekler*, İstanbul, 1983, s.4-11.

Yukarıda, Sultan II. Mahmut'un cami açılışında dağıttığı hediyelerden bahsedilmişti. Bunlar paha sırasına konulduğunda; Bina Emini ve Darphane Nâzırı olan Esad Efendi'ye en büyük hediye olan 5 bin kuruş değerinde samur kürk ile kıymetli taşlarla donatılmış bir bıçak; binâ hesaplarında görevli olan Başkâtip Hasip Efendi'ye hilat giydirilerek 2 bin 500 kuruş para; Celî hattı yazan Hâşim Efendi'ye hilat giydirilerek 2 bin kuruş para; tarih kitabelerini yazan Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'ye 1000 kuruş para; Amele Kâtibi Mustafa Efendi'yle Baş Mûtemet Şükrü Efendi'ye birer hilat giydirilerek 750'şer kuruş para; cami görevlilerinden Cuma vaizi, Cuma hatîbi Kasîdecizâde Hafız Mustafa Nûri Efendi ile birinci ve ikinci imamlara birer sincap kürk ile çeşitli hediyeler verildiği görülür.

Krikor Kalfa ise dar kollu sincap kürk ile 600 kuruş para almıştır. Caminin açılışından bir hafta sonra Sadrazam ve Bâbıâli ricâli tarafından yapılan ziyaret sırasında hilatler giydirilerek nakit para ile hediyeler ihsan edilen kişiler arasında yine Krikor Kalfa da bulunur.[177] Ancak Sultan II. Mahmut'un dostu, hassa mimarı ve Nusretiye Camii'nin mimarı olarak gösterilen Krikor Kalfa'nın burada ismi geçenlerden daha kıymetli hediyeler alması beklenebilirdi. Mezar taşında yazdığı ifade edilen "*Ebniye-i Hassa-i Şâhâne kalfası Krikor Kalfa"*[178] ibaresi de bu bakımdan önemlidir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Nusretiye Camii'nin plan ve projelerinin, dönemin hassa mimarbaşı olan Mehmed Râsim Ağa tarafından veya onun gözetiminde hazırlanmış olması ve Krikor Balyan'ın camiyi inşa etmek üzere müteahhit olarak görevlendirilmesi düşünülebilir.

---

[177] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536, 539.

[178] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s.92, 94-95[n*].

1.5. Plânı ve Mimarisi

Hadikatü'l-Cevâmi'de Nusretiye Camii için şunlar anlatılır: "*Fevkânî binâ ve gayet müzeyyen olarak yek kubbe kârgîr bir cami-i şeriftir. Derûnunda olan celî hat ile Sure-i 'Amme hüdâvendigâr-ı müşârün-ileyh hazretlerinin yazı muallimi ve Anadolu sadrından m'azûl Mustafa Râkım Efendi'nin eser-i kalemidir. (…) Ve cami-i şerif-i mezbûrun şamdan-ı kebîrleri bir nev' yeşil …taşından yapılmıştır. Ve mahfil-i hümâyunu minber tarafına olup kafesi yekpâre pirinçten oyma ve yaldızlıdır. Ve cami-i şerif bütün mermerden olup ve oyma olan mahalleri altun yaldız ile tezyin olunmuştur. İki kapısı olarak birisi mahfil-i hümâyuna tahsis kılınmış ve biri havlusuna küşâde olunmuştur. Ve havlusu bütün mermer döşenmiştir. Ve ikişer şerefeli iki dâne a'lâ ve gayet mevzûn ve şeş-hâneli minare binâ olunup lâkin mahya kuruldukta caminin kubbesi hâil olmakla 1241 Şevvalinin altıncı günü alt şerefeye gelince tekrar hedm olunup daha refî' binâ olundu*."[179]

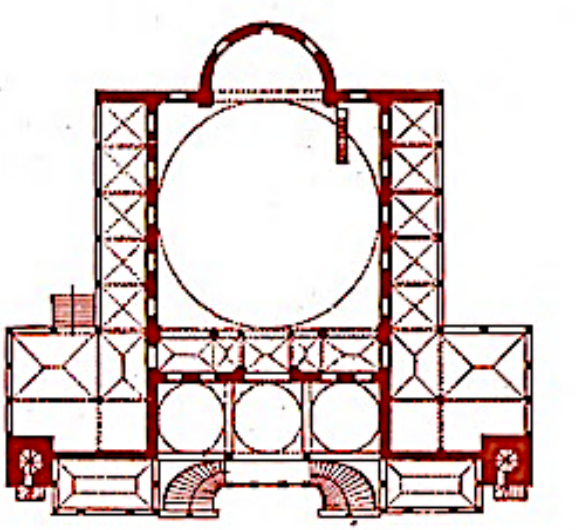
Buna göre, Nusretiye Camii yüksekçe bir bina olarak gayet süslü ve tek kubbeli kâgir bir yapıdır. Caminin içindeki Celî hat kuşak yazısı Mustafa Rakım Efendi'nindir. Caminin şamdanları bir tür yeşil taştan yapılmıştır. Mahfil-i hümâyun, caminin minber tarafında olup kafesi yekpare pirinçten oyma ve altın yaldızlıdır. İki kapısından biri mahfil-i hümâyuna tahsis kılınmıştır ve diğeri avluya açılmaktadır. Tüm avlu mermer döşelidir. İkişer şerefeli iki tane pek güzel ve uzun minareler, Ramazan mahyası denizden görülemediği için inşasından bir ay sonra alt şerefeye kadar yıkılarak daha yüksekçe inşa olunmuştur.

Nusretiye Camii, dikey hatların hâkim olduğu, 2 metreye varan sütunlar üzerinde, mihrabı çokgen biçimde çıkıntı yapan kare planda, tek kubbeyle örtülü ve beraberinde hünkâr kasrıyla inşa edilmiş bir yapıdır. Yaklaşık 14 m çapındaki 33 metre yüksekliğe

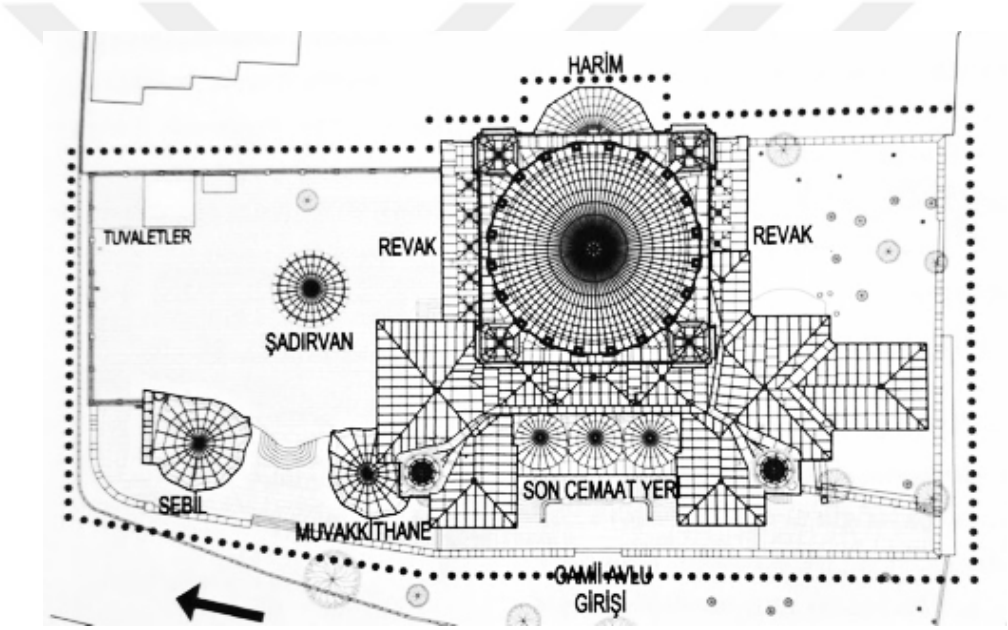
[179] Ali Satı Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 1281, C.2, s.63-63.

varan kubbesi, 20 pencereli bir kasnakla dört büyük kemere ve soğan biçimli şişkin köşe kulelerine bindirilmiştir. Caminin yüksek platform üzerindeki revaksız avlusu, klasik örneklere aykırı biçimde doğu taraftadır. Bunun, gösteri alanından ve kışladan ayrılabilmek için olduğu belirtilmiştir. Şadırvan ile buraya sonradan taşınan sebil ve muvakkithanenin bulunduğu avluya ana yoldan giriş, sebil ve muvakkithane arasındaki geniş merdivenlerle sağlanır. Caminin iki ince minaresinin soğan biçimli pabuçları, dalgalı şerefeleri ve uzun konik külahları bulunur. Minarelerin kaideleri, caminin kuzeyine simetrik olarak yerleştirilmiş doğudaki ve batıdaki hünkâr kasrı bölümleriyle birleşir. Bunlardan Batı taraftaki hünkâr kasrı, Doğu taraftakiler ise diğer hassa odalarıdır, hünkâr kasrının dışarıdan ayrı bir girişi daha mevcuttur. Caminin kuzeyinde iki taraftan kıvrılan 16 basamaklı merdivenlerle ulaşılan son cemaat mahalli, üç küçük kubbeyle örtülüdür ve aynı zamanda buradan doğu ve batı cephelerdeki revaklı galerilere geçilmekte, hünkâr kasrına çıkılmaktadır.[180]

[180] T. Öz, *İstanbul Camileri*, II. Cilt, Ankara, 1987, s.50; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-516; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; C. E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi II*, İstanbul, 1956, s.423-427; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.534-536; F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.127; K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172.

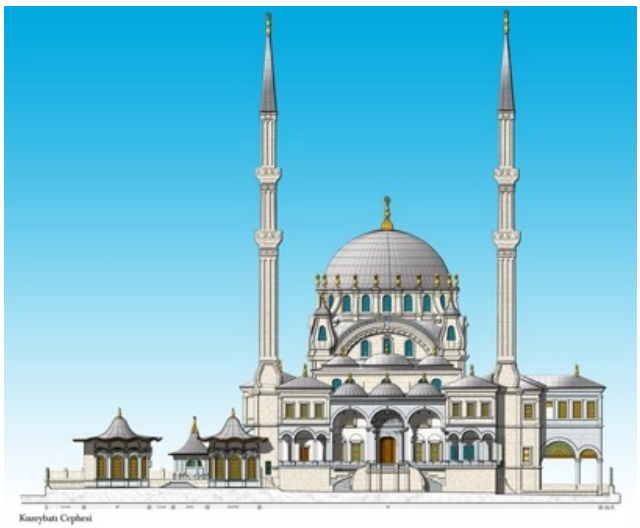
Plan 1 - Nusretiye Camii planı[181]

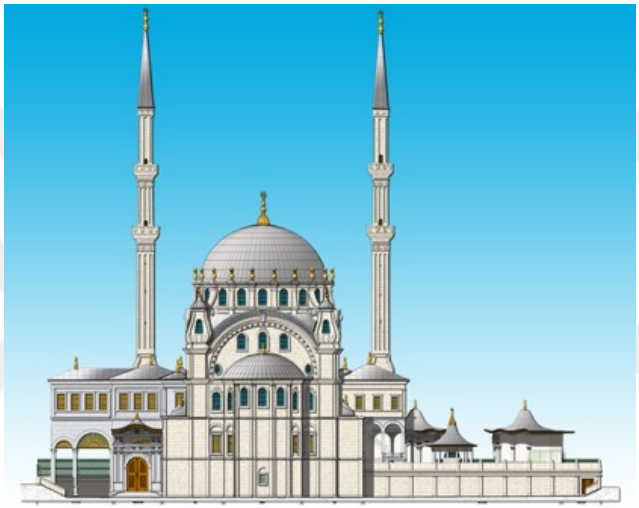

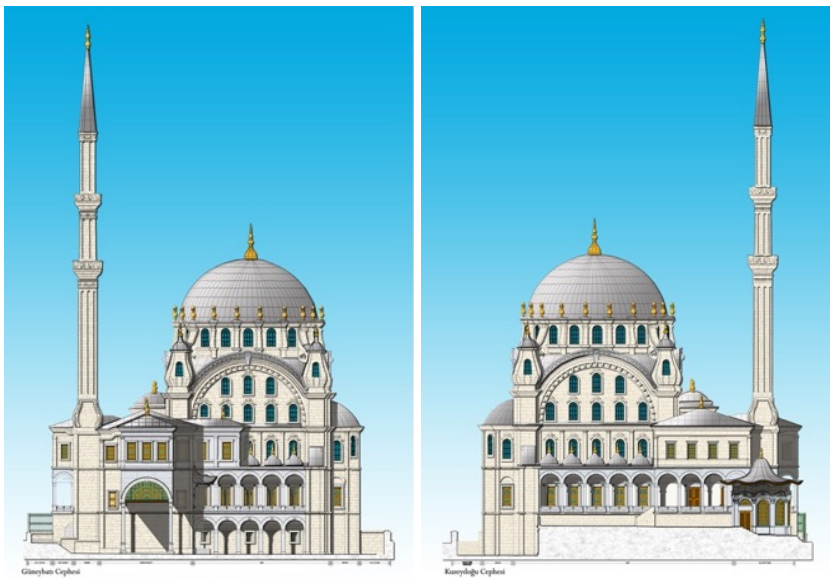
Rölöve 1 - Nusretiye Külliyesi vaziyet planı[182]

[181] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.515.

[182] A. Avunduk, *İstanbul Tophane Nusretiye Camii Rölöve Raporu ve Rölöve Çizimleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Birinci Bölge Müdürlüğü Arşivi, İstanbul, 2010; U. Yücel ve G. Türk, "Nusretiye Camii ve Bağlı Birimlerinde Restorasyon Öncesi Yapılan Tespitler", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.222-247.

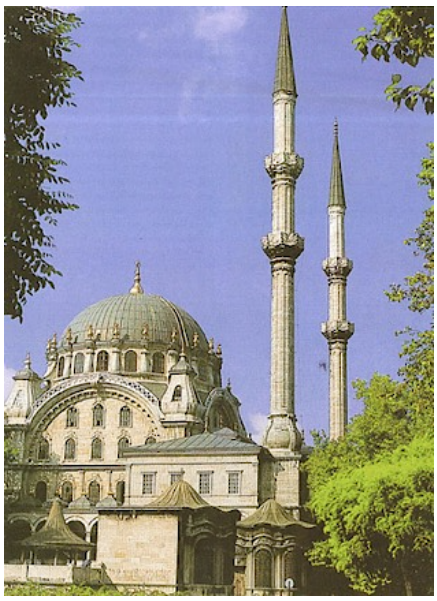

Resim 10-Nusretiye Camii cephe görünümleri[183]

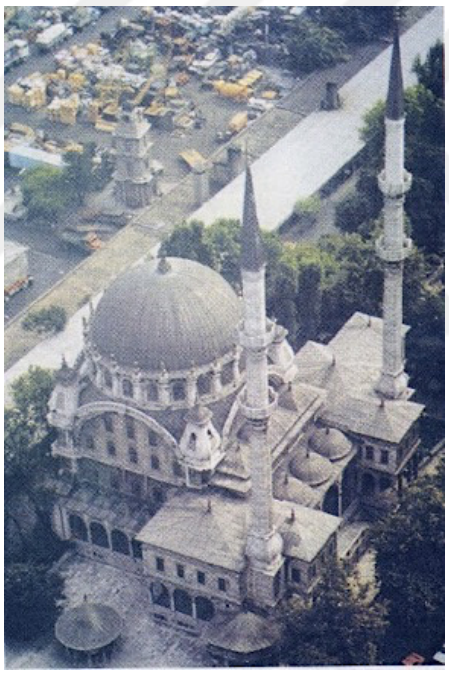
183 http://www.avundukmimarlik.com.tr/tr/istanbul-beyoglu-nusretiye-camii-ve-kulliyesi-2028/ Erişim Tarihi: 15.03.2020

Caminin harimine giriş 2,10 m eninde, 4 m yüksekliğindeki sepet kulpu kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üzerinde talik hatta tarih kitabesi bulunur. Üst katta hünkâr kasrı sahanlıkları, caminin içinde kuzey tarafa yerleştirilmiş müezzin mahfiliyle birbirine bağlanır. Müezzin mahfilinin orta bölümü, caminin içine doğru hafif kavisli bir çıkıntı yapmaktadır. Hünkâr kasrı sahanlığının kıble yönünde hünkâr mahfili bulunur. Üç pencereyle dışarının izlenebildiği, yaldızlı dilimli bir kubbeyle örtülü olan hünkâr mahfili, altın varaklı madenî bir kafesle caminin içini görmektedir. Camide beyaz mermer kullanımı ağırlıktadır. İç duvarlar, ilk kat pencerelerin üzerinde bulunan kitabe kuşağına kadar mermer kaplıdır. Caminin içini dolaşan altın yaldızlı kitabe kuşağında Nebe (Amme) Suresi yazılıdır. Sade mermer bir mihraba karşılık sağ tarafta mermer oyma süslemeli bir minberi bulunur. Dışardan çokgen biçimde çıkıntı yapan mihrap bölümü içerde daire biçimli ve yarım kubbeyle örtülü hâliyle absidal bir şekle sahiptir. Doğu tarafta duvara bitişik olan vaaz kürsüsü mermerden yapılmıştır. Caminin 12x20 veya 14x14 metrekare olduğu belirtilen hariminden yüksek kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. İçeriden dört sıra pencereleriyle, Klasik dönem pencere düzeninin son örneğini göstermektedir.[184]

[184] T. Öz, *İstanbul Camileri*, II. Cilt, Ankara, 1987, s.50; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-516; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; C. E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi II*, İstanbul, 1956, s.423-427; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.534-536; K. İnce, *III. Selim – IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172; F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.127; U. Yücel ve G. Türk, "Nusretiye Camii ve Bağlı Birimlerinde

Resim 11- Nusretiye Camii doğu cepheden görünüş[185]

Resim 12-Nusretiye Camii ve Tophane Saat Kulesi kuşbakışı görünüş[186]

Restorasyon Öncesi Yapılan Tespitler", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.225; F. Çılı ve O. Özel, "Nusretiye Camii ve Hünkâr Kasrının Yapı Mühendisliği Açısından Değerlendirilmesi" *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.352.

[185] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.511.

[186] M. Sözen, *Sinan, Architects of Ages*, İstanbul, 1992. (Foto: Sami Güner)

Resim 13–Ana yoldan görünüş (2019)

Resim 14-Cami girişi (2019)

Resim 15-Cami girişi ve merdivenler (2019)

Resim 16-Ana yoldan avluya giriş (2019)

Resim 17-Avludan caminin görünüşü (2019)

Nusretiye Camii hakkındaki üslup tartışmalarına baktığımızda, her bir yazarın camiyi farklı açılardan değerlendirerek Barok ve Ampir üsluplara dâhil ettiğini görürüz.[187] Arseven, camiyi Barok ile Ampir arasında bir üsluba yerleştirmiştir. Cami mihrabının, o zamana kadar gelmiş olan mihraplara benzemediğine değinir. Nizam-ı

[187] Ö. Oral Patacı, "Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye", *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat 2017, S.59, s.169-207; D. Arslan, "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii" *ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Ankara, Mart 2019, s.54-86.

Cedit ile başlayan her şeyi Avrupalılaştırmak fikrinin, dinî mimarideki bir tezahürü olarak yorumlar. Ona göre mihrap adeta bir Barok kilise oteline benzemektedir. Sütunçeler ve tepelik, Barok ve Cizvit üslubu andırmaktadır. Mihrabın iki yanındaki ayakların kaidelerinde Ampir üslupta palmetler görülür. Caminin mimarı, Barok ve Ampir üslupları kendi zevkine göre kullanmış olsa da Ampir üslup özelliklerini daha belirgin hâle getirmiştir.[188]

Resim 18-Müezzin mahfilinden mihrap görünümü (1959)[189]

Aslanapa; camiyi Ampir üslubun ilk başarılı denemesi olarak değerlendirirken, Barok üslubun da etkisini devam ettirdiğini söylemektedir. Camiyi; plânı, dört kemer üzerine oturan kubbesi ve dışarıya yarım daire biçiminde çıkıntı yapan mihrabı ile Nuruosmaniye'ye benzetir. Nusretiye'de Ampir üslup, Türk zevkine uygun olarak ele

[188] C. E. Arseven, "Osmanlı Devri Mimarisinde Üsluplar", *Türk Sanatı Tarihi*, 1943, C.4, s.427; C. E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi II*, İstanbul, 1956, s.423-427.

[189] https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81266 (Erişim tarihi: 17.09.2019) Yayıncı: Teknicolor Fotoğraf Bürosu. Yayın Tarihi: 1959-04-01. Hak Sahibi: Ülgen Ailesi. Erişim tarihi: 17.09.2019

alınmıştır. Ona göre; hünkâr kasrının dört köşesindeki pencereler, silmeler ve madenî şebekeler Ampir üslubu yansıtır.[190]

Resim 19-Hünkâr Kasrı hünkâr bölümü dış cephe (2019)

Öz'e göre; Ampir üslupta olan caminin, kubbesi adeta yabancı bir gövde şeklindedir ve cami, kubbe etrafından itibaren gereksiz unsurlarla yüklenmiştir.[191] Kuban; Nusretiye Camii'nin kubbesi, üstyapı profilleri ile şadırvanın, İstanbul'daki Geç Barok üslup ayrıntılarını en iyi yansıtan örneklerden olduğunu düşünmektedir.[192] Kuban'a göre Nusretiye Camii, Rokoko-Barok ve Ampir üslupları arasında bir geçiş yapısıdır. Rokoko yumuşaklığı kaybolup süsleme unsurları sertleşmeye başlamış, bu dönem camilerindeki yükseklik vurgusu burada zirveye ulaşmıştır. Tek kubbeli yapı, Nuruosmaniye ve Ayazma Camilerinde olduğu gibi pandantiflerle duvara bindirilmiştir. Nuruosmaniye'ye asıl benzediği yanı ise dışarıya çokgen biçimde çıkıntı yapan mihrabıdır. Kubbenin etrafını dolaşan küçük çatı kuleleri, kubbeyi destekleyen soğan biçimli büyük kuleler, bina köşelerini belirginleştiren pilastırlar camideki yabancı üslup etkisini bariz biçimde yansıtır. Büyük askı kemerlerin üzerindeki dairevi biçimli korkuluklar ilk defa burada

[190] O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.281.

[191] T. Öz, *İstanbul Camileri*, II. Cilt, Ankara, 1987, s.50.

[192] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.521.

görülür. Kuzeydeki yatay gelişmenin ciddiyetinde ve sade profillerinde Ampir üslup belirgindir.[193]

Resim 20-Kuzey cephe görünümü (1959)[194]

Eyice, caminin çok zengin süslemelere sahip olup bunların hiçbirinin Türk motifleri olmadığını belirtmektedir. Caminin bütününde Barok ve Ampir üslup karma biçimde uygulanmıştır. Osmanlı geleneğine ait tek süsleme unsuru, cami içindeki kitabe kuşağıdır.[195]

Goodwin, Nusretiye Camii'nin iki dönem arasında bağımsız bir yeri olduğunu söyleyerek, Nuruosmaniye ile başlayan sultan camileri serisinin sonu olan bu caminin Barok üslupta değerlendirilmesinin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Diğer camilerle

---

[193] D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954, s.34-35.

[194] https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81266 (Erişim tarihi: 17.09.2019) Yayıncı: Teknicolor Fotoğraf Bürosu. Yayın Tarihi: 1959-04-01. Hak Sahibi: Ülgen Ailesi. Erişim tarihi: 17.09.2019.

[195] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii Erişim Tarihi: 20.01.2019

karşılaştırıldığında Laleli Camii, Nusretiye'ye göre modası geçmiş gibi görünürken Ayazma Camii ise Nusretiye'de zirveyi bulan bir yükseklik arayışının başlangıcı olarak görülebilir. Ona göre caminin planında, Osmanlı Barok üslubunda önceden görülmeyen bir unsur yoktur. Camilerin özü olan kubbeli alanın buradaki kullanımıyla camiyi, "*dinin engellemelerinden kurtulamamış*" olarak nitelendirir. Kısmen cephe örgüsüne katılan köşkleri ve camiyi bütünleştirme çabasını da pek başarılı bulmamıştır. Cami, 19. yüzyılın taklit işi ağır kahverengi mermerinden kurtulmuştur ancak Sultan II. Mahmut döneminin son yıllarında görülen türbe ya da çeşmelerin sağlam duruşunu da yansıtmaz.[196]

Resim 21-Kuzey cepheden görünüm[197]

[196] G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.533-536.

[197] https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110279 (Erişim tarihi: 17.09.2019) Kemali Söylemezoğlu kartpostal arşivinin bir parçasıdır.

Kuran, Goodwin'in görüşüne katılarak Nusretiye'yi, "*Nuruosmaniye ile başlayan çizginin son aşaması*" olarak görür. Kubbenin armudî formlu ağırlık kuleleri, kubbe kasnağı payandalarının tepelerindeki küreleri, müezzin mahfilinin üzerini örten oval kubbesi, lale soğanına benzer tabanları ve dalgalı şerefeleri olan uzun ince minareleri ile cami, Ampir üslup eseri olmaktan ziyade Barok'a yakındır. Sebil ve muvakkithanenin kıvrımlı duvarları ile dalgalı saçak ve kuşak hatları da bu etkiyi güçlendirir.[198]

Resim 22-Müezzin mahfilinin oval kubbesi (2019)

Suner, kubbenin etrafını çeviren küçük kulecikler, kubbe kasnağının pencerelerinin aralarında görülen altları bombeli pilastırlar, köşelerdeki soğan biçimli ağırlık kulelerini kubbeye bağlayan kıvrımlı kemerler, askı kemerlerin oturduğu konsollar ve bu kemerlerin üzerinde yer alan dairevî korkuluklarla caminin Barok izler taşıdığını belirtir. Caminin iki yanındaki hassa bölümlerinin dikdörtgen söveli sade pencereleri ve son cemaat yeri ile yan revaklarda görülen yuvarlak kemerler ise Ampir üslubu yansıtır. Bununla beraber pencere kemerleri üzerindeki zengin yaprak motifleri, sütun başlıklarının sade profilleri, hünkâr kasrı cephe köşelerindeki pilastırlar ve hafif silmeler de Ampir'in etkisini arttırmaktadır.[199]

---

[198] A. Kuran, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İstanbul, 2018, s. 605-606.

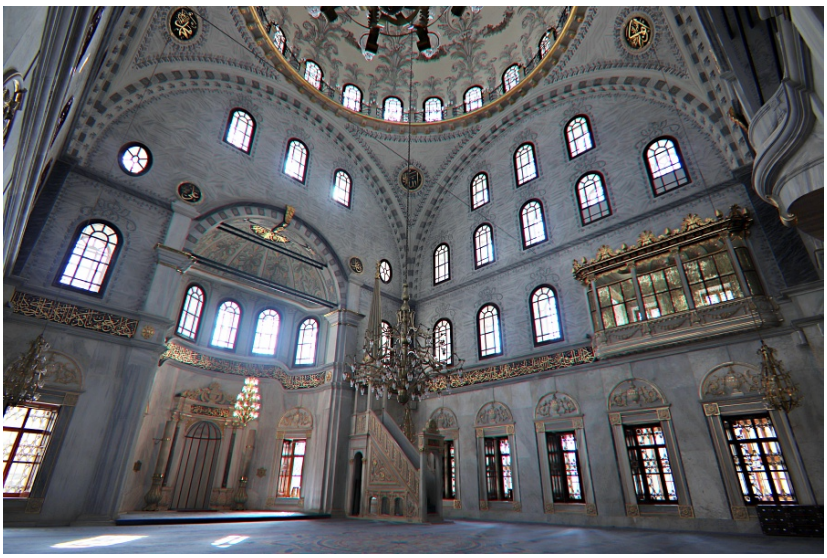
[199] Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107.

Resim 23-Hünkâr kasrı pencereleri (2019) (solda avludan girilen paşa kısmı, sağda hünkâr kısmı)

Yenişehirlioğlu, Nuruosmaniye'den beri devam eden gelenekle caminin yüksek bir platform üzerine inşa edildiğini, bununla beraber caminin planında, 15. yüzyıldan beri görülen tek kubbeli yapı, mihrap nişini yarım kubbeyle örten dikdörtgen çıkıntı ve kuzey iç tarafında kemerli bölüm özelliklerinin devam ettiğini belirtmektedir. Nusretiye Camii, mimarisi ve süslemeleriyle geleneksel ve geleneksel olmayan özellikleri bir arada taşımaktadır. Ona göre; caminin doğusundaki ve batısındaki, Neo-Klasik planlı Ampir süslemeli mahfillere nispetle caminin Neo-Klasik üsluba dâhil olduğu söylenemeyeceği gibi, Barok dalgalanmalara ve motiflere bakarak Barok üslupta olduğu da söylenemez. Bunlar eklektik olarak kullanılmıştır.[200]

[200] F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.126-128.

Resim 24-Kıble duvarı ve hünkâr mahfili (2019)

Resim 25-Harime giriş, Hünkâr Mahfili ve Müezzin mahfili (2019)

Resim 26-Kubbe (2019)

Resim 27-Vaaz kürsüsü (2019)

Resim 28-Mihrap sofası ve minber (2019)

Hünkâr Kasrı

Batılılaşma sürecinin etkilerini görmeye başladığımız Nuruosmaniye Camii'nden başka, geleneği yansıtmayan yeni unsurlarla zenginleşen ilk eser, Sultan III. Selim'in kışlasıyla birlikte yaptırdığı Selimiye Camii'dir. Bunu izleyen bir başka eser ise Sultan II. Mahmut'un, babası Sultan I. Abdülhamit'in yaptırdığı Beylerbeyi Camii'nin girişine hünkâr dairesi ekletmesiyle ortaya çıkar. Bundan sonra Sultan II. Mahmut, kendi sultan camisi olan Nusretiye'yi hünkâr kasrıyla birlikte inşa ettirerek, Kuban'ın deyimiyle camiye "*seküler bir kimlik*" kazandırmaya çalışır ve bunda başarılı olarak bu yüzyılın cami tasarımında ciddi bir değişiklik meydana getirir.[201]

Hünkâr kasırları artık cami girişlerine egemen olarak anıtsal bir köşk gibi cami hariminden fazla yer kaplamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında; yeni dünya görüşünün, dinî içerikten ziyade törensel içeriği öne geçirmesi etkili olmuş olmalıdır.[202] Bununla beraber, camilerin sur dışında yapılmaya başlanması da bu yüzyılda tasarımlarını etkileyen bir husus olabilir. Şöyle ki Sultanlar bu camilere törensel Cuma selâmlıkları adına geniş bir maiyetle gelmektedir, bunun için oturup dinlenecekleri ve halktan arzuhallerin alınacağı alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Böylece camilerin doğu-batı taraflarına yeni mekânlar eklenmeye başlanmış ve bundan sonraki süreçte hünkâr mahfilleriyle girişleri de şekil değiştirerek yeni bir görünüm kazanmıştır.[203]

---

[201] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.629.

[202] A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1061.

[203] F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.126.

Resim 29-Hünkâr Kasrı hünkâr odası bölümü dışardan görünüşü (2019)

Nusretiye Camii hünkâr kasrı, caminin kuzeybatı cephesi boyunca enine genişleyen bir yapıya sahiptir ve güneybatı-kuzeydoğu aksında gelişmiştir. Zemin kat, üst kata çıkan merdivenlerin alanıdır. Kasrın tamamı; zemin kat, bir odalı bir ara kat ve üç odalı, iki salonlu, iki tuvaletli, iki mahfilli bir normal kattan oluşur. Caminin harimine bakan müezzin mahfili bölümü, kasrın iki tarafını birbirine bağlamaktadır. Kasrın güneybatı kısmı Sultan'ın kullandığı odalardan meydana gelir. Buranın denizden girişi güneydoğudaki anıtsal kapıdan, karadan giriş ise son cemaat mahallinin sağındaki kapıdandır. Kasrın kuzeydoğu kısmı önemli devlet ricâline ayrılmıştır. Kasrın çatısı, sivil mimari örneği olarak kırma çatıyla kaplanmıştır. Nusretiye Camii, camiyle hünkâr kasrı arasındaki üslup özellikleri bakımından farklı bir kompozisyon sergilemektedir. Cami hariminde Barok üslup uygulanırken hünkâr kasrında Ampir üslup tasarımı göze çarpar. Kasrın cephelerinde ve iç mekânlarında Ampir süslemeler görülür.[204]

[204] N. Nar, *İstanbul Camilerinde Hünkâr Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Camii Hünkâr Kasrı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.60,139-144; M. Çetinaslan, *Osmanlı Camilerinde Hünkâr*

Resim 30-Hünkâr Kasrı hünkâr girişi (2019)

Kasır, yuvarlak kemerli mermer sütunlar üzerine yerleştirilmiştir. Camiden hünkâr kasrına giriş yapılan yüksek kapılar, mermer düz söveli ve köşeleri rozetlidir. Kasrın denize bakan güneydoğu girişinin, yay biçiminde saçakla korunan dilimli kemerli mermer kapısı; yanındaki iki duvar pâyesi, akant yaprakları ve girland süslemeleriyle Ampir üslup özelliği gösterir. Kapı üzerinde Mustafa Rakım Efendi'nin kitabesi yer alır. Buradan giriş yapılan mekândaki merdivenlerin ahşap tırabzanları da Ampir özelliktedir. Hünkâr kasrı; sade mermer söveli pencereleri, hafif silmeleri, madenî şebekelerinde görülen dikey geometrik motifleri ve mermer ayakların sade profilli başlıklarıyla Türk Ampir üslubundadır. Kasrın içinde bağdadî sıvalı duvarlarda kırmızı, yeşil, gri, mavi, sarı gibi çeşitli renklerde geometrik ve bitkisel süslemeler yer alır. Önceleri tavanlarında manzara resimleri bulunduğu belirtilmektedir. Şimdi ise hünkâr odası ve hünkâr mahfilinin tavanları hâriç, daha sade ve düz olduğu söylenebilir. Hünkâr odasının tavanı

Mahfilleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2012, s.175-179; A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, C.4, s.1062.

alçı bezemedir ve duvarlarda pencere tepeliklerinin üzerinde alçı kabartmalarla süsleme yapıldığı görülür.[205]

Resim 31-Hünkâr Kasrı hünkâr girişi içerden görünümler (2019)

Resim 32-Hünkâr Odası (2019)

[205] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-511; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 2016, s.281; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.535; N. Nar, *İstanbul Camilerinde Hünkâr Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Camii Hünkâr Kasrı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.139-144.

Hünkâr mahfili, harimin Batı tarafına yerleştirilmiştir ve caminin beden duvarlarıyla hünkâr kasrı tarafından taşınmaktadır. Hünkâr mahfilinin korkuluğu kalın dışbükey bir silmeyle başlar, ortasında çiçek motifleri yer alan girlandlarla ve daha iri çiçek motifleriyle süslüdür, bunların üzerinde küçük perde motifleri görülür. Bitkisel bezemeli kafes şebekeleri, pirinç dökme tekniğinde yapılmıştır. Harime bakan cephe, geç dönem anlayışına uygun olarak Barok-Ampir süsleme özellikleri gösterir. Mahfilin zemini ahşap döşemeyle kaplıdır, tavanı elips şeklinde 16 eşit dilime ayrılmış kaburgalı basık kubbe ile örtülüdür. Bağdadî kubbenin her dilimi, kalemişi bitkisel motiflerle süslüdür. Mahfilin içerisi üç pencereyle aydınlanır. İki pencere arasında kavukluk bulunur. Mahfil içinde duvarlarda kalemişi süslemeler, pencere kenarlarında mermer silmeler, dilimli kubbe ve çıkma tavanıyla yine geç dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Mahfil kapısının iç kitabesinde "*Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir*" ifadesi yer alırken dış kitabesinde bir ayet yer almaktadır.[206]

Resim 33-Hünkâr Mahfili içerden görünüm (2019)

[206] M. Çetinaslan, *Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2012, s.175-179.

Resim 34-Hünkâr Mahfili içerden görünüm ve mahfil kafes detayı (2019)

Hünkâr kasrında kullanılan süsleme malzemeleri ahşap, alçı, taş ve metal olup bunun yanında duvar resmi ile boyalı nakış tekniklerinin uygulandığı belirtilir. Ahşap malzeme çift kapı kanatlarında kullanılmıştır. Tamamı kalıp tekniğiyle uygulanan alçı malzeme, ağırlıklı olarak hünkâr odasında görülmekle beraber, hünkâr mahfili tavanının merkezindeki bitkisel motifli bordo renkli altın yaldızlı eliptik kabartmada da görülür. Boyalı nakış; kasrın duvarlarında, tavanlarında ve hünkâr mahfilinde uygulanmıştır. Metal dökme tekniğiyle yapılan bitkisel motifli süsleme, altın yaldızlı sarı renge boyanmıştır ve sadece hünkâr mahfilinin cami harimine açılan şebekeli panolarında kullanılmıştır. Taş süsleme ise genelde mermer oyma tekniğinde olup hünkâr mahfilinin balkon kısmında sütun, kürsü ve nişan taşı olarak görülür. Bundan başka hünkâr odasında bir niş, odalardan birindeki kürsü ve çeşme aynalığında dikkati çeker.[207]

[207] U. C. Çalışkan, *İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.91-129.

Resim 35-Hünkâr Mahfili kavukluk (2019)

Resim 36-Hünkâr Mahfili Kubbe detayı (2019)

1.6. Süslemeler

Nusretiye Camii'nde kalemişi ve taş süslemenin ağırlıkta olduğu görülür. Taş süslemeler cami dışında; galeri korkuluklarında girland motifleriyle yer alır. Caminin içinde ve diğer yerlerdeki kullanımları aşağıda yeri geldikçe belirtilmiştir. Kalemişi süsleme son cemaat yeri kubbe içlerinde, caminin hariminde üst pencerelerin etrafında, mahfil tonozlarında ve ana kubbe içinde yoğunlaşır. Buralarda soyut karakterli bitki motifleriyle bunun etrafında kıvrık dallı bitkisel bezemeler, lotus-palmet taklitleri ile lotusun içinde sekiz köşeli yıldızlar ve şemse taklitleri gibi Ampir üsluba ait, Türk sanatına yabancı unsurlar görülür.[208]

Resim 37-Cami girişi-son cemaat yeri korkulukları (2019)

Camiye dışardan bakıldığında; kubbenin bir dizi alemle çevrelendiği, kubbeyi taşıyan askı kemerlerin her cephede, iç içe geçmiş düz ve dişli silmelerle vurgulandığı görülür. Kemerler, üzerlerinde zincir motifi olan parapet birer kemerle taçlandırılmıştır. Armudî biçimli ağırlık kuleleri ile bunları kubbe kasnağına bağlayan yuvarlak kemerler Barok üsluptadır. Camide geçmişin sivri kemerleri görülmez. Caminin dört büyük kemeri yuvarlak biçimdedir. Her büyük kemerin üzerinde korkuluk bulunur. Bu korkuluklar; kavisli silmelerin altındaki küçük kare konsollarla desteklenen bağımsız dairelerden

[208] K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172.

oluşur. Dairenin merkezinde bulunan yıldız ise bir anahtar taşı gibi çıkıntı yapmaktadır. Ana kemerlerin yanındaki açık sıra kemerler de aynı kare payandalara dayanır. Payandalar arasındaki ufak boyutlu korkuluk, çiçek sıralarıyla bezelidir. Kubbenin sarmal payandaları, Sultan III. Selim'in camiindekilere benzerken, bunların tepe süsleri ise Nakşıdil Sultan Camii'ndekilere yakındır. Buradaki payanda ayaklarına denk gelen pirinç vazo benzeri formlar Rokoko üslup olarak sayılır. Cephelerde pencere üstlerinde yer alan bitkisel motiflerin sadeliği ise Ampir üsluba daha yakındır. Bunlar klasik Osmanlı mimarisinde görülmeyen süsleme biçimleridir.[209]

Resim 38-Avludan caminin üst cephe görünümü (2019)

[209] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.534; F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.128-130; D. İlkhan Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2010, s.145-146.

Resim 39 – Cami girişi merdivenleri ve galerilerde perde motifleri (2019)

Caminin son cemaat yerine çıkılan iki kollu kıvrımlı merdiven sahanlığındaki taştan korkuluk şebekelerinin dekorasyonu, birbirini kesen dairelerden oluşur. Son cemaat mahallinin dört mermer sütunu arasındaki mermer korkuluklar ise rozetlere tutturulmuş kıvrımlı kumaş parçaları şeklinde görülmektedir. Buradaki sütun başlıkları volütler arasında girland motifleri şeklindedir. Caminin harimine açılan giriş kapısı basık kemerlidir ve kavsarası yoktur. İki yanında sütunçeler bulunan kapı kemeri kilit taşının fazla öne çıktığı görülür. Kapının iki yanında girlandlı başlıkları olan gömme sütunlar ve birer duvar payesi bulunur. Kapı üzerinde kitabenin yer aldığı pano, iki yandan ters C kıvrımlarıyla kirişe bağlanır. Tepelik ise oval bir kartuşun etrafında ışınsal olarak yerleştirilmiş bitki motiflerinden oluşur. Caminin yan galerisi üstünde yer alan taş kabartmayla yapılmış perde motifleri, 18. yüzyıldan sonraki duvar resimlerinde görülmeye başlanır.[210]

[210] D. İlkhan Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2010, s.140-142; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; F.

Resim 40-Cami girişi kitabe ve kubbeler (2019)

Cami kesme taş malzemeden yapılmış olup revaklar ile pencere sövelerinin mermer kaplama olduğu görülür. Yuvarlak kemerlerin kilit taşları belirgin olmakla beraber, sade kilit taşları son cemaat yeri revak kemerlerinde etrafı akantus yapraklarıyla süslenmiş olarak görülür. Neredeyse tüm sütunların mermerden dört köşeli ve Ampir başlıklıdır. Caminin dışında ve içinde, pencere üzerleri akant yapraklarıyla süslüdür. Caminin hariminde yer alan alt sıra pencereler, kitabe kuşağına kadar mermer kaplıdır. Kitabe kuşağının üstünde kalan kısım ve pencere kenarları kalemişiyle süslüdür. Alt kattaki mermer pencere sövelerinin etrafı silmelerle çevrilidir ve köşe kısımları kabartma çiçek rozetleriyle bezelidir. Pencere üzerlerindeki yarım yuvarlak silmelerin içinde yer alan vazodan taşan akantus yaprakları, Ampir üsluptadır.[211]

Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.130.

[211] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-513; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.535; K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal

Resim 41-Son cemaat yerindeki(sol) ve cami içindeki(sağ) pencere süslemeleri (2019)

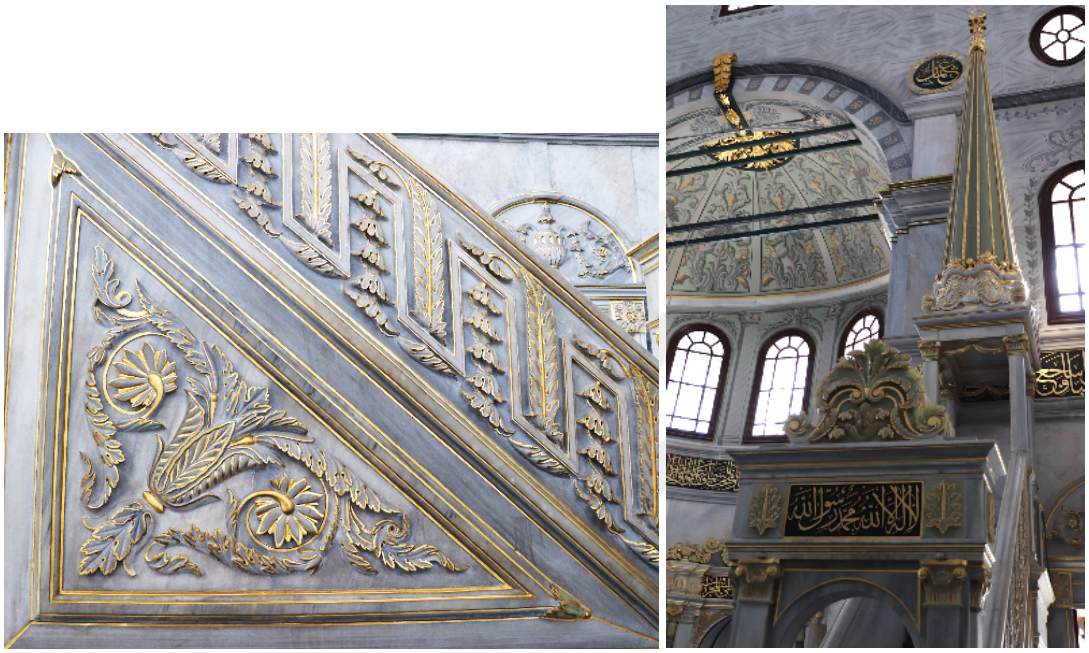
Mihrap sade mermerdir. Mihrabın tepesi, vazodan taşan çiçekler ve kıvrımlı yapraklarla süslüdür. Mihrap nişinin üst kısmımda palmet motifli ve volütlü süsleme görülürken, altında uzanan gömme sütunların birleştiği kısımlar kahverengi somakiden sekiz ince çizgiyle belirlenmiştir. Altın varaklı bitkisel kabartmaları, granit sütunları, yeşil somakiden iki büyük şamdanı ile mihrap etkileyici bir görünüm sunar. Mihrap yarım kubbesinde ise kubbede görülen kalemişi süslemenin küçük bir örneği yer alır.

Resim 42-Mihrap ve mihrap nişinden kubbe görünümü (2019)

Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172; F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.132.

Sivri konik külaha sahip minber mermerden yapılmıştır. Klasik Osmanlı minberleri tarzında olsa da süslemeleriyle Ampir özellik gösterir. Minber kapısının taç kısmı ile şerefe korkuluğunda, yan aynalığında, süpürgelik kemerleri çevresinde, stilize bitki motifleri kabartma olarak işlenmiştir. Minberin korkuluk levhalarında akant yapraklı kabartmalar ile dört sütun üzerinde yer alan uzun, dilimli konik külah etrafındaki girland süslemeleri altın yaldızlıdır.[212]

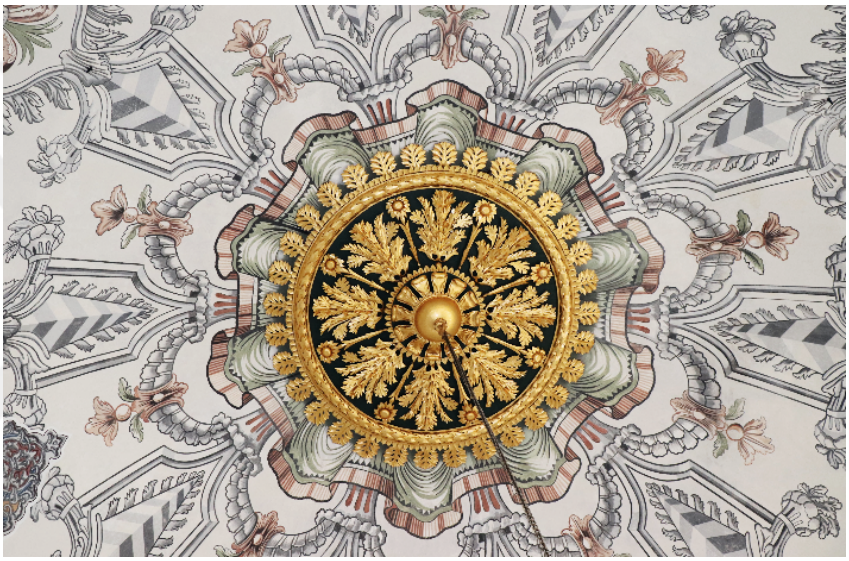

Resim 43-Minber detayları (2019)

Caminin içinde birinci kat pencerelerin üst kısmında yer alan kitabe kuşağında; siyah zemin üzerine altın yaldızla Celî hatta yazılmış olan Amme Suresi, Rakım

[212] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-513; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.535; K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172; F. Yenişehirlioğlu, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.132.

Efendi'nin elinden çıkmıştır ve yüksek sanat değeri taşımaktadır. Barok ve Ampir süslemeler arasında bu yazı kuşağı keskin bir tezatlık oluşturur. Goodwin, önceden camilerdeki yazı kuşaklarında belli kalıpların belli yerlerde kullanıldığı için tahmin edilebildiği ancak bu dönemde artan okuryazarlığa karşı camilerdeki kitabelerin de uzadığı düşüncesine sahiptir. Bu durumda ise ayetler uzayarak hattatın sınırlı alan içinde uğraşmasını gerektirmiştir. Caminin içinde kitabe kuşağından başka yine altın varakla "*Allah*", "*Muhammed*", "*Ebu Bekir*", "*Ömer*", "*Osman*", "*Ali*", "*Hasan*" ve "*Hüseyin*" yazan bombeli kartuşlar bulunmaktadır.[213]

Resim 44-Kubbe süsleme detayı (2019)

Resim 45-Kubbe süsleme detayı (2019)

[213] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.510-513; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.536.

Kubbe içinde görülen çiçekli motiflerin desen ve düzenlemeleri gelenekseldir ancak burada geçmişten radikal kopma; kubbe ortasındaki kitabelerin yerini, bükümlü sarmaşık daireler içinde enginar yaprakları almasıdır. Kalem işleri ile süslenmiş olan kubbenin ortasında ahşap kabartmadan altın varaklı olarak oldukça gösterişli bir süsleme yer alır. Kubbe içinden başka, pandantiflerde, üst sıra pencerelerde ve kemer içlerinde kalemişi süsleme görülür. Hünkâr mahfilinin camiye bakan kısmında yer alan altın varaklı madenî kafes; zengin bitkisel kıvrımlar, dilimli perde motifi ve kafesin camiden görünüşünü oluşturan girlandlı mermer dekorasyonu Barok görünüştedir. Müezzin mahfilinin mermer korkuluklarında kıvrımlı kumaş kabartmaları vardır. İki sıralı palmet motifleriyle süslenen vaaz kürsüsü, duvara bitişik ve yukarıdan aşağıya incelen dışbükey bir forma sahiptir. Bu hâliyle minare şerefelerinin ve sebilin görünüşünü andırır.[214]

Resim 46-Hünkâr mahfili cami içinden görünüm (2019)

[214] K. Üçer, *Klasik, Barok, Ampir, Kalemişi Üslupları*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s.72; G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.535; S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107.

Resim 47-Müezzin Mahfili (2019)

Resim 48 - Vaaz kürsüsü (2019)

Minarelerin pabuçları yaprak süslemeli ve armudî biçimli olup üzerinde yükselen gövde, dikey oluklu ve ikişer şerefelidir. Şerefeler dışbükey biçimlidir ve etrafını dalgalı bir hat çevirir. Korkuluğun içbükey kısımlarına soyut karakterde bitki motifleri işlenmiştir. Şerefe altlarında ve petek uçlarında girland frizleri görülür. Buradaki

minarelerin benzerleri daha sonra Hırka-i Şerif ve Dolmabahçe Camilerinde görülecektir.[215]

Resim 49-Minare detayları (2019)

[215] Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172, D. İlkhan Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2010, s.147.

1.7. Kitabeler

Mustafa Râkım Efendi'nin eseri olan Nusretiye Camii'nin kuşak yazısı, diğer sultan camileriyle karşılaştırıldığında aralarındaki en önemli örnek olarak görülmektedir. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin yazısı olan, sebil ve muvakkithane üzerindeki kitabeler de yine hat sanatının en güzel örneklerini oluşturmaktadır.[216]

Nusretiye Camii'nin harimini dolaşan Celî Sülüs kuşak yazısı, mermer üzerine zemin oyma tekniğiyle işlenmiş ve siyah zemin üzerine altın varakla kaplanmıştır. Kuşakta Nebe (Amme) Suresi yazılıdır. Hattın büyük bir kısmını Mustafa Rakım Efendi yazmış, caminin açılışından iki hafta önce 14 Şaban 1241'de [M. 24 Mart 1826] vefat ettiği için yazıyı tamamlamak öğrencilerinden Şâkir Efendi ile Hâşim Efendi'ye kalmıştır. Hadîkatü'l-Cevâmi'de, Şâkir Efendi'nin ismi geçmekle birlikte[217], Vakanüvis Esad Efendi caminin açılışında celî hat sahibi Hâşim Efendi'ye hilat giydirilerek 2 bin kuruş para verildiğini söylemektedir.[218] Eyice, camide Osmanlı sanatına ait tek unsur olarak gördüğü kuşak kitabesi için Mustafa Rakım ile onun öğrencileri olan Mehmed Hâşim ve Recai Şâkir Efendi'yi birlikte saymaktadır.[219]

---

[216] F. Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.395; A. R. Özcan, "Nusretiye Camii'nin Hatları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.153-167.

[217] Ali Satı Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, İstanbul, 1281, C.2, s.63.

[218] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536.

[219] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii

Resim 50-Mihrap sofasındaki deveboynu çıkış ve inişler (2019)

Rakım Efendi'nin celî sülüse ve tuğraya kazandırdığı estetik yanında yaptığı birçok yenilikler, günümüze kadar takip edilen bir ekol hâlini almasını sağlamış, Hafız Osman'da sülüs hattın zirveye ulaşması gibi celî sülüs hattın da Râkım Efendi'de zirveye ulaştığı belirtilmiştir. Baltacıoğlu'na göre Michelangelo'nun heykeltıraşlıkta, Sinan'ın Türk mimarlığında yaptığından daha fazlasını Rakım Efendi yazısıyla yapmıştır.[220]

Nusretiye'de tamamen yabancı karakterdeki Barok ve Ampir süslemeler arasında keskin bir tezat olarak Rakım Efendi'nin yazıları göze çarpar. Caminin mimarî ve tezyinî yeniliklerinin yanına, Rakım Efendi'nin yazıdaki yenilikçi coşkusu da katılmış ve cami

[220] İ. H. Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara, 1993, s.56; F. Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.246-283.

tam olarak Sultan II. Mahmut'a yaraşır bir hâl almıştır. Onun yazıya kazandırdığı kişilik değeri ancak Sultan II. Mahmut'un Tanzimatçılığıyla anlaşılabilir.[221]

Resim 51-Kitabe kuşağının başladığı yer (2019)

Rakım Efendi'nin kuşak yazılarını yazmakla görevlendirildiği zaman günlerce camide incelemelerde bulunduğu, aynı zamanda bir ressam olması bakımından perspektife göre ayarlamalar yaptığı rivayet edilir. Bununla beraber kuşak kalıplarını yazarken felç olduğu, kendisine getirilen kağıtlara yatağında yan dönerek yazabildiği bilinmektedir.[222] Camide *mihrap sofasındaki*[223] *deveboynu*[224] çıkış ve inişlere sebep olan

---

[221] İ. H. Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı,* Ankara, 1993, s.78; F. Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.253.

[222] F. Günüç, *XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dinî Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 1991, s.179,182; S. Berk, *Hattat Mustafa Rakım Efendi*, İstanbul, 2003, s.112; F. Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.256.

[223] "*Mihrap sofası*" tabiri, Nusretiye Camii kuşak yazılarının kalıplarının birinin arkasına not olarak düşülmüştür. Bkz. U. Derman "Hat Sanatında Kuşak Yazılar", *İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırıma Merkezi IRCICA Konferans, 18 Ocak 1992*, (IRCICA Kaset Arşivi)*;* S. Berk, *Hattat Mustafa Rakım Efendi,* İstanbul, 2003, s.112.

[224] Yazı kuşağı başladığı yerden düz bir kanal hâlinde ilerliyorken sofanın gerisinde yükselerek sofanın sonunda tekrar eski hâlinde devam eder. Bu çıkış ve inişe verilen

pencerelerin, mimari planın orijinalinden olup olmadığı tartışılabilir. Bunun mimarın tasarımından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü bu yükseliş ve düşüşler, celî hattın görüldüğü diğer mimarî eserlere ve sadeliğe aykırı biçimiyle aslında Türk zevkine uymamaktadır. Burada muhtemelen beklemediği bir durumla karşılaşan hattat, estetikten taviz vermeksizin kendi tasarım gücünü ortaya koymuştur.[225]

Resim 52-Kitabe kuşağının bitişi ve solda madalyon içinde Rakım Efendi'nin istifli imzası (2019)

Caminin batı duvarında hünkâr mahfilinin sol alt köşesinden İstiaze[226] ile başlayan kuşak, iki satırlık istif düzeni halinde, mihrap sofasında çıkış-inişler ve diğer birçok estetik manevrayla doğu duvarına ulaşarak müezzin mahfiline yakın bir yerde, Rakım Efendi'nin istifli imzasıyla son bulur. Sultan camileri içinde kuşak yüksekliği değişen tek

---

"*deveboynu*" tabirini, buradaki ustalığa karşı hayretini gizleyemeyen Hattat Sami Efendi'nin bulduğu söylenmektedir. Bkz. S. Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s.93-94.

[225] F. Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.256-257.

[226] İstiaze: Allah'tan yardım ve ilticâ talep eden sözlerden biriyle Allah'a sığınmak anlamına gelir. En bilineni "*Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm*" ifadesidir. (http://lugatim.com/s/istiaze) Nusretiye'de "*eûzü billahi's-semîi'l-alîmi mine'ş-şeytâni'r-racîm*" olarak geçmektedir.

örnektir. Bununla beraber, Rakım Efendi, imzasını istifleyerek yerleştiren ilk hattat olması hasebiyle, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'yi ve Sultan II. Mahmut'u etkileyerek istifli imzanın bir gelenek hâlini almasını sağlamıştır.[227]

Nusretiye Camii için devrin ileri gelen şairlerinin tarihler düşürdüğü belirtilmişti. Bunlardan Keçecizade İzzet Molla; camiyle beraber mahfil-i hümâyun, sebil ve muvakkithane için de birer tarih düşürmüştür.[228] Nusretiye Camii'nin ana giriş kapısı üzerinde yer alan 24 satırlık kitabe Keçecizade İzzet Molla'nındır ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Şu şekildedir:

Toptan Tophane'yi âbâd kıldı padişah
Mısrâ'ıyla eylemiştim vasf-ı âsâr-ı behîn
Câmi'i kalmıştı ancak onu da tekmîl edip
Secde-i şükr etti Mevlâ'ya cünûd-ı Müslimîn
Görmedik mislin bi-Rabbi'l-Ka'be bu nev câmi'in
İşte dünya işte âsâr-ı selâtîn-i güzîn
Varsa çarkın Beyt-i Ma'mûrı bu da sânîsidir
Ba'de ezîn eflâke fahr etse nola rûy-ı zemîn
Eyledi mihrabına çâk-i girîbân âsumân
Oldu mânend-i şefîk ol matla'-ı nûr-ı mübîn
Minber oldu arş-ı Rahmân'a muallâ nerdübân
Gelse şâyândır hitâbet etmeye Rûhu'l-emîn
Oldu her bir necm-i zerkârı birer mihr-i felek

[227] F. Özkafa, İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.254-255.

[228] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.537; Mehmed Raif Efendi, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul, 1314, s.354-358.

Ziynet kürsüsüdür reşk-i sipihr-i çârümîn

İki serv-i bağ dîn oldu minâreyn-i bülend

Ser-nigîn-i reşkidir tûbâ-yı firdevs-i berîn

Câmi-i Nusret ola nâmı bu vâlâ ma'bedin

Eyleye bânîsini mansûr Rabbi'l-âlemîn

Haşre dek dergâhını zatıyla Mevla eylesin

Kıble-i amâl-i âlem muktedâ-yı ehl-i dîn

Vaktini hayr u gazâya sarfdan dûr olmadı

Kışlada bu ma'bedinden fark eder ehl-i yakîn

İzzet ol beyt-i Hudâ'nın söyledim tarihini

Câmi'-i Mahmûd Hân oldu mutâf-ı Mü'minîn (1241)[229]

[229] Mehmed Raif Efendi, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul, 1314, s.354-358; H. Tengüz, *Bayram Hediyesi-Bedâyi'-i Âsâr-ı Osmaniyye*, İstanbul, 1335, s.95; Ayvansarayî Hüseyin Efendi vd., *Hadikatü'l Cevâmi-İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimari Yapılar*, Ahmet Nezih Galitekin (Haz.), İstanbul, 2001, s.463; K. İnce, *III. Selim–IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995, C.1, s.165-172; A. R. Özcan; "Nusretiye Camii'nin Hatları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.157-158.

Resim 53-Giriş Kapısı Kitabesi (2019)

Buna göre Sultan, Tophane'yi baştan başa imar etmiştir ve kalan bir tek camisi de tamamlandığında, Müslüman orduları Allah'a şükür secdeleri etmiştir. İşte dünya ve işte sultanların eserleri ortadadır ancak böyle bir caminin eşi benzeri görülmemiştir. Göğün Beyt-i Mamûru[230] varsa bu da ikincisidir. Artık bundan sonra gökteki feleklere övünsün yeryüzü. Gökyüzü, caminin mihrabına yakalarını açmış ve orası şafak gibi apaçık nûrun doğduğu yer olmuştur. Minber, Allah'ın arşına yükselen bir merdivendir, öyle ki Rûhu'l-

[230] "*Beytü'l-Ma'mûr*" için bkz.: A. Küçük https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulmamur Kur'ân-ı Kerîm'de (et-Tûr 52/4) Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekânın adı olarak geçer. Bu yerin, yedinci kat gökte meleklere ait bir mabet veya dünyada Kâbe olabileceği hususunda görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber'e miraç sırasında beytü'l-ma'mûrun gösterildiğine dair hadis rivayetleri vardır. Burası "*semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mâbeddir*" (Buhârî, "Bedʾü'l-ẖalḳ", 6, "Menâḳıbü'l-enṣâr", 42; Müslim, "Îmân", 259, 264; Nesâî, "Salât", 1; *Müsned*, III, 149, 153; IV, 207, 209, 210). Keçecizâde, bunlara atıfla Nusretiye'nin değerini vurgulamak istemiştir.

Emîn[231] oraya hitabet etmeye gelse yakışır. Caminin her yeri, feleği aydınlatan parlak birer yıldızdır ve bu hâliyle Güneş'i[232] kıskandıracak bir ziynet kürsüsü hâlini almıştır. Onun iki yüksek minaresi de Firdevs cennetlerindeki Tûba ağaçlarını kıskandıracak güzelliktedir. Bu yüce mabedin ismi "*Nusret*" konulmuştur. Âlemlerin Rabbi olan Allah onu yaptıran Sultan'ı mansûr-muzaffer eylesin. Kıyamet gününe kadar onun zâtıyla dergâhını, Müslümanların önderi ve kıblesi kılsın. Sultan'ın vaktini hayır işleriyle ve Allah yolunda savaşmakla geçirmekten dur durak bilmediğinin delili işte kışlada yaptırdığı bu camisidir. İzzet olarak bu Allah evinin tarihini söyledim: Mahmud Hân'ın camisi müminlerin devamlı geldiği (tavaf ettiği) bir yerdir.

Keçecizade'nin mahfil-i hümayun için düşürdüğü tarih "*Hümâ-yı devlete şâyeste bâb-ı lâne-i zerrîn*" ve "*Yapıldı mahfel-i zerrîn-evc-i Hân Mahmûd*"; sebil için "*Yaptı civâr-ı câmi'e Mahmûd Hân bâlâ sebîl*"; muvakkithane için menkût[233] olarak "*Dâver-i devrân yaptırdı muvakkithaneyi, Mülkü ihya etmenin buldurdu şimdi saatin*" şeklindedir.[234]

---

[231] "Rûhu'l-Emîn" kavramı İslam literatüründe Hz. Cebrail için kullanılmaktadır. Bkz.: H. Alper https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhulemin (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

[232] Çârümîn: Dördüncü gök ve burada bulunan Güneş ile ilgili bir tabirdir. Bkz.: C. Kurnaz, "Güneş" ve "Felek" maddeleri https://islamansiklopedisi.org.tr/gunes#4-edebiyat ; https://islamansiklopedisi.org.tr/felek#2-edebiyat (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

[233] Ebced hesabına göre bir mısra veya beyitte sadece noktalı harfler hesap edilerek düşürülen tarihler için kullanılmaktadır. http://lugatim.com/s/MENKUT Erişim tarihi: 09.06.2020

[234] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.537.

Resim 54-Muvakkithane kitabesi (2019)

Osmanlı tarihi boyunca camiler, her kesimden insanın toplandığı yerler olması bakımından, çıkabilecek ayaklanmaları önlemek maksadıyla, cami kitabelerinde idarecilere itaati emreden ayet ve hadislerin kullanımına özen gösterildiği görülür. Nusretiye Camii de bunun örneklerinden biridir. Caminin kuşak yazıları dışındaki kitabelerde; Kelime-i Tevhid'i okuyan ve Kur'an-ı Kerim'i okuyup ezberleyenlerle ilgili ayet ve hadislerin yanında, yöneticilere itaat etmeyi emreden ifadelere de yer verilmiştir. Bunlar, içinde bulunulan toplumsal şartlar bakımından halka uyarı niteliğinde olmasıyla dikkat çekicidir.[235]

Nusretiye Camii'nin mihrap kitabesinde "*(Hz. Zekeriya) mihrapta namaz kılarken melekler ona seslendiler*" anlamına gelen, Âl-i İmran Suresi'nin 39. ayetinin baş kısmı yer almaktadır:[236]

فَنَادَتْهُ الْمَلآئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ

[235] F. Özkafa, İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.162, 254.

[236] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-39/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi: 09.06.2020)

Zekeriya mabette namaz kılarken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler.

Minber kitabesinde ise "*Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir*" anlamındaki Kelime-i Tevhit yazılıdır: " **لَا اِلَهَ اِلَّا اللهْ مُحَمَّدُ الرَّسُولُ اللهْ** "

Caminin dış ve iç kapıları üzerinde yer alan kitabeler 14 adettir, Celî Sülüs hatla yazılmış, taş üzerine kazınarak altın yaldızla kaplanmıştır. Bunların tümünün Rakım Efendi'nin elinden çıktığı söylense de yazılardaki üslup ve tavır farklılıklarından dolayı bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Cami içindeki kuşak kitabesinden başka, hünkâr kasrının deniz tarafındaki anıtsal giriş kapısının üzerinde yer alan Celi Sülüs kitabede Rakım Efendi'nin imzası görülür.[237] Hünkâr kasrına deniz yoluyla gelindiğinde giriş yapılan bu kapı üzerindeki kitabede Mü'minûn Suresi'nin 29. ayeti yer almaktadır.[238]

وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ

Yine de ki: "Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen konuk edenlerin en hayırlısısın."

---

[237] S. Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s.38-39; E. Ulaş, *Nusretiye Camii Hat Süslemeleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.111-113.

[238] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/muminun-suresi-23/ayet-29/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

Resim 55-Hünkâr Girişi Kitabesi (2019)

Hünkâr mahfiline giriş kapısı üzerinde iç taraftaki kitabede "*Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir*" anlamında **السلطان ظل الله في الأرض** ifadesi yer almaktadır.

Resim 56-Hünkâr Mahfili iç kitabe (2019)

Hünkâr mahfili giriş kapısının üzerinde dış taraftaki kitabede "*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*" anlamında, Bakara Suresi'nin 30. ayetinden bir bölüm yer almaktadır.[239]

[239] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-30/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً** قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti.

Resim 57-Hünkâr Mahfili dış kitabe (2019)

Cami içinden, dış doğu revaklara açılan kapı üzerinde iç taraftaki kitabede Bakara Suresi'nin 238. ayetinin baş kısmı yer almaktadır.[240]

حَافِظُواْ عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ

Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.

Cami içinden, doğu revaklara açılan kapı üzerinde dış taraftaki kitabede "*İki serinlik vakti namazını kılan Cennet'e gider*"[241] anlamında bir hadis-i şerif yer almaktadır.

من صلّى البردين دخل الجنة

240 https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-238/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi:09.06.2020)

241 Buhârî, *Mevâkît,* 26; Müslim, *Mesâcid*, 215. İslam âlimleri bu hadisteki "el-*berdeyn*" ifadesiyle kast edilen iki serinlik namazının sabah ve ikindi vakitleri olduğunu belirtir.

Doğu revaklara cami içinden açılan kapı üzerinde arka tarafta bulunan kitabede "*Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inananlar imar eder*" anlamında Tevbe Suresi 18. ayetinin baş kısmı yazılmıştır.[242]

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللهَ فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَن يَكُونُواْ مِنَ الْمُهْتَدِينَ

Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.

Doğu revaklara cami dışından açılan kapı üzerinde ön tarafta bulunan "*Amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır*" anlamındaki bir hadis-i şerif yer almaktadır.[243]

أفضلُ الأعمالِ الصَّلاةُ فى وقتِها

Resim 58-Son cemaat yeri-Doğu revaklara açılan kapı kitabesi (2019)

[242] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tevbe-suresi-9/ayet-18/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

[243] Buhârî, Mevâkît 5, Cihâd 1, Edeb 1, Tevhîd 48; Müslim, Îmân 137-139; Tirmizî, Salât 14, Birr 2; Nesâî, Mevâkît 51; *Keşfü'l-Hafa*, I, 171.

Batı revaklara cami dışından açılan kapı üzeri ön tarafta bulunan kitabede "*Her yöneticiye itaat edin ve her imamın arkasında namaz kılın*" anlamında bir hadis-i şerif rivayeti yer almaktadır.[244]

أَطِعْ كُلَّ أَمِيرٍ وَصَلِّ خَلْفَ كُلِّ إِمَامٍ

Resim 59-Son cemaat yeri, Batı revaklara açılan kapı kitabesi (2019)

Batı revaklara cami içinden açılan kapı üzeri iç tarafta bulunan kitabede "*Namaz, insanı kötülüklerden ve hayasızlıktan alıkoyar*" anlamında Ankebut Suresi'nin 45. ayetinden bir bölüm yer almaktadır.[245]

اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ **إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ** وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.

[244] *Müsned*, II, 93; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX, 173.

[245] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/ankebut-suresi-29/ayet-45/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi: 09.06.2020)

Batı revaklara cami içinden açılan kapı üzerinde dış tarafta bulunan kitabede "*Namaz, belli vakitlere göre Müminlere farz kılınmıştır*" anlamında Nisa Suresi'nin 103. ayetinin son kısmı yer almaktadır.[246]

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُواْ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ إِنَّ **الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا**

Namazı kıldınız mı gerek ayakta gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.

Üst katta paşa odasından mahfile açılan kapı üzerinde dış tarafta bulunan kitabede Hz. Peygamber'in "*Ümmetimin en şereflileri Kur'an'ı ezberleyendir*" anlamındaki hadis-i şerifi yer almaktadır.[247]

قال النبي عليه السلام أشراف أمتي حملة القرآن

Resim 60- Hünkâr Kasrı-*Paşa odasından mahfile açılan kapı üzerindeki kitabe (2020)

[246] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nisa-suresi-4/ayet-103/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi: 09.06.2020)

[247] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XII, 125; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 556; III, 170.

Üst katta paşa odasından mahfile açılan kapı üzerinde iç tarafta bulunan kitabede Hz. Peygamber'in "*İbadetlerin en büyüğü Kuran'ı okumaktır*" anlamındaki hadis-i şerifi yer almaktadır.[248]

قال النبي عليه السلام افضل العبادة قراءة القرآن

Üst katta hünkâr dairesi mahfiline açılan kapı üzerinde iç cephede bulunan kitabede "*Seni yeryüzünde insanlara halife kıldık*" anlamında Sad Suresi'nin 28. ayetinden bir bölüm yer almaktadır.[249]

(قال الله تعالى انا جعلناك خليفة للناس)

يَا دَاوُودُ **إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً** فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ **النَّاسِ** بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."

Resim 61-Hünkâr Kasrı-hünkâr dairesine açılan kapı üzerindeki kitabe (2020)

[248] *Feyzu'l-Kadîr*, II, 44.

[249] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/sad-suresi-38/ayet-26/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi: 09.06.2020)

Üst katta paşa odasına açılan kapı üzerine dış cephede bulunan kitabede Hz. Peygamber'in "*Cennet, cömertlerin yurdudur*" anlamındaki hadis-i şerifi yer almaktadır.[250]

قال النبي عليه السلام الْجَنَّةُ دَارُ الأَسْخِيَاءِ

[250] Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihab*, 1/100; Süyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, 4/208

1.8. Caminin Geçirdiği Tamirler ve Günümüzdeki Durumu

Arşiv belgeleri ve tarihi kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre caminin inşasının tamamlandığı 1826 yılından sonraki ilk onarımı 1832 yılında kubbe fenerlerinin tamiriyle ilgilidir. Camiyle ilgili tespit edebildiğimiz son tamir belgesi tarihi olan 1909 yılına kadarki 83 yıllık zaman dilimi içinde, camiyle ilgili olarak 41 adet tamirat belgesi bulunmuştur. Bunlardan 29 tanesi yalnız Nusretiye'yle ilgili, 10 tanesi diğer yapılarla ortak ve iki tanesi şadırvan inşası ve tamiriyle ilgilidir. Ancak bu durum caminin 41 kere tamir geçirdiği anlamına gelmemektedir. Çünkü bir tamirin devam ettiği veya bittiği zamanki belgeler aynı tamirden bahsetmek bakımından birbirine bağlı olabilmektedir.

Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze gelinceye kadarki süreçte ise Nusretiye Camii, iki kere küçük çaplı ve üç defa büyük çaplı onarımlar geçirmiştir. 1955-58 yılları arasında büyük, 1970-71 yılları arasında küçük, 1992-95 yılları arasında büyük ve 2000 yılında küçük bir onarımdan sonra sonuncusu 2012-2017 yılları arasında olup *Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı restorasyon çalışması* şeklinde nitelendirilmektedir.[251]

Caminin mefruşatıyla ilgili 4 adet belgeye ulaşılmıştır. Bu belgelerden 1 tanesi Evkaf Defterleri evrakındandır; içinde farklı vakıfların masraflarıyla birlikte Nusretiye'nin hademe odaları mefruşatı ve görevlilerin yemek masraflarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır.[252] Tamamını anlamamızın mümkün olmadığı 1895 tarihli bu defter hâriç tutulmak üzere, cami mefruşatıyla ilgili 1826, 1871, 1889 ve yıllarına ait 3 adet belgede toplam masraf 124 bin 38 kuruş olmaktadır.

Nusretiye Camii'yle ilgili tamir belgelerinin 55 adet olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 12 tanesi, caminin imamları ile kayyım ve muvakkithane görevlisine tahsis

---

[251] M. Kadıoğlu, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.169-181.

[252] Devlet Arşivleri EV.d: 28219.

edilen meşruta-hânelerin tamir ve inşalarıyla ilgilidir. 1832, 1839, 1854, 1857, 1885, 1907 ve 1908 yıllarına ait belgelerdeki masraflar toplamı 73 bin 702 kuruş olmaktadır. Ancak bu belgelerin tamamının yalnız meşruta-hânelerle ilgili olmadığını belirtmemiz gerekir. Belgelerden bazılarında başka yapıların masraflarıyla birlikte toplam meblağlar verildiği için ayırt edilmesi mümkün olmamaktadır.

Sadece Nusretiye Camii'nin tamiratlarıyla ilgili olduğunu tespit edebildiğimiz 29 adet belge bulunmaktadır. Bunlardaki masraflar toplamı 273 bin 237 kuruştur. Bunların hâricinde 10 adet belge ise caminin başka yapılarla ortak masraflarını içerdiği için hangi yapıya ne kadar harcandığını bilmek mümkün olmamaktadır. Bu 39 adet belgedeki tüm masraflar toplamı ise 757 bin 556 kuruş olmaktadır.

Cami şadırvanının yeniden inşası ve sonrasında keşfiyle ilgili 2 adet belge bulunmaktadır. Bunların toplam masrafı 41 bin 551 kuruştur.

Belgelerden 1 tanesi için belge tarama sisteminde minarelerin tamiriyle ilgili olduğu yazmaktadır ancak içerik olarak alakasızdır.

Belgelerden 1 tanesi de camiye bağlı olduğunu öğrendiğimiz bir sıbyan mektebiyle ilgilidir. Var olan mektebin darlığından dolayı yeni mektep inşasından bahsedilmektedir. Daha önce böyle bir bilgiyle karşılaşmamış olmamız bakımından dikkat çekicidir.

Belge özetlerinde caminin kubbesi, kubbe fenerleri, altınlarının yenilenmesi, minareler, minarelerin külahları, kurşunların yenilenmesi, boya badana yapılaması, mermerlerinin temizlenmesi, son cemaat yeri çerçeveleri, sebil vb. ile ilgili ifadeler geçse de bunlar sadece yapıldığı bölümlerle ilgili olmamış bunların yanında caminin tamir gerektiren diğer yerleri de tespit edilerek masrafları birlikte hesaplanmıştır.

Camiyle ilgili inşa, tamir ve mefruşat belgeleri, tarihlerine göre sıralanmış olarak aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Sonrasında ayrıntılarına değinilecektir.

	Belgenin Yeri (Dosya/Gömlek No)	Tarih (Miladi/Hicri/Rumi)	Belgenin İçeriği
	Sultan II. Mahmut Dönemi		
1	HAT/1569-41	M-25 Aralık 1826 Pazartesi H-25-05-1242 (Cemaziyelevvel) R-13 Kanunuevvel 1241	Tophane'de yaptırılan cami için gerekli olan halıların ve hademe odalarının mefruşat masrafları
2	HAT/1586-11	M-9 Ocak 1832 Pazartesi H-05-08-1247 (Şaban) R-28 Kanunuevvel 1246	Nusretiye'nin imam, kayyımbaşı ve muvakkiti için tahsis olunan evlerin tamirat bedellerinin karşılanması ile başka bir yerdeki tamire dair
3	HAT/1586-12	M-20 Ocak 1832 Cuma H-16-08-1247 (Şaban) R-8 Kanunusani 1246	Caminin fenerlerinin tamiri ve birkaç farklı bölgedeki tamir-inşa işlerinin masraflarının karşılanması
4	HAT/551-27190	M-15 Mart 1839 Cuma H-29-12-1254 (Zilhicce) R-3 Mart 1254	Caminin kayyumunun yıkılan evine karşılık kayyuma yeni ev alınması
	Sultan Abdülmecit Dönemi		
5	A.}AMD./5-98	M-21 Ekim 1848 Cumartesi H-23-11-1264 (Zilkade) R-9 Teşrinievvel 1264	İçlerinde Nusretiye'nin de bulunduğu birkaç caminin tamiri ve başka hususlara dair
6	İ..DH../184-10208	M-4 Aralık 1848 Pazartesi H-08-01-1265 (Muharrem) R-22 Teşrinisani 1264	Cami civarında şadırvan inşası
7	İ..DH../188-10516	M-12 Şubat 1849 Pazartesi H-19-03-1265 (Rebiyülevvel) R-31 Kanunusani 1264	Caminin kubbesinin tamiri
8	İ..DH../208-12005	M-1 Ocak 1850 Salı H-16-02-1266 (Safer) R-20 Kanunuevvel 1265	Nusretiye'nin şadırvanı ile Bayezid'in mahfil tamiri
9	MVL/330-81	M-12 Mart 1852 Cuma H-20-05-1268 (Cemaziyelevvel) R-29 Şubat 1267	Caminin bazı yerlerinin tamir masraflarına dair
10	İ..MVL./233-8094	M-21 Mart 1852 Pazar	Caminin tamire muhtaç yerlerinin tespiti

		H-29-05-1268 (Cemaziyelevvel) R-9 Mart 1268	
11	İ..MVL./320-13614	M-11 Aralık 1854 Pazartesi H-20-03-1271 (Rebiyülevvel) R-29 Teşrinisani 1270	Caminin ikinci imamına ait meşruta-hânenin tamir masraflarının ödenmesi ve başka bir tamire dair
12	MVL/351-19	M-8 Ekim 1856 Çarşamba H-08-02-1273 (Safer) R-26 Eylül 1272	Caminin minarelerinin tamiri diyor ancak içerik olarak belge alakasız
13	İ..MVL./360-15784	M-20 Ekim 1856 Pazartesi H-20-02-1273 (Safer) R-8 Teşrinievvel 1272	Caminin tamir masraflarının karşılanması
14	A.}AMD./73-79	M-20 Ağustos 1857 Perşembe H-29-12-1273 (Zilhicce) R-8 Ağustos 1273	Caminin meşrûtasının tamiri ve başka bir hususa dair
15	MVL/836-72	M-10 Şubat 1860 Cuma H-18-07-1276 (Recep) R-29 Kanunusani 1275	Cami ile birkaç başka yerin tamiri
16	İ..MVL./428-18809	M-19 Şubat 1860 Pazar H-27-07-1276 (Recep) R-7 Şubat 1275	Şehzade, Nusretiye, Atik Ali Paşa camilerinin bazı yerlerin tamirine dair
17	İ..DH../468-31338	M-19 Şubat 1861 Salı H-08-08-1277 (Şaban) R-7 Şubat 1276	Caminin tamiri
	Sultan Abdülaziz Dönemi		
18	İ..DH../482-32487	M-8 Aralık 1861 Pazar H-05-06-1278 (Cemaziyelahir) R-26 Teşrinisani 1277	Teşvikiye, Dolmabahçe ve Nusretiye Camilerinin minarelerine konulan paratoner masrafları
19	A.}MT.MHM./353-10	M-7 Nisan 1866 H-21-11-1282 (Zilkade) R-26 Mart 1282	Nusretiye ve Kılıç Ali Paşa Camilerinin tamir ve tanzim masraflarının karşılanması talebi
20	ŞD./2390-51	M-2 Ağustos 1869 Pazartesi H-23-04-1286 (Rebiyülahir) R-21 Temmuz 1285	Camiye bağlı sıbyan mektebinin darlığından dolayı yeniden bir mektep inşası
21	İ..DH../627-43623	M-12 Şubat 1871 Pazar H-21-11-1287 (Zilkade) R-31 Kanunusani 1286	Caminin daire-i hümâyun mefruşatı
	Sultan II. Abdülhamit Dönemi		

22	EV.d.../23888	M-1 Eylül 1876 Cuma H-11-08-1293 (Şaban) R-20 Ağustos 1292	Caminin kasr-ı hümâyunuyla diğer yerlerinin tamiri için yapılan keşif masrafları
23	İ..DH../736-60324	M-23 Kasım 1876 Perşembe H-06-11-1293 (Zilkade) R-11 Teşrinisani 1292	Caminin tamiri ve yapılan masraflar
24	İ..DH../742-60646	M-21 Şubat 1877 Çarşamba H-07-02-1294 (Safer) R-9 Şubat 1292	Minarenin tamir edilerek masrafının karşılanması
25	ŞD./107-38	M-10 Ekim 1883 Çarşamba H-08-12-1300 (Zilhicce) R-28 Eylül 1299	Caminin tamirine harcanan meblağın kabul ve mahsubu
26	İ..ŞD../65-3850	M-5 Kasım 1883 Pazartesi H-04-01-1301 (Muharrem) R-24 Teşrinievvel 1299	Caminin tamir masrafı
27	İ..ŞD../78-4602	M-13 Aralık 1885 Pazar H-06-03-1303 (Rebiyülevvel) R-1 Kanunuevvel 1301	Caminin imam-ı sânisine ait meşruta-hânenin tamiri
28	İ..ŞD../84-4991	M-17 Şubat 1887 Perşembe H-23-05-1304 (Cemaziyülevvel) R-5 Şubat 1302	Caminin tamiri ile II. Mahmud'un türbesinin tamiri masrafı
29	İ..ŞD../98-5825	M-31 Ekim 1889 Perşembe H-06-03-1307 (Rebiyülevvel) R-19 Teşrinievvel 1305	Caminin mahfil-i hümayunun yenilenen mefruşatının masraflarının karşılanması
30	İ..ŞD../118-7070	M-14 Mayıs 1892 Cumartesi H-16-10-1309 (Şevval) R-2 Mayıs 1308	Caminin çerçevelerinin tamiri
31	BEO/6-414	M-19 Mayıs 1892 Perşembe H-21-10-1309 (Şevval) R-7 Mayıs 1308	Caminin bazı bölümlerinin tamiri
32	BEO/135-10078	M-5 Ocak 1893 Perşembe H-16-06-1310 (Cemaziyelahir) R-24 Kanunuevvel 1308	Fatih, Bayezid ve Nusretiye camileri son cemaat mahallerine konulan parmaklık masraflarının karşılanması
33	EV.d…/36390	M-25 Ocak 1893 Çarşamba H-07-07-1310 (Recep) R-13 Kanunusani 1308	Fatih, Mihrimah Camii ve Kütüphanesi, Nusretiye Camii su yolları, Babıali civarında Hacı Beşir Ağa sebili ve sair evkâfın tamirinin masraf-ı keşfiyesi

34	ŞD./125-16	M-11 Mart 1893 Cumartesi H-22-08-1310 (Şaban) R-27 Şubat 1308	Cami helâlarının tamiri
35	İ..EV../3-4	M-23 Mart 1893 Perşembe H-05-09-1310 (Ramazan) R-11 Mart 1309	Minarelerin tamiri
36	BEO/178-13291	M-28 Mart 1893 Salı H-10-09-1310 (Ramazan) R-16 Mart 1309	Caminin tamir masrafı
37	EV.d…/28219	M-12 Mart 1895 Salı H-15-09-1312 (Ramazan) R-28 Şubat 1310	I. Ahmed Han Evkafı, Cedid Valide Sultan Evkafı, Nusretiye Camii Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların taamiye, mefruşat, tamirat ve sair masraf kayıtları
38	İ..EV../12-30	M-16 Şubat 1896 Pazar H-02-09-1313 (Ramazan) R-4 Şubat 1311	Minarelerin tamiri
39	BEO/746-55910	M-20 Şubat 1896 Perşembe H-06-09-1313 (Ramazan) R-8 Şubat 1311	Caminin tamiri
40	ŞD./137-5	M-29 Şubat 1896 Cumartesi H-15-09-1313 (Ramazan) R-17 Şubat 1311	Caminin ve minare külahlarının tamiri
41	ŞD./150-94	M-21 Mart 1900 Çarşamba H-19-11-1317 (Zilkade) R-8 Mart 1316	Caminin tamiri ile masraflarının karşılanması
42	İ..EV../24-53	M-30 Nisan 1900 Pazartesi H-29-12-1317 (Zilhicce) R-17 Nisan 1316	Caminin tamir edilerek masrafının evkaf bütçesinden karşılanması
43	BEO/1481-111004	M-3 Mayıs 1900 Perşembe H-03-01-1318 (Muharrem) R-20 Nisan 1316	Caminin tamir masrafları
44	ŞD./152-7	M-11 Eylül 1900 Salı H-16-05-1318 (Cemaziyelevvel) R-29 Ağustos 1316	Caminin bazı yerlerinin tamiri
45	İ..EV../26-4	M-10 Ekim 1900 Çarşamba H-15-06-1318 (Cemaziyelahir) R-27 Eylül 1316	Caminin bazı yerleriyle kurşunlarının tamiri
46	BEO/1564-117242	M-14 Ekim 1900 Pazar	Caminin bazı yerlerinin ve kurşunlarının tamiri

		H-19-06-1318 (Cemaziyelahir) R-1 Teşrinievvel 1316	
47	ŞD./175-43	M-21 Temmuz 1906 Cumartesi H-29-05-1324 (Cemaziyelevvel) R-8 Temmuz 1322	Caminin tamiri
48	İ..EV../41-17	M-20 Ağustos 1906 Pazartesi H-29-06-1324 (Cemaziyelahir) R-7 Ağustos 1322	Caminin tamiri için gereken meblağın ödenmesi
49	BEO/2896-217140	M-23 Ağustos 1906 Perşembe H-03-07-1324 (Recep) R-10 Ağustos 1322	Caminin tamiri
50	ŞD./181-39	M-23 Mart 1907 Cumartesi H-08-02-1325 (Safer) R-10 Mart 1323	Caminin imamına ait meşruta-hânenin tamiri
51	Y..A...RES./145-38	M-27 Mart 1907 Çarşamba H-12-02-1325 (Safer) R-14 Mart 1323	Caminin imametine ait meşrûtanın yeniden inşası
52	Y..A…RES./149-60	M-2 Eylül 1907 Pazartesi H-24-07-1325 (Recep) R-20 Ağustos 1323	Cami imamına ait meşruta-hânenin yeniden inşası ve masrafının karşılanması
53	İ..EV../46-41	M-6 Şubat 1908 Perşembe H-03-01-1326 (Muharrem) R-24 Kanunusani 1323	Cami imamına ait meşruta-hânenin yeniden inşası
54	BEO/3245-243374	M-10 Şubat 1908 Pazartesi H-07-01-1326 (Muharrem) R-28 Kanunusani 1323	Caminin imametine ait meşruta-hânenin tamir masraflarının karşılanması
55	ŞD./191-2	M-29 Kasım 1908 Pazar H-05-11-1326 (Zilkade) R-16 Teşrinisani 1324	Caminin imam-ı sâniliğine ait meşruta-hânenin tamiri
56	BEO/3446-258406	M-4 Aralık 1908 Cuma H-10-11-1326 (Zilkade) R-21 Teşrinisani 1324	Caminin imam-ı sâniliğine ait meşruta-hânenin tamiri
	Sultan Mehmet Vahdettin Dönemi		
57	ŞD./194-42	M-25 Ağustos 1909 Çarşamba H-08-08-1327 (Şaban) R-12 Ağustos 1325	Caminin tamiri ve masraflarının karşılanması

58	BEO/3630-272247	M-8 Eylül 1909 Çarşamba H-22-08-1327 (Şaban) R-26 Ağustos 1325	Caminin tamir masraflarının karşılanması

1826 Yılında cami inşa edildikten sonra ikişer şerefeli minarelere kurulan mahyaların denizden görülemediği anlaşılmış ve caminin açılışından bir ay sonra 6 Şevval 1241'de [M. 14 Mayıs 1826 Pazar] bunlar alt şerefeye gelinceye kadar yıktırılarak yeniden daha yüksek biçimde yapılmıştır.[253]

H. 5 Şaban 1247 [M. 9 Ocak 1832] tarihli bir belgede[254] "*Cami-i Şerif-i Nusret*" ismiyle geçen yapının birinci ve ikinci imamlarının, kayyım başının ve muvakkithane görevlisinin evlerinin tamir edilmesine, kayyım başının evine bir oda eklenmesine ihtiyaç olduğu bildirilir. Caminin çatılarının, camlarının, çerçevelerinin tamiri ve bazı yerlerde sıvaların yapılması gerektiği söylenir. Cami görevlilerinin meşruta-haneleri[255] için 3 bin 104 buçuk kuruş masraf edilecektir. Belgede Nusretiye Camii'nden bağımsız olarak farklı yerlerdeki tamir ve inşa işlerinden de bahsedilmektedir. Tüm masrafların toplamı 5 bin 899 buçuk kuruştur.

H. 16 Şaban 1247 [M. 20 Ocak 1832 Cuma] tarihli bir belgede[256] "*Câmi-i Şerîf-i Nusret-Redîf*" olarak geçen yapının kubbe fenerlerinin ve başka birkaç yapıyla ilgili tamiratın bilgisi verilmektedir. Toplam masraf bir yük[257] 52 bin 334 kuruşa, yani 152 bin

---

[253] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, İstanbul, 1281, C.2, s.64; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.513; S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii

[254] Devlet Arşivleri HAT/1586-11.

[255] Meşruta: Câmilerde imam, müezzin, hatip vb. hizmetlilerin, hastane, imaret gibi kuruluşlarda çalışanların oturmalarına ayrılan yer. http://lugat.osmanlica.online

[256] Devlet Arşivleri HAT/1586-12.

[257] "*Yük*" tabiri 100 bin kuruşluk meblağlar için kullanılmaktadır http://lugatim.com/s/yük

334 kuruşa ulaşmıştır. Bunun bir yük 43 bin 160 kuruşunun (143 bin 160 kuruşunun), bahsi geçen yerlerden diğer birkaçının tamiri için olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Nusretiye Camii kubbe fenerleriyle diğer ismi geçmeyen yerlere kalan masrafın 9 bin 174 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Devletlü inâyetlü refetlü veliyyü'n-ni'em kesîru'l-kerem efendim hazretleri

İhyâ-kerde-i şâhâne olan Cami-i Şerif-i Nusret-i Redîf'in kubbe fenerlerinin korkuluklarının(?) etraflarının derzi ve Yahya Efendi merhum Cami-i Şerifinin mücedded misillü tamire ve ittisaline bir bâb mekteb-i şerif ve tahtına muvakkithane-i münîf inşasına ve cennet-mekân Sultan Selim Han tâb-ı serâh hazretlerinin Beşiktaş'ta uzunca nâm mahalde Rumeli mahallesinde mukaddemen tamirine muvaffak olacağı çeşmenin mürûr-ı ezmine ile fersude olan yollarının ve yine vakf-ı ... şâhâne ... Okmeydanı Kasr-ı Hümâyunu ve Meydan odasının ... kasr-ı hümâyununun ... şikest olan cam ve sair bazı mahallerinin zemin ... akdem bâ-irade-i seniyye Krikor Kalfa marifetiyle mübaşeret ... resîde-i hüsn-i hitâm olduğundan masârıf-ı vâkıalarını mabeyn ... damadı ve el-yevm akçe-i hümâyun kalfası Evan/İvan kullarının cânib-i nazarına ibrâz etmiş olduğu ... kıta defterleri hesab ve ale'l-hesâb mîzân ettirilerek rûznâmçe defterlerini bi't-terkîm takdim huzur-ı sâmîleri ... bir kıta hülasasında müfredât vecihle gösterildiği üzere masârıf-ı merkûme cem'an bir yük elli iki bin üç yüz otuz dört kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûruna ale'l-hesâb olarak ... Hazine-i Evkâf-ı Humâyunları bi't-tahvîlât muhâvere verilen altmış bin kuruş bade't-tenzîl bâliğ-i ... iki bin üç yüz otuz dört kuruş matlûbu görünmekle meblağ-ı bâliğ-i mezbûrun dahî hazîne-i merkûmeden i'tâsıyla mebâliğ-i mezbûreden zikr olunan mazarrat Yahya Efendi Câmi-i Şerifeleri ve Okmeydanı Kasr-ı Hümâyunu tamiratı masârıfı olan bir yük kırk üç bin yüz altmış kuruş Selimiye Vakf-ı Şerifi defterlerine masraf-ı kayd ile tanzimi irâde-i seniyye-i mulûkâneye menût olunacağından hâkpây-ı hâcet-revâ-yı hazret-i ... bi'l-istizân ol bâbda kullarıyla emr u fermân-ı şâhâne buyurulur ise savb-ı çâkerîye iş'ârı hususunda emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir

Seniyyü'l... inâyetlü atûfetlü efendim

İş bu tezkire-i vâlâı defâtir ve hülâsa-i mezkûre takımıyla mübarek ve mualla hâkpây-ı ... hazret-i hilâfet-penâhîye arz ve takdim kılınarak meşmûl ... inâyet ifâza-i cenâb-ı şehinşâhî buyurulmuş ve bir vecih istîzân-ı mebâliğ bâkiye-i mezkûrenin dahî hazîne-i merkûmeden i'tâsıyla mahallerine masraf-ı kayd ve tanzimi emr u ferman mekârim... cenâb-ı cihân-bâni buyurularak zikr olunan defâtir ve hülâsa iş bu cevab-nâmeye mevzuan iade ve isbâl kılınmış olmakla ol vecihle tanzimine hemîn buyurulmak menût-ı şeyyime-i atûfîleridir efendim

H. 29 Zilhicce 1254 [M. 15 Mart 1839 Cuma] tarihli bir belgede[258] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının kayyımlarından Hafız Mustafa Efendi'nin Karabaş Sokağı'nda bulunan bir oda evinin şiddetli kış koşullarından yıkıldığı bildirilir. Küçük bir tamirin durumu kurtarmayacağı ve külliyetli bir tamire ihtiyaç duyulduğu anlaşıldığı için buna gerek görülmeyerek 3 bin 500 kuruş kıymetle yeni bir ev alınmasına karar verilmiştir. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Seniyyü'l-hiyema behiyyü'ş-şiyemâ inâyetlü atûfetlü ... efendim hazretleri*
> *Vakf-ı Celîl-i Hazret-i Şâhâneden Nusret Cami-i Şerîfi kayyimlerinden Hafız Mustafa Efendi dâîlerinin Tophâne-i Âmire'de Karabaş Sokağı'nda olup şiddet-i şitâdan münhedim olmuş olan bir bâb hânesinin tamirine dair rikâb-ı ... hazret-i mülûkâneye arzuhal takdimiyle vaki olan istirhamına mebni hâne-i mezkûrun tamiri cüz'î masârıf ile hâsıl olduğu hâlde tanzimi hususu emr u ferman-ı Hümâyun-ı Şâhâne buyurulmuş olduğundan keyfiyet saadetlü Evkâf-ı Hümâyun Nâzırı Efendi-yi senâverlerine havale olundukta hâne-i mezkûrun tamiri lede't-tahmîn külliyetlice masârıfa muhtaç olduğundan hâne-i mezkûr bedeline üç bin beş yüz kuruş kıymetle mahall-i âherde buldurulmuş olan bir bâb hânenin kayyım-ı mûmâ-ileyh için mübayaa olunması hususuna dair nâzır-ı mûmâ-ileyhin bir kıta ilâmı manzûr-ı mekârim nüşûr hazret-i şâhâne buyurulmak üzere ... atûfîleri kılınmış olmakla meâl-i 'ilâma nazaran hâne-i mezkûrun ol vecihle mubayaasına mûmâ ileyh dahî izhâr-ı rızâ ve teşekkür etmiş olduğuna binaen pahası olan üç bin beş yüz kuruş, Evkâf-ı Hümâyun-ı Hazret-i Şâhâneden verilerek masraf kayıt olunmak üzere hâne-i mezkûrun mübayaası muvafık idâre-i seniyye-i cenâb-ı cihan-bânî buyurulur ise iş'ârı manzûr-ı himmet buyuruldu*
> *Marûz-ı çâker-i kemîneleridir ki*
> *... tazim olan iş bu emirnâme-i sâmiye-i veliyyü'n-numâneleriyle nâzır-ı mûmâ-ileyhin zikr olunan i'lâmı mübarek ve mualla hâk-pây-i me'âlî ihtivâ-yı hazret-i şehinşâhîye arz ve takdim ile manzûr-ı me'âlî-nüşûr-ı cenâb-ı pâdişâhî buyurularak istîzân buyurulduğu üzere hâne-i mezkûrun bahası olan üç bin beş yüz kuruş Evkâf-ı Hümâyun hazinesinden i'tâsıyla masraf kayıt olunmak üzere hâne-i mezkûrun mübayaası hususuna irade-i aliyye taalluk etmiş ve i'lâm-ı mezkûr leffen iade-i hâk-pây-i ... kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir*

[258] Devlet Arşivleri HAT/551-27190

H. 23 Zilkade 1264 [M. 21 Ekim 1848 Cumartesi] tarihli bir belgede[259] "*Nusretiye Cami'i*" olarak geçen yapının kubbesinin altınları ve sairlerinin bozulduğu ve diğer bazı yerlerinin de tamirine ihtiyaç duyulduğu bildirilir. Hazinenin içinde bulunduğu imkansızlıklardan dolayı külliyetli bir tamirden kaçınılması ve sadece çok önemli görülen yerlerin altınları ve onarım masraflarının 10 bin kuruşu geçmemesi istenmiştir. Ancak şimdiden bunlara yetişilemediği gibi sonrasına daha çok masraf gerektireceği için yapılan keşif üzerinden tamir edilmesi ve masrafın karşılanması kararlaştırılmıştır.

H. 8 Muharrem 1265 [M. 4 Aralık 1848 Pazartesi] tarihli bir belgede[260] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının avlusuna, hazırlanan plan doğrultusunda yeniden bir şadırvan inşa edileceği ve bunun için 25 bin 696 kuruş masraf yapılacağı bildirilmiştir. (Bkz.Ek-4). Ancak belge ekinde veya arşivlerde bununla ilgili bir plan bulunmamaktadır. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Atûfetlü Efendim Hazretleri*
> *Tophane-i Âmire'de kâin Nusret Cami-i Şerifi'nin havlîsine müceddeden şadırvan inşâsı iktizâ-yı emr u irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâneden olarak bi't-tanzîm gönderilen resmi mucibince yirmi beş bin altı yüz doksan altı kuruş masrafla husul … olacağı lede'l-keşf tebeyyün etmiş olduğundan mezkûr şadırvanın ol vecihle inşasına mübâşeret olunmak üzere iktizâsının icrası istîzânını şâmil Evkâf-ı Hümâyun Nâzırı atûfetlü Bey Efendi Hazretlerinin bir kıta takrîri mezkûr resm ile beraber manzûr-i âlî buyurulmak için irsâl … vâlâları kılınmış olmakla ber mûceb-i istîzân icrâ-yı iktizâsını muvâfık irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî buyurulur ise nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine havale kılınacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim*
> *Fî 8 Muharrem sene 65*
> *Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki*
> *Resîde-i enâmil-i ihtirâm olan iş bu tezkire-i sâmiye-i asafâneleriyle zikr olunan takrir ve resm-i meşmûl nigâh şevket … hazret-i hilâfet-penâhî buyurulmuş ve iş'âr ve istîzân buyurulduğu üzere mezkûr şadırvanın resmi mucibince ve ol miktar masrafla inşasına mübâşeret olunmak üzere icrâ-yı iktizâsı Nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine havale olunması müteallik ve şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne îcâb-ı*

[259] Devlet Arşivleri A.}AMD./5-98

[260] Devlet Arşivleri İ..DH../184-10208. Bkz. Ek-4.

'âlîsinden bulunmuş ve … beyan takrir yiine savb-ı sâmî-yi asafânelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir
Fî 12 Muharrem sene 65

H. 19 Rebiyülevvel 1265 [M. 12 Şubat 1849 Pazartesi] tarihli bir belgede[261] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının kubbesinin derz ve boyalarıyla bazı yerlerinin tamiri için yapılan keşifte 10 bin kuruş masraf çıkartıldığı, tamir bittikten sonra yapılan masrafın 9 bin 690 kuruş olduğu ancak keşif haricinde ortaya çıkan durumla kurşunlar için 2 bin 335 kuruş masraf edildiği dolayısıyla toplam masrafın 12 bin küsür kuruşa ulaştığı bildirilmiştir. Ancak (kurşun masrafı hariç tutularak) tamir sonrası harcanan paranın, belirlenen miktardan 300 küsür kuruş aşağıda olduğu ve bu para üzerinin verilmediği anlaşılmış olduğundan bunun Evkâf-ı Hümayun Hazinesi'nden alınması ve masrafın vakfın 64 senesiyle ilgili kısmına kaydedilmesi bildirilmiştir.

H. 16 Safer 1266 [M. 1 Ocak 1850 Pazar] tarihli bir belgede[262] "*Nusret Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapının şadırvanı için yapılan keşfin 15 bin 855 kuruş olduğu, bu miktarın aşılmaması ve sağlamlığına dikkat edilerek tamir edilmesi buyurulmuştur. (Bkz. Ek-5)

H. 20 Cemaziyülevvel 1268 [M. 12 Mart 1852 Cuma] tarihli bir belgede[263] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamiri için yapılan keşfin 1000 kuruş olduğu bildirilmiştir.

H. 29 Cemaziyülevvel 1268 [M. 21 Mart 1852 Pazar] tarihli bir belgede[264] "*Nusret Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamire muhtaç olan yerleri için yapılan keşfin 10 bin

[261] Devlet Arşivleri İ.DH/188-10516

[262] Devlet Arşivleri İ.DH/208-12005. Bkz. Ek-5.

[263] Devlet Arşivleri MVL/330-81

[264] Devlet Arşivleri İ.MVL/233-8094

100 küsür kuruş olduğu bildirilmiştir. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Atufetlü efendim hazretleri*
> *Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesi'nin manzûr-ı âlî buyurulmak için takdim kılınan takriri zeyline Meclis-i Vâlâdan işaret olunduğu vecihle Tophane-i Âmire'de kâin Nusret Camii-i Şerifi'nin muhtâc-ı tamir olan mahallerinin keşfi vecihle on bin yüz bu kadar kuruş masrafla yaptırılması hususunun nezâret-i müşârun-ileyhâya havalesi tezekkür olunmuş ise de ol bâbda her ne vecihle emr u irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim Fi 29 Ca sene 68*
> *Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki*
> *Zînûr-ı esâbi` tazim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileriyle takrir-i mezkûr manzûr-ı meâli-mevfûr hazret-i tâcdâri buyurulmuş ve tezekkür ve istizan buyurulduğu üzere camii-i şerîf-i mezkûrun muhtâc-ı tamir olan mahallerinin keşfi vecihle ol mikdar masrafla yapdırılması hususunun nezâret-i müşârunileyhâya havalesi müteallik ve şeref-sunû` buyurulan emr u irade-i seniyye-i cenâb-ı şahane mukteza-yı âlîsinden bulunmuş ve mezkur takrir yine savb-ı sâmi-yi asfiyâlarına iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l emrindir Fi sene 68*

H. 29 Rebiyülevvel 1271 [M. 11 Aralık 1854 Pazartesi] tarihli bir belgede[265] "*Nusret Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapının ikinci imamına ait meşruta-hanenin ve camiden bağımsız başka yerlerin tamir masrafının toplam 8 bin küsür kuruşa ulaştığı, 4 bin 500 kuruşun verildiği eksik kalan 3 bin 570 buçuk kuruşun tamamlanması bildirilmiştir.

H. 8 Safer 1273 [M. 8 Ekim 1856 Çarşamba] tarihli bir belge için[266] Devlet Arşivleri sisteminde "*Nusretiye Camii minarelerinin tamiri. (7. Takrir)*" şeklinde özet bilgi verilmiştir. Ancak belgenin içeriğine bakıldığında alakasız olduğu görülmektedir. Belge, Selanik'in bir kazasında yanan Kadirî tekkesinin tamir masraflarıyla ilgilidir.

[265] Devlet Arşivleri İ.MVL/320-13614

[266] Devlet Arşivleri MVL/351-19

H. 20 Safer 1273 [M. 20 Ekim 1856 Pazartesi] tarihli bir belgede[267] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının minarelerinin derzleri ve badanalarının yapılarak altınlanması ve kurşunlarının karşılanması işinin *Küçük Ohannes Kalfa*'ya havale edildiği, tamirler sonucunda yapılan masrafın 11 bin 230 kuruşa ulaştığı, önceden bunun 5 bin kuruşunun ödendiği ve eksik kalan 6 bin 230 kuruşun Evkâf-ı Hümâyun hazinesinden verilerek vakfın 72 senesi kısmına kaydedilmesi bildirilmiştir. (Bkz. Ek-6). Belgelerin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Evkâf-ı Hümayun Nâzırı devletlü paşa hazretlerinin 16 Muharrem sene 73 tarihli Meclis-i Vâlâ'ya i`tâ buyurulan bir kıta takriri meâlinde müsteban olduğu üzere cennet-mekân huld-âşiyân efendimiz hazretlerinin Tophane-i Âmire'de ihyâ-kerdeleri olan Nusretiye Cami-i Şerifi minarelerinin derz ve badanalarının tılâsıyla kurşunlarının tesviyesi Küçük Ohannes Kalfa'ya havale ettirilerek bu defa hitam bulmuş ve masârıf-ı vakıası dahi on bir bin iki yüz otuz kuruşa bâliğ olmuş olduğundan masârıf-ı mezkûrenin mukaddemen ale'l-hesab olarak hazine-i evkaftan verilmiş olan beş bin kuruş bi't-tenzil kusûr-ı matlubu görünen altı bin iki yüz otuz kuruşun dahi hazine-i merkumeden kalfa-i merkûma i`tâsıyla meblağ-ı mezkur on bir bin iki yüz otuz kuruşun vakf-ı müşârun-ileyhânın yetmiş iki senesi mahalline masraf kaydı zımnında muamele-i icabiyyesinin nâzır-ı müşarün-ileyh hazretlerine havalesi Meclis-i Vâlâ'da dahi tezekkür kılınmış ise de ol bâbda ne vecihle irade-i seniyye-i vekâlet-penâhileri müteallik buyurulur ise emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir Fi 14 Safer sene 73*
>
> *Atufetlü efendim hazretleri*
>
> *Cennet-mekân huld-âşiyân efendimiz hazretlerinin Tophane-i Âmire'de ihyâ-kerdeleri olan Nusretiye Cami-i Şerifi minareleriyle kurşunlarının Küçük Ohannes Kalfa marifetiyle icra ettirilen tamir ve tesviyesi masârıfı olan on bir bin iki yüz otuz kuruşun i`tâsıyla müşârunileyh hazretlerinin vakf-ı şerîfelerinin yetmiş iki senesi mahalline masraf kaydı zımnında muamele-i icabiyyesinin Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesine havalesi hususuna dair Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınan mazbata nezâret-i müşârun-ileyhanın bir kıta takririyle manzûr-ı âli buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olmakla ol bâbda her ne vecihle emr u ferman hazret-i tâcdâri müteallik buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr olundu efendim*
>
> *Fi 20 Safer sene 73*
>
> *Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki*

[267] Devlet Arşivleri İ.MVL/360-15784. Bkz. Ek-6.

... ihtiram olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileriyle ... mazbata ve takrir ... hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve tezekkür ve istizan buyurulduğu vecihle meblağ-ı masârıf-i mezkûrenin i`tâsıyla zikr olunan vakf-ı şerifin yetmiş iki senesi mahalline masraf kaydı zımnında muamele-i icabiyyesinin nezâret-i müşârunileyhâya havalesi müteallik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irade-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı celîlesinden olarak mezkur mazbata ve takririne savb-ı âli-yi asfiyâlarına iade ve tesyîr kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir fi 21 Safer sene 73

H. 29 Zilhicce 1273 [M. 20 Ağustos 1857 Perşembe] tarihli bir belgede[268] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının birinci ve ikinci imamlarıyla, kayyımının ve muvakkithane görevlisinin meşruta-hanelerinin tamirinin 18 bin kuruş masrafla *Kamyanos(?) Kalfa* tarafından gerçekleştirileceği bildirilmiştir.

H. 18 Recep 1276 [M. 10 Şubat 1860 Cuma] tarihli bir belgede[269] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamiri için 1240 kuruş masraf edildiği bildirilmiş ve camiden bağımsız başka yerlerin tamirleri için yapılan masraflar belirtilmiştir.

H. 27 Recep 1276 [M. 19 Şubat 1860 Pazar] tarihli bir belgede[270] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan on gün önce görüşülen belgedeki 1240 kuruş masrafla tamiri ve diğer yerlerin tamiri buyurulmuştur.

H. 8 Şaban 1277 [M. 19 Şubat 1861 Salı] tarihli bir belgede[271] "*Nusret Câmi'-i envâr-lâmi*'" yani *etrafına nurlar saçan* bir yapı olarak geçen caminin her sene Ramazan ayında yapıldığı gibi geçen 75 ve 76 senelerine ait tamir masraflarının eksiği olan 16 bin 972 kuruşun ödenmesi ve toplam masrafın ilgili yerlere kaydedilmesi buyurulmuştur. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Nusret Câmi'-i envâr-lâmi'inin beher-sene Ramazan-ı Şerifte icra olunduğu misillü geçen yetmiş beş ve yetmiş altı senelerinin masarıf-ı tamiriyyesi kusuru olan on altı bin

[268] Devlet Arşivleri A.}AMD/73-79

[269] Devlet Arşivleri MVL/836-72

[270] Devlet Arşivleri İ.MVL/428-18809

[271] Devlet Arşivleri İ.DH/468-31338

dokuz yüz yetmiş iki kuruşun dahi itasıyla mecmû masârıfın mahallerine masraf kaydı hususuna dair Evkaf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesinin takriri manzûr-ı âli buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olmakla ifâ-yı muktezâsının Nezâret-i müşârun-ileyhâya havalesi hakkında her ne vecihle emr u ferman hazret-i mülûkane-i müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkim kılındı efendim fî 8 Şaban 1277

H. 5 Cemaziyülahır 1278 [M. 8 Aralık 1861 Pazar] tarihli bir belgede[272] "Nusret Cami-i Şerifi" olarak geçen yapının ve Teşvikiye ile Dolmabahçe Camilerinin minarelerine koyulacak paratoner masrafının 39 bin 999 kuruş olduğu bildirilmiş ve başka işlere ve tamirlere dair konulardan bahsedilmiştir. (Bkz. Ek-7). Belgedeki ilgili yerlerin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Teşvikiye, Dolmabahçe ve Nusret cami-i şeriflerinin minarelerine vaz olunan paratonerler masarıfı olan otuz dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz ve …

H. 21 Zilkade 1282 [M. 7 Nisan 1866 Cumartesi] tarihli bir belgede[273] "*Nusretiye Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapıyla birlikte Kılıç Ali Paşa Camii'nin ortak tamir masrafı olan 100 bin kuruşun karşılanması talep edilmektedir.

H. 23 Rebiyülahir 1286 [M. 2 Ağustos 1869 Pazartesi] tarihli bir belgede[274] "*Nusretiye Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapıya bağlı olan mektebin darlığından ve öğrencisinin çokluğundan dolayı yeni bir okul binasına ihtiyaç duyulduğu bildirilmiş, bunun için belirlenen arsanın önceden mukataaya bağlanmış olması hasebiyle okul için ayrıca yeniden mukataaya bağlanması ve mektep inşa olunduktan sonra da şeriata göre bânilerinin bunu vakfetmesi gerektiği belirtilmiş, mevzubahis arsanın Dökümhane dâhilinde olduğu haber verilmiştir. Bu zamana kadar yaptığımız araştırmalarda Nusretiye Camii'ne bağlı bir mekteple ilgili herhangi bir bilgiye ulaşmamıştık. Ancak mevzubahis

[272] Devlet Arşivleri İ.DH/482-32487. Bkz. Ek-7.

[273] Devlet Arşivleri A.}MT.MHM/353-10

[274] Devlet Arşivleri ŞD/2390-51. Bkz. Ek-8.

okulun ne olduğu ve yeni okulun açılıp açılmadığıyla ilgili olarak bu belgenin devamı niteliğinde başka bir belgeyle de karşılaşamadık. (Bkz. Ek-8). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Nusretiye cami-i şerifine merbut sıbyan mektebinin adem-i vüsatinden ve etfâlinin kesretinden nâşî bir mektep inşası hakkında olunan istida üzerine evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesince lazım gelen muamelatın icra ve işarı hakkında yazılan tezkirenin cevabında zikr olunan mekteb içün kararlaştırılmış olan arsa sarf-ı emlak-ı hümayundan izn-i şahane ile ve vakf olup da vaktiyle mukataaya rabt olunarak emlak-ı … ilave olunan mahallerden olduğu halde bi't-tefrik mekteb inşa olunmak üzere yeniden mukataaya rabt ile mekteb inşa olunduktan sonra bânileri tarafından … vecihle vakf olunması ahkam-ı şer'-i şerif icabından olduğundan ifade olunması üzerine lede't-tahkik mezkur arsa-i atîk Dökümhane dahilinde olarak sarf-ı emlak-ı Hümayundan olduğu haber verildiği cihetle mahall-i mezkurda mekteb inşası ber-vech-i muharrer irade-i seniyye-i istihsaline mutavakkıf … beyanında … olunuyor*
>
> *Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesinin muhabere cevabında arsa-i mezkurenin emlak-ı hümayundan olmak mülâbesesiyle … irade-i seniyye-i şeref-sunu buyurulduktan sonra mekteb inşası lazım geleceği gösterilmiş ve ol vecihle irade-i seniyye istihsal olunacağı der-kenar buyurulmuş olup iş bu yapılacak mekteb içün olunacak ianeden maada eski mektebin … dahi karşılık ittihaz olunmak buyurulmuş ise de mekteb-i kadimin ilgası şer'an caiz olamayacağına nazaran … olunacak iane ile mekteb-i mezburun inşası hakkında olan mütalaanın … zımnında Tophane-i Amire Müşiriyetine tezkire … karar verildi*

H. 21 Zilkade 1287 [M. 12 Şubat 1871 Pazar] tarihli bir belgede[275] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının ihtiyaç üzerine yenilenen daire-i hümâyun mefruşatları masrafının 96 bin 870 küsür kuruş olduğu ve bunun 86 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Atûfetlü Efendim Hazretleri*
>
> *Nusretiye Camii-i Şerifi'nde kâin daire-i hümayunun hasbe'l-lüzum tecdid olunan mefruşatı masârıfı olan doksan altı bin sekiz yüz yetmiş bu kadar kuruşun seksen altı senesi bütçesi tertibinden tesviye ve îfası istizanına dair Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesi Vekâletinin takriri leffen arz ve takdim kılınmış olmakla ve masârıf-ı maruzanın müfredâtı hazinenin taht-ı tasrifinde bulunmakla ber-mûceb-i istizan tertib-i mezkûrdan*

[275] Devlet Arşivleri İ.DH/627-43623

tesviye ve îfâsı hususunun vekâlet-i müşarünileyhe havalesi hakkında her ne vecihle emr u ferman hazret-i mülûkâne şeref-sunû` ve sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim Fi 21 Ca sene 87

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

... zîb tazim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i asafâneleriyle zikr olunan takrir manzûr-ı âli-yi hazret-i şehinşâhî buyurulmuş ve masârıf-ı maruzanın ber-mûceb-i istizan tesviye ve îfâsı hususunun vekâlet-i müşârun-ileyhâya havalesi şeref-sunû` ve sudûr buyurulan emr u irade-i seniyye-i hazret-i şehriyâri mantûk-ı celilinden olarak mezkûr takrir yine savb-ı sâmi-yi sadâret-penâhilerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir Fi 22 Ca sene 87

H. 11 Şaban 1293 [M. 1 Eylül 1876] tarihli bir belge[276] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının kasrı-ı hümâyunuyla diğer yerlerinin boya ve badanaları, mermerlerinin temizlenmesi, çerçevelerinin takılması, kubbe fenerleri, minareleri, şadırvan, sebil ve muvakkithanenin ihtiyaçlarıyla ilgili sunulan keşif defteridir. 91 senesi başlarında Hazine kalfalarından *Hacı Yani Kalfa* marifetiyle yapılmış olan tamirat masrafının 30 bin 527 kuruş olduğu, bunun 10 bin kuruşunun ödendiği ve kalfanın kalan 20 bin 527 kuruşu talep etmesi üzerine bunun da 92 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir. (Bkz. Ek-9). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni tâbe-serâhu Hazretlerinin hayrât-ı celîlesinden Tophane-i Âmire'de kâin Nusretiye Cami-i Şerifinin minaresiyle bazı mahallerinin görünen şiddet-i lüzum üzerine Hazine Kalfalarından Hacı Yani Kalfa marifetiyle tamir-i tesviyesine bed' ve mübaşeret ettirilmişti tamirat-ı mezkûre hitâm-ı resîde olduğundan keşf-i sânisinin icrasıyla vuku bulan masârıfın i'tâsı merkum kalfa tarafından bâ-arzuhal istida' olunması üzerine iş bu tamir ve tesviye ettirilen mahallerin İnşaat İdâresi marifetiyle keşf-i sânisi lede'l-icrâ tanzim olunan defterde gösterildiği üzere vuku bulan masârıf otuz bin beş yüz yirmi yedi kuruşa resîde olduğu tebeyyün edildiği gibi hîn-i tamirde merkum kalfaya ale'l-hesâb olarak on bin kuruş verildiği kayden anlaşıldığı cihetle bunun masârıf-ı merkûmeden tenzil ve icrâ-yı mahsubuyla merkum kalfanın kusûr-ı matlubu olan yirmi bin beş yüz yirmi yedi kuruşun Hazine-i Evkâf-ı Hümâyunun doksan iki senesi bütçesi tertibinden olarak tarafına bi'l-'itâ mecmu masârıf-ı merkûmenin müşârun-ileyh hazretleri vakf-ı celîlesinin sene-i merkûme

[276] Devlet Arşivleri EV.d/23888. Bkz. Ek-9.

mahalline masraf-ı kayd olması iktiza edeceği masârıfat idaresinden bâ-derkenâr ifade olunmakla r'ey ve irâde-i aliyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine tevâfuk eylediği hâlde îfâ-y muktezâsı hususunun savb-ı kemterîye havalesi bâbında her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir fî 10 Şevvâl sene 294

H. 6 Zilkade 1293 [M. 23 Kasım 1876 Perşembe] tarihli bir belgede[277] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, önceki belgeyle bağlantılı olarak, minaresiyle bazı yerlerinin tamir masrafının 30 bin 527 kuruş olduğu, bunun 10 bin kuruşunun müteahhide ödenerek kalan kısmının 92 senesi bütçesinden karşılanması talebine karşılık önce *müfredât defterinin* sunulmuş olması gerektiği bildirilmiştir. (Bkz. Ek-10). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Atûfetlü efendim hazretleri

Nusretiye Camii-i Şerifi'nin minaresiyle bazı mahallerinin masârıf-ı tamiriyyesi olan otuz bin beş yüz yirmi yedi kuruştan ale'l-hesab olarak müteahhidine verilen on bin kuruşun mahsubuyla üst tarafının dahi doksan iki senesi tertib-i mahsusundan tesviyesi ve mecmû` masârıfın vakfına masraf kaydı istizanına dair Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesi'nin takriri leffen arz ve takdim kılınmış olmakla mucibince îfâ-yı muktezasının nezâret-i müşârunileyhâya havalesi hakkında her ne vecihle emr u ferman hümayun hazret-i pâdişâhî müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim Fi 6 Zilkade sene 93

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

... tazim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileriyle melfuf takrir manzûr-ı hümayun hazret-i şehinşâhi buyurulmuş ve evvel emirde masârıf-ı mezkûrenin müfredat defterinin dahi arz ve takdim olunmuş şeref-sunû` buyurulan emr u ferman meâli beyan cenâb-ı padişâhi mantûk-ı münîfinden olarak takrir-i mezbur savb-ı sâmi-yi asafânelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fi 7 Zilkade sene 93

H. 7 Safer 1294 [M. 21 Şubat 1877 Çarşamba] tarihli bir belgede[278] bundan 3 ay önceki mesele devam ederek "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının minaresiyle bazı yerlerinin tamiri masrafları hakkında "*bu misillü tamirat ve inşaatın tesviye-i*

[277] Devlet Arşivleri İ.DH/736-60324. Bkz. Ek-10.

[278] Devlet Arşivleri İ.DH/742-60646. Bkz. Ek-11.

masârıfı için yazılacak takrir veya tezkireye masârıf-ı lâzımenin müfredatını mübîn tanzim olunacak keşif defterinin rabtıyla istizân-ı keyfiyyet olunması usûl ittihâz kılınmak ve keyfiyyet lâzım gelenlere bildirilmiş idüğünden masârıf-ı mebhûsanın müfredâtını mübîn olan defterinin rabtıyla beraberce irsâli" bildirilmiştir. Yani inşaat ve tamirat işleri için ödenmesi gereken masraflarla birlikte bunların neler olduğunu açıkça gösteren keşif defterlerinin bulunması gerektiği, bunun bir usul olarak benimsenmesi ve ilgili kişilere durumun bildirilmiş olduğu uyarısı yapılmaktadır. Camideki tamirat için ödenmesi istenen meblağın açıkça yazılıp takrir belgesine eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine yapılan ikinci keşfin defteri sunularak, minarenin ve bazı yerlerin tamiri masrafının 30 bin 527 kuruş olduğu, müteahhide önceden 10 bin kuruşu verilerek kalan 20 bin 507 kuruşun ödenmesi ve bunun vakfa kaydedilmesi bildirilmiştir. (Bkz. Ek-11). İlgili belgelerin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesine
Devletlü efendim hazretleri
Nusretiye Camii-i Şerifi'nin minaresiyle bazı mahallerinin masârıf-ı tamiriyyesinin tesviyesi hakkında varid olan takrir-i hümayun leffen iade kılındı bu misillü tamirat ve inşaatın tesviye-i masârıfı için yazılacak takrir veya tezkireye masârıf-ı lâzımenin müfredatını mübin tanzim olunacak keşif defterinin rabtıyla istizan-ı keyfiyyet olunması usul ittihaz kılınmak ve keyfiyyet lazım gelenlere bildirilmiş idüğünden masârıf-ı mebhusanın(?) müfredatını mübin olan defterinin rabtıyla beraberce irsali ... dahi usul-i ... tevfikan îcab-ı hallin icrası lazım geleceği beyanıyla tezkire-i mahsusa terkîm kılındı efendim Fi 17 Zilkade sene 293 ve fi 21 Teşrinisani sene 92
Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki
İş bu tezkire-i sâmiye ... rehîn-i îkân ... olmuş ve tamirat-ı mezkurenin icra olunan keşf-i sânisini mübin tanzim olunmuş olan defter leffen takdim kılınmış olmakla ol bâbda her halde emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir Fi 22 Muharrem sene 294 ve fi 25 Kânunısani sene 292
Atûfetlü efendim hazretleri
Nusretiye Camii-i Şerifi'nin minaresiyle bazı mahallerinin tamiratı masârıfı bulunan otuz bin beş yüz yirmi yedi kuruştan ale'l-hesab olarak verilen on bin kuruşun tenziliyle kusûr yirmi bin beş yüz yedi kuruşun tertib-i mahsusadan müteahhidine ifası ve te'diyyât-ı vakıanın tamamen vakfına masraf kaydı istizanına dair Evkâf-ı Hümayun Nezâret-i Celilesi'nin takriri melfuf keşif defteri ve muhabereli tezkire ile beraber arz ve takdim

kılınmış olmakla mucibince îfâ-yı muktezasının nezâret-i müşârun-ileyhâya havalesi hakkında her ne vecihle irade-i seniyye-i cenâb-ı cihan-bâni müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim Fi 7 Safer sene 94

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

... tazim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileriyle melfufatı manzûr ... hazret-i tacdâri buyurulmuş ve istizan olunduğu vecihle masârıf-ı mezkurenin tertîb-i mahsusundan müteahhidine ifası ve te'diyyât-ı vakıanın masraf kaydı müteallik buyurulan irade-i seniyye-i cenâb-ı cihan-bâni îcâb-ı celilinden olarak melfûfât-ı mezkûre savb-ı sâmi-yi asafânelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir Fi 8 Safer sene 94

H. 8 Zilhicce 1300 [M. 10 Ekim 1883 Çarşamba] tarihli bir belgede[279] "*Nusretiye Camii*" olarak geçen yapının selamlık törenlerinde kullanılacağı hasebiyle gerekli tamirlerin yapılması bildirilmiş, bunun üzerine yapılan keşif ve masraflar sonucu 18 bin 501 kuruş 5 para harcanmış, bunun için görevlendirilen "*tamirat memuru*" *Hacı Osman Efendi*'ye 18 bini verilerek kalan 501 kuruş 5 paranın, Mecîdî 20 kuruş hesabıyla ödenmesi ve masrafın vakfa kaydedilmesi istenmiştir. (Bkz. Ek-12).

H. 4 Muharrem 1301 [M. 5 Kasım 1883 Pazartesi] tarihli bir belgede[280] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının içinde ve dışında tamirine lüzum görülen yerler için görevlendirilen "*tamirat memuru*" *Hacı Osman Efendi*, Mecîdî 20 kuruş hesabıyla toplam 20 bin 88 kuruşa varan masraf çıkarmış, bunun üzerine Şehremaneti eliyle ikinci bir keşif yapılarak Mecîdî 20 kuruş hesabıyla 18 bin 501 kuruş paranın yeterli olduğu belirtilmiştir. Bundan yaklaşık bir ay önceki belgede geçtiği gibi tamirat memuruna, ilgili masrafın 97 senesi bütçesinden verilerek vakfa kaydedilmesi istenmiştir. (Bkz. Ek-13). İlgili belgelerin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Huzûr-ı meâli-mevfûr cenâb-ı sadâret-penâhiye

[279] Devlet Arşivleri ŞD/107-38. Bkz. Ek-12.

[280] Devlet Arşivleri İ.ŞD/65-3850. Bkz. Ek-13.

Cedd-i emced cenâb-ı cihân-bânî cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sânî Hazretlerinin hayrât-ı celîlesinden Tophane'de vâki` Nusretiye Camii-i Şerifi'nin dâhil ve hâricinde tamirine lüzum görünen mahallerinin marifetiyle ber-vech-i emânet tamiri bi'l-icrâ masârıf-ı vâkıası Mecidî yirmi kuruş hesabıyla yirmi bin seksen sekiz kuruşa bâliğ olacağı beyanıyla icabının icrâ-yı hususu Evkâf-ı Hümâyun tamirat memuru esbak izzetli Hacı Osman Efendi tarafından tanzim ve i`tâ olunan müfredatlı ... defteriyle istida` olunması üzerine tamirât-ı merkûmenin usul ve nizamına tevfikan şehremâneti marifetiyle keşf-i sânîsi bi'l-icrâ ol bâbda tanzim ve terkîm olunan defter ve i`lâmda gösterildiği üzere masârıf-ı vâkıa Mecidî yirmi kuruş hesabıyla on sekiz bin beş yüz bir kuruş paraya resîde olduğu ve bu halde zikr olunan müfredatlı defter yekûnuyla bi'l-muvâzene bin beş yüz seksen altı kuruş noksan zuhur ettiği anlaşılmış ve tamirât-ı merkûme makâm-ı nezâretten şifâhen verilen me'zuniyet üzerine Efendi mûmâileyh tarafından tesviye olunmuş olacağına tamirât-ı mebhûsanın ber-mûceb keşf-i sâni Mecidî yirmi kuruş hesabıyla masârıfı olan on sekiz bin beş yüz bir kuruş beş paradan dört beş ...(?) açıktan Mecidî yirmi kuruş hesabıyla Hazine-i Evkâf'tan Efendi mûmâileyhe verilmiş olan on sekiz bin kuruşun mahsubuyla bâki beş yüz kuruş beş paranın dahi hazine-i merkûmenin doksan yedi senesi bütçesi tertibine olarak Mecidî yirmi kuruş hesabıyla Efendi mûmâileyhe ve mecmû` masârıf-ı merkûmenin vakf-ı müşârunileyhânın sene-i merkûme mahalline masraf kayıt ve imla olunması lazım geleceği Masârıfât-ı Umumiye Odası'ndan bâ-derkenâr ifade olunmuş ve mezkûr keşf-i sâni defteri leffen arz ve takdim kılınmış olmakla suret-i maruza re'y ve irade-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhilerine tevafuk eylediği halde icrâ-yı icabı hususunda savb-ı kemterîye emr u havale buyurulması bâbında ve her halde emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fi 26 Şaban sene 1300 ve fi 19 Haziran sene 1299

Evkâf-ı Hümâyun Nezareti makamının Şûrâ-yı Devlet'e havale buyurulan iş bu takriri melfufuyla Dâhiliye Dairesi'nde kıraat olundu Tophane'de vâki` Nusretiye Camii-i Şerifi'nin tamirinin kable'l-istîzân icra ettirilmesi oraya ara sıra selamlık resm-i âlîsi icra olunmasından dolayı görünen lüzuma ve cânib-i nezâretten verilen emre müstenid olduğu nezâret-i müşârunileyhâ ile cereyan eden muhâbere cevabından anlaşılmakla masârıf-ı vâkıası olan on sekiz bin beş yüz bir kuruş beş paranın kabulü umûr-ı tabiîyeden göründüğünden ber-mûceb-i istîzân meblağ-ı mezkûrdan on sekiz bin kuruşun tamirât memuru esbak Hacı Osman Efendi'ye ale'l-hesab suretiyle verilmiş olan mebâliğden mahsubuyla bâki beş yüz bir kuruş beş paranın doksan yedi senesi muvâzenesi tertibinden olarak Mecidî yirmi kuruş hesabıyla Efendi mûmâileyhe i`tâ ve mecmû` masârıfın vakf-ı müşârunileyhânın sene-i merkûme mahalline masraf kaydı zımnında tesviye-i muktezasının nezâret-i müşârun-ileyhâya havalesi tezekkür ve keşf-i sâni defteri leffen takdim kılındı emr u ferman hazret-i men-lehu'l-emr'indir

Fi 8 Zilhicce sene 1300 ve fi 28 Eylül sene 1299

Devletlü Efendim Hazretleri

Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'nin Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nden bâ-mazbata bi't-tenzîl melfufuyla beraber arz ve takdim kılınan takriri ... müstebân olduğu üzere Tophane'de vâki` Nusretiye Camii-i Şerifi'nin lüzum üzerine icra kılınmış olan tamiratının Mecidî yirmi kuruş hesabıyla masârıfı olan on sekiz bin beş yüz bir kuruştan on sekiz bin kuruşunun tamirât memuru esbak Hacı Osman Efendi'ye mukaddemen ale'l-hesâb suretiyle verilmiş olan mebâliğden mahsûbuyla bâki beş yüz bir kuruşunun doksan yedi senesi muvazenesi tertibinden Efendi mûmâ-ileyhe i`tâ ve mebâliğ-i merkûmenin vakfının sene-i merkûme mahalline masraf-ı kayd ve imlâsı hakkında talep olunan me'zuniyetin i`tâsı tezekkür kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman Hümâyun-ı Hazret-i Padişâhî ne vecihle şeref-müteallik buyurulur ise infâz-ı mantûk-ı âlîsine ibtidâr edileceği beyanıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim

Fi 31 Zilhicce sene 300 ve fi 20 Teşrinievvel sene 99

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tazim olan ... tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfuf takrir ... ve defter manzûr-ı âlî buyurulmuş ve ber vech-i istizan mezuniyet-i matlûbenin i'tâsı hususuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müteallik ve şeref-sudûr buyurularak zikr olunan takrir ve defter iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fi 4 Muharrem sene 301 ve fi 24 Teşrînievvel sene 99

H. 6 Rebiyülevvel 1303 [13 Aralık 1885 Pazar] tarihli bir belgede[281] "*Nusretiye Cami-i Şerifi*" olarak geçen yapının ikinci imamına ait meşturanın, "*tamirat memuru*" marifetiyle tamiri için Mecîdî 19 kuruş hesabıyla 10 bin 812 kuruş masraf çıkartılmıştır.

H. 23 Cemaziyülevvel 1304 [M. 17 Şubat 1887 Perşembe] tarihli bir belgede[282] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının sebil ve sair yerlerinin tamir masrafları ile bundan bağımsız olarak diğer birkaç yerin tamiri için Tophane-i Âmire tarafından Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden toplam 335 bin 146 kuruş talep edilmiştir. Bunun 8 bin 252 kuruşu ve 140 bin kuruşu verilmiş, 186 bin 894 kuruş 20 para ödenmesi kalmış ve bunun

[281] Devlet Arşivleri İ.ŞD/78-4602

[282] Devlet Arşivleri İ.ŞD/84-4991. Bkz. Ek-14.

için ikinci keşif yapılmasına gerek görülmeyerek meblağın kabul edilmesine karar verilmiştir. (Bkz. Ek-14). İlgili belgelerin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'nden makâm-ı sâmi-yi sadâret-penâhîlerine takdim olunan 14 Safer sene 304 tarih ve iki yüz kırk dokuz numaralı tezkire Şurâ-yı Devlet'e havale ve 18 Safer sene 304 tarihinde Dâhiliye Dairesi'nde i`tâ olunmakla kıraat olundu

Mealinde Tophane-i Âmire ittisâlindeki Nusret Camii-i Şerifi'yle sebil ve sairenin masârıf-ı sâire ve tamiriyyesiyle cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni Hazretlerinin türbe-i şeriflerinin Zeytinburnu fabrikasında imal olunan sebîke ve alem pahasından ve Üsküdar'da kâin Selimiye Camii-i Şerifi'nin minaresine rekz edilen paratoner esmânından dolayı Tophane-i Âmire'nin Hazine-i Evkâf'ta matlubu olduğuna ve matlûbât-ı mezkûreye mahsuben Hazine-i Evkâf'tan malûmu'l-mikdâr teslimât dahi vukû` bulduğuna mebni matlubât-ı mezbûreden teslimât-ı vakıanın mahsûbuyla bakiyesinin i`tâsı talep olunmakta ise de Nusret Camii-i Şerifi'nin ve müteferriâtının Tophane-i Âmire'den beyan olunan masârıf-ı inşâiyye ve tamiriyyesinin miktarı Şehremâneti marifetiyle icra olunan keşf-i sânisi mikdâr-ı masârıfından yirmi altı bin bu kadar kuruş fazla olduğu gibi diğerlerinin dahi henüz keşf-i sânileri icra olunmadığı cihetle bunların masârıf-ı sahîhiyyesinin tayin ve takdiri zımnında Hazine-i Evkâf'tan ve Tophane-i Âmire'den tayin ve intihâb olunacak memurlar hazır oldukları halde emânet-i müşârünileyhâ marifetiyle keşf-i sânileri icra olunmak üzere Tophane-i Âmire'den bir memur tayin ve i`zâmı iş`âr olunması üzerine vârid olan cevapta Tophane fabrikası devlet malı olmasıyla i`mâl olunan her nev` eşyadan tüccar fabrikaları gibi bir gûnâ kâr ve temettu` aranılarak masârıf-ı hakikiyye her ne ise yalnız onun istihsâliyle iktifâ kılına gelip tüccar ve mimar haklarında câri usule tevfikan bunların keşf-i sânilerinin icrası için memur tayini ve masârıf-ı tamiriyyelerinden bir para tenzili yoluna gidilemeyeceği beyan olunmakla Tophane'nin Hazine-i Evkâf hesabına yapmış olduğu bir işten aradan hayli seneler mürur eyledikten sonra icra olunacak keşf-i sâniler üzerine tenzîlen icrası teşviş-i kuyûd ve muamelatı mucib olacağından inşaat-ı mezkûre masârıfının kabul ve mahsubu ve fakat keşf-i sâni icrası da ahkâm-ı nizâmiyyeden bulunduğundan icabı istizan kılınmıştır

Zikr olunan inşaatın icrasından beri hayli seneler mürur eylediği gibi ve esasen Tophane-i Âmire'ce icrası kabul olunarak ale'l-hesâb suretiyle para dahi i`tâ eylediği ve i`mâl olunan eşya Tophane Fabrika-i Hümâyununda vücuda getirildiği cihetle şimdi keşf-i sâni icrasıyla tenzîlata kalkışılması münasip olmayacağından meblağ-ı mezbûrun kabul ve mahsubunun nezâret-i müşârunileyhâya havalesi tezekkür kılındı emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir Fi 11 Rebiülevvel sene 304 ve fi 26 Teşrinisani sene 302

İş bu mazbata-i mütekaddime inşaat-ı mezkûreden dolayı vuku'u bildirilen masârıfın ve bunun üzerine olunan teslimatın tayin miktarı zımnında iade olunmuş ve evrâk-ı vâridede

buna dair sarahat görülememiş olduğundan keyfiyyet nezâret-i müşârunileyhâ ile muhâbere olundu alınan cevap ile mersûl pusula müeddâsına nazaran Tophane'ce vâki` olan inşaatın mecmu` masârıfı üç yüz otuz beş bin yüz kırk altı kuruş olduğu ve bundan sekiz bin iki yüz elli iki kuruşu îrâd ve masraf vech ile yürütülerek inşaat-ı mezkûreye mahsuben ale'l-hesâb suretiyle evkâf hazinesinden Tophane'ye yüz kırk bin kuruş i`tâ ve teslim olunduğu ve Tophane'nin evkâf hazinesinden talep etmekte olduğu akçenin miktarı yüz seksen altı bin sekiz yüz doksan dört kuruş yirmi paradan ibaret kaldığı anlaşılmış ve inşaat-ı vakıanın esasen Tophane'ce icrası kabul olunarak ber-minval-i muharrer ale'l-hesâb suretiyle dahi akçe teslim edilmiş olmakla ber-mûceb-i mazbata icra-yı inşasının nezâret-i müşârunileyhâya havalesi tezekkür kılındı emr u ferman hazret-i men lehu'l emrindir Fi 11 Cemaziyelevvel sene 304 ve fi 24 Kanunısâni sene 302

Devletlü Efendim Hazretleri

Evkâf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesi'nin Şûrâ-yı Devlet'e havale olunan tezkiresi üzerine Dâhiliye Dairesi'nden tanzim ve leffen arz ve takdim kılınan mazbata mealinden müsteban olduğu vech ile Tophane-i Âmire ittisalindeki Nusret Cami-i Şerifi'yle sebil ve sairenin masârıf-ı tamiriyyesiyle cedd-i emced Hazret-i hilâfet-penâhi cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni Hazretleri türbe-i şeriflerinin Zeytinburnu fabrikasında i`mâl olunan sebîke ve alem bahasından ve Üsküdar'da kâin Selimiye Camii minaresine rekz edilen paratoner inşaatından dolayı Tophane-i Âmire'nin Evkâf-ı Hümâyun Hazine-i Celîlesi'nden matlûbu olan üç yüz otuz beş bin yüz kırk altı kuruştan sekiz bin iki yüz elli iki kuruşu îrâd ve masraf vech ile yürütülerek ve yüz kırk bin kuruş i`tâ ve teslim olunarak kusûr yüz seksen altı bin sekiz yüz doksan dört kuruş yirmi para alacağı kalmış ve bunun için keşf-i sâni icrasına mahal ve hâcet görülmemiş olduğundan meblağ-ı mezkûrun kabul ve teşvişi hususunun Evkâf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesi'ne havalesi tezekkür kılınmış olmakla mucibince îfâ-yı muktezâsı hakkında her ne vecihle emr u ferman-ı Hümâyun-ı cenâb-ı cihân-bâni şeref-sunû ve sudûr buyurulur ise hükm-i âlîsi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim

Fi 22 Cemaziyelevvel sene 304 ve fi 4 Şubat sene 302

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tazim iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfuf mazbata manzûr-ı âli buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân îfâ-yı muktezâsı hususuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî şeref-müteallik buyurularak mezkûr mazbata iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fi 23 Cemaziyelevvel sene 304 ve fi 5 Şubat sene 302 Sadrazam Kâmil

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tazim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfuf mazbata manzûr-ı âlî buyurulmuş ve ber-vech-i istizan îfâ-yı muktezâsı hususuna irâde-i seniyye-

i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müteallik buyurularak mezkûr mazbata iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fi 23 Cemâziyelevvel sene 304 ve fi 5 Şubat sene 302 Sırkâtib-i Hazret-i Şehriyârî ...

6 Rebiyülevvel 1307 [M. 31 Ekim 1889 Perşembe] tarihli bir belgede[283] "*Nusret Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının mahfil-i hümâyunu için gereken tefrişat masrafının Mecidî 19 kuruştan 8 bin 458 kuruşa ulaştığı bildirilmiştir. Bunun 6 bin 903 kuruşluk kadarı Hereke Fabrika-i Hümâyunu ürünleridir.

H. 16 Şevval 1309 [M. 14 Mayıs 1892] tarihli bir belgede[284] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının son cemaat yerinin çerçevelerinin yenilenmesine ihtiyaç duyulmuş ve bunun demir malzemeden yapılması masrafının Mecidî 19 kuruş hesabıyla 6 bin kuruş olacağı bildirilmiştir. Gerekli işlemin "*Evkâf-ı Hümâyun tamirat memuru*" tarafından yapılması ve masrafın 307 senesi bütçesinden karşılanması istenmiştir.

H. 21 Şevval 1309 [M. 19 Mayıs 1892 Perşembe] tarihli bir belgede[285] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan 4 gün önceki belgede olduğu gibi son cemaat yeri çerçevelerinin demir malzemeyle yenilenmesi masrafının Mecidî 19 kuruş hesabıyla 6 bin kuruşla yapılacağı anlaşılmış ve masrafın 307 senesi bütçesinden karşılanarak gerekli işlemin yapılması bildirilmiştir.

H. 16 Cemaziyülahır 1310 [M. 5 Ocak 1893 Perşembe] tarihli bir belgede[286] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapıyla birlikte Fatih ve Beyazıt Camileri son cemaat yerlerine koyulacak demir parmaklıkların masraflarının karşılanması Evkâf-ı Hümâyun'dan istenmiştir.

[283] Devlet Arşivleri İ.ŞD/98-5825

[284] Devlet Arşivleri İ.ŞD/118-7070

[285] Devlet Arşivleri BEO/6-414

[286] Devlet Arşivleri BEO/135-10078

H. 22 Şaban 1310 [M. 11 Mart 1893 Cumartesi] tarihli bir belgede[287] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının helâlarının tamire muhtaç olduğu, caminin tamire muhtaç olan diğer yerlerinin keşfiyle birlikte masrafın sîm Mecidî 19 kuruş hesabıyla 8 bin 251 kuruşla yapılacağı anlaşılmış ve ilgili tamirin yapılarak, masrafın 308 senesi evkaf bütçesine kaydedilmesi bildirilmiştir.

H. 5 Ramazan 1310 [23 Mart 1893 Perşembe] tarihli bir belge[288] için arşiv sisteminde "*Tophane'deki Nusretiye Camii minarelerinin tamiri. (1310N-04)*" olarak özet düşülmüş ancak belgenin içeriğinin bundan 12 gün önceki belgede geçen helâların ve tamire muhtaç diğer yerlerin masraflarıyla ilgili olduğu görülmüştür. Belgede "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının helâları ile sair yerlerinin tamir masrafı sîm Mecidî 19 kuruş hesabıyla 8 bin 251 kuruş olduğu, bu masrafın vakfın 308 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 10 Ramazan 1310 [M. 28 Mart 1893 Salı] tarihli bir belgede[289] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının keşfi mucibince tamirinin yapılması bildirilmiştir.

H. 15 Ramazan 1312 [M. 12 Mart 1895] tarihli bir belgede[290] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının ve diğer birkaç vakfın yemek, tamir ve mefruşat kayıtları tutulmuştur. Nusretiye Camii'nin hademe odaları mefruşatı ve 312 senesi Şaban ayı yemek masraflarıyla ilgili kayıtlar vardır.

H. 2 Ramazan 1313 [M. 16 Şubat 1896 Pazar] tarihli bir belgede[291] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının minare külahlarının tamire muhtaç olduğu ve keşfi

[287] Devlet Arşivleri ŞD/125-16

[288] Devlet Arşivleri İ.EV/3-4

[289] Devlet Arşivleri BEO/178-13291

[290] Devlet Arşivleri EV.d/28219

[291] Devlet Arşivleri İ.EV/12-30

sonucu tamirinin sîm Mecidî 19 kuruş hesabıyla 19 bin 664 kuruş masrafla yapılacağı anlaşılmış ve masrafın 311 senesi evkaf bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 6 Ramazan 1313 [M. 20 Şubat 1896 Perşembe] tarihli bir belgede[292] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan 4 gün önceki belgede geçtiği gibi, minare külahları tamirinin sim Mecidî 19 kuruş hesabıyla 19 bin 664 kuruş masrafla yapılacağı ve tamir masrafının 311 senesi evkaf bütçesine kaydedilmesi bildirilmiştir.

H. 15 Ramazan 1313 [29 Şubat 1896 Cumartesi] tarihli bir belgede[293] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan 13 gün ve 9 gün önceki belgelerde olduğu gibi, minare külahlarının tamiri için Mecidî 19 kuruş hesabıyla 19 bin 664 kuruş masraf gerektiği ancak tamirin bundan daha az bir masrafla ve sağlamlığından ödün vermeyerek yapılması istenmiştir.

H. 19 Zilkade 1317 [M. 21 Mart 1900 Perşembe] tarihli bir belgede[294] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamiri, badana edilmesi ve mermerlerinin silinmesi gerektiği ve bunun için Şehremaneti Celîlesi Hendesehanesi'nce yapılan ikinci keşif üzere Mecidî 19 kuruş hesabıyla 7 bin 648 buçuk kuruş masraf edildiği bildirilmiş, dönemin Almanya İmparatoru'nun Dersaadet'i ziyaret edeceği hasebiyle bu masrafın acilen 314 senesi bütçesinden karşılanarak gerekli işlerin yapılması ve vakfına kaydedilmesi bildirilmiştir. (Bkz. Ek-15). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Tophane'de kâin Nusretiye Cami-i Şerifi'nin tamiri ve hâricen badana edilmesi ve mermerlerin silinmesi gibi tathiri bi'l-icra mikdâr-ı masârıfı mabeyn memuru tarafından i`tâ olunan icmal defteri üzerine Şehremâneti Celîlesi Hendesehânesi'nce icra kılınan keşf-i sânide tamirat ve tathirât-ı mezkûre için Mecidî on dokuz kuruştan yedi bin altı yüz kırk sekiz buçuk kuruş sarf edildiği tasdik kılınmış ve meblağ-ı mezkur Almanya*

[292] Devlet Arşivleri BEO/746-55910

[293] Devlet Arşivleri ŞD/137-5

[294] Devlet Arşivleri ŞD/150-94. Bkz. Ek-15.

İmparatoru Hazretlerinin Dersaâdet'i ziyaretleri münasebetiyle üç yüz on dört senesi bütçesi dâhilinde müsta`cilen sarf olunmuş olduğundan vakfının sene-i merkûme mahalline masraf kaydıyla icra-yı mahsubuna me'zuniyet i`tâsı zımnında keyfiyyetin huzur-ı sâmi-yi cenâb-ı sadâret-penâhilerine arzı Masârıfat İdaresi'nce ifade kılınmağın ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir
Fi 27 Şevval sene 1317 ve fi 15 Şubat sene 1315
Nâzır-ı Evkâf-ı Hümayun Abdullah Galib

H. 29 Zilhicce 1317 [M. 30 Nisan 1900 Pazartesi] tarihli bir belgede[295] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan yaklaşık bir ay önceki belgede olduğu gibi, tamiri, badanası ve mermerlerin silinmesi masrafları için Mecidî 19 kuruş hesabıyla 7 bin 648 buçuk kuruş harcandığı ve meblağın 314 senesi bütçesinden karşılanarak vakfının ilgili senesine kaydedilmesi bildirilmiştir.

H. 3 Muharrem 1318 [M. 3 Mayıs 1900 Perşembe] tarihli bir belgede[296] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının bundan yaklaşık bir ay önceki ve 3 gün önceki belgede olduğu gibi, ikinci keşfi üzere Mecidî 19 kuruş hesabıyla 7 bin 648 buçuk kuruşla yapıldığı ve masrafın vakfın 314 senesi bütçesine kaydedilmesi bildirilmiştir.

H. 16 Cemaziyülevvel 1318 [M. 11 Eylül 1900 Salı] tarihli bir belgede[297] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının kurşunlarıyla bazı yerlerinin tamiri için yapılan keşif sonucu Mecidî 19 kuruş hesabıyla 5 bin 300 kuruş masraf edileceği ve bu işin *Kumkapılı Bedros(?) Kalfa* tarafından yapılması kararlaştırılarak "*müteahhid-i merkum ale'l-usul kefalet ve kontratoya rabt edilmiş olduğundan*" gerekli tamirlerin sağlam biçimde yapılması ve masrafın 316 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir. (Bkz. Ek-16). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Tophane'de kâin Nusretiye Cami-i Şeriflerinin bazı mahalleriyle kurşunları muhtac-ı tamir olmasına mebni keşif ve münâkasası bi'l-icra ol bâbda tanzim ve leffen takdim

[295] Devlet Arşivleri İ.EV/24-53

[296] Devlet Arşivleri BEO/1481-111004

[297] Devlet Arşivleri ŞD/152-7. Bkz. Ek-16.

kılınan keşif defteriyle münâkasa pusulasına nazaran tamirat-ı muktaziyenin icrası Mecidî on dokuz kuruş hesabıyla beş bin üç yüz kuruşa Kumkapılı Bedros(?) Kalfa uhdesinde takarrür ederek müteahhid-i merkum ale'l-usul kefalet ve kontratoya rabt edilmiş olduğundan keşfinde muharrer evsâf ve eşkâl vecihle ve kemâl-i metanet ve rasânetle vücuda getirilmeğe sa`y ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkûrenin müteahhid-i merkum marifetiyle maktuan icrası için meblağ-ı mezbûrun üç yüz on altı senesi bütçesi dâhilinde tesviye olunmak üzere sarfına mezuniyet i`tâsı zımnında keyfiyyetin huzûr-ı sâmi-yi cenâb-ı sadâret-penâhilerine arzı Masârıfat İdaresi'ne ifade kılınmağın ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir
Fi 26 Rebiülevvel sene 1318 ve fi 10 Temmuz sene 1316
Nâzır-ı Evkâf-ı Hümayun Abdullah Galib (mühür)

H. 15 Cemaziyülahır 1318 [M. 10 Ekim 1900 Çarşamba] tarihli bir belgede[298] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan bir ay önceki belgede olduğu gibi, kurşunlarıyla bazı yerlerinin tamiri için yapılan keşif sonucu Mecidî 19 kuruş hesabıyla 5 bin 300 kuruş masraf edileceği ve müteahhide ödenecek bu meblağın 316 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 19 Cemaziyülevvel 1324 [M. 21 Temmuz 1906 Cumartesi] tarihli bir belgede[299] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamiri için yapılan keşifte Mecîdi 19 kuruş hesabıyla 25 bin 827 kuruş masraf edileceği ancak "*kaide-i tasarrufata bi'r-riaye*" bu keşif masrafından eksik olarak ve sağlamlığından ödün vermeden gerekli tamirlerin yapılması ve gereken meblağın 321 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 29 Cemaziyülahır 1324 [M. 20 Ağustos 1906 Pazartesi] tarihli bir belgede[300] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan bir ay önceki belgede olduğu gibi, bazı yerlerinin tamiri için yapılan keşifte Mecidî 19 kuruş hesabıyla 25 bin 827 kuruş

[298] Devlet Arşivleri İ.EV/26-4

[299] Devlet Arşivleri ŞD/175-43

[300] Devlet Arşivleri İ.EV/41-17

masraf edileceği ancak bu keşif masrafından eksik olarak ve sağlamlığından ödün vermeden gerekli tamirlerin yapılması ve gereken meblağın 321 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 8 Safer 1325 [M. 23 Mart 1907 Cumartesi] tarihli bir belgede[301] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının imamına ait meşruta-hânenin yeniden inşası için yapılan keşif sonucu Mecidî 19 kuruş hesabıyla 28 bin 690 kuruş masraf çıkarılmış ve gereken işin *kefalet ve kontrato usulüyle Aleksi(?) Kalfa'ya verildiği*, yapının sağlamlığına dikkat edilerek işe başlanması ve meblağın 323 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir. (Bkz. Ek-17). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Müceddeden inşası muktezâ-yı irâde-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhî bulunan Tophane'de Nusretiye Câmi-i Şerifi imamına meşruta-hanenin icra olunan keşf ve münakasası üzerine tanzim ve leffen takdim kılınan deftere nazaran inşaat-ı muktaziye Mecidî on dokuz kuruştan yirmi sekiz bin altı yüz doksan kuruşa müteahhidi Aleksi Kalfa uhdesinde takarrür ederek merkum ale'l-usûl kefâlet ve kontratoya râbt edilmiş olduğundan keşfinde muharrer olunan ve eşkâli vecihle ve kemâl-i metânet ve rasânetle vücuda getirilmeye sa'y ve gayret olunan ve emr u inşaya mevsim-i baharda mübaşeret edilmek üzere emblağ-ı mezkurun üç yüz yirmi üç senesi bütçesi dâhilinde tesviyesine mezuniyet itâsı hususu keyfiyet-i huzur-ı sâmi-yi cenâb-ı sadâret-penâhîlerine arzı masârıfât idaresine ifade olunmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir*
> *Fî 6 Muharrem sene 1325 ve fî 6 Şubat sene 1323 Nâzır-ı Evkâf-ı Hümâyun Turhan*

H. 12 Safer 1235 [M. 27 Mart 1907 Çarşamba] tarihli bir belgede[302] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının imamına ait meşruta-hânenin yeniden inşası için bundan 4 gün önceki belgede geçtiği gibi, yapılan keşif sonucu çıkarılan Mecidî 19 kuruş hesabıyla 28 bin 690 kuruş masrafın 323 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

[301] Devlet Arşivleri ŞD/181-39. Bkz.Ek-17.

[302] Devlet Arşivleri Y.A.RES/145-38

H. 24 Recep 1325 [M. 2 Eylül 1907 Pazartesi] tarihli bir belgede[303] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan yaklaşık 6 ay önceki belgede olduğu gibi, imama ait meşruta-hanenin yeniden inşası için belirlenen sim Mecidî 19 kuruş hesabıyla 28 bin 690 kuruş masrafın *müteahhit Aleksi(?) Kalfa*'ya ödenerek, 323 senesi bütçesinden karşılanması bildirildiği hâlde bununla ilgili bir gelişme olmadığı caminin imamı tarafından verilen bir arzuhalle sorulması üzerine gereğinin yapılması istenmiştir. (Bkz. Ek-18).

H. 3 Muharrem 1326 [M. 6 Şubat 1908 Perşembe] tarihli bir belgede[304] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının imamına ait meşruta hanenin yeniden inşa masraflarıyla ilgili bundan yaklaşık bir sene önceki ve 5 ay önceki belgelerin konusu işlenmektedir.

H. 5 Zilkade 1326 [M. 29 Kasım 1908 Pazar] tarihli bir belgede[305] "*Nusretiye Câmii Şerifi*" olarak geçen yapının ikinci imamına ait meşruta hanenin kafes ve demir parmaklık gibi tamirlerin 1096 kuruş masrafla yapılması ve meblağın 324 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

H. 10 Zilkade 1326 [4 Aralık 1908 Cuma] tarihli bir belgede[306] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bundan yaklaşık bir sene önce imama ait meşruta-hanenin yeniden inşasıyla ilgili durum ve şimdiki hâlde bundan 5 gün önceki belgede olduğu gibi ikinci imamın evinin tamiri, kafes ve demir parmaklık ihtiyacı gibi masrafların 1096 kuruş olduğu ve bu meblağın da 324 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir.

[303] Devlet Arşivleri Y.A.RES/149-60. Bkz. Ek-18.

[304] Devlet Arşivleri İ.EV/46-41

[305] Devlet Arşivleri ŞD/191-2

[306] Devlet Arşivleri BEO/3446-258406

H. 8 Şaban 1327 [25 Ağustos 1909 Çarşamba] tarihli bir belgede[307] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının tamiri için keşfi sonucu 25 bin 827 kuruş masraf yapılacağı ve bunun 321 senesi bütçesinden karşılanması istenmiştir. Ancak işe başlanmasıyla ortaya çıkan durumda kaçınılması mümkün olmayan çok önemli tamirler gerektiği için yapılacak masrafın sîm Mecidî 19 kuruştan 94 bin 707 kuruşa çıktığı anlaşılmıştır. Tasarruf tedbirlerine riayet edilerek bu masrafın aşağıda tutulması ve gerekli tamirlerin sağlam biçimde yapılması ve meblağın 325 senesi bütçesinden karşılanması istenmiştir.

H. 22 Şaban 1327 [M. 8 Eylül 1909 Çarşamba] tarihli bir belgede[308] "*Nusretiye Câmi-i Şerifi*" olarak geçen yapının, bir hafta önceki belgede olduğu gibi, yapılan keşif sonucu 25 bin 827 kuruş masrafla tamirine başlanmış ancak bu sırada daha büyük tamir ihtiyaçlarının ortaya çıkması sebebiyle masrafın sîm Mecidî 19 kuruştan 94 bin 797 kuruşa varacağı anlaşılmıştır. Tasarruf tedbirlerine riayet ederek bu paradan daha düşük bir ücretle gerekli işlerin yapılması istenmiş ve önceden belirlenen 25 bin 827 kuruşun üzerine gereken 68 bin 970 kuruş masrafın 325 senesi bütçesinden karşılanması bildirilmiştir. (Bkz.Ek-19). Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlete havale buyurulan 20 Receb sene 327 tarihli ve dört yüz elli dört numaralı takriri ve melfufu Maliye Dairesi'nde kıraat olundu Takrir-i mezkûr mealinde yirmi beş bin sekiz yüz yirmi yedi kuruşla emaneten icra-yı tamiratı taht-ı mezuniyetinde bulunan cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni Hazretleri Vakf-ı Celilesi'nden Tophane'de vâki Nusretiye Câmi-i Şerifi'nin tamirine mübaşeret olunmuş ise de keşfi hâricinde termimi ehem ve elzem mahalleri zuhur etmekle ondan dahi tamiri zımnında tanzim kılınan keşif defterine nazaran tamirat-ı muktaziyenin sîm Mecidî on dokuz kuruştan doksan dört bin yedi yüz doksan yedi kuruşla vücuda geleceği anlaşılmış olduğundan kaide-i tasarrufâta bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemâl-i metanet ve rasânetle vücuda getirilmeye sa`y ve gayret olunmak üzere tamirat-ı merkûmenin emaneten icrası için meblağ-ı mezbûrun evvelce mezuniyetini istihsâl olunan*

[307] Devlet Arşivleri ŞD/194-42

[308] Devlet Arşivleri BEO/3630-272247. Bkz. Ek-19.

yirmi beş bin sekiz yüz yirmi yedi kuruş bi't-tenzil kusûr altmış sekiz bin dokuz yüz yetmiş kuruşun üç yüz yirmi beş senesi bütçesinden tesviyesi istizan kılınmış olmakla ber-mûceb-i istizan îfâ-yı muktezasının nezâret-i müşârun-ileyhâya tebliği tezekkür ve keşif defteri leffen takdim kılındı ol bâbda emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir
Fi 8 Şaban sene 327 ve fi 12 Ağustos sene 325

Resim 62-Nusretiye Camii'nin 1838 yılına ait bir gravürü (J.F. Lewis)[309]

Eski çizim ve resimlerden anlaşıldığı kadarıyla cami ilk yapıldığında etrafını yüksek bir avlu duvarı çevirmekte ve bu avluya büyük kapılardan girilmektedir. Sultan Abdülaziz (1861-76) döneminde yapılan düzenlemelerle bu duvar yıktırılarak bunun yerine, üzerinde dökme demir parmaklık bulunan alçak bir duvar yapılır. 1955-1958 yılları arasındaki kapsamlı restorasyon çalışmalarında bu duvar da kaldırılıp eserin orijinalinden zannedilen parmaklıkları, Sultan II. Mahmut türbesinin yan duvarına götürülür. Böylece yalnızca avlu kısmı kalır.[310] 1958 yılında Salıpazarı yol çalışmaları

[309] A.H. Bülbül, "Görsel Belgelerde Geçmişten Günümüze Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.86.

[310] T. Öz, *İstanbul Camileri*, II. Cilt, Ankara, 1987, s.50; Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii

sırasında yol seviyesi düşürülerek caminin avlusu daraltılır, yol hizası camiye teğet geçirilir, cami ve sebilin önüne basamak eklenir, şadırvan avlusundaki musluklar ve tuvaletler kaldırılır, cami alçak bir parapetle çevrilir. Bununla beraber, Salıpazarı'ndan bakıldığında, liman yapılarından olan antrepo binalarının yüksekliği caminin kubbesini geçtiği için cami perspektifinin bozulduğu belirtilmektedir. Caminin önündeki Sultan II. Abdülhamit dönemine ait 1901 tarihli çeşme, Maçka'ya taşınır. Çeşmenin, Nusretiye Camii önündeki yerine yakıştığı ve plânsız imar çalışmaları nedeniyle buradan kaldırılmasının gereksiz olduğu vurgulanmaktadır.[311]

Resim 63-Tophane ve Nusretiye Camii 1850'li yıllar (Abdullah Fréres)[312]

Bu dönemdeki çalışmalar sırasında Tophane binalarının yıktırılarak çevreye yeni binalar yapılması Nusretiye Camii'nin dış görünüşü için zararlı sonuçlar doğurmuştur. 1960'lı yıllarda minarelerden birinin petek kısmı tehlikeli şekilde eğrildiği için minarenin

[311] B. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul, 1969, s.49.

[312] http://www.eskiistanbul.net/7127/tophane-ve-nusretiye-camii-abdullah-freres-fotografi (Erişim Tarihi: 19.08.2020)

bütünüyle sökülerek tekrar yapıldığı belirtilir. 1970-71 yıllarında minare onarımı yapılmıştır. Cami 1980 yılında kısmen tamir görmüş, 1990'lı yıllarda yine restorasyon geçirmiştir, 1992-95 yılları arasında caminin kubbesi, döşemeleri, hünkâr kasrı odaları, cami içinde kalemişi bezemeler vb. ile ilgili onarımlar yapılmıştır.[313] 1996 senesinde caminin içindeki kuşak yazısı altınlarının yenilendiği ve 1999 senesinde ana giriş kapısının önünde ateş yakılması sonucu kapı üzerinde yer alan tarih kitabesinin tahrip olduğu bildirilir.[314] 2000 yılında caminin doğu cephesindeki revak ve hünkâr kasrı odaları ile çatısında onarım çalışmaları yapılır. Cami 194 yıl boyunca önemli bir strüktürel problemle karşılaşmadığı için özgün mimari detaylarıyla günümüze kadar ulaşmıştır.[315]

Resim 64-Denizden Nusretiye Camii ve Saat Kulesi 1880'li yıllar (Abdullah Fréres)[316]

[313]Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.105-107; S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii; M. Kadıoğlu, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2107*, İstanbul, 2019, *s.175-178*.

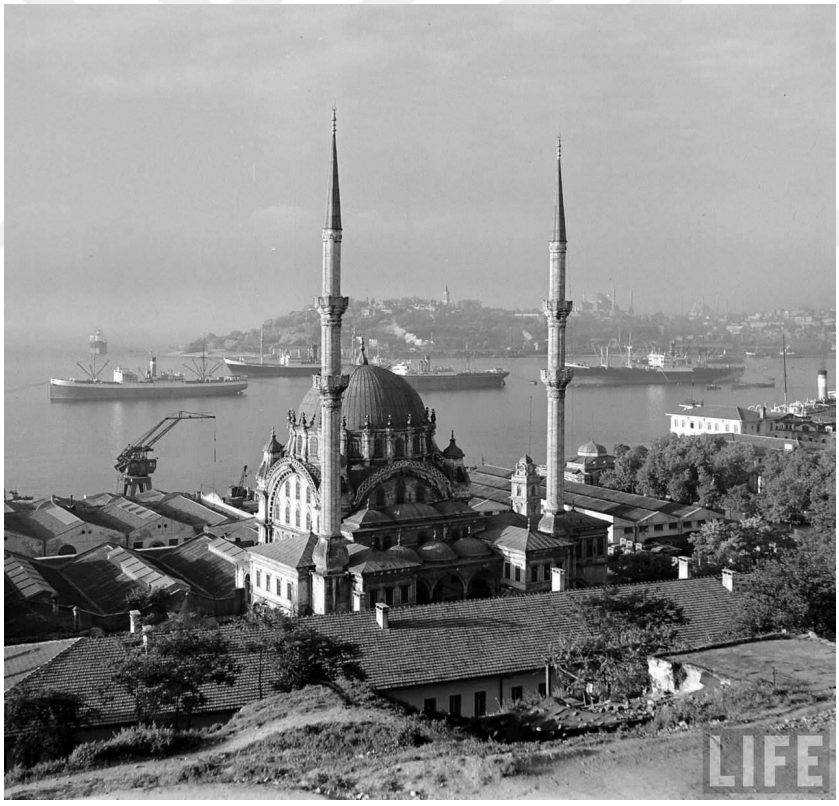
[314] S. Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s.39.

[315] M. Kadıoğlu, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2107*, İstanbul, 2019, *s.173-180*.

[316] http://www.eskiistanbul.net/6656/denizden-tophane-gorunumu-abdullah-freres-fotografi-1880-ler#lg=0&slide=0 (Erişim tarihi:19.08.2020)

Resim 65-Nusretiye Camii, Tophane Saat Kulesi ve Kışla yapısı-1889 Yılı [317]

Resim 66-Nusretiye Camii ve çevresi 1950'li yıllar (Jack Birns) [318]

[317] http://www.eskiistanbul.net/5901/tophane-1889 (Erişim Tarihi:18.09.2020)

[318] http://www.eskiistanbul.net/354/tophaneden-manzara-nusretiye-cami-1950-jack-birns-fotografi-life-arsivi (Erişim Tarihi:18.09.2020)

2012-2017 yılları arasında VGM İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü tarafından caminin şimdiye kadar geçirdiği en kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmış ve 4 Mayıs 2018 Cuma günü yapılan törenle yeniden ibadete açılmıştır. Yapılan tüm işlemlerin detaylıca anlatıldığı bir kitap 2019 yılında "*Nusretiye Külliyesi – Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2107*" başlığıyla yayımlanmıştır.

Aynı zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2019-2023 Stratejik Planında, taşınır kültür varlıklarının vakıf müzelerinde sergilenmesi kapsamında açılacak vakıf müzeleri içinde Nusretiye Camii de bulunmaktadır.[319]

Günümüzde 2020 yılının başlarında yapılan bir haberde, Mayıs ayında inşası bitmesi beklenen Galataport Limanı bölgesinde yapılan çalışmalarla Tophane Saat Kulesi'nin restore edilerek ziyarete açılacağı, burada aynı zamanda iki müze kurularak, İstanbul'un 14 bin metrekare büyüklüğündeki en büyük müze meydanı ve park alanına kavuşacağı ve kesintisiz bir sahil şeridi boyunca yürüme imkânı bulunarak bu sırada Nusretiye Camii, Tophane Kasrı ve Kılıç ve Ali Paşa Camii gibi eserlerin görülebileceği bildirilmiştir.[320] İçinde bulunduğumuz 2020 yılının Ağustos ayında ise liman inşaatı nedeniyle caminin siluetine zarar verildiği yönünde haberler yapılmaktadır.[321]

---

[319] Bu kapsamda açılacak diğer vakıf müzelerinin İstanbul Süleymaniye Camii, Sivas Gök Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese olduğu belirtilmektedir. Bkz.: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, *2019-2023 Stratejik Plan*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 2019, s.95, 118.

[320] https://www.itohaber.com/haber/guncel/211256/sanat_sahili_halka_aciliyor.html (Erişim tarihi:18.09.2020)

[321] https://indigodergisi.com/2020/08/galataport-nusretiye/ (Erişim tarihi:18.09.2020)

Resim 67-Galataport inşaatı ve Nusretiye Camii (Anadolu Ajansı)[322]

Resim 68-Galataport Projesi[323]

[322] https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/istanbulun-kultur-rotasi-beyoglu-kultur-yolu-projesi-505763.html (Erişim tarihi:19.08.2020)

[323] https://www.arkitera.com/haber/galataportun-master-planini-dror-ve-gensler-tasarliyor/ (Erişim Tarihi:19.09.2020)

II. BÖLÜM: NUSRETİYE CAMİİ'NİN MÜŞTEMİLÂTI VE CAMİ GÖREVLİLERİ

2.1. Nusretiye Camii'nin Müştemilâtı

2.1.1. Şadırvan

Nusretiye Camii'nin şadırvanı, caminin klasik örneklerden farklı biçimde düzenlenmiş olan doğu tarafındaki avlusunda bulunur. Üzerinde kitabe bulunmadığı için camiyle birlikte yapıldığı düşünülebilir.[324] Ancak camiden bir sene sonra tamamlandığı da söylenmektedir.[325] Şadırvan külahının tepesinde, bilindiği kadarıyla başka hiçbir şadırvanda görülmeyen, güneş ışınları biçiminde bir alem bulunmaktadır. Fakat 1855-60 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta görülen alem, bugün yerinde yoktur.[326] Şadırvan örtüsünün ilk yapıldığında ahşap olduğu söylenir.[327] Günümüzde yüksek ve sivri bir külahla kapatılmıştır.

Mermer malzemeden yapılmış olan şadırvan, onikigen planlıdır. Etrafında bir buçuk metre aralıklarla yerleştirilmiş on sütunlu bir revak bulunur. İnce ve yüksek formdaki sütunlar, yuvarlak Barok başlıklar üzerinde, köşelerde yıldız motifleriyle hareketlendirilmiştir. Bunlar başlıca süsleme unsurlardır. Bununla beraber üst örtüde

---

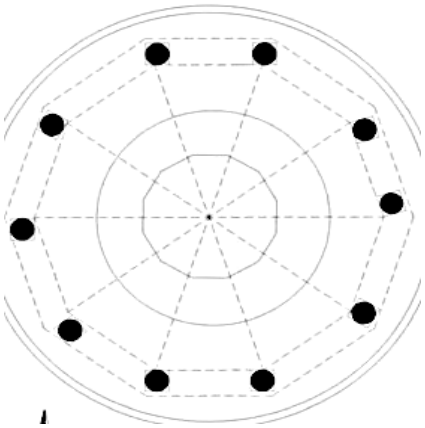
[324] Ş. Tali, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s.226-228.

[325] H. Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihten Sayfalar Nusretiye Camisi*, Taha Toros Arşivi.

[326] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii

[327] A. Beyleryan, *İstanbul Şadırvanları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, İstanbul, 1953, s.21.

kalem işleri görülür.[328] Süsleme bakımından sade ve yaratıcılığını kaybetmiş bir özellik gösterdiği belirtilir.[329]

Plan 2 - Nusretiye Camii şadırvanı[330]

Eski fotoğraflarda şadırvanın manzara resimleriyle kaplı olduğu anlaşılmaktadır ve bu hâliyle İstanbul camileri içindeki tek örnektir.[331] 1850'li yıllara ait bir fotoğrafta, şadırvanın kubbesinin içinde ve dışta kubbe eteğinde, İstanbul manzaralarının yer aldığı görülür. Panorama olduğu anlaşılan bu süslemelerde girintili çıkıntılı kıyılar, köprüler ve yapılar dikkati çekmektedir.[332]

---

[328] Ş. Tali, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s.226-228.

[329] Y. Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s.35.

[330] Ş. Tali, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s.461.

[331] Y. Suner, "Nusretiye Camii", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107.

[332] G. Renda, *Batılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara, 1977, s.116-118.

Resim 69 - Nusretiye Camii Şadırvanı (J. Robertson-1850'ler) [333]

Devlet Arşivlerinde şadırvanın yeniden inşasıyla ilgili bir belge bulunmaktadır.[334] H. 8 Muharrem 1265 [M. 4 Aralık 1848] tarihli belgeye göre; Tophane-i Âmire'de bulunan *Nusret Cami-i Şerifi*'nin avlusundaki şadırvanın, yapılan keşif sonucu 25 bin 696 kuruş masrafla ve hazırlanan resmi mucibince yeniden inşası istenmiş ve bu iş, Evkâf-ı Hümâyun Nâzırı'na havale edilmiştir (Bkz. Ek-4). 1849 Yılında üst örtüsünün kurşunla kaplandığı belirtilmektedir.[335] H. 16 Safer 1266 [M. 1 Ocak 1850] yılına ait bir belge, şadırvanın tamiriyle ilgilidir. Yapılan keşifte, tamir için 15 bin 855 kuruş masraf

[333] https://twitter.com/hayalleme/status/1226825359846408194/photo/1 Erişim Tarihi:02.08.2020

[334] Devlet Arşivleri İ.DH/184-10208.

[335] S. Erşahin, *Ottoman Baroque Architecture Seen Through Five Selatin Mosques*, Middle East Technical University, Master's Thesis, Ankara, 1999, s.132-133.

hesaplanmıştır.[336] (Bkz. Ek-5). 1992 yılında restorasyon geçirdiği bildirilir.[337] 1950 yılında şadırvanın çatısı, kurşun taklidi çimento şap ile kaplanmıştır.

2012-2017 yılları arasında kapsamlı restorasyon çalışmalarından geçmiştir. Arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla hazırlanan proje doğrultusunda, şadırvanın, özgün unsurları olan mermer sütunlar, sütun başlıkları, kaideleri ve su haznesi ile birlikte yeniden yapıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, şadırvanın eski fotoğrafında görülen basık kubbesindeki bezemeler ve saçak altındaki İstanbul manzaraları yeterince iyi okunamadığı için restitüsyonunun yapılamadığı ve bu kısımların horasan sıvalı olarak bırakıldığı bildirilir.[338]

Resim 70 - Günümüzde Nusretiye Camii Şadırvanı (2019)

[336] Devlet Arşivleri İ.DH/208-12005.

[337] S. Erşahin, *Ottoman Baroque Architecture Seen Through Five Selatin Mosques*, Middle East Technical University, Master's Thesis, Ankara, 1999, s.132-133.

[338] U. Yücel, O. Özel ve O. Kılıç, "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017,* İstanbul, 2019, s.337, 346-347.

2.1.2. Sebil

Günümüzde, Nusretiye Camii'nin avlusunda bulunan sebilin, cami ve muvakkithaneyle aynı zamanda[339] veya camiden bir sene sonra yapıldığı söylenmektedir.[340] İlk yapıldıklarında, caminin karşısındaki kışla kapısının iki yanına yerleştirilmiş olan sebil ve muvakkithane, Sultan Abdülaziz dönemindeki cadde düzenlemeleri sırasında şimdiki yerlerine taşınmıştır.[341] Sebilin, mimarbaşı Mehmet Emin Ağa gözetiminde yapıldığını söyleyenler olduğu gibi[342] Krikor Balyan'ın eseri olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.[343]

---

[339] S. Çetintaş, "Türklerde Su, Çeşme, Sebil", *Güzel Sanatlar*, İstanbul, S.5, 1944, s.146; A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.667-670.

[340] M. Cezar, Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, İstanbul, 1995, s.86; A. Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600–1908)", *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600–1908*, İstanbul, 2002, s.392.

[341] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii; A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.667-670; Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107; U. Yücel vd., "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi- Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.336, 349.

[342] İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1938, s.51; B. Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", *Taç Dergisi,* İstanbul, 1986, C.1, S.3, s.23; Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107; Ö. F. Şerifoğlu, *Su Güzeli-İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1995, s.160; A. Batur (Ed.), "Nusretiye Camii ve Sebili", *İstanbul Mimarlık Rehberi: Bölüm 2 Galata*, İstanbul, 2015, s.73.

[343] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.520-521.

Hadîkatü'l-Cevâmi'de sebil için "*Sonradan cami-i şerif-i mezkûrun bâb-ı kebîri mukabiline bir a'lâ sebil binasına dahî mübâşeret olunup bir sene mürurunda o dahî tekmîl oldu, fî 1242*" ifadesi geçmektedir.[344] Buna göre caminin açılışından sonra caminin büyük kapısının önüne âlâ bir sebil yapımına başlanmış ve sonraki yıl içinde (H.1242/M.1827) tamamlanmıştır. Nitekim Caminin açılışından 9 ay sonrasına ait H. 4 Cemaziyelâhir 1242 [M. 3 Ocak 1827 Çarşamba] tarihli belgede[345] cami görevlileri için fodula defterlerinin sunulduğu ve bu defterin zeylinde, henüz yeni inşa edildiği anlaşılan sebilin ilk görevlendirmeleri için Sultan'a teklifte bulunulduğu görülür.[346] (Bkz. Ek-21).

Resim 71 - 1855 yılında Nusretiye Camii muvakkithanesi ve sebili orijinal yerlerinde [347]

[344] Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, İstanbul, 1281, C.2, s.64.

[345] Devlet Arşivleri HAT/1570-3.

[346] Belgeyle ilgili ayrıntılı bilgi ve belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu, "Nusretiye Camii'nin Görevlileri" bölümünde yer almaktadır.

[347] J. Robertson, Fontaine du Sultan Mahmut Tophane, 1855, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194311 (Erişim tarihi:17.08.2020)

Sebil, ilk inşa edildiği yerde duvara dayanmasından dolayı arka cephesi dörtgen ve ön cephesi dışbükey yarım yuvarlaktır. Caminin avlusuna taşındığında her tarafı açık kaldığı için plan özelliğini yitirir.[348] Mermer kaplamalı ve 5 metre yüksekliğinde olan sebil, beş gömme sütuna ayrılır. Bunlardan dördü pencere, biri kapı açıklığıdır. Düz silmelerin çevrelediği yuvarlak kemerli dört pencerenin şebeke panoları, yüzeydeki gibi kavislere sahiptir. Pencerelerin dökme demirden yapılmış altın yaldızlı şebekeleri, kıvrımlı düğümlerle birleşen çiçek ve yaprak motifleriyle süslüdür. Küçük kemerler arasında tekrar eden bu motifler üç sıra hâlindedir. Bunların altında da dilimli kemer şeklinde düzenlenen altışar su çıkma açıklığı bulunur. Kemer aynası ise beş bölümlüdür ve stilize bitki motifleriyle süslenmiştir.[349] Yapının üzeri kurşun kaplı kubbeyle örtülüdür.

Resim 72 - Nusretiye Sebili[350]

Süslemesi bulunmayan sebil eteğinin; iki kalın silmeyle belirlenen kornişi, silmeler arasındaki uçları bağlanmış kumaş kıvrımları ile rozet motifleri, kornişe göre

[348] G. Sarıdikmen Ahraz, *17-19. Yüzyıl İstanbul Sebillerindeki Madeni Şebekeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2001, s.189-190.

[349] Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107.

[350] Fotoğraflar: Kayıhan Türköz

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/69924 Erişim Tarihi:17.08.2020)

düzenlenmiş sütun başlığı tablaları, sütun başlıklarının altında akantus yapraklı girland motifleri ve tek yapraktan ters konsolları Barok özelliktedir.[351] Sebil; tümel kompozisyonuyla ve pencereleri üzerindeki taşoyma bezemeleriyle Barok bir görünüm sergilerken, pencerelerin altın yaldızlı demir şebekelerinde Ampir üslup izleri görülür.[352] Nusretiye sebili, 18. yüzyıl sebillerindeki Barok-Rokoko motiflerin, 19. yüzyılda Ampir üslupla birleştirildiği örneklerdendir.[353] Goodwin'e göre ise kavisli kitabeleri, bunların üzerindeki dalgalı kornişleri, kaburgalı dışbükey konik çatıları ve eskiden yaldızlı olan şebekeleriyle sebil ve muvakkithane, tamamen rokoko zarafetini yansıtmaktadır.[354]

Sebilin pencereleri üzerinde yer alan altışar satırlık kitabenin tarihi Keçecizade İzzet Molla tarafından düşürülmüş ve Yesarizade İzzet Efendi tarafından Talik hatta yazılmıştır.[355] Keçecizâde'nin sebil için düşürdüğü tarih şu şekildedir:[356] "*Yaptı civâr-ı cami'e Mahmûd Hân bâlâ sebîl*" H.1241.

---

[351] Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107.

[352] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.520-521.

[353] N. Urfalıoğlu, "Sebil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/sebil; G. Sarıdikmen Ahraz, *17-19. Yüzyıl İstanbul Sebillerindeki Madeni Şebekeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2001, s.24.

[354] G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.536.

[355] B. Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", *Taç Dergisi,* İstanbul, 1986, C.1, S.3, s.23; Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA,* İstanbul, 1994, C.6, s.107; Ö.F. Şerifoğlu, *Su Güzeli-İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1995, s.160.

[356] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.537.

Devlet Arşivleri'nde sebil ve muvakkithaneye tarih düşürülmesiyle ilgili H. 12 Cemâziyelâhir 1242 [M. 11 Ocak 1827 Perşembe] tarihli bir belge bulunmaktadır.[357] (Bkz. Ek-20). Buna göre Sultan II. Mahmut, kendisine sunulduğu vecihle İzzet Molla'nın düşürdüğü tarihleri "*selîs*[358] *ve güzel*" bulmuş ve hakkedilme işinin Yesârizâde Efendi'ye verilmesini istemiştir. Caminin açılışından 9 ay sonrasına tekâbül eden bu belgeden sebil ve muvakkithane inşasının henüz bitirildiği ve dolayısıyla camiyle aynı zamanda inşa edildikleri düşüncesinin aksine aradan yaklaşık bir yıla yakın zaman geçtiği anlaşılmaktadır.

Resim 73 - Nusretiye Sebili (2019)

Orijinalinde saçaksız olduğu belirtilen sebilin[359] son tamirinde, üstü kurşun kaplı beton bir kubbe ile örtülerek yanlarda dalgalı saçak hattı oluşturulduğu söylenmektedir ancak bununla ilgili bir tarih verilmemiştir.[360] 1950 yılında şadırvan ve muvakkithane ile

[357] Devlet Arşivleri İE.HAT/6-599.

[358] Selîs: Düzgün ve açık ifâdeli, âhenkli ve akıcı söz, yazı http://lugatim.com/s/selis

[359] İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1938, s.51.

[360] A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.670; Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107.

birlikte üst örtüsünün değiştirilerek kurşun taklidi çimento şap ile kaplandığı belirtilir.[361] 1958 yılında Salıpazarı yol çalışmasında yol seviyesinin indirilmesinden dolayı yapılan değişikliklerde cami ve sebilin önüne basamak eklenir.[362] Nusretiye sebili, arşiv belgelerinden yararlanılarak oluşturulan proje kapsamında 2012-2017 yılları arasında kapsamlı restorasyon çalışmasından geçmiş ve orijinal unsurlarının korunması sağlanmıştır.[363]

Resim 74 - Nusretiye Sebili avluya bakan cephe (2019)

[361] U. Yücel vd., "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.337.

[362] B. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul, 1969, s.49; G. Sarıdikmen Ahraz, *17-19. Yüzyıl İstanbul Sebillerindeki Madeni Şebekeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2001, s.188.

[363] U. Yücel vd., "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi- Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.335-349.

Sultan II. Abdülhamit tarafından İtalyan mimar d'Aronco'ya, Nusretiye Camii önüne mermer malzemeden, geniş saçaklı, üzeri kurşun örtülü, zafer tâkına benzeyen zarif bir çeşme inşa ettirilmiştir. Tarih kitabesine göre H.1319 [M.1901] yılında yapılmış olan çeşmenin ayna taşlarında Rokoko üslubun izleri görülür.[364] 1956 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yerinden kaldırılarak, Maçka Parkı'na taşınır. Ayna taşları Rokoko tarzında olan çeşmenin mimarisi Barok olarak değerlendirilmektedir.[365]

Resim 75 - Nusretiye Camii ve önünde Sultan II. Abdülhamit Çeşmesi[366]

[364] İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, İstanbul, 1945, s.229-231.

[365] A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.34.

[366] http://www.eskiistanbul.net/3812/nusretiye-camii (Erişim Tarihi:18.09.2020)

2.1.3. Muvakkithâne

Günümüzde, Nusretiye Camii'nin avlusunda bulunan muvakkithanenin, cami ve sebille aynı zamanda[367] veya camiden bir sene sonra yapıldıkları söylenmektedir.[368] İlk yapıldıklarında caminin karşısına yerleştirilmiş olan bu iki unsur, Sultan Abdülaziz dönemindeki (1861-76) cadde düzenlemeleri sırasında şimdiki yerlerine taşınır.[369] Nusretiye muvakkithanesinin, İstanbul'da mimarisi ve süslemeleriyle dikkat çeken çok az sayıdaki örnekten biri olduğu belirtilmektedir.[370] *Muvakkithâne-yi Münîf*[371] olarak isimlendirilen yapının, Krikor Balyan tarafından Barok üslupta inşa edildiği ve 1956'daki yol çalışmaları sırasında caminin avlusuna taşındığı da söylenmektedir.[372]

---

[367] D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2016, s.520-521.

[368] M. Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, 1995, s.86; S. Dayıoğlu, "İstanbul'un Muvakkithaneleri", *İstanbul Dergisi*, 1995, S. 13, s. 33-39; A. Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600–1908)", *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600–1908*, İstanbul, 2002, s.392; Z. Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.92.

[369] S. Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii; A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.667-670; Y. Suner, "Nusretiye Sebili", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.107; U. Yücel vd., "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.336, 349.

[370] E. Yücel, "Muvakkithaneler", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.6, s.10-11.

[371] Devlet Arşivleri İE.HAT/6-599.

[372] S. Aydüz, "İslam Medeniyetinde Muvakkitlik-İstanbul Muvakkithaneleri" *Yedikıta Dergisi*, Kasım 2013, S. 63, s.68.

Resim 76 - Muvakkithane ve sebil orijinal yerlerinde (1853-1858 arası-J. Robertson)[373]

Camiye bitişik bir halde ve daireye yakın dışbükey plan şemasına sahip olan muvakkithane binasının pencereli kısmı yola, sağır kısmı avluya bakmaktadır. Pencereleri bitkisel motifli demir şebekelerle süslüdür. Pencerelerin üst kısmındaki bezeme kuşağında kıvrık yapraklı rozet ve perde motifleri kullanılmıştır. Kurşun kaplı kubbe ile örtülü olan dalgalı saçak hattı, yapıya hareketlilik kazandırır. Saçağın hemen altında cepheyi boydan boya dolaşan tarih kitabesi bulunmaktadır.[374]

[373] http://www.eskiistanbul.net/6968/nusretiye-camii-sebili-ve-muvakkithanesi-asil-yerinde-iken-james-robertson-fotografi-1853-1858-arasi Erişim Tarihi: (18.08.2020)

[374] Z. Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.92-95.

Resim 77 - Nusretiye Muvakkithanesi (2019)

Yukarıda sebil için belirttiğimiz gibi Devlet Arşivleri'nde sebil ve muvakkithaneye tarih düşürülmesiyle ilgili H. 12 Cemâziyelâhir 1242 [M. 11 Ocak 1827 Perşembe] tarihli bir belge bulunmaktadır.[375] Buna göre Sultan II. Mahmut, kendisine sunulduğu vecihle İzzet Molla'nın düşürdüğü tarihleri "*selîs*[376] *ve güzel*" bularak yerlerine yazılma işinin Yesârizâde Efendi'ye verilmesini istemiştir. Caminin açılışından 9 ay sonrasına denk gelen bu belgeden sebil ve muvakkithane inşasının henüz bitirildiği ve dolayısıyla camiyle aynı zamanda inşa edildikleri düşüncesinin aksine aradan bir yıla yaklaşan zaman geçtiği anlaşılmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla'nın muvakkithane binası için menkût[377] olarak düşürdüğü tarih şu şekildedir:[378]

Dâver-i devrân yaptırdı muvakkithaneyi

Mülkü ihya etmenin buldurdu şimdi saatin H.1242

[375] Devlet Arşivleri İE.HAT/6-599.

[376] Selîs: Düzgün ve açık ifâdeli, âhenkli ve akıcı söz, yazı http://lugatim.com/s/selis

[377] Ebced hesabına göre bir mısra veya beyitte sadece noktalı harfler hesap edilerek düşürülen tarihler için kullanılmaktadır. (http://lugatim.com/s/MENKUT)

[378] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.537.

19. yüzyılda İstanbul'un meşhur muvakkitlerinden birinin H.1251 [M. 1835-36] yılında Nusretiye Muvakkithanesinde görev yaptığı bilinen Hüseyin Hilmi Efendi olduğu belirtilir.[379] Bununla birlikte 1975 yılında muvakkithane saatlerinin camide olduğu ancak günümüzde yerinde olmadığı bildirilmiştir.[380] 1950 yılında sebil ve şadırvanla birlikte muvakkithanenin de üst örtüsü değiştirilir. Nusretiye Muvakkithanesi, arşiv belgelerinden yararlanılarak oluşturulan proje kapsamında 2012-2017 yılları arasında kapsamlı restorasyon çalışmasından geçmiş ve orijinal unsurlarının korunması sağlanmıştır.[381]

Resim 78 - Nusretiye Muvakkithanesi (2019)

[379] E. Z. Tomar, *Anadolu Muvakkithaneleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s.19.

[380] Z. Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.94-95.

[381] U. Yücel vd., "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.335-349.

2.1.4. Saat Kulesi

"Tophane Saat Kulesi" olarak da bilinen Nusretiye Camii Kulesi'nin, İstanbul'un en erken tarihli saat kulesi olduğu bilinmektedir.[382] İlk hâliyle deniz kenarındadır ancak denizin doldurulmasıyla içerde kalır.[383] 1950 yıllarındaki çalışmalar nedeniyle talimhane meydanındaki asıl yerinden gümrük alanına taşınarak denizden ve caddeden görünüşü kapanır.[384] Binanın kaidesindeki güney pencerenin üzerinde bulunan tuğra, Sultan Abdülmecit'e aittir ve bu kulenin H.1264 [M.1848-1849] tarihlerinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kâgir malzemeyle dört katlı olarak inşa edilen yapının her katında farklı bir Batılı üslup özelliği vardır.[385]

Kulenin orijinal hâli, T. Allom ve E. Flandin'in gravürlerinde görülür. Camiden bağımsız olan bu yapı, Walsh'un, en çok dikkatini çeken unsurdur. Onun anlatımına göre Türkler çan sesinden hoşlanmazlar ve gayrimüslimlerin kullanımlarını sınırlandırırlar. Başkente bir meydan saati dikilmesine de ikna olmamışlardır. Şimdiki halde görülen yapı, son zamanlardaki Batılı etkilerle ortaya çıkan ıslahatlardan biridir ve müezzin, vakitleri daha iyi belirleyebilsin diye yaptırılmış olmalıdır. Öyle ki, birkaç yıl içinde ezan

---

[382] L. Toprak Gürsu, *19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saat Kuleleri Bağlamında İstanbul Nusretiye Saat Kulesi ve Koruma Projesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.93.

[383] T. Okçuoğlu, "Tophane Saat Kulesi", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.7, s.278.

[384] E. Gelmez ve M. Altıntaş, "Clock Towers as the Focus of City Square: The Changing Scale of Nusretiye Clock Tower", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC*, January 2018, Volume 8, Issue 1, p.79-96.

[385] H. Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara, 2011, s.7, 39.

seslerinin yerini çan seslerinin alması dahi mümkündür.[386] Goodwin'e göre de zamanı dinden ayırmanın toplumsal bir önemi vardır ve bu anlamda Osmanlı topraklarında saat kuleleri inşa edilmesi bir ilerleme belirtisidir. Üzerinde saati olmayan bu ilk biçimiyle Nusretiye Camii Kulesi'ni üç katlı "*ahşap bir pagodaya*" benzetir.[387]

Resim 79- T. Allom'un gravürü (solda) [388]

Resim 80 - E. Flandin'in 1840 tarihli gravürü (sağda)[389]

---

[386] T. Allom ve R. Walsh, *İstanbul Manzaraları*, Şeniz Türkömer (Çev.), İstanbul, 2017, s.143.

[387] G. Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, 2012, s.537.

[388] T. Allom and R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh...*, London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

[389] https://bibliotheque-du-prytanee.fr/galeries/Voyage-en-Orient/L-Orient-texte-imprim-Flandin-Eug-ne.-Paris-Gide-et-J.-Baudry-1853./topHana-Copie.JPG.html; A.H. Bülbül, "Görsel Belgelerde Geçmişten Günümüze Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul- 2019, s.86.

Nikogos Balyan'ın taştan inşa ettiği yaklaşık 15 m uzunluğundaki ikinci kule[390] tabandan yukarıya doğru incelerek yükselir ve saçak şeklindeki yatay silmelerle dört kata ayrılır. Zemin katta bulunan Dor üsluplu sütunlar arasındaki yuvarlak kemerli yüksek kapıdan kuleye çıkılmaktadır. Dışa taşkın kilit taşları üzerinde palmet motifleri bulunur. İkinci katın köşelerinde, üzeri İyonik başlıklarla süslenmiş yivli silmeler vardır. Üçüncü katın köşelerinde, kabartma şeklinde çerçeveler içine alınmış çelenkler ve bitkisel süslemelerle ortada yuvarlak kemerli pencereler yer alır. Bu pencerelerin üzengilerinde palmet motifleri bulunur. Dördüncü ve son katın üzeri kubbeyle örtülüdür. Ortasındaki Zenit marka yuvarlak saat kadranlarının altında kornet motifleri ile bunun kenarlarında, üzerinde birer yuvarlak top olan volütlü konsollar vardır. Önceleri kulenin dört cephesinde dördü de girland içine alınmış saatler bulunurken bunlardan ikisi sökülmüştür. Köşelerde S kıvrımlarıyla desteklenen saatli kısmın üzeri, kurşun kaplı beşik tonozla örtülüdür. Yine köşelerde görülen küre taşların daha büyük biçimli olanları, dışarda giriş kapısının iki tarafında görülmektedir.[391] Buradaki tüm süslemelerin Ampir özellikte olduğu belirtilmektedir.[392]

---

[390] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s. 95-96.

[391] T. Okçuoğlu, "Tophane Saat Kulesi", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.7, s.278; H. Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara, 2011, s.39; L. Toprak Gürsu, *19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saat Kuleleri Bağlamında İstanbul Nusretiye Saat Kulesi ve Koruma Projesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.93.

[392] H. Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara, 2011, s.39.

Resim 81 - Nusretiye Saat Kulesi-1853-J. Robertson (soldaki)[393]

Resim 82 - Nusretiye Saat Kulesi-1875-P. Sebah (sağdaki)[394]

Eski fotoğraflarda saat kulesinin üstünde görülen uzun sancak direği, törenler sırasında bayrak çekilmek için kullanılmaktadır. Saat kulesinin 1913'te bir yangın geçirdiği[395] ve bu sırada özgün ahşap döşemelerinin harap olarak yerine betonarme döşeme yapıldığı düşünülmektedir. Eski fotoğraflarda görülen sütun kaidelerinin oturduğu taban bölümünün toprağa 110 cm kadar gömülerek tamamen toprak altında kaldığı ve zemin sorunlarından dolayı kulenin, denize doğru 10-15 derece kadar eğildiği tespit edilmiştir. Zemin kattaki ahşap doğramalı pencere açıklıklarının alt bölümünün örüldüğü belirtilmiştir. Kulenin içinde ortada, sancak direğinin çevresinde üst katlara çıkışı sağlayan özgün dönel ahşap merdiven sistemi olduğu ancak günümüzde bulunmadığı bildirilmektedir. Saat kadranları ve mekanizmaları mevcut değildir. Saat kulesinin kapısının ve ahşap doğramalarının özgün olmadıkları, yakın dönem onarımıyla

[393] J. Robertson, Mosquée de Tophané, 1853 (soldaki) https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194230 (Erişim Tarihi 04.08.2020)

[394] P. Sébah, Mosquée de Mahmoud et Arsenal à Tophane, 1875 (sağdaki) https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194332 (Erişim Tarihi 04.08.2020)

[395] T. Okçuoğlu, "Tophane Saat Kulesi", *DBİA*, İstanbul, 1994, C.7, s.278.

eklendikleri hâlde günümüzde işlevlerini yerine getiremedikleri söylenmektedir. Sonradan inşa edilen yapılar nedeniyle etrafıyla ilişkisi kesilen saat kulesi, çevresel bütünlüğünü kaybetmiştir.[396]

Resim 83 - Tophane Saat Kulesi ve Cami ile Kışla Yapısı (1890) G. Berggren[397]

İstanbul Ticaret Odası internet sitesinde "*'Sanat sahili' halka açılıyor*" başlığı altında yapılmış olan 28 Ocak 2020 tarihli bir habere göre yaklaşık 200 yıldır gümrük binalarının kapattığı Salı Pazarı sahil şeridi bölgesinde yapımı tamamlanan Galataport Limanı projesiyle buradaki tarihî eserler de gün yüzüne çıkarılacak ve proje kapmasında Nusretiye Saat Kulesi restore edilerek ziyarete açılacaktır.[398]

---

[396] L. Toprak Gürsu, *19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saat Kuleleri Bağlamında İstanbul Nusretiye Saat Kulesi ve Koruma Projesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.93-108.

[397] Soldaki: http://www.eskiistanbul.net/2315/tophane-kislasi-guillaume-berggren-1890#lg=0&slide=0

Sağdaki: http://www.eskiistanbul.net/2314/tophane-kislasi-genel-gorunumu-guillaume-berggren-1890#lg=0&slide=0

[398] https://www.itohaber.com/haber/guncel/211256/sanat_sahili_halka_aciliyor.html (Erişim Tarihi:20.08.2020)

Resim 84 - Nusretiye Saat Kulesi günümüz[399]

[399] Fotoğraflar: Erol Şaşmaz http://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=202 (Erişim Tarihi:20.08.2020)

2.2. Nusretiye Camii'nin Görevlileri

Nusretiye Camii bünyesinde, yanan Top Arabacıları Kışlası Camii'nin 11 kişilik görevlileri[400] yeniden tevcih edilmekle beraber, caminin açılışı sırasında dağıtılan hediyelere bakıldığında bu kadroya birinci ve ikinci imamlar, 1 hatîb, 10 müezzin, pazartesi-perşembe-cuma vaizleri, 1 ulûm-ı nâfia müderrisi, 5 kayyım, 8 devir-hân, 1 tarif-hân, 1 mahyacı, 1 minareler kandilcisi, 1 muvakkit olmak üzere 34 kişi eklendiği görülür.[401]

Cami için yapılan tevcihatlar, Devlet Arşivleri'nde camiyle ilgili en çok karşılaşılan belge türünü oluşturur. Bununla ilgili Evkaf-Berat sınıflandırması altında tespit edilen 109 belge, 1846 yılından 1909'a kadar tarihlenmektedir. Belgelerin her birinde birden fazla tevcih bulunmakta, sözgelimi aşır-hânlık, mülk-hânlık, temcid-hânlık ve müezzinlik görevleri aynı anda verilebilmektedir. Bunların karşılığında fodula[402] ve akçe ile ödeme yapılmıştır. Nusretiye Camii'nin görevlileriyle ilgili berat belgeleri dışında da bilgi sahibi olunmaktadır.

---

[400] Bu kişiler imam, hatîb, müezzin, devir-hân, kayyım, minâre kandilcisi, bevvâb-ı ferrâş, 2 ferrâş, kaymakam-ı mütevelli, Ramazan ve diğer dinî günler için bir müezzinden oluşmaktadır. Bkz. Ş. Deniz, Boğaz'da Bir Güzel Mâbed: Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.57-79.

[401] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536.

[402] Eskiden imâretlerde fakirlere, medreselerde talebelere ve görevlilere, yeniçeri ocaklarında askerlere dağıtılan, kepekli undan yapılmış pide şeklinde yassı ekmek. http://lugatim.com/s/FODLA (Erişim tarihi: 04.08.2020)

Caminin açılışından 9 ay sonrasına tarihlenen bir belgede[403], cami görevlilerine verilecek fodulaların hesap defterinin sunulduğu ve bu defterin zeylinde, henüz yeni inşa edildiği anlaşılan sebilin ilk görevlendirmeleri için teklifte bulunulduğu görülür. (Bkz. Ek-21). H. 4 Cemaziyelahir 1242 [M. 3 Ocak 1827 Çarşamba] tarihli belgede, cami görevlilerine verilecek fodulalar için Sultan II. Mahmut'un sözlü olarak, Beylerbeyi ve Hidayet Camileri hizmetlilerine verilen fodula miktarlarının örnek alınmasını emrettiği, buna uygun hareket edilerek gerekli hesaplamaların yapıldığı belirtilir. Ancak bu iki caminin hatîbi ve Cuma vâizi olan kişilerin eskiden beri iki çift fodula aldıkları ve bunun düşük olarak diğerleriyle eşitlenmesi bakımından hepsine üçer çift fodula daha eklendiği ve toplam 89 çift fodulaya çıkan miktar için gereken yıllık un ve buğdayın hesaplanarak defterde sunulduğu bildirilmektedir.

Mevzubahis defterin zeylinde, henüz yeni bitirildiği anlaşılan sebil için yapılacak görevlendirmelerden bahsedilir. Buna göre, önceden günlük 230 akçe ile iki nefer sebilci görev yapmakta ise de sebil binası yeni inşa edilmiş olduğu için henüz kimseye bununla ilgili tevcih yapılmadığı, bu görevin dışarıdan birilerine verilmektense yine cami görevlilerine verilmesinin uygun olduğu ve hatta eskisi gibi içlerinden iki nefere verilecek olursa diğerlerinin bundan mahzun olacağı bildirilmiştir. Cami görevlilerinden birinci müezzinin kayyumluk görevi bulunması sebebiyle, ikinci müezzin başkanlığında minare kandilcileriyle birlikte 8 müezzinin nöbetleşe olarak sebil hizmetleriyle görevlendirilmesi; sebil hizmetine ayrılan 230 akçenin 32 akçesi diğerlerine başkanlık edecek ikinci müezzine verilerek, kalan 198 akçenin minare kandilcileriyle 8 müezzine paylaştırılması ve her bir nefere verilecek akçeye aynı zamanda birer çift fodula eklenmesinin daha güzel olacağı ifade edilmektedir. Teklif edilen bu sistemden ya da önceki gibi iki görevli neferle devam edilmesinden hangisi uygun görülürse ona göre

[403] Devlet Arşivleri HAT/1570-3. Bkz. Ek-21.

hareket edileceği bildirilir. Sultan II. Mahmut'un teklif edilen yeni sistemi uygun gördüğü anlaşılmaktadır.

Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Devletlü 'inâyetlü atûfetlü vefiyy-i efhemim Efendim Sultanım Hazretleri Evkâf-ı Hümâyun meymenet-makrûn-ı şâhâneden Tophane-i Âmire'de müceddeden binâ ve ihyâ buyurulmuş olan Cami-i Şerif-i Nusret-Redîf-i mulûkânenin hıdemât-ı müstevcibü'l-mübâhâtına memurlara Beylerbeyi ve Hidayet Cami-i Şerifleri hademesine tatbiken Hamîdiyye İmaret-i Âmire-i bâhiretü'l-berekesinden olmak üzere lazım gelen fodulalarının tertib ve tanzimi bâbında şifâhen emr u ferman-ı kerâmet-nişân-ı cenâb-ı zıllullâhî inâyet-bahş sünûh ve sudur buyurulmuş olduğu beyanıyla mucibince bi't-tertib tanzim olunacak defterinin savb-ı sâmilerine takdimi irade-i seniyye muktezasından idüğini [olduğunu] âdemleri bendeleri vesâtetiyle cânib-i çâkerîye ihbâr olunmuş olduğuna mebni mucibince Beylerbeyi ve Hidayet Cevâmi'-i Şerifeleri hademesine mukaddemen tertib ve tayin buyurulmuş olan fodulanın miktarı bilinip ona göre tertib ve tanzim olunmak için kuyûd-ı lâzımesi Evkâf-ı Hümâyun-ı mulûkâne defterlerinden bade'l-ihrâc emr u irâde-i seniyye mucibince emsallerine kıyasen tayini lazım gelen fodulaları hademe-i merkûmenin esâmileri zîrlerine terkîm ve Hidayet Cami-i Şerifi hatîbi ve Cuma vâizi efendiler dâilerinin kadimden beri çift fodulaları olup emsaline nazaran dûn olduğundan cümlesi müsâvat olmak için onlara dahî üç çift zam ve ilave olunarak cem'an yevmiye seksen dokuz çift fodula tertib ve senevî icab eden dakik [un] ve hıntası [buğday] hesap ettirilerek hülâsa vechiyle defteri terkîm ve savb-ı sâmilerine takdim kılınmış olup ancak defter-i mezkûrun zeylinde tahrir olunduğu üzere el-hâletu hâzihi mehâsin-i himem [...] tev'em cenâb-ı cihân-bâni berekâtıyla karîn-i hitâm olan sebîl-i latîfe yevmî iki yüz otuz akçe vazife ile iki nefer sebîli cihetleri mukaddemen cami-i şerif-i mezkur hademesi vezâifleriyle bi't-tertib istizan olunmuş ise de ol vakit sebîl-i latîf-i mezkûr inşa ve tanzim olunmuş olduğundan henüz kimesneye tevcih olunmayıp ve fe-lillahi hamdu ve'l-menni şimdi resîde-i rütbe-i tekmil olduğundan hademesinin tanzimi lazım geleceğine ve iş bu cihetler hârice verilmekten ise yine cami-i şerif-i mezkûr hademesine tevcih olunması münasib mütalaa olunduğuna ve içlerinden bi'l-intihâb iki nefere verildiği takdirce diğerlerinin mahzun ve me'yusiyeti derkâr olarak ol dahi revâ görünmediğine ve müezzin-i evvel dâilerinin kayyım-ı evvellik dahî ilâve-i

me'muriyeti olarak vazifesi merkez-i lâyıkında olduğuna binâen iş bu sebîl-i latifin nezafet üzere hademe-i lâzımesinin bilâ-kusûr ru'yet ve icrası müezzin-i sâni bulunanlarının riyâset ve nezâreti şartıyla bi'l-münâvebe edâ-yı hizmet olunmak üzere sebil hizmetine müretteb olan iki yüz otuz akçenin otuz iki akçesi reisleri olacak müezzin-i sâniye ve mâadâ yüz doksan sekiz akçesi dahî ma'a sirâci-yi minâre-i yemîn sekiz nefer müezzinâna taksim ile tevcihi hâtır-güzâr-ı bende-gânem olmakla muvafık irâde-i kerâmet-i ifade-i hazret-i şehriyâri buyurulduğu suretle bi't-tevdî' zam olunacak vazife cihetleriyle ve sebîl-i latîf hizmeti için dahî ol neferin beherine birer çift fodula ilavesiyle terfiye ve asayiş-bâlleri husule gelerek ... mutîb olarak bi't-tekrar taraf-ı eşref-i şâhâne davât-ı hayriyye isticlâbına zerîa-i hasene olacağı vâreste-i kayd u beyan olmakla ol vecihle hâkpây-i hâcet-revâ-yı hilâfet-penâhîden bi'l-istizân tertib ve tanzimi veyahut mukaddemen istizan olunduğu vecihle sebilcilik için hademe-i merkûmenin içlerinden iki neferi intihab olunarak tevcihi şıklarından hangisi mukârin-i rızâ-yı yemîn iktizâ-yı hazret-i memalik-perverî buyurulur ise mucibince tevcihe ve tanzimine Haremeyn-i Muhteremeyn muhasebesinden lazım gelen senetlerinin tahrir ettirilmesi için iktizasının icrasına müsâberet kılınacağı malum-ı devletleri buyuruldukta ol bâbda emr u kerem oluna ise kerîmü'ş-şiyem efendimindir

Devletlü inâyetlü atûfetlü vefiyyü'l-himem efendim hazretleri

İrsâli savb-ı çâkerî kılınan tezkire-i sâmileriyle fodula defterini hâkpây-ı cenâb-ı mulûkâneye arz ve takdim olunup manzûr-ı mulûkâne-i [...] buyuruldukta re'y-i âlîleri buyurulduğu üzere müstahsen görülüp otuz iki akçesi reisleri olacak müezzin-i sâni dâilerine ve mâadâ yüz doksan sekiz akçe dahi sirâcî-yi minâre ve sekiz nefer müezzinâna tanzim ve tevcihi muvafık [...] hazret-i cihân-bâni [...] cihetle tanzim ve taksimine irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhi buyurulduğuna mebni taraf-ı devletlüye işaret olunmuştur efendim

H.29 Zilhicce 1250 [M. 28 Nisan 1835 Salı] tarihli bir belgede[404], camiye konan sakal-ı şerifin mübarek gecelerde ikindi sonrası, Kadir Gecesi'nde ise teravihten önce veya sonra hangisinde cemaat çok olursa ziyarete açılabileceği bildirilmektedir. Caminin vaizi olan Seyyid Mehmed Efendi'ye aylık 100 para ile sakal-ı şerifin duacılığı görevi

[404] Devlet Arşivleri HAT/1591-70

verilir ve mustahfızlığına da aylık 300 para ile kayyım başı Hafız Ahmed Efendi uygun görülür. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

Maruz-ı bendeleridir ki

Malum-ı ... veliyyü'... buyurulduğu üzere Tophane-i Âmire'den ihyâ-kerde-i hazret-i zıllullâhî olan Cami-i Nusret-i Mecâmi'-i Hümâyuna teberrüken vaz' buyurulan lehçe-i saadet ...şerif ... redif-i mulûkânede küşâd ve ziyaretiyle teşerrüf olunarak ed'iye-i ... dahî hademe-i câmi-i şerif-i mezkûrun daimen vâizi faziletlü Seyyid Mehmed ... dâilerine ettirilerek duacılığı ona tensîb ve mustahfazlığı dahi kayyım başı Hafız Ahmed Efendi'ye verilmesi muktezâ-yı irâde-i seniyyeden olarak mucibince tanzim ve icrası lazımeden ve duacıya mâhîye yüz para vazife tayini emsalinden ol bâbda ancak mustahfazlık cihetine mâhiye ne miktar vazife tayini ve ziyaret müstevcib ... leyâlî-yi ... tahsisen dikkat-i arz veyahut 'işâya tertib ve tanzimi hususlarında tevcihle irâde-i aliyyeleri taalluk eder ise ... kalemine kayd ile lazım gelen sened... ve ilm ... terkimi zımnında savb-ı çâkerîden ... takrir olunarak ... îzâr olunmak üzere suret-i tertib ve tayininin savb-ı bendegîye iş'ârı hususunda emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir

Devletlü atûfetlü seniyyü'l-himem efendim hazretleri

İş bu tezkire-i sâmîleri huzûr-ı meâlî-nuşûr-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîye arz ve takdim kılınıp manzûr-ı mehâsin mevfûr hazret-i zıllullahî buyuruldukta tab'-ı iş'âr-ı âlîleri üzere duacı efendiye mâiyye yüz para ve müstahfaz efendiye mâiyye üç yüz para ...mâiyye on kuruş vazife tayin ve leyâlî-yi mübârekelerde yani Mevlid ve Regâib ve Miraç ve Berat geceleri ikindi namazından sonra küşâd u ziyaret birle fakat leyle-i Kadir'de bade'l-asr ve bade't-terâvîh hangisinde cemaat ekser olmak ihtimali var ise ol vakte tahsis kılınarak iktizasına bakılmak üzere taalluk eden irâde-i seniyye muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukta iktizâsını icra ... buyurulur... bâbında lütuf ve ... zât-ı beniyyü'ş-şiyem efendimindir

H. 25 Muharrem 1264 [M. 2 Ocak 1848 Pazar] tarihli bir belgede[405], Hırka-i Şerif ve Nusretiye Camilerinde Şifâ-yı Şerîf okumaları yapan Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi'nin vefatıyla, yerine Müderris Hüseyin Sabri Efendi'nin bu görevler için istekte bulunduğu bildirilmektedir.

[405] Devlet Arşivleri A.}MKT/106-80

H.18 Zilkade 1268 [M. 3 Eylül 1852 Cuma] tarihli bir belge[406] cami hatîbi Hacı Mehmed Efendi'nin vefatıyla hitabet cihetinin, oğlu Enderûn-ı Hümâyun hademesinden Hacı Mustafa Efendi'ye verilmesiyle ilgilidir.

H. 13 Recep 1271 [M. 1 Nisan 1855 Pazar] tarihli bir belgede[407] caminin vaizi Süleyman Hulusi Efendi'nin vefat etmesiyle, eşi Ayşe Hatun'un, yetim kalan çocukları için maaş bağlanması arzuhalinde bulunduğu bildirilmektedir.

H. 9 Safer 1272 [M. 21 Ekim 1855 Pazar] tarihli bir belgede[408] *Nusret Camii* Hatibi Hafız Ahmed Efendi'nin Hersek(?) Mal Müdürü Muavini Emin Efendi'deki 450 kuruş alacağı için ilgili kişiyle tembihat yapıldığı bildirilmektedir.

H. 18 Cemaziyelâhir 1275 [M. 23 Ocak 1859 Pazar] tarihli bir belgede[409], "*Tophane-i Âmire Camii*" olarak geçen caminin, devir-hânlıkla görevli kişisinin vefat etmesiyle boş kalan cihete, oğlu Hafız İbrahim Efendi'nin talip olduğu bildirilmektedir.

H.16 Zilhicce 1277 [M. 25 Haziran 1861 Salı] tarihli bir belge[410], caminin hitabet berâtı kaydıyla ilgilidir.

H. 10 Recep 1279 [M. 1 Ocak 1863 Perşembe] tarihli bir belgede[411] caminin boş kalan hitabet cihetinin, Asariye Camii'nin yanındaki mektebin hocası olan Seyyid Hafız İbrahim Efendi tarafından istendiği ancak bu cihete talip olan diğer kişilerle beraber Hafız İbrahim Efendi'nin de hitabet tevcihi için imtihan edilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır.

---

[406] Devlet Arşivleri MB.İ/8-122

[407] Devlet Arşivleri A.}MKT.NZD/141-5

[408] Devlet Arşivleri A.}MKT.UM/212-91

[409] Devlet Arşivleri A.}MKT.NZD/275-18

[410] Devlet Arşivleri TS.MA.e/859-66

[411] Devlet Arşivleri A.}MKT.NZD/466-46

H. 9 Şaban 1311 [M. 15 Şubat 1894 Perşembe] tarihli bir belgede[412] Fatih Camii müezzinlerinden Arif Efendi'nin, Nusretiye Camii vaizliğine görevlendirilme isteğinde bulunduğu bildirilir. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Evkâf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesine*
> *Fatih dersiamlarından Merzifonlu Hafız Mustafa Efendi'nin dersine müdâvemetle icazetnâme verilmiş ise de m'alûliyetine mebni istihsâl-i esbab ma'iyyetine muktedir olamadığından ve fakîr ... bulunduğundan ... müteveffâ duâgû Ömer Efendi uhdesinde ... olan Tophane'de kâin Nusretiye Cami-i Şerifi vaizliğinin uhdesine ... istid'âsını ... Fatih müezzinlerinden Ârif Efendi ... verilen arzuhal leffen ... irsal kılınmış olmakla mealine nazaran iktizasının îfâsına himmet buyurulması bâbında tezkire*

H. 28 Rebiyyülevvel 1317 [M. 6 Ağustos 1899 Pazar] tarihli bir belgede[413] Nusretiye Camii'nin vaizi olan Yakup Efendi'ye gümüş liyakat madalyası ihsan edildiği bildirilir. Belgenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

> *Tophane'de kâin Nusretiye Cami-i Şerifi Cuma vaizi ... Yakup Efendi fi sene 317 tarihinde gümüş liyakat madalyası ihsan buyurulduğuna dair re'sen irâde-i seniyye*
> *Bâlâdaki irâde-i seniyyenin melfufu ... Fî sene 315*
> *Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki*
> *Tophane'de kâin Nusretiye Câmi-i Şerifi Cuma vaizi ... Yakup Efendi'ye fî 12 Rebiulevvel sene 317 tarihinde gümüş liyakat madalyası ihsan buyurulduğundan muamele-i lazımenin îfâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlîsinden olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir Fi 28 Rebiulevvel sene 317 ve fi 24 Temmuz sene 315*

H. 18 Şaban 1335 [M. 9 Haziran 1917 Cumartesi] tarihli bir belge[414] boş kalan Ferâşet-i Şerîfe hizmetinin[415] Nusretiye Camii Hatibi Hafız Hüseyin Hamid Efendi'ye tevcihiyle ilgilidir.

---

[412] Devlet Arşivleri BEO/360-26950

[413] Devlet Arşivleri İ.TAL/181-102

[414] Devlet Arşivleri BEO/4473-335450

[415] Ferâşet: Eskiden Kâbe'yi ve Hz. Muhammed'in türbesini süpürme ve temizleme hizmetini ifade etmektedir. F***erâşet-i şerîfe berâtı ise*** yüksek bir pâye olan ferâşet

Devlet Arşivleri'nde 1846 yılından 1909'a kadar 109 berat belgesi bulunmaktadır. Bunlara bakacak olursak; 1846 yılına ait 1 belge[416], 1848 yılına ait 4 belge[417], 1849 yılına ait 2 belge[418], 1858 yılına ait 3 belge[419], 1862 yılına ait 58 belge[420], 1863 yılına ait 23 belge[421], 1864 yılına ait 14 belge[422], 1868 yılına ait 1 belge[423], 1878 yılına ait 1 belge[424], 1901 yılına ait 1 belge[425] ve 1909 yılına ait 1 belge[426] bulunmaktadır.

Bu tayinlerden en çoğunu 45 müezzinlik tevcihi oluşturur. Bunlardan 10 tanesi sadece müezzinlik olarak geçerken, 6 tanesi Cuma namazı müezzinliği, 6 tanesi namaz müezzinliği, 3 tanesi birinci müezzinlik, 5 tanesi ikinci müezzinlik, 3 tanesi üçüncü

---

görevinin bir kimseye verildiğini gösterir. Berat sâhibi kimse, yerine her yıl bir vekil göndererek bu hizmeti gördürmektedir. http://lugatim.com/s/feraşet (Erişim tarihi: 04.08.2020)

[416] Devlet Arşivleri EV.BRT: 73-7.

[417] Devlet Arşivleri EV.BRT: 85-24, 85-25, 85-26, 85-28.

[418] Devlet Arşivleri EV.BRT: 87-32, 92-27.

[419] Devlet Arşivleri EV.BRT: 127-6, 127-28, 128-12.

[420] Devlet Arşivleri EV.BRT: 143-11, 143-12, 143-13, 143-14, 143-15, 143-16, 143-17, 143-18, 143-19, 143-20, 143-21, 143-22, 143-23, 143-24, 143-25, 143-30, 143-31, 143-32, 143-33, 143-34, 143-35, 143-36, 143-37, 143-38, 143-39, 143-40, 143-41, 146-1, 146-2, 146-3, 146-4, 146-5, 146-6, 146-7, 146-8, 146-9, 146-10, 146-11, 146-13, 146-14, 146-15, 146-16, 146-17, 146-18, 146-19, 146-20, 146-21, 146-22, 146-23- 146-24, 146-25, 147-23, 147-24, 147-25, 147-26, 147-27, 147-28, 156-17.

[421] Devlet Arşivleri EV.BRT: 172-3, 175-22, 175-23, 175-24, 175-25, 175-26, 175-28, 175-29, 175-30, 175-31, 175-32, 175-33, 175-34, 175-35, 176-1, 176-2, 176-3, 176-4, 176-5, 176-6, 176-7, 176-8, 176-9.

[422] Devlet Arşivleri EV.BRT: 188-44, 188-45, 188-46, 188-47, 188-48, 188-49, 188-50, 188-51, 188-53, 188-54, 188-55, 188-56, 188-57, 188-58.

[423] Devlet Arşivleri EV.BRT: 219-24.

[424] Devlet Arşivleri EV.BRT: 261-8.

[425] Devlet Arşivleri EV.BRT: 305-3.

[426] Devlet Arşivleri EV.BRT: 320-8.

müezzinlik, 2 tanesi dördüncü müezzinlik, 2 tanesi beşinci müezzinlik, 1 tanesi altıncı müezzinlik, 3 tanesi sekizinci müezzinlik, 1 tanesi dokuzuncu müezzinlik ve 1 tanesi onuncu müezzinlik görevlendirmesidir. Dolayısıyla bir dönemde caminin en az 13 müezzini olduğu çıkarımı yapılabilir.

Bundan sonra 19 belge ile aşır-hânlık görevlendirmesi gelir. Bunu takip eden 15 temcid-hânlık, 12 cüz-hânlık, 8 Mülk-hânlık, 6 Fetih-hânlık, 2 Mülk Suresi cüz-hânlığı, 2 Fatiha-hânlık görevleri; 3 salavat-hânlık, 1 naat-hânlık, 1 tarif-hânlık, 1 devir-hânlık, 1 mescit hafızlığı, 2 vaizlik, 1 musahhihlik görevleri bulunur. Birinci kayyımlıkla ilgili 2, ikinci kayyımlıkla ilgili 4 ve beşinci kayyımlıkla ilgili 1 görevlendirme yapılmıştır.

Caminin hizmetleriyle ilgili olarak; kilim ve hasırlar için 2, mahfilin temizliği için 2, iç ve dış temizlik için 1 ve abdesthane ve tuvaletlerin temizliği için 1 görevlendirme yapılmıştır. Caminin kubbe fenerlerinin yakılması ve temizliğiyle ilgili 1, kandillerin yakılması ve temizliğiyle ilgili 3 görevlendirme, sebilcilikle ilgili 16 görevlendirme bulunur.

Bunlar hâricinde camiyle ilgili bazı dikkat çekici görevlendirmeler vardır. Örneğin 1 hıfz-ı seccade-i hatîblik[427], 1 miftâh-ı gulâmlık[428], 1 bevvâb-ı ebvâb-ı bîrûnluk ve yine bu kişiye aynı zamanda mâni'u'n-nukûşluk[429] tevcihi yapılmıştır. Miftâh-ı gulâm; Sarayda Has odanın güvenliğinden sorumlu olan anahtar ağaları için kullanılan bir tabirdir.[430] Anlaşılan, Sultanların güvenliği için camideki kasr-ı hümâyun dairesine bir anahtar ağası tayin edilmektedir. Bevvâblık, kapıcılık anlamına gelen bir tabir olup yine güvenlik ve sair sebeplerle kasr-ı hümâyunun dış kapılarının beklenmesi için yapılan bir

[427] Devlet Arşivleri EV.BRT: 143-40

[428] Devlet Arşivleri EV.BRT: 87-32. Bkz. Ek-22.

[429] Devlet Arşivleri EV.BRT: 147-24. Bkz. Ek-23.

[430] http://lugatim.com/s/miftah (Erişim tarihi: 04.08.2020)

tayin olmalıdır. En çok dikkatimizi çeken ise mâniu'n-nukûşluk[431] tevcihidir. Bevvâb olarak kapıcılıkla görevlendirilen bu kişi, aynı zamanda caminin; yazı, resim vb. şeylerle kirletilmesini engellemekle de görevlendirilmiştir. H. 20 Ramazan 1278 [M. 21 Mart 1862] tarihli bu belgede Ahmed Bican ibn es-Seyyid Ali ismi geçmektedir.

Devlet Arşivlerindeki Evkaf-Berat sınıflandırmasıyla ilgili hazırlanan tablo aşağıdadır.

	Evkaf: Berat	**Tarih (Miladi/Hicri)**	**İçerik**	**İsmi Geçen Kişiler**
1	EV.BRT /73-7	M-27 Şubat 1846 Cuma H-01-03-1262 (Rebiyülevvel)	Fodula, sebilcilik, müezzinlik, aşır-hânlık, Fatiha-hânlık, temcid-hânlık	İsmail ibn Ömer, Ali Molla ibn Ali
2	EV.BRT /85-24	M-9 Ekim 1848 Pazartesi H-11-11-1264 (Zilkade)	Fodula, sebilcilik, Cuma namazı müezzini, aşır-hânlık, müezzinlik, Fetih-hânlık, temcid-hânlık	Seyyid Hafız İsmail ibn İbrahim, Mehmed ibn Ahmed Molla
3	EV.BRT /85-25	M-9 Ekim 1848 Pazartesi H-11-11-1264 (Zilkade)	Beşinci müezzinlik	Seyyid Süleyman ibn Hafız Mehmed, İsmail ibn İbrahim
4	EV.BRT /85-26	M-9 Ekim 1848 Pazartesi H-11-11-1264 (Zilkade)	Müezzinlik, sebilcilik, Cuma namazı müezzini, temcid-hânlık, aşır-hânlık, Mülk-hânlık	Hafız Seyyid İsmail ibn İbrahim, el-Hâc Şakir ibn Ahmed
5	EV.BRT /85-28	M-9 Ekim 1848 Pazartesi H-11-11-1264 (Zilkade)	Aşır-hânlık, cüz-hânlık, müezzinlik	Seyyid Hafız İsmail ibn İbrahim, Osman ibn Ali, Hafız Osman ibn Ali
6	EV.BRT /87-32	M-12 Mart 1849 Pazartesi H-17-04-1265 (Rebiyülahir)	Miftâh-ı gulamlık, su bölükbaşılığı	Seyyid Hasan ibn Mustafa, Salih Halife, Hafız Mustafa ibn Osman, Mehmed Emin

[431] http://lugatim.com/s/MÂNİ (Erişim tarihi: 04.08.2020)

7	EV.BRT /92-27	M-31 Aralık 1849 Pazartesi H-15-02-1266 (Safer)	Namaz müezzini, sebilcilik, temcid-hânlık, aşır-hânlık, Mülk-hânlık	Hafız Mehmed Halife ibn Ali, es-Seyyid Salih Halife ibn Mehmed
8	EV.BRT /127-6	M-25 Mart 1858 Perşembe H-09-08-1274 (Şaban)	Fetih-hânlık, sebilcilik, aşır-hânlık, temcid-hânlık, müezzinlik, salat-hânlık,	El-Hâc Ali ibn Seyyid Mehmed Emin, es-Seyyid el-Hâc Mehmed Nureddin ibn el-Hac Ali
9	EV.BRT /127-28	M-23 Haziran 1858 Çarşamba H-11-11-1274 (Zilkade)	Müezzinlik	Hafız Osman ibn Mehmed, Seyyid Hafız İsmail ibn İbrahim
10	EV.BRT /143-11	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci kayyımlık	Osman ibn Abdullah
11	EV.BRT /143-12	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Hasırcılık, kilimcilik	Hafız Ahmed ibn Ali
12	EV.BRT /143-13	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci kayyımlık	Hafız Osman ibn Abdullah
13	EV.BRT /143-14	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci kayyımlık	Osman ibn Abdullah
14	EV.BRT /143-15	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Hasırcılık, kilimcilik	Osman ibn Abdullah
15	EV.BRT /143-16	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci kayyımlık	Osman bin Abdullah
16	EV.BRT /143-17	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep) R-13 Kanunusani 1277	İkinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Abdullah
17	EV.BRT /143-18	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Cüz-hânlık, ikinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Abdullah
18	EV.BRT /143-19	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Abdullah
19	EV.BRT /143-20	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Aşır-hânlık	Hâfız Ahmed ibn Abdullah

20	EV.BRT /143-21	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Birinci kayyımlık	Hafız Ahmed ibn Ali
21	EV.BRT /143-22	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	İkinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Abdullah,
22	EV.BRT /143-23	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Sebil riyaseti, ikinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Abdullah
23	EV.BRT /143-24	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Mülk Suresi cüz-hânlığı	Hafız Ahmed ibn Abdullah
24	EV.BRT /143-25	M-26 Ocak 1862 Pazar H-25-07-1278 (Recep)	Mülk Suresi cüz-hânlığı	Hafız Ahmed ibn Abdullah
25	EV.BRT /143-30	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Birinci müezzinlik	Hafız Ahmed ibn Ali
26	EV.BRT /143-31	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Birinci müezzinlik	Seyyid Hafız Ahmed ibn Ali
27	EV.BRT /143-32	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Cuma namazı müezzini	Hafız Ahmed ibn Ali
28	EV.BRT /143-33	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Sanduki-yi ecza	Hafız Ahmed ibn Ali
29	EV.BRT /143-34	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Birinci müezzinlik	Seyyid Hafız Ahmed ibn Ali
30	EV.BRT /143-35	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Cüz-hânlık	Hafız Ahmed ibn Ali
31	EV.BRT /143-36	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Temcid-hânlık	Hafız Ahmed ibn Ali
32	EV.BRT /143-37	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Mustahfız-ı sahaf	Hafız Ahmed ibn Ali
33	EV.BRT /143-38	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Şemin-i kebir	Hafız Ahmed bin Ali, Hafız
34	EV.BRT /143-39	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Mustahfız, ferrâş-ı mahfil	Hafız Ahmed ibn Ali

35	EV.BRT /143-40	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Nerdüban-ı kürsi, vaiz, hıfz-ı seccade-i hatib	Hafız Ahmed ibn Abdullah
36	EV.BRT /143-41	M-25 Ocak 1862 Cumartesi H-24-07-1278 (Recep)	Sirâci-yi kanâdil	Hafız Ahmed ibn Ali
37	EV.BRT /146-1	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Namaz müezzini	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Mehmed ibn Ahmed Molla
38	EV.BRT /146-2	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Altıncı müezzinlik	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Mehmed ibn Ahmed, Molla
39	EV.BRT /146-3	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Temcid-hânlık, salavat	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Molla Mehmed ibn Ahmed
40	EV.BRT /146-4	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Aşır-hânlık	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Molla Mehmed ibn Ahmed
41	EV.BRT /146-5	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Mülk-hânlık	Es-Seyyid Salih ibn Seyyid Nureddin
42	EV.BRT /146-6	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sebilcilik	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
43	EV.BRT /146-7	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sekizinci müezzinlik	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
44	EV.BRT /146-8	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Namaz müezzini	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
45	EV.BRT /146-9	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Mülk-hânlık,	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
46	EV.BRT /146-10	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Temcid-hânlık, salavat	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
47	EV.BRT /146-11	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Aşır-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed
48	EV.BRT /146-13	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sebilcilik	Ali Molla ibn Ali, Hafız Osman ibn Mehmed
49	EV.BRT /146-14	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Fetih-hânlık	Ali Molla ibn-i Ali, Hafız Osman ibn Mehmed
50	EV.BRT /146-15	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Aşır-hânlık,	Ali Molla ibn Ali, Hafız Osman ibn Mehmed
51	EV.BRT /146-16	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Aşır-hânlık	Hafız Süleyman ibn Mehmed, Seyyid Salih ibn Mehmed

52	EV.BRT /146-17	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Namaz müezzini	Hafız Süleyman ibn Mehmed, Seyyid Salih ibn Mehmed
53	EV.BRT /146-18	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sebilcilik	Hafız Süleyman ibn Mehmed, Salih ibn Mehmed
54	EV.BRT /146-19	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sekizinci müezzinlik	Hafız Süleyman ibn Mehmed, Salih ibn Mehmed
55	EV.BRT /146-20	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Dördüncü müezzinlik	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
56	EV.BRT /146-21	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Namaz müezzini	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
57	EV.BRT /146-22	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Aşır-hânlık	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
58	EV.BRT /146-23	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Fetih-hânlık	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
59	EV.BRT /146-24	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Temcid-hânlık, salavat	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
60	EV.BRT /146-25	M-21 Şubat 1862 Cuma H-21-08-1278 (Şaban)	Sebilcilik	Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
61	EV.BRT /147-23	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Sirâcî, ferrâş-ı abdesthane ve helâ	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn el-Hac Ali
62	EV.BRT /147-24	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Mâniu'n-nukûşluk, bevvâb-ı evvâb-ı birûnluk	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn Ali
63	EV.BRT /147-25	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Beşinci kayyımlık	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn Ali
64	EV.BRT /147-26	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Son cemaat mahfilciliği, sirâcî-yi kanâdil	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn el-Hac Ali
65	EV.BRT /147-27	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Ferrâş-ı derûn ve birun	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn el-Hac Ali
66	EV.BRT /147-28	M-21 Mart 1862 Cuma H-20-09-1278 (Ramazan)	Efşande-i kalîçe ve hasır	Es-Seyyid Ahmed Bican ibn es-Seyyid Ali
67	EV.BRT /156-17	M-27 Mayıs 1862 Salı H-28-11-1278 (Zilkade)	Devir-hânlık	Hafız Yusuf ibn Mustafa
68	EV.BRT /172-3	M-11 Şubat 1863 Çarşamba H-21-08-1279 (Şaban)	Temcid-hânlık, müezzinlik	Es-Seyyid Mehmed Nureddin, Salih ibn Mehmed

72	EV.BRT /175-22	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Mülk-hânlık	Hafız Mehmed Ali ibn Hasan, el-Hac Şakir ibn Ahmed
73	EV.BRT /175-23	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Aşır-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Mehmed Ali ibn Hasan, Hafız Yusuf ibn Mustafa
74	EV.BRT /175-24	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Namaz müezzini	Hafız Mehmed Ali ibn Hasan, el-Hac Şakir ibn Ahmed
75	EV.BRT /175-25	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Mülk-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Seyyid Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, Hafız Yusuf ibn Mustafa
76	EV.BRT /175-26	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Sekizinci müezzinlik	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, Hafız Yusuf ibn Mustafa
77	EV.BRT /175-27	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Cuma namazı müezzini	Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, el-Hac Şakir ibn Ahmed, Hafız Yusuf ibn Mustafa
78	EV.BRT /175-28	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Müezzinlik	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, Hafız Yusuf ibn Mustafa
79	EV.BRT /175-29	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Temcid-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, Hafız Yusuf ibn Mustafa
80	EV.BRT /175-30	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Aşır-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Mehmed Nureddin ibn Hacı Ali, Hafız Yusuf ibn Mustafa
81	EV.BRT /175-31	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Temcid-hânlık	Hafız Mehmed Ali ibn Hasan, Hafız Yusuf ibn Mustafa
82	EV.BRT /175-32	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Temcid-hânlık	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Molla Mehmed ibn Ahmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
83	EV.BRT /175-33	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Fodula	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Hafız Mehmed Ali ibn Hasan, Hafız Yusuf ibn Mustafa
84	EV.BRT /175-34	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Aşır-hânlık, Fetih-hânlık,	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Seyyid Seyyid Salih ibn

			sebilcilik, müezzinlik, temcid-hânlık	Mehmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
85	EV.BRT /175-35	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Sebilcilik, aşır-hânlık, Mülk-hânlık, temcid-hânlık, müezzinlik	Hafız Yusuf ibn Mustafa, Seyyid Hafız Süleyman ibn Mehmed, el-Hac Şakir ibn Ahmed
86	EV.BRT /176-1	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Cuma namazı müezzini, teravih arası aşır-hânlık, dokuzuncu müezzinlik, fodula, sebilcilik, temcid-hânlık	El-Hac Şakir ibn Ahmed, es-Seyyid Hüsnü ibn Şakir, es-Seyyid Ahmed ibn Şakir, Hafız Yusuf ibn Mustafa
87	EV.BRT /176-2	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Fatiha-hânlık	Es-Seyyid Ahmed ibn Şakir, el-Hac Hafız Şakir bin Ahmed, Yusuf ibn Mustafa, es-Seyyid Hüsnü ibn Şakir
88	EV.BRT /176-3	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Cuma namazı müezzini	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Molla Mehmed ibn Ahmed, Hafız Yusuf ibn Mustafa
89	EV.BRT /176-4	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Onuncu müezzinlik, fodula	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Hafız Mehmed Ali ibn Hasan, Hafız Yusuf ibn Mustafa
90	EV.BRT /176-5	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Dördüncü müezzinlik, fodula	El-Hac Şakir ibn Ahmed, Seyyid Salih ibn Mehmed, Hafız Yusuf ibn Mustafa
91	EV.BRT /176-6	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Teravih arası aşırhanlık	Hafız Yusuf ibn Mustafa, el-Hac Şakir ibn Ahmed, Molla Mehmed ibn Ahmed
92	EV.BRT /176	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Mülk-hânlık,	Hafız Yusuf ibn Mustafa, el-Hac Şakir ibn Ahmed, Molla Mehmed ibn Ahmed
93	EV.BRT /176-8	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Fodula, beşinci müezzinlik	Hafız Yusuf ibn Mustafa, el-Hac Şakir ibn Ahmed, Molla Mehmed ibn Ahmed
94	EV.BRT /176-9	M-24 Nisan 1863 Cuma H-05-11-1279 (Zilkade)	Fodula, sebilcilik	Hafız Yusuf ibn Mustafa, el-Hac Molla Şakir ibn Ahmed, Mehmed ibn Ahmed
95	EV.BRT /219-24	M-31 Mart 1868 Salı H-07-12-1284 (Zilhicce)	Evkaf-ı Hümâyun Hazinesi'nden maaş tahsisi	El-Hac Abdülkadir, Fatma Hanım, Hatice Hanım,

96	EV.BRT /261-8	M-31 Mayıs 1878 Cuma H-29-05-1295 (Cemaziyelevvel)	Naat-hânlık, tarif-hânlık	Es-Seyyid Hüsnü, Mehmed Sabri ibn Mehmed Fehmi, Rıza ibn Mehmed Şakir, el-Hac es-Seyyid Mehmed Şakir ibn es-Seyyid Ahmed
97	EV.BRT /305-3	M-25 Nisan 1901 Perşembe H-06-01-1319 (Muharrem)	Cüz-hânlık, fodula	Hafız Hasan ibn el-Hac İsmail, Hafız Mehmed ibn Osman

SONUÇ

Sultan II. Mahmut'un saltanatının on beşinci yılı olan 1823'te, Tophane yakınlarında büyük bir yangın çıkarak bölgeyi harap eder. Buraya önceden beri ilgisi olan Sultan, yanan kışlaların yeniden inşasıyla birlikte, bunlardan Arabacılar Kışlası içinde daha önce Sultan III. Selim'in yaptırmış olduğu cami yerinde kendi sultan camiinin inşasını başlatır. Bundan üç sene sonra 8 Nisan 1826 Cuma günü yapılan törenle cami ibadete açılır.

Caminin açılışından iki ay sonra, hâlihazırdaki askerî reform çalışmalarından rahatsız olan Yeniçeriler, tarihe "Vakâ-yı Hayriye" olarak geçecek olan son isyanlarına kalkışır. Ocak kaldırılarak yerine "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*" ordusu kurulur. Caminin açılışıyla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ilişkilendirilerek, caminin isimlendirilmesi ocağın kaldırılışı zaferine dayandırılmaktadır. Ancak caminin isimlendirilmesiyle ilgili arşiv belgesinde[432] bununla ilgili bir durumdan bahsedilmediği görülür. Belgede önerilen; "*Câmi-i Nusret*", "*Câmiü'l-Fütûh*", "*Câmiü'l-Hayrât*", "*Câmiü'n-Nûr*", "*Zaferiye*", "*Hayriye*", "*Nusretiye*", "*Şevket-âbâd*" ve "*Nusret-âbâd*" isimlerinden "*Câmi-i Nusret*" adında karar kılınmıştır. Cami inşasının bir zafer vaktinde tamamlanması bakımından, hayra yorarak ve uğur getirmesine niyet edilerek, camiye *Nusret* ismi yakıştırılmıştır.

O dönemde Yunan isyanlarının en hararetli zamanları yaşanmaktadır. 1821 yılında başlayan ayaklanmalar, 1825 yılında Mora'nın geri alınmasıyla farklı bir boyut kazanır. Bu sırada yapılan Mesolongi Kuşatması, bir sene sonra, 1826 yılında bölgenin alınması ve Mora'da tamamen hâkimiyet sağlanması ile sonuçlanır.[433] Nusretiye Camii'yle ilgisi bağlamında, Sultan II. Mahmut'un camiye "*tefe'ülen*" "*Nusret*" ismini yakıştırmasının,

---

[432] Devlet Arşivleri TS.MA.e/686-1. Bkz.Ek-1.

[433] S. A. Somel, *Ansiklopedik Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.29.

http://research.sabanciuniv.edu/19442/1/ansiklopedik_osmanlı_tarih_sözlüğü_somel.pdf

(Erişim Tarihi: 10.06.2020)

caminin açılışından iki hafta sonraki Mesolongi *zaferi'yle* ilgisi olduğu da düşünülebilir. Cami açıldığı sırada Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına niyet edilerek planları yapılıyor olabilir ancak caminin isimlendirilmesinin doğrudan Ocağın kaldırılmasına dayandığı fikri isabetli görünmemekle beraber, sonraki dönemlerde bu anlama yorulmuş olabilir. Bu dönemdeki askerî ve siyasî olaylar göz önüne alındığında güç, iktidar ve başarı sembolü olan "*nusret*" ve "*zafer*" gibi kelimelerle türevlerinin yaygın olarak kullanılması anlaşılabilir.

Arşiv belgelerinde caminin ismi "*Câmi-i Şerif-i Nusret-Redîf*", "*Câmi-i Şerîf-i Nusret*", "*Nusret Câmi-i Şerifi", "Nusretiye Camii*", "Tophane-i Âmire Camii" gibi biçimlerde geçmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla caminin "*Nusret*" adından "*Nusretiye*" hâline dönüşü ilk olarak 1848 yılında görülmüş, bir süre daha orijinal olarak devam ettikten sonra 1866 yılından itibaren "*Nusretiye*" adıyla kalmıştır.

Caminin mimarıyla ilgili tartışmalar bağlamında; 19. yüzyılda inşaat alanında sermaye birikimi olan Ermeni kalfalar öne çıkmakta ve "*Ebniye-i Seniyye Kalfaları"* olarak anılmaktadır.[434] Krikor'un mezar taşında yazdığı söylenen "*Ebniye-i Hassa-i Şâhâne kalfası Krikor Kalfa"*[435] ifadesi bu bakımdan önemlidir. Bununla birlikte caminin açılış töreninde diğer önemli kişilere dağıtılan hediyelerle karşılaştırıldığında, kendisine verilenler cüz'i bir miktarda kalmaktadır.[436] Bu cihetlerden, Nusretiye Camii'nin plan ve

---

[434] S. Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.12-15, 52.

[435] K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s.92, 94-95[n*].

[436] Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, 2000, s.535-536.

projelerinin, dönemin hassa mimarbaşı olan Mehmed Râsim Ağa tarafından veya onun gözetiminde hazırlanmış olması ve Krikor Balyan'ın camiyi inşa etmek üzere görevlendirilmesi olasıdır.

Nusretiye Camii'nin inşaat defterlerine ve planlarına ulaşmak üzere başladığımız araştırmamızda bu tür bir belge bulunamamıştır. Bunun hâricinde camiyle ilgili 252 adet belgeye ulaşılmıştır. İçlerinde sayıca büyük çoğunluğu 109 adet tevcihatla cami görevlilerinin tayinleri oluştururken, camide yapılan selamlık törenleri ve sunulan maruzatlarla ilgili 58 adet belge, caminin geçirdiği tamirler, küçük inşaatlar ve mefruşatla ilgili 58 adet belge ve diğer konularla ilgili 26 adet belge yer almaktadır. Bu belgelerden inşa, tamir, mefruşat ve cami görevlileri hâricindeki konularla ilgili olanlar ikinci derecede önemli görülmesi ve araştırma süremizin kısıtlı olması nedeniyle çalışma kapsamına alınmamıştır.

İnşa, tamir ve mefruşatlarla ilgili belgelerde tespit edebildiğimiz kadarıyla caminin inşasından itibaren Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar geçen yaklaşık 100 yıllık zaman dilimi içinde 20 kere büyük ve küçük çaplı onarımlar geçirmiştir. Ayrıca bir şadırvan inşası ve onarımı yapılmış ve birkaç kere de daire-i hümâyun, mahfil-i hümâyun ve diğer mefruşatlar yenilenmiştir. Cami görevlilerine tahsis edilen meşruta-hanelerin toplamda 7 kere inşa ve onarım faaliyeti geçirdiği görülür. Cami, Cumhuriyet döneminden itibaren 1955-58, 1960, 1970-71, 1992-95, 1999, 2000 ve son olarak 2012-2017 yılları arasında küçük ve büyük çaplı onarımlar geçirmiştir. 194 yıl boyunca önemli bir strüktürel problemle karşılaşmadığı için özgün mimari detaylarıyla günümüze kadar ulaşmıştır.[437]

[437] M. Kadıoğlu, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.169-181.

1869 tarihinde, camiye bağlı sıbyan mektebinin yeniden inşasıyla ilgili bir durum değerlendirilmektedir.[438] Yeni okul arsasının Dökümhane arazisinde olduğu bildirilir. Camiye bağlı bir mektep olduğuyla ilgili daha önce herhangi bir bilgiye ulaşmamış olmamız bakımından belge dikkat çekicidir. Ancak arşiv belgelerinde bununla bağlantılı başka bir belgeye de ulaşılamamıştır.

Cami görevlilerinin, cami ilk yapıldığı sırada en az 34 kişi oldukları ve takip eden dönemlerde sayılarının arttığı anlaşılmaktadır.[439] Caminin açılışından 9 ay sonra Sultan II. Mahmut'un talimatı üzerine hazırlanan fodula defterine bir zeyl eklenerek, o tarihte henüz yeni bitirildiği anlaşılan sebil binasına ilk defa görevlendirilecek kişilerle ilgili teklifte bulunulmaktadır. Minare kandilcileri ve 8 müezzinden oluşan bu kişilere, günlük 230 akçe bölüştürülmesi ve birer çift fodula verilmesi uygun görülmüştür.[440]

Tarihî Tophane semti, Osmanlı mimarisinin her döneminin örneği olan eserleriyle, 19. yüzyılın başlarındaki hâliyle en güzel kent meydanlarından biri olabilecekken günümüzde tarihî bağlamından koparılmış bir mekân olarak karşımızda durmaktadır. Nusretiye Camii, günümüzde inşaatı devam eden ve İstanbul'un tarihî siluetini bozduğu gerekçesiyle eleştirilen Galataport Projesi dâhilinde çevre düzenlemesi yapılacak eserler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2019-2023 Stratejik Planı'nda taşınır kültür varlıklarının vakıf müzelerinde sergilenmesi kapsamında açılacak vakıf müzeleri içinde adı geçmektedir.[441]

---

[438] Devlet Arşivleri ŞD/2390-51. Bkz. Ek-8.

[439] Ş. Deniz, Boğaz'da Bir Güzel Mâbed: Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.57-79.

[440] Devlet Arşivleri HAT/1570-3. Bkz. Ek-21.

[441] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, *2019-2023 Stratejik Plan*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 2019, s.95, 118.

Nusretiye Camii ilk inşa edildiğinde etrafını çeviren iki katlı bir kışla yapısının var olduğu görülür. Caminin kendisinden ziyade bu kışla binasıyla Ampir üsluba yakın olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber etrafında Ampir üslup eserleri sayılan binalar, sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarla yıktırılmış, caminin etrafındaki kışla yapısı ve yüksek duvarları da kaldırılarak, yolun karşısında bulunan sebil ve muvakkithane caminin avlusuna taşınmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in, caminin önünde İtalyan mimar d'Aranco'ya inşa ettirdiği çeşmesi de buradan taşınarak Maçka Parkı'na götürülmüştür.[442]

Nusretiye Camii, Selçuklulardan ve Osmanlı Mimarisinin altı yüz yıllık gelişiminin hemen her döneminden izler taşıyan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.[443] Özünde kare planlı, tek kubbeli bir yapıdır. Selçuklulardan beri gördüğümüz büyük mekânları tek kubbeyle örtme fikrinin en güzel örneklerini Mimar Sinan ortaya koymuştur. Bu gelişmeye giden yolda İznik Yeşil Cami (1391) önemli bir aşamayı oluşturur; kare planın kuzeyine iki sütun yerleştirilmek suretiyle cami kuzeye doğru genişletilmiştir, ki kuzeye doğru genişleme durumunu Nusretiye Camii'nde de görürüz. Yine İznik Yeşil Camii'yle beraber Tire Yahşi Bey (1441) ve Ankara Karacabey (15.yy) Camileri gibi erken dönem eserlerde mihrap dışa taşkın bir kütle halinde inşa edilmiştir. 19. yüzyıl camilerinde bir moda halini alan bu uygulama Nusretiye Camii'nde çokgen plan şemasıyla karşımıza çıkar. Bir diğer önemli husus, Selçuklulardan beri bilinen hünkâr mahfilleridir. Ancak bu dönemde hünkâr rampası ve hünkâr köşkleri gibi farklı uygulamalarla birleşerek mahfilden öte bağımsız bir bina haline dönüşür. Ayrıca minarelerin cami gövdesinden ayrılarak son cemaat yerinin kuzeyine yerleşmesi,

---

[442] B. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul, 1969, s.49.

[443] Bu paragraftaki karşılaştırma ve değerlendirmeler hususunda yardımcı olan Doç. Dr. Murat Çerkez'e teşekkür ederim.

yapıldığı dönemin önemli özelliklerinden biridir. Nusretiye Camii aynı zamanda Batılılaşma döneminin simge eserlerinden Nuruosmaniye Camii'nin küçük bir modelini yansıtmaktadır. Mimari planıyla ve dış hatlarıyla Barok üsluba dâhil edilen cami, süslemeleri ve küçük unsurlarıyla Ampir üsluba dâhil edildiği ve Ampir üslubun ilk eseri sayıldığı gibi, bir geçiş dönemi eseri olarak da yorumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Sadâret-Âmedî Kalemi Evrakı (A.}AMD): 5-98, 73-79.

Sadâret-Mektubî Kalemi Evrakı (A.}MKT): 106-80.

Sadâret-Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM): 353-10.

Sadâret-Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair Evrakı (A.}MKT.NZD): 141-5, 275-18, 466-46

Sadâret-Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.}MKT.UM): 212-91

Baıbıali Evrak Odası (BEO): 6-414, 135-10078, 178-13291, 360-26950, 746-55910, 1481-111004, 1564-117242, 2896-217140, 3245-243374, 3446-258406, 3630-272247, 4473-335450.

Evkâf-Berat (EV.BRT): 73-7, 85-24, 85-25, 85-26, 85-28, 87-32, 92-27, 127-6, 127-28, 128-12, 143-11, 143-12, 143-13, 143-14, 143-15, 143-16, 143-17, 143-18, 143-19, 143-20, 143-21, 143-22, 143-23, 143-24, 143-25, 143-30, 143-31, 143-32, 143-33, 143-34, 143-35, 143-36, 143-37, 143-38, 143-39, 143-40, 143-41, 146-1, 146-2, 146-3, 146-4, 146-5, 146-6, 146-7, 146-8, 146-9, 146-10, 146-11, 146-13, 146-14, 146-15, 146-16, 146-17, 146-18, 146-19, 146-20, 146-21, 146-22, 146-23- 146-24, 146-25, 147-23, 147-24, 147-25, 147-26, 147-27, 147-28, 156-17, 172-3, 175-22, 175-23, 175-24, 175-25, 175-26, 175-28, 175-29, 175-30, 175-31, 175-32, 175-33, 175-34, 175-35, 176-1, 176-2, 176-3, 176-4, 176-5, 176-6, 176-7, 176-8, 176-9, 188-44, 188-45, 188-46, 188-47, 188-48, 188-49, 188-50, 188-51, 188-53, 188-54, 188-55, 188-56, 188-57, 188-58, 219-24, 261-8, 305-3, 320-8

Evkaf-Evkâf Defterleri (Ev.d): 23888, 36390, 28219.

Hatt-ı Hümâyun (HAT): 1553-46, 1570-3, 1586-11, 1586-12, 1591-70, 551-27190

İrade-Dâhiliye (İ.DH.): 184-10208, 188-10516, 208-12005, 468-31338, 482-32487, 736-60324, 742-60646.

İrade-Evkâf (İ. EV): 3-4, 12-30, 26-4, 24-53, 41-17, 46-41.

İrade-Meclis-i Vâlâ (İ. MVL):233-8094, 320-13614, 360-15784, 428-18809.

İrade-Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD): 65-3850, 78-4602, 84-4991, 118-7070

İrâde–Taltifat (İ.TAL): 181-102

Meclis-i Vâlâ (MVL): 330-81, 351-19, 836-72

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 2390-51, 107-38, 125-16, 137-5, 150-94, 152-7, 175-43, 181-39, 191-2, 194-42.

Yıldız-Sadâret Resmi Evrâkı (Y.A.RES): 145-38, 149-60.

Diğer Kaynaklar

Acun, Hakkı, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2011.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Dârü'ṭ-ṭibâ'atü'l-'Âmire Matbaası, 1858, C.12.

Akgül, Mehmet, *İstanbul Tophane'de Nusretiye Camii*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1990.

Akozan, Feridun, *"Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi" Adlı Kitap ve Gerçekler*, İstanbul, 1983.

Akşin, Sina, "II. Mahmut'un Padişahlığı ve Islahatın Yeniden Başlaması", *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul, Cem, 1997, s.89-119.

Allom, Thomas and Walsh, Robert, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated*. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh, London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

Allom, Thomas ve Walsh, Robert, *İstanbul Manzaraları*, Şeniz Türkömer (Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Arel, Ayda, *On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, 1975.

Arseven, Celal Esad, *Türk Sanatı Tarihi II*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1956, s.423-427.

Arslan, Dursun, "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii" *ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Ankara, Mart 2019, s.54-86.

Arslan, Necla, *Gravür ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Artun, Vasıf Gündoğdu, *İstanbul'da XIX. Yüzyıl Çeşmeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, 1968, İstanbul, İÜ Ktp., nr. 6072, s. 42-43, 45, 51-52, 88.

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, İnkılap, 2004.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi, 2016.

Atasoy, Nurhan, "Barok", https://islamansiklopedisi.org.tr/barok (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

Atasoy, Zehra Betül, "19. Yüzyıl Amerikan Gezi Metinlerinde Geç Osmanlı Mimarlığına Dair Gözlemler", *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.223-244.

Avcı, Yasemin, *Osmanlı Hükümet Konakları-Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

Avunduk, Acar, *İstanbul Tophane Nusretiye Camii Rölöve Raporu ve Rölöve Çizimleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Birinci Bölge Müdürlüğü Arşivi, İstanbul, 2010.

Aydüz, Salim, "İslam Medeniyetinde Muvakkitlik-İstanbul Muvakkithaneleri" *Yedikıta Dergisi*, Kasım 2013, S. 63, s.68.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi ve Ali Satı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1865, C.2.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Satı Efendi-Süleyman Besim Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'-İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimari Yapılar*, Ahmet Nezih Galitekin (Haz.), İstanbul, İşaret, 2001.

Bağcı, Serpil vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.

Bakır, Betül, *Mimaride Rönesans ve Barok*, Ankara, Nobel, 2003.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993.

Batur, Afife (Ed.), "Nusretiye Camii ve Sebili", *İstanbul Mimarlık Rehberi Bölüm 2 Galata*, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2015.

Batur, Afife, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim, 1985, C.4, s.1038-1067.

Batur, Selçuk "Balyan Ailesi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim, 1985, C.4, s.1089-1090.

Berk, Süleyman, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1999.

Berk, Süleyman, *Hattat Mustafa Rakım Efendi*, İstanbul, Kaynak, 2003.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi, 2003.

Beydilli, Kemal, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli

Beyleryan, A. Arthur, *İstanbul Şadırvanları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1953.

Bülbül, Ahmet Hamdi, "Görsel Belgelerde Geçmişten Günümüze Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi- Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.81-117.

Can, Selman, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

Can, Selman, "XIX. Yüzyıl Mimarları ve Ermeniler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2007, S.167, s.39-40.

Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul, 1963.

Cezar, Mustafa, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

Cezar, Mustafa, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Cümbüş, Nurhal, *Nusretiye Camii Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1964.

Çalışkan, Uğur Can, *İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Çam, Nusret, "Dinî ve Siyasi Düşüncenin İslam Mimarisine Yansıması", *İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu*, 11-13 Nisan 1996, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İzmir, 1996, s.61.

Çetinaslan, Mustafa, *Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2012, C.1, s.175-179.

Çetintaş, Sedat, "Türklerde Su, Çeşme, Sebil", *Güzel Sanatlar*, İstanbul, 1944, S.5, s.125-147.

Çılı, Feridun ve Özel, Oktay, "Nusretiye Camii ve Hünkâr Kasrının Yapı Mühendisliği Açısından Değerlendirilmesi" *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, 2019, s.351-357.

Dayıoğlu, Server, "İstanbul'un Muvakkithaneleri", *İstanbul Dergisi*, 1995, S.13, s.33-39.

Deniz, Şefaattin, "Sultan II. Mahmud'a Ait İki Vakıf Eser: Arabacılar Kışlası ve Nusretiye Camileri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 2015, S.218, s.2-4.

Deniz, Şefaattin, "Boğaz'da Bir Güzel Mâbed-Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.57-79.

Derman, Uğur, "Hat Sanatında Kuşak Yazılar", *İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırıma Merkezi IRCICA Konferans, 18 Ocak 1992*, (IRCICA Kaset Arşivi).

Dündar, Abdulkadir, *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. Ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.

Dündar, Abdulkadir, "Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri", *14th International Congress of Turkish Art-Proceedings*, (19-21 September 2011), Paris, College de France, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013, s.291-299.

Egemen, Affan, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, Arıtan, 1993.

Eldem, Sedad Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar II*, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, 1974.

Erşahin, Serap, *Ottoman Baroque Architecture Seen Through Five Selatin Mosques*, Middle East Technical University, Master's Thesis, Ankara, 1999, s. 132-133.

Erziyan, Berc, "Bu Şehre Damgasını Vuranlar–Balyanların Türk Mimarlığına Getirdikleri Büyük Katkı", *Ermenice Haftalık Gazete*, 27.05.1976, s. 5, 8. (Taha Toros Arşivi)

Eyice, Semavi, "Nusretiye Camii", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, C.33, s. 274-276.

Eyice, Semavi, "Nusretiye Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii

Eyice, Semavi, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.15, s.284-309.

Gelmez, Elif ve Altıntaş, Meriç, "Clock Towers as the Focus of City Square: The Changing Scale of Nusretiye Clock Tower", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC*, January 2018, Volume 8, Issue 1, p.79-96.

Goodwin, Godfrey, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Müfit Günay (Çev.), İstanbul, Kabalcı, 2012.

Gülersoy, Çelik, "Story of Tophane", *TTOK Belleteni*, İstanbul, 1975, S.46/325, s.31.

Gülersoy, Çelik, "Tophane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994, C.7, s.274-276.

Günüç, Fevzi, *XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dinî Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 1991.

İlkhan Söylemez, Duygu, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2010.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1955.

İnalcık, Halil, Devlet-i 'Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

İnalcık, Halil, Osmanlı ve Avrupa, İstanbul, Kronik, 2017.

İnce, Kasım, III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami *ve Mescidleri*, C.I, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995.

İnce, Kasım, "Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış", *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.15, s.310-319.

İnci, Nurcan, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1985, S.19, s.223-236.

İpşirli, Mehmet, "II. Mahmud Döneminde Vakıfların İdaresi", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildirileri'*nden ayrıbasım, 28-30 Haziran 1989, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.

Kadıoğlu, Mert, "Camideki XX. Yüzyıl Onarımları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2107*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019.

Karabey, Turgut, "Tarih Düşürme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2011, C.40, s.80-82.

Kırıkçı, Emine, *19. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Koçu, Reşad Ekrem, "Nusretiye ve Dolmabahçe Camileri", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, 1966, C.2, S.7, s.43-47.

Kösebay Erkan, Yonca, "Haydarpaşa Tren Garı: Bugün, Dün ve Yarın (1)", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2013, S.1, s.104.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, YEM Yayın, 2016.

Kuban, Doğan, "Rokoko", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, C.6, s.339-340.

Kuban, Doğan, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, Pulhan, 1954.

Kumbaracılar, İzzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.

Kumbasar, Zeliha, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Kural, Orhan, "Nusretiye Camii", *TTOK Belleteni*, İstanbul, 1977, S.59/338, s.13.

Kuran, Aptullah, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Kuran, Aptullah, *Yakın Çağ Türk Mimarisi Üzerine Bir Çalışma*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları 7, 1962.

Kütükoğlu, Mübahat, S. "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansure", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı'ndan ayrıbasım 1981-1982), İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1982, S.XII, s.127-128.

Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, Ziya Yılmazer (Haz.), İstanbul, OSAV, 2000.

Mehmed Raif Efendi, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul, Âlem Matbaası, 1314, s.354.

Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994.

Mülayim, Selçuk, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/beylerbeyi-camii-ve-kulliyesi--istanbul

Mülayim, Selçuk, "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği", *Osmanlı Araştırmaları XXXIV*, İstanbul, 2009, s.196.

Mülayim, Selçuk, "Nusretiye'nin Açılışı", *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan*, İstanbul, Ege, 2005.

Mülayim, Selçuk, "Tophane'nin Tarihi Coğrafyası-Antik Varoştan Sakin Bir Meydan Kavramına Dönüşüm", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.13-23.

Nar, Nuran, *İstanbul Camilerinde Hünkâr Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Camii Hünkâr Kasrı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Okçuoğlu, Tarkan, "Tophane Saat Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994, C.7, s.278.

Oral Patacı, Özlem, "Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye", *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat 2017, S.59, s.169-207.

Orgun, Zarif, "Hassa Mimarları", *Arkitekt*, İstanbul, 1938, S.12, s.333-342.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Hil, 1987.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Kronik, 2018.

Ödekan, Ayla, "Ampir Üslubu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993, C.1, s.247-249.

Ödekan, Ayla, "Cami", *Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul, Cem, 1997, s.353-376.

Ödekan, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600–1908)", *Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600–1908*, İstanbul, Cem, 2002, s. 369–455.

Önge, Yılmaz, T*ürk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997.

Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1992.

Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri I-II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1987.

Özcan, Ali Rıza, "Nusretiye Camii'nin Hatları", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019.

Özel, Sibel, *Dolmabahçe Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi,* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Özkafa, Fatih, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008.

Öztürk, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler X*, Ankara, 2002, s.802-822.

Pamukciyan, Kevork, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-III Zamanlar Mekânlar İnsanlar*, İstanbul, Aras, 2003.

Pamukciyan, Kevork, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, Aras, 2003.

Renda, Günsel, *Batılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1977, s.116-118.

Renda, Günsel, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.15, s.265-283.

Ressam Hüsni, *Bedâyi-i Âsâr-i Osmaniyye*, İstanbul, Matbaa-i Harbiyye, 1335.

Rüstem, Ünver, "Victory in the Making: The Symbolism of Istanbul's Nusretiye Mosque", *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond*, London, Gingko Library, 2016, s.92-115.

Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul, 2001, s.157-158.

Sarıdikmen Ahraz, Gül, *17-19. Yüzyıl İstanbul Sebillerindeki Madeni Şebekeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2001.

Sakaoğlu, Necdet, "Mahmud II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994, C.5, s.253-254.

Saner, Turgut, *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm*, İstanbul, 1998.

Somel, Selçuk Akşin, *Ansiklopedik Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.29. http://research.sabanciuniv.edu/19442/1/ansiklopedik_osmanlı_tarih_sözlüğü_somel.pdf

Sözen, Metin, "Dolmabahçe Sarayı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/dolmabahce-sarayi

Sözen, Metin, *Sinan, Architects of Ages*, İstanbul, The Republic of Turkey Ministry of Culture, 1992. (Foto: Sami Güner)

Suner, Yasemin, "Nusretiye Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994, C.6, s.105-107.

Suner, Yasemin, "Nusretiye Sebili", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994, C.6, s.107.

Sürücü, Demet, "Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 6", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi 1*, 2018, s.79.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y, *Tarihten Sayfalar-Nusretiye Camisi*, Taha Toros Arşivi.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y, "İstanbul'da Yeniden İmar Edilen Semtlerden Tophane", *TTOK Belleteni*, Şubat 1957, s.3-5, Taha Toros Arşivi.

Şenyurt, Oya, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Hassa Başmimarları" *Türk Bilim Araştırma Vakfı Dergisi*, 2009, C.2, S.4, s.489-503.

Şenyurt, Oya, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, İstanbul, Doğu, 2011.

Şerifoğlu, Ömer Faruk, *Su Güzeli-İstanbul Sebilleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995.

Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s.141-142.

Tahaoğlu, Tahsin Ömer, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1988, 286-292.

Tali, Şerife, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s. 226-228, 461.

Tanışık, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri I-II*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.

Tanman, Baha, "Hünkâr Kasırları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 2003, C.4, s.100-102.

Tengüz, Hüsnü, *Bayram Hediyesi-Bedâyi'-i Âsâr-ı Osmaniyye*, İstanbul, Matbaa-yı Bahriye, 1335.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, *2019-2023 Stratejik Plan*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 2019, s.95, 118.

Tomar, Erdal Zeki, *Anadolu Muvakkithaneleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

Toprak Gürsu, Leyla, *19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saat Kuleleri Bağlamında İstanbul Nusretiye Saat Kulesi ve Koruma Projesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul, İnkılap ve Aka, 1981.

Turan, Şerafettin, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1963, S.1, s.159-200.

Ulaş, Elif, *Nusretiye Camii Hat Süslemeleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Urfalıoğlu, Nur, "Sebil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/sebil

Urfalıoğlu, Nur, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Aydınlanma Döneminin Yansımaları", *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.15, s.344-349.

Uzun, Çisem, *17-19. Yy'larda İstanbul'da Caminin Kentsel ve Simgesel Dönüşümü*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Üçer, Kaya, *Klasik, Barok, Ampir, Kalemişi Üslupları*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.

Ünsal, Behçet, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s.6-62.

Ünsal, Behçet, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", *Taç Dergisi*, İstanbul, 1986, C.1, S.3, s.16-25.

Ünver, Süheyl, *Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler*, Ankara, *Türk Tarih Kurumu*, 1975.

Üstün, Ayşe, *Osmanlı Arşivindeki İstanbul Cami ve Türbelerinin Tamirleriyle İlgili Belgeler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2000.

Yazıcı, Nurcan, *Çok Yönlü Kişiliğiyle Pierre Montani*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

Yenişehirlioğlu, Filiz, "Dönemin Mimari Üslubu Çerçevesinde Nusretiye Camii", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.121-133.

Yücel, Erdem, "Muvakkithaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.6, s.10-11.

Yücel, Utku ve Türk, Gülin, "Nusretiye Camii ve Bağlı Birimlerinde Restorasyon Öncesi Yapılan Tespitler", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.222-247.

Yücel, Utku. Özel, Oktay. Kılıç, Ozan, "Nusretiye Camii Çevre Düzenleme Çalışmaları ile Şadırvan, Sebil ve Muvakkithanenin Restorasyonu", *Nusretiye Külliyesi-Bir Kültür Mirasının Restorasyonu 2012-2017*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019, s.335-349.

Walsh, Robert, "Bir XIX. Yüzyıl Yazarının Kalemiyle Nusretiye Camii" *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, 1971, Yıl:6, C.2, S.12, s.70-71.

İnternet Kaynakları

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81266

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110279

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101248

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/82624

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110279

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114896

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114895

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119919

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93637

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93638

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/117934

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194311

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194332

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194230

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/69924

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/90480

https://www.arkitera.com/haber/galataportun-master-planini-dror-ve-gensler-tasarliyor/

http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/mahmud-ii-sultan-ottoman-D8P15sx0JDcVJXT9egKEjg2

http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/sultan-ii-mahmud-OxIg4XCXIkcFYYfok2XJlw2

http://www.artnet.com/artists/henry-guillaume-schlesinger/a-portrait-of-the-ottoman-sultan-mahmud-ii-QVTHN21Pc3aYOCURCrk9Rw2

https://bibliotheque-du-prytanee.fr/galeries/Voyage-en-Orient/L-Orient-texte-imprim-Flandin-Eug-ne.-Paris-Gide-et-J.-Baudry-1853./topHana-Copie.JPG.html

http://www.eskiistanbul.net/7127/tophane-ve-nusretiye-camii-abdullah-freres-fotografi

http://www.eskiistanbul.net/6968/nusretiye-camii-sebili-ve-muvakkithanesi-asil-yerinde-iken-james-robertson-fotografi-1853-1858-arasi

http://www.eskiistanbul.net/6656/denizden-tophane-gorunumu-abdullah-freres-fotografi-1880-ler#lg=0&slide=0

http://www.eskiistanbul.net/2315/tophane-kislasi-guillaume-berggren-1890#lg=0&slide=0

http://www.eskiistanbul.net/2314/tophane-kislasi-genel-gorunumu-guillaume-berggren-1890#lg=0&slide=0

http://www.eskiistanbul.net/354/tophaneden-manzara-nusretiye-cami-1950-jack-birns-fotografi-life-arsivi

http://www.eskiistanbul.net/5901/tophane-1889

http://www.eskiistanbul.net/3812/nusretiye-camiic

https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulmamur

https://islamansiklopedisi.org.tr/felek#2-edebiyat

http://lugatim.com/s/MENKUT

https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhulemin

https://www.istanbulium.net/2017/06/eski-istanbul-haritalari.html

https://www.itohaber.com/haber/guncel/211256/sanat_sahili_halka_aciliyor.html

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-39/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/muminun-suresi-23/ayet-29/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-30/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nisa-suresi-4/ayet-103/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/sad-suresi-38/ayet-26/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-238/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tevbe-suresi-9/ayet-18/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/ankebut-suresi-29/ayet-45/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1

https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/

https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/istanbulun-kultur-rotasi-beyoglu-kultur-yolu-projesi-505763.html

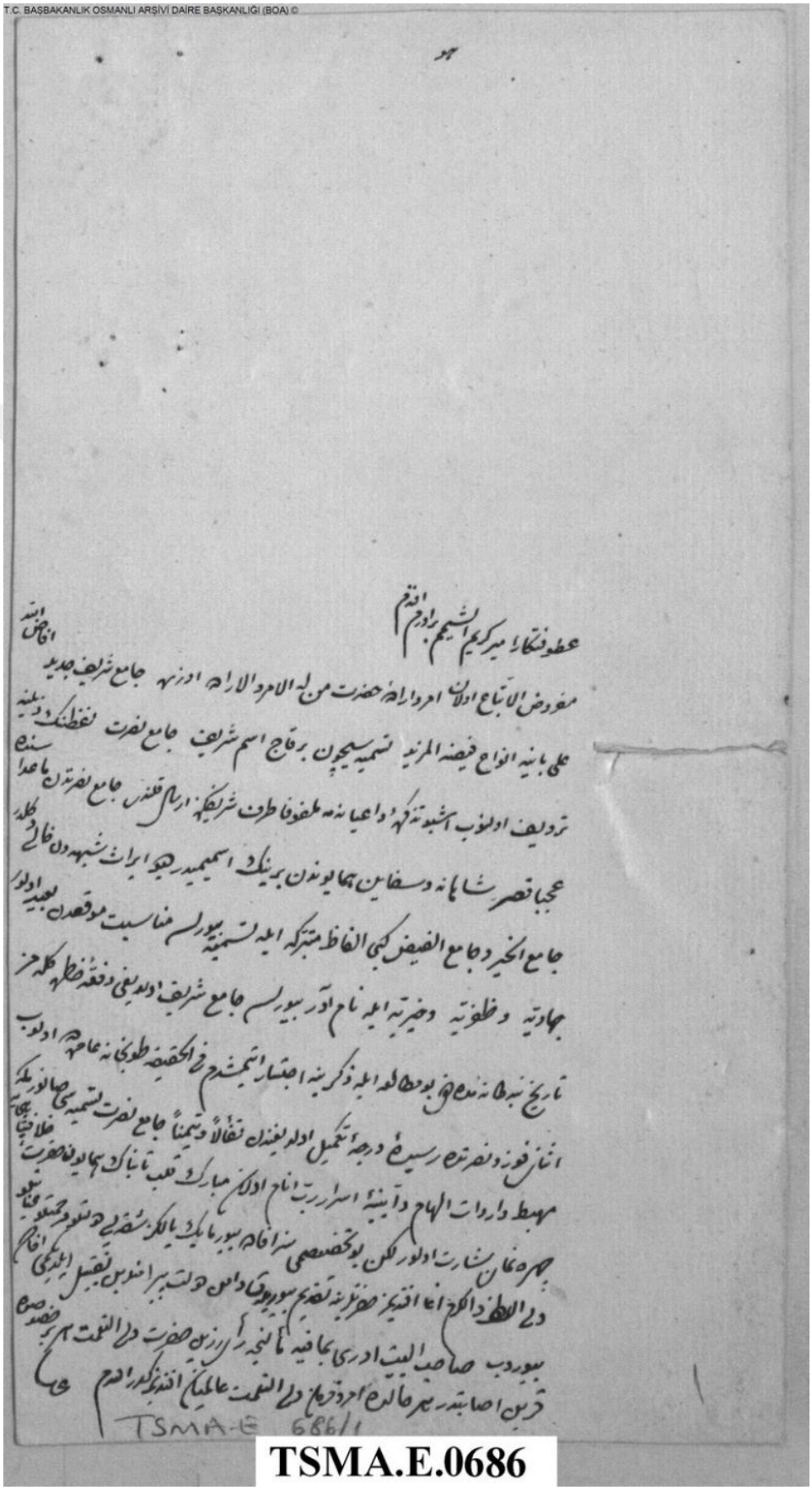
http://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=202

https://twitter.com/hayalleme/status/1226825359846408194/photo/1

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Voyage_of_Life

EKLER

Ek 1 - TS.MA.e/686-1: Nusretiye Camii'nin isimlendirilmesiyle ilgili H. 29 Zilhicce 1242 [M. 24 Temmuz 1827 Salı] tarihli belge.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©
TSMA-E 686/1
TSMA.E.0686

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

جامع نصرت جامع الفتوح جامع الخيرات جامع النور

ظفريه خيريه نصريه شوكت آباد نصرت آباد

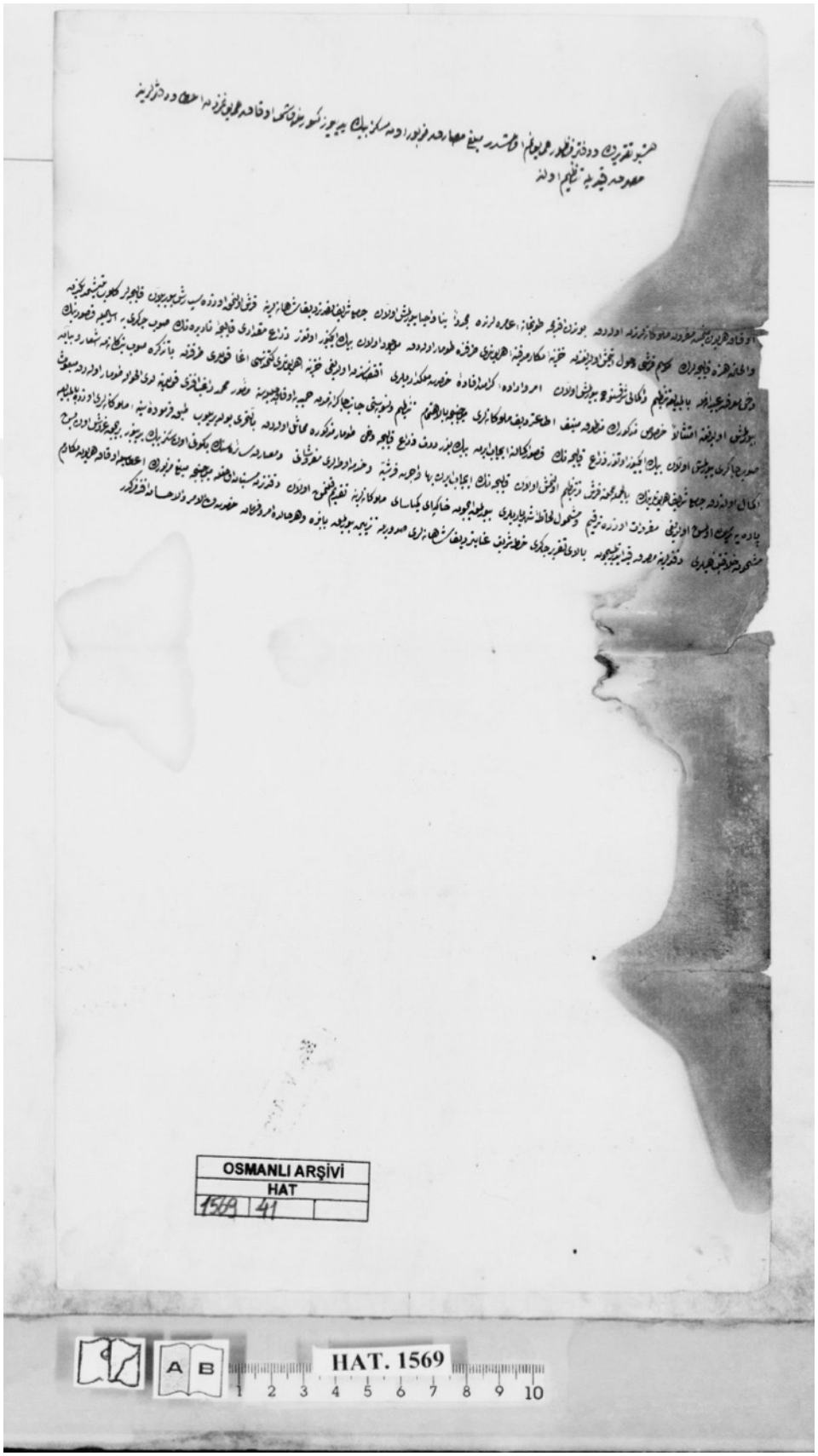
TSMA-E 686/1

TSMA.E.0686

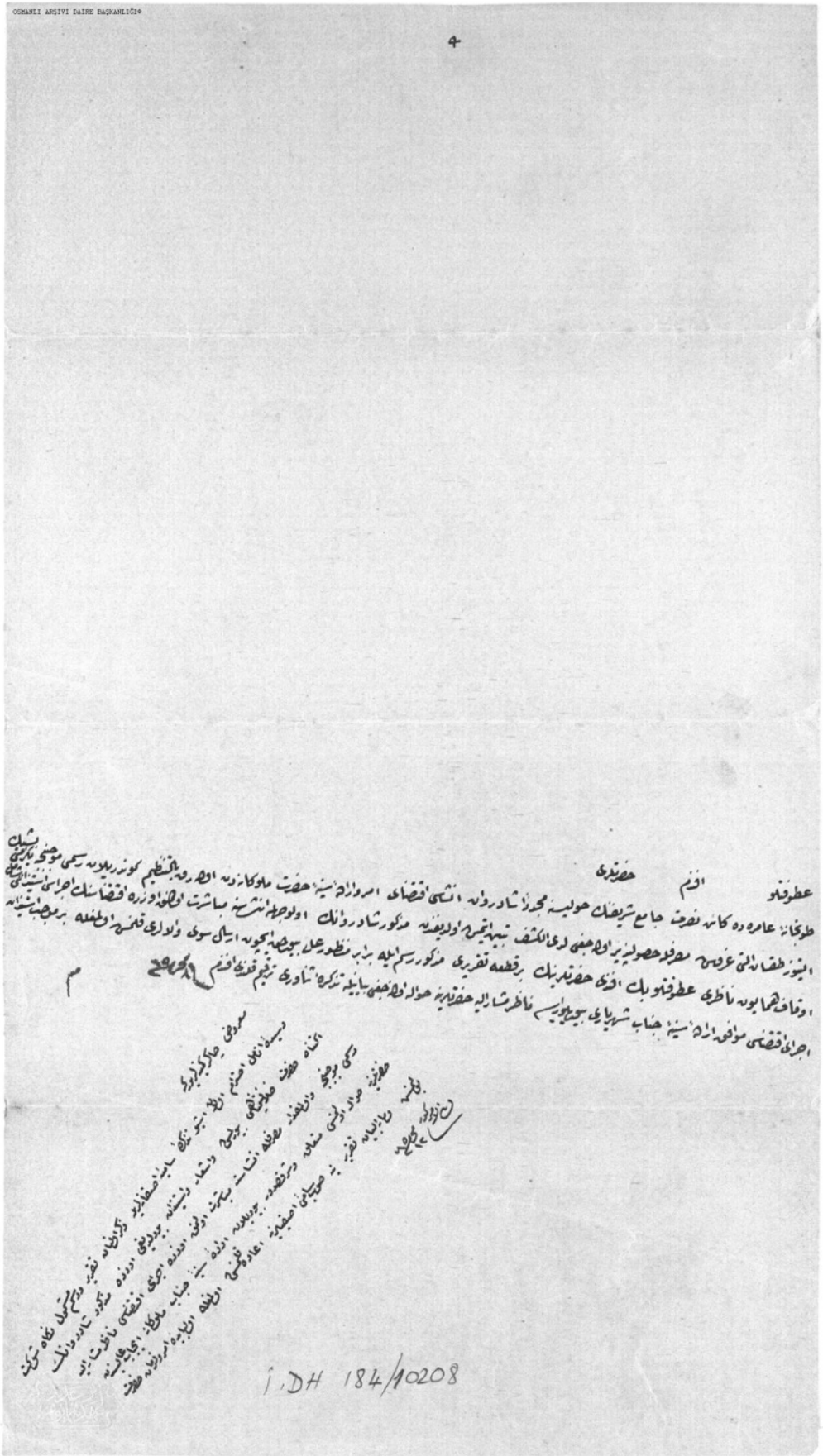
Ek 2 - HAT 1553/46: Tophane'de yapılacak çevre düzenlemesiyle ilgili H. 29 Zilhicce 1235 [M. 7 Ekim 1820] tarihli, Sultan II. Mahmut'un sözlü talimatını içeren belge

Ek 3 - HAT 1569/41: Caminin açılışından yaklaşık 8 ay sonrasına tarihlenen (H. 25 Cemaziyülevvel 1242 / M. 25 Aralık 1826 Pazartesi) ve cami için gerekli olan halılarla hademe odalarının mefruşat masraflarını içeren belge

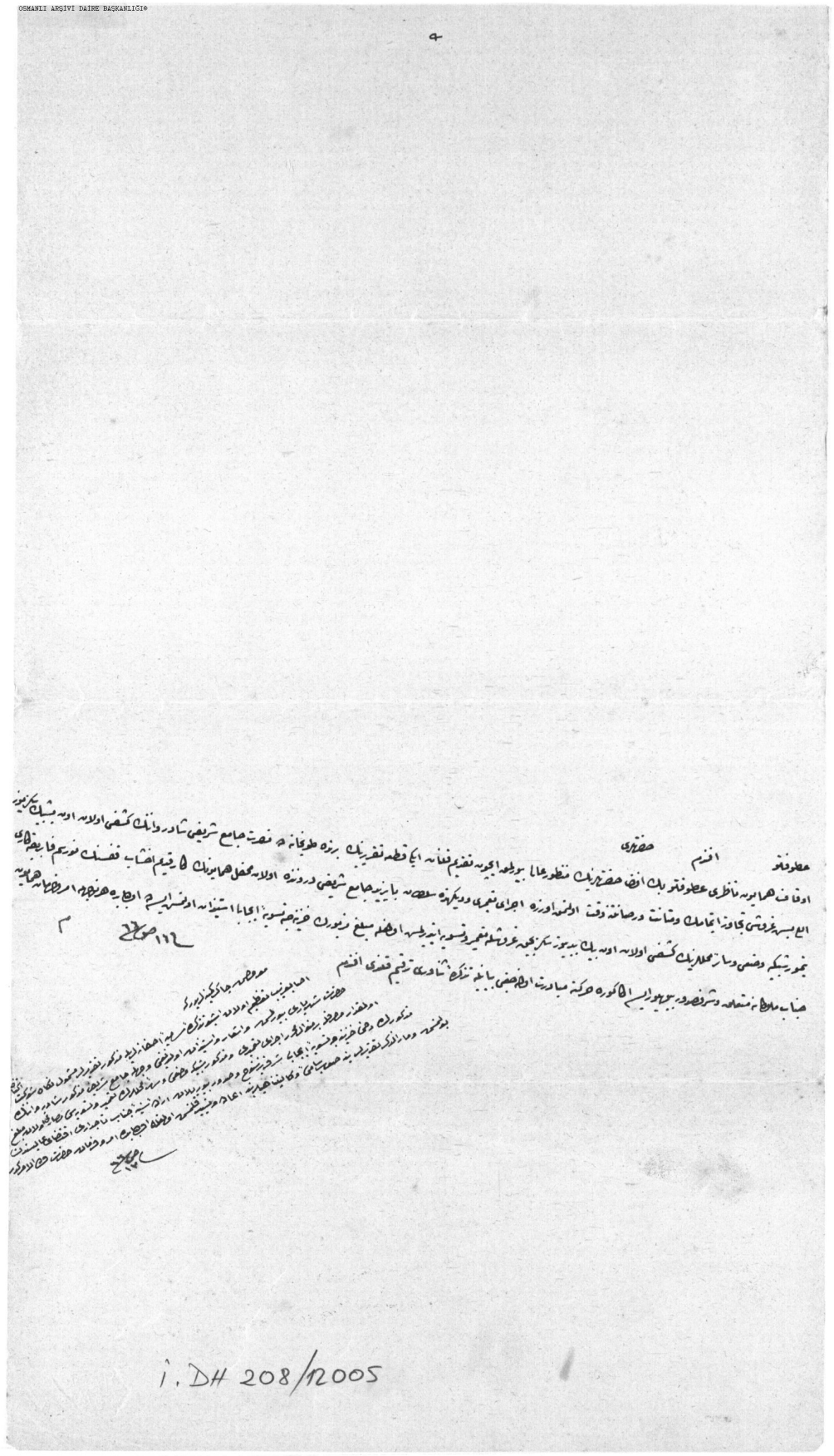

Ek 4 – İ.DH/184-10208: Cami avlusundaki şadırvanın yeniden inşasıyla ilgili H. 8 Muharrem 1265 [M. 4 Aralık 1848] tarihli belge

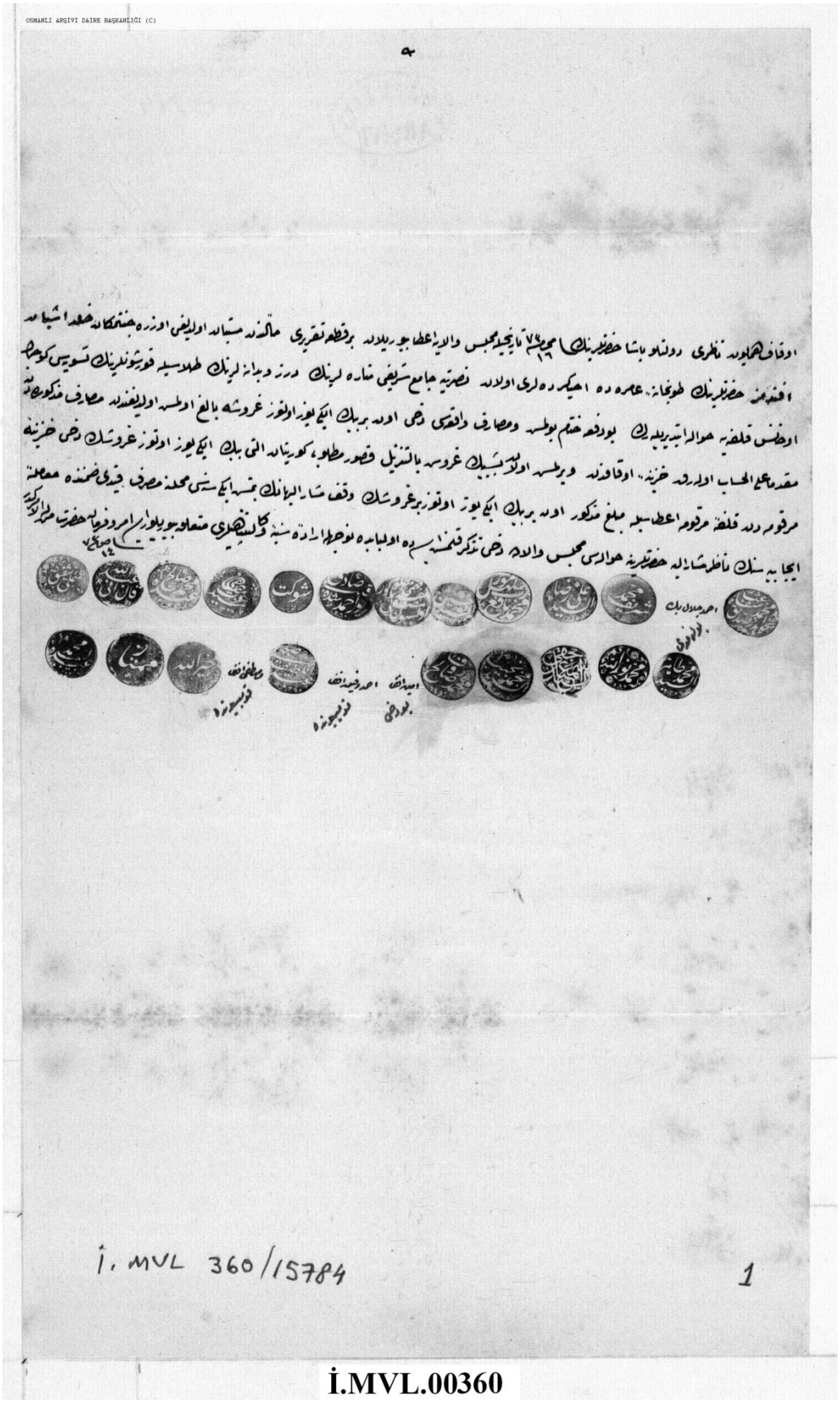
İ.DH.00184

Ek 5 - İ.DH/208-12005: Şadırvanın tamir keşfiyle ilgili H. 16 Safer 1266 [M. 1 Ocak 1850] tarihli belge

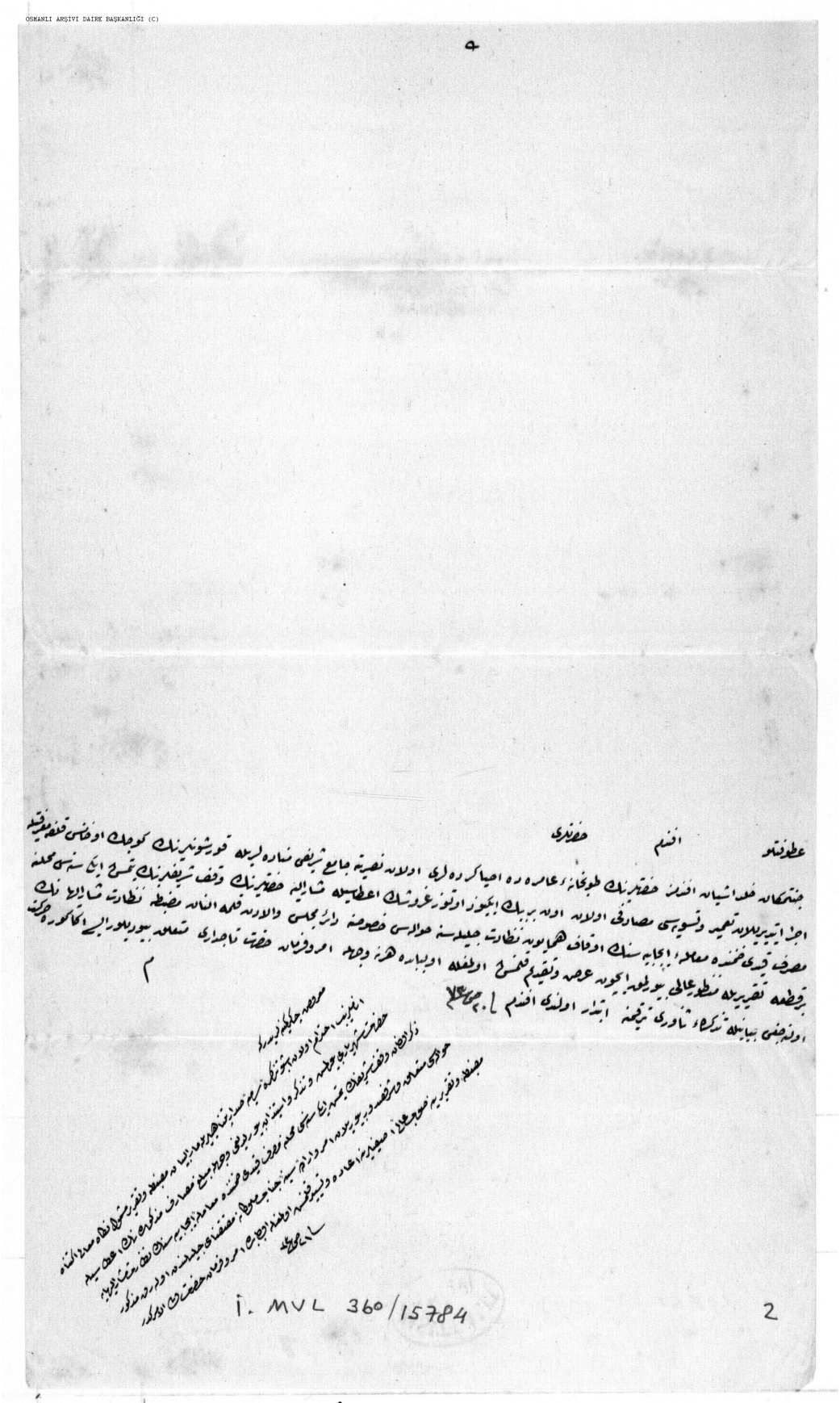
İ.DH.00208

Ek 6 - İ.MVL/360-15784: Minarelerin tamiri, boya badanaların yapılması ile diğer altınlama ve kurşunlama işlerinin Küçük Ohannes Kalfa'ya havale edilmesi ve ücretinin ödenmesiyle ilgili H. 20 Safer 1273 [M. 20 Ekim 1856 Pazartesi] tarihli belge

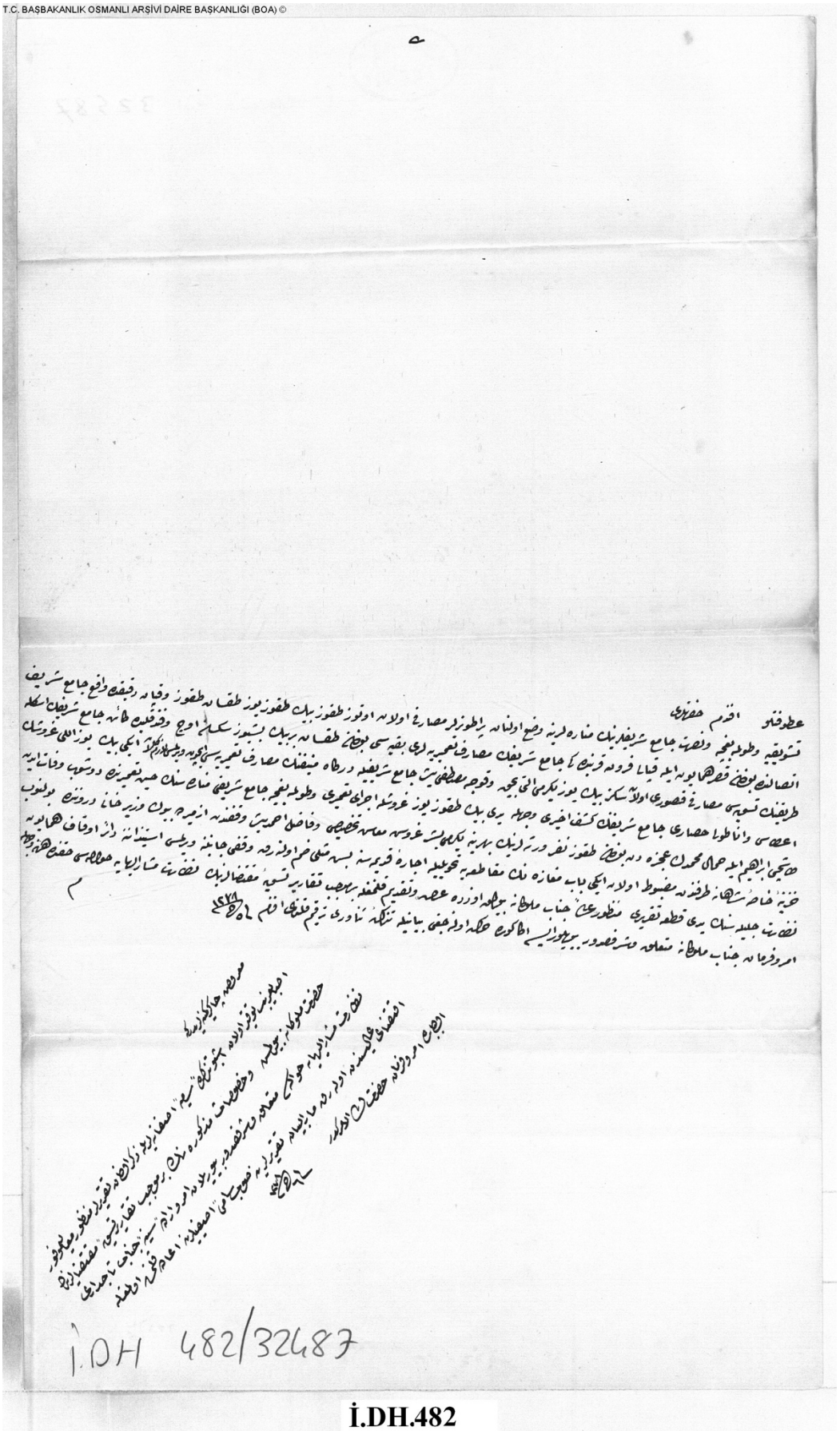
İ.MVL.00360

İ.MVL/360-15784: Minarelerin tamiri, boya badanaların yapılması ile diğer altınlama ve kurşunlama işlerinin Küçük Ohannes Kalfa'ya havale edilmesi ve ücretinin ödenmesiyle ilgili H. 20 Safer 1273 [M. 20 Ekim 1856 Pazartesi] tarihli belge

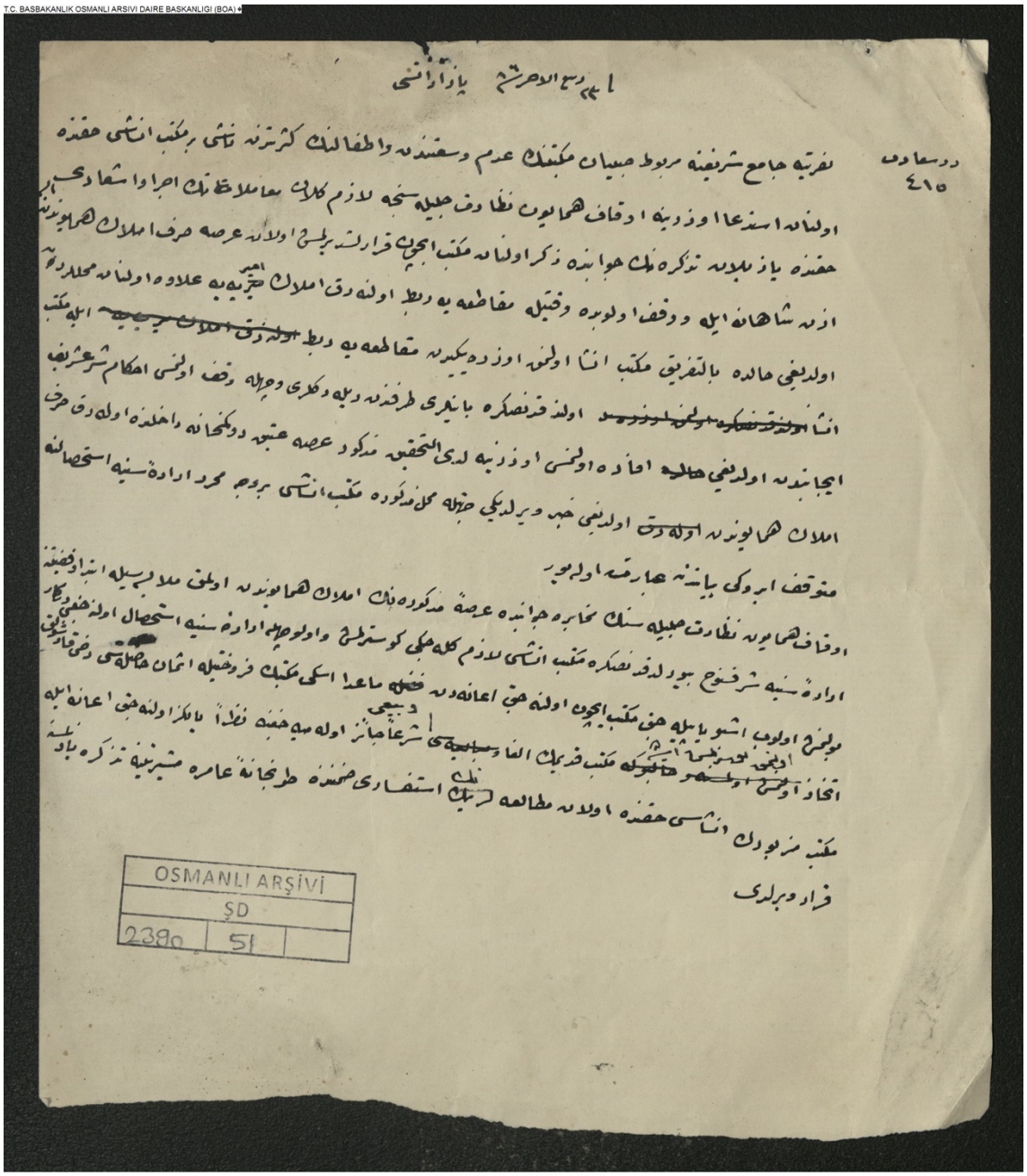
İ.MVL.00360

Ek 7 - İ.DH/482-32487: Nusretiye, Teşvikiye ve Dolmabahçe Camilerinin minarelerine koyulacak paratoner masrafıyla ilgili H. 5 Cemaziyelâhir 1278 [M. 8 Aralık 1861 Pazar] tarihli belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©
İ.DH 482/32487

İ.DH.482

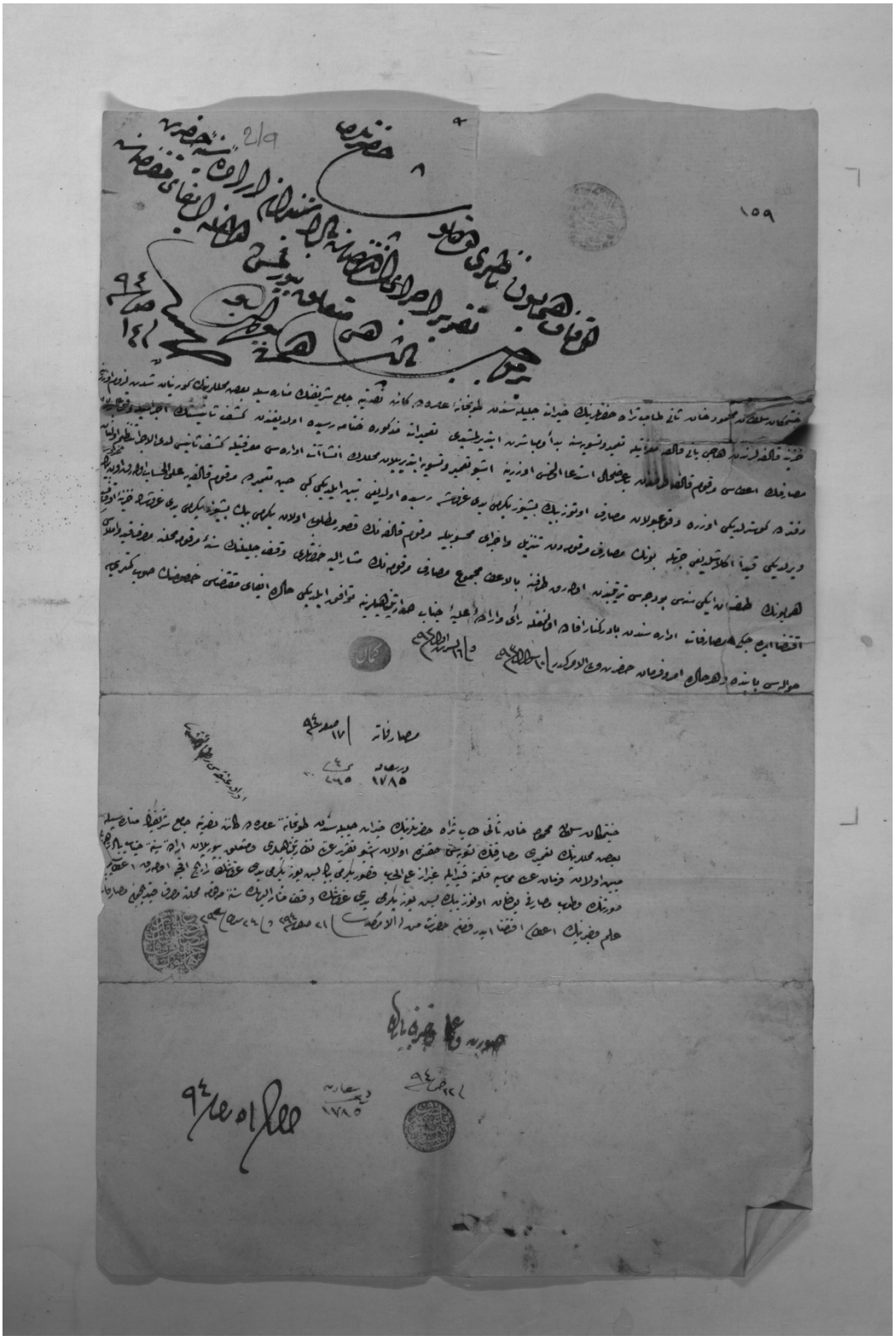
Ek 8 - ŞD/2390-51: Nusretiye Camii'ne bağlı mekteple ilgili H. 23 Rebiyülahir 1286 [M. 2 Ağustos 1869 Pazartesi] tarihli belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

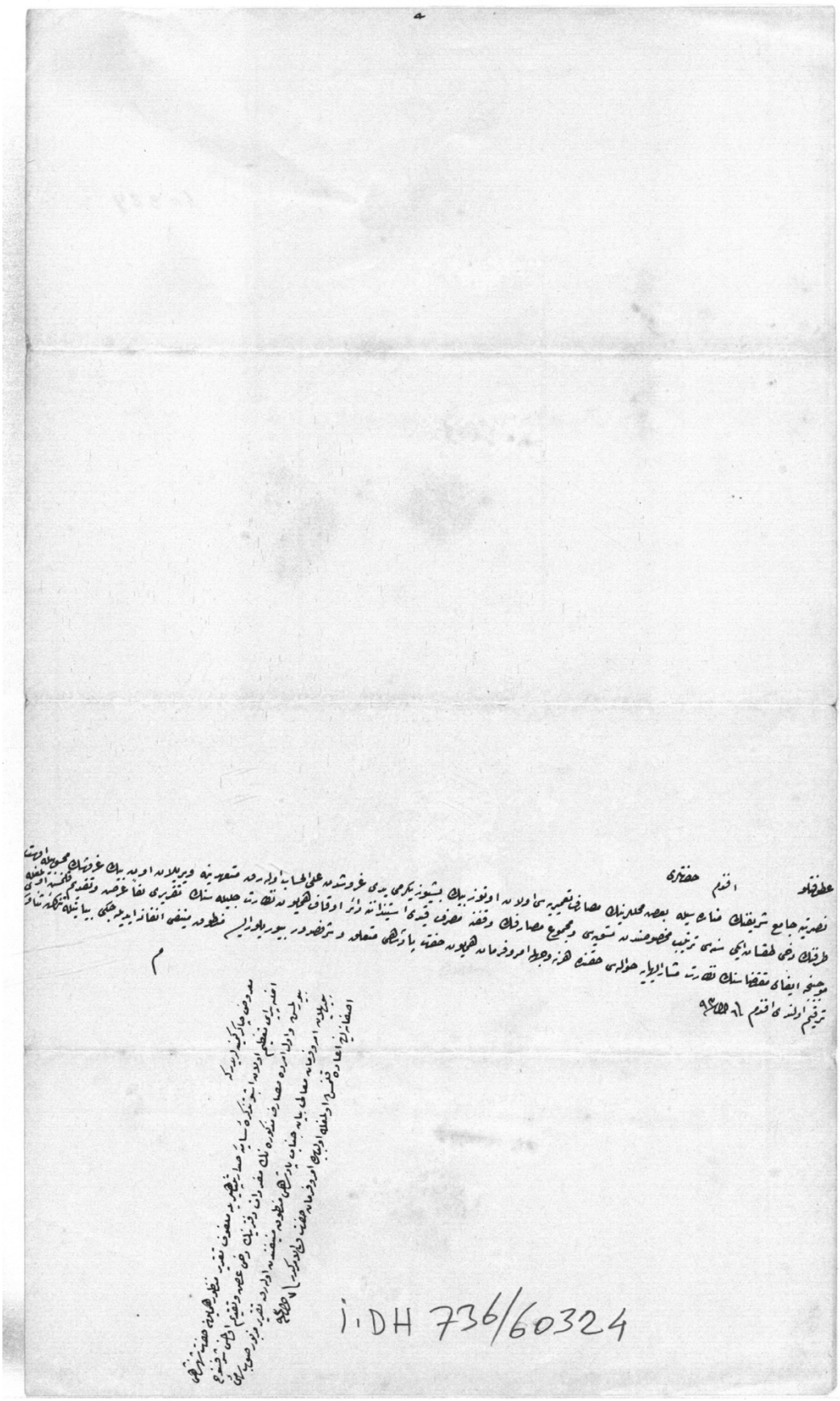
OSMANLI ARŞİVİ
ŞD
2390 | 51

ŞD.02390.00051.001

Ek 9 - EV.d/23888: Caminin tamiriyle ilgili keşif defterinde, tamiri gerçekleştiren kişi olarak Hazine kalfalarından Hacı Yani Kalfa'ya ücretinin ödenmesiyle ilgili H. 11 Şaban 1293 [M. 1 Eylül 1876] tarihli belge

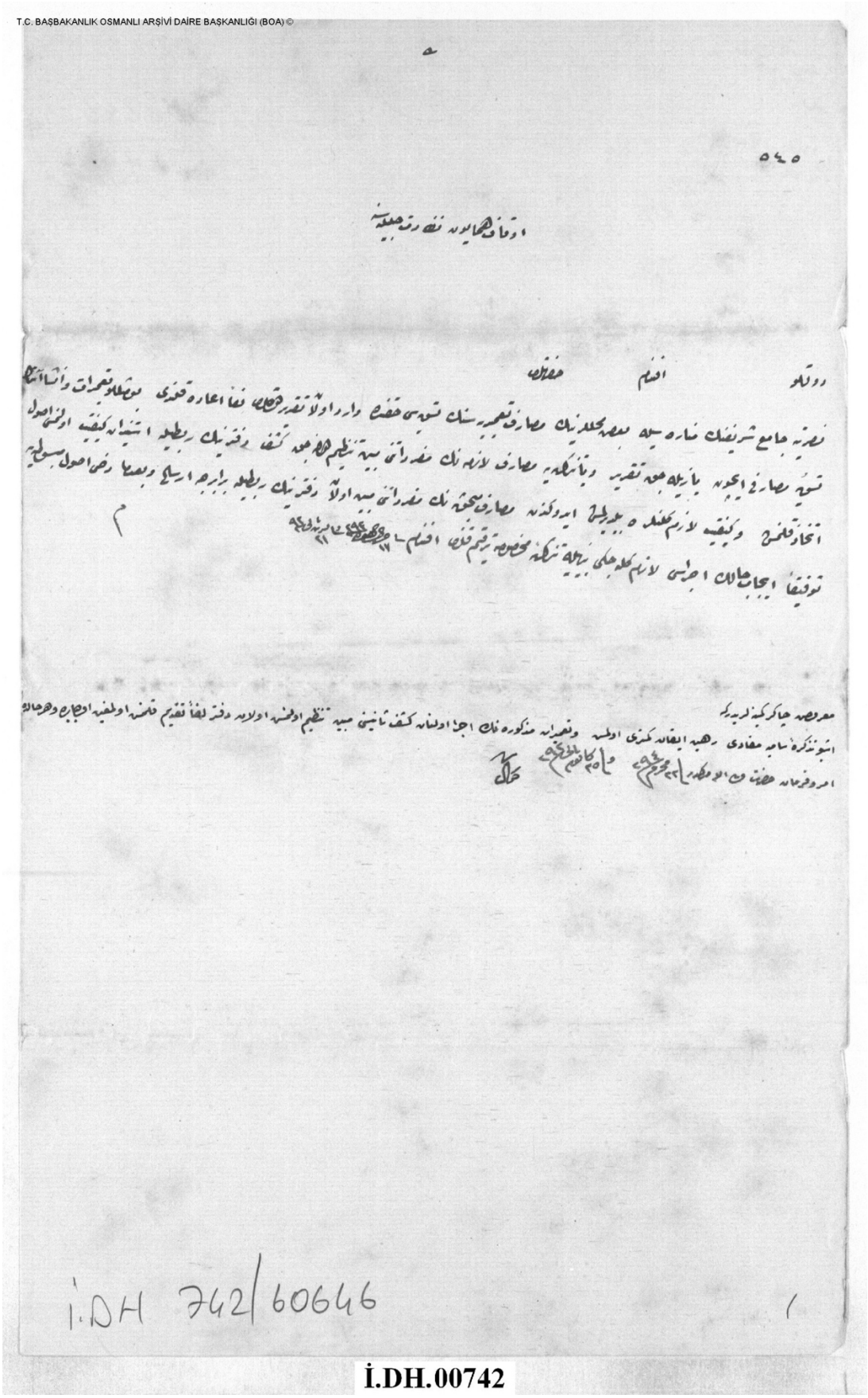

Ek 10 - İ.DH/736-60324: Caminin tamir masrafının müteahhidine ödenmesi isteğine karşılık önce müfredat defterinin sunulması gerektiğini bildiren H. 6 Zilkade 1293 [M. 23 Kasım 1876 Perşembe] tarihli belge

İ.DH.00736

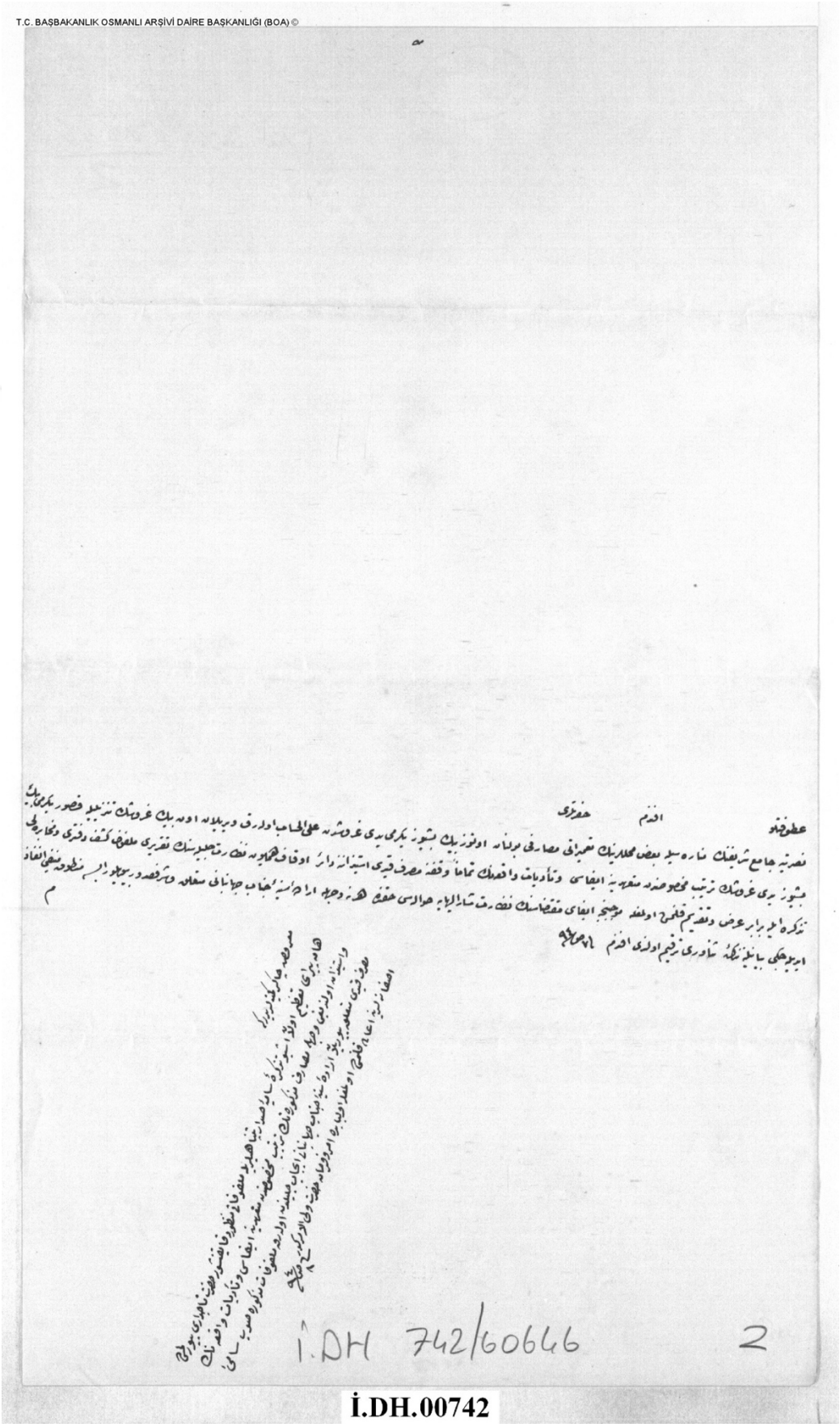
Ek 11 - İ.DH/742-60646: Bundan önceki belgeye bağlı olarak, inşa ve tamir işleri için ödenecek meblağların neler olduğunu açıkça gösteren keşif defterlerinin bulunması gerektiği, bunun bir usul olarak benimsenmesi ve ilgili kişilerin ihtar edilmiş olduğuyla ilgili H. 7 Safer 1294 [M. 21 Şubat 1877 Çarşamba] tarihli belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.DH 742/60646

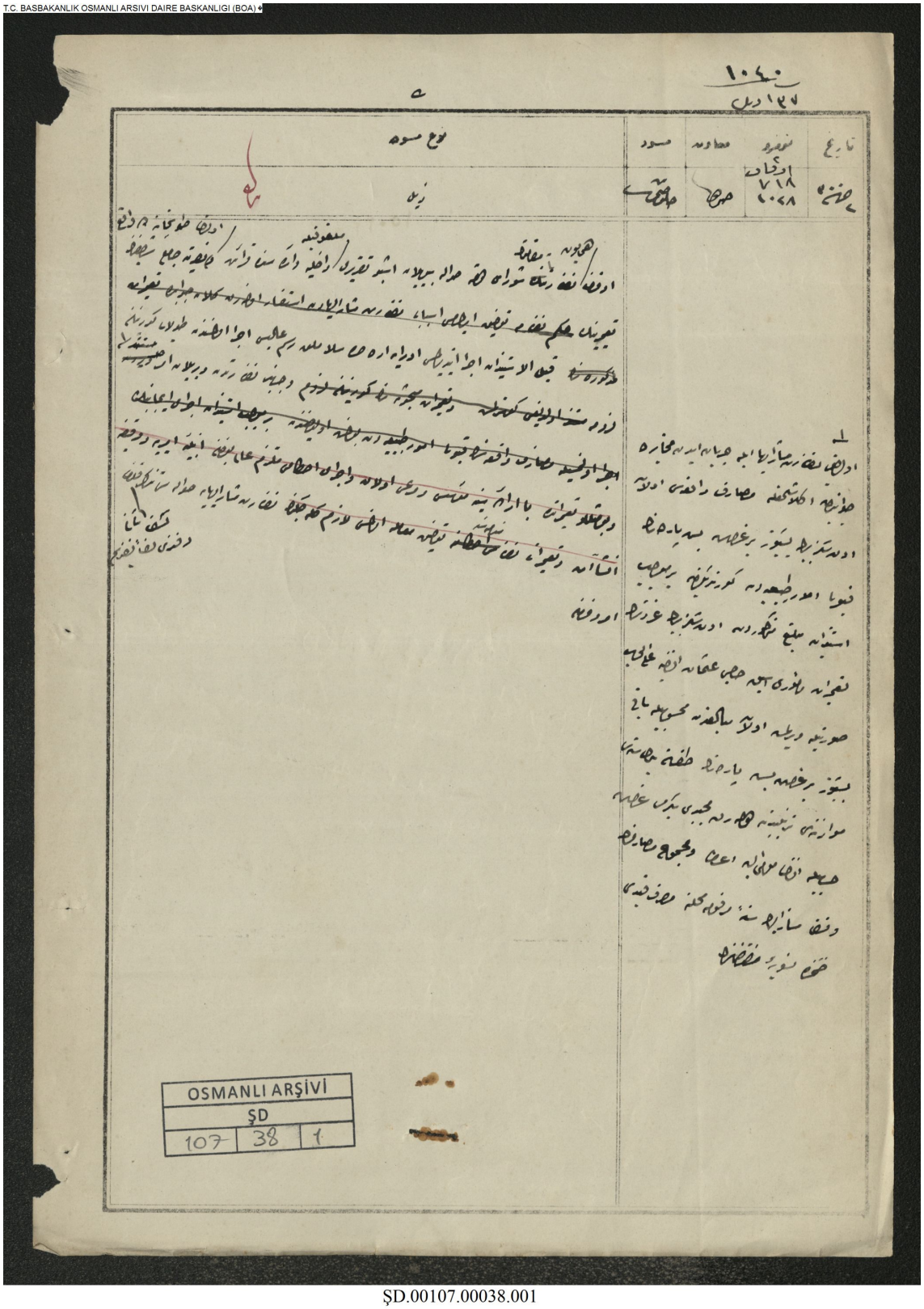
İ.DH.00742

İ.DH/742-60646: İnşa ve tamir işleri için ödenecek meblağların neler olduğunu açıkça gösteren keşif defterlerinin bulunması gerektiği, bunun bir usul olarak benimsenmesi ve ilgili kişilerin ihtar edilmiş olduğuyla ilgili H. 7 Safer 1294 [M. 21 Şubat 1877 Çarşamba] tarihli belgenin devamı

İ.DH.00742

Ek 12 - ŞD/107-38: Selamlık törenleri için camide gerekli tamirlerin yapılması ve bu iş için görevlendirilen tamirat memuru Hacı Osman Efendi'ye ödenecek parayla ilgili H. 8 Zilhicce 1300 [M. 10 Ekim 1883 Çarşamba] tarihli belge

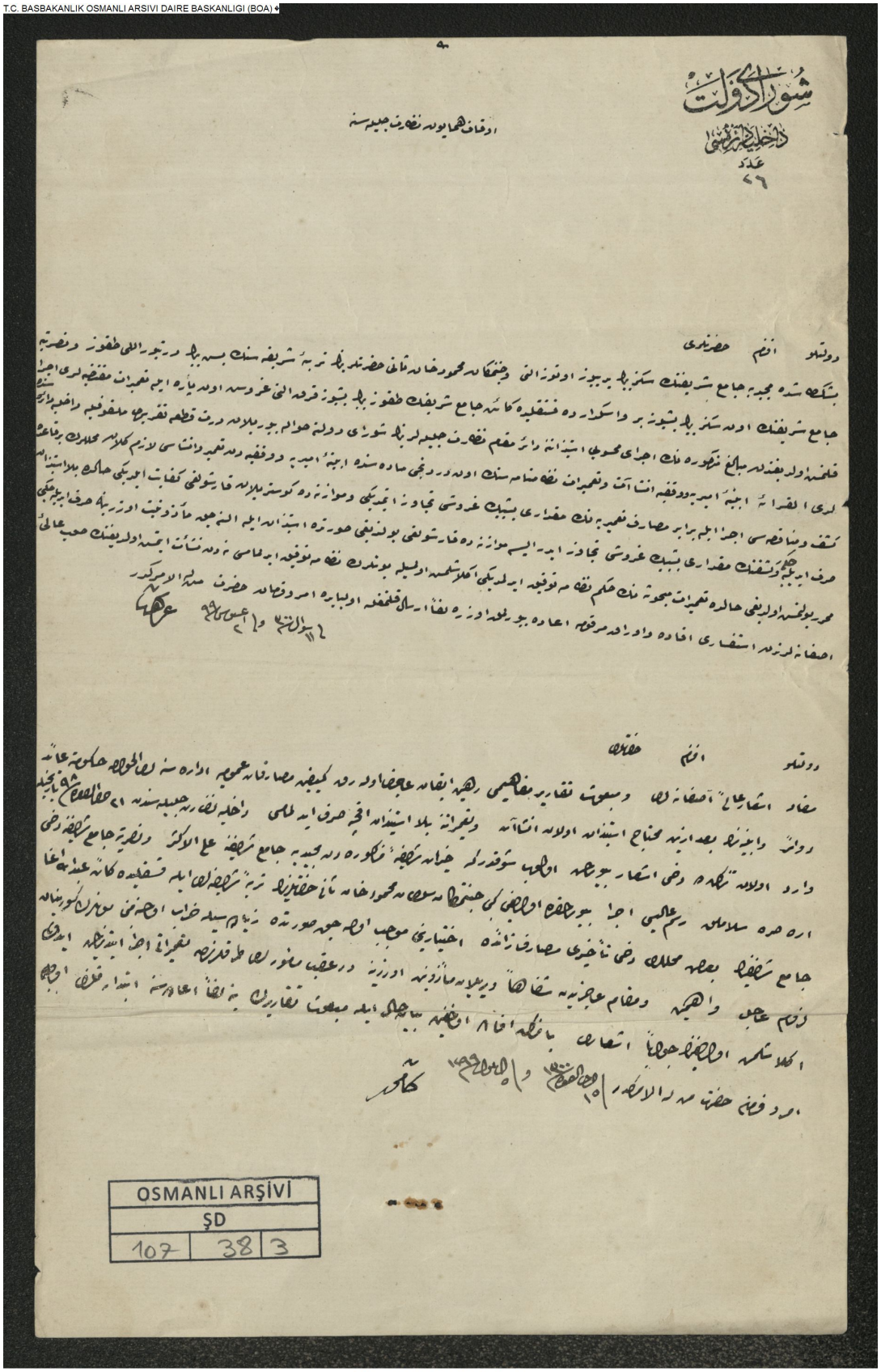

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
ŞD
107 | 38 | 1

ŞD.00107.00038.001

ŞD/107-38: Selamlık törenleri için camide gerekli tamirlerin yapılması ve bu iş için görevlendirilen tamirat memuru Hacı Osman Efendi'ye ödenecek parayla ilgili H. 8 Zilhicce 1300 [M. 10 Ekim 1883 Çarşamba] tarihli belgenin devamı

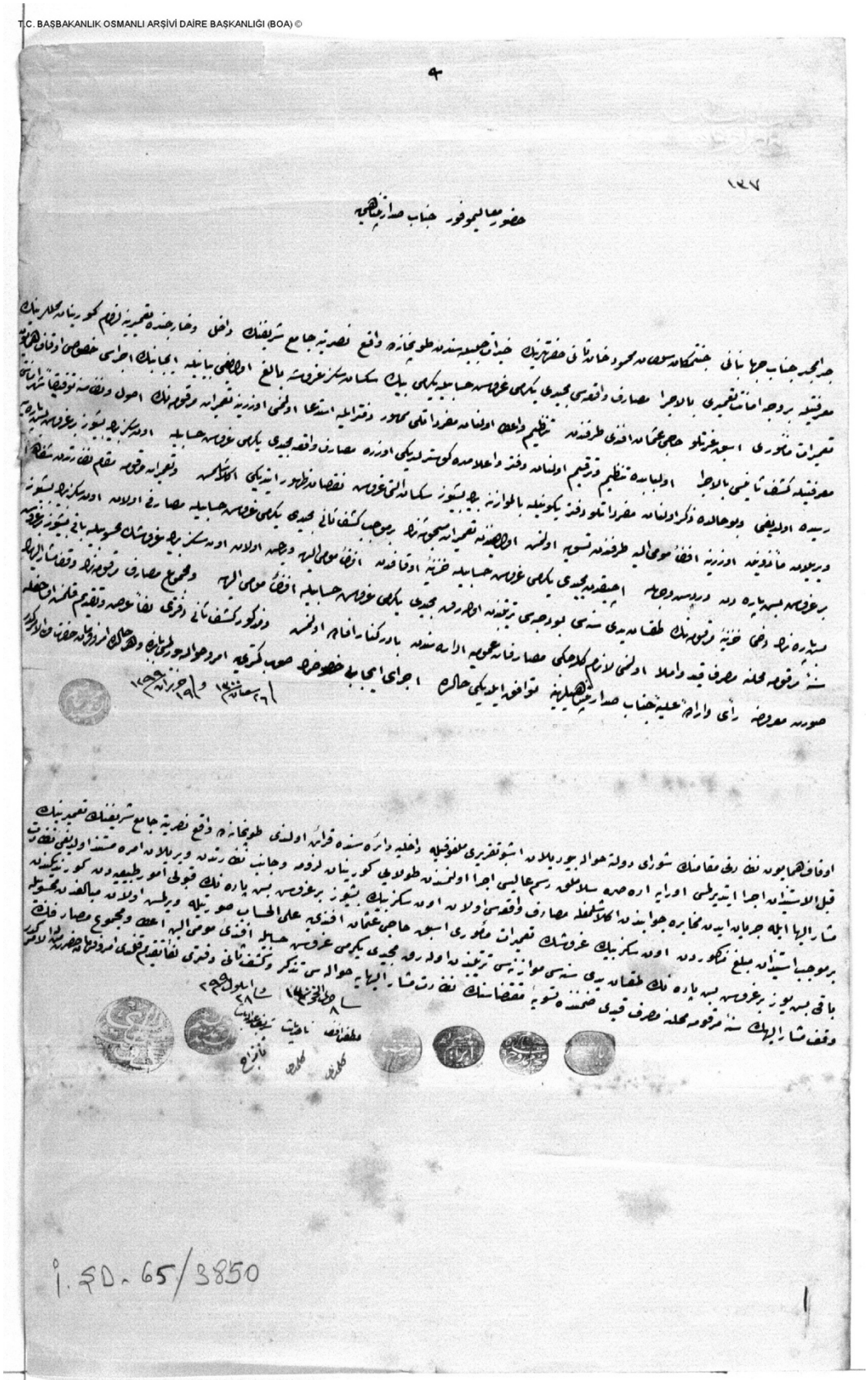
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
ŞD
107 | 38 | 3

ŞD.00107.00038.003

Ek 13 - İ.ŞD/65-3850: Caminin tamiri için görevlendirilen tamirat memuru Hacı Osman Efendi'nin çıkardığı keşif masrafının, Şehremaneti tarafından fazla bulunarak yapılan ikinci keşifle azaltılmasına dair H. 4 Muharrem 1301 [M. 5 Kasım 1883 Pazartesi] tarihli belge

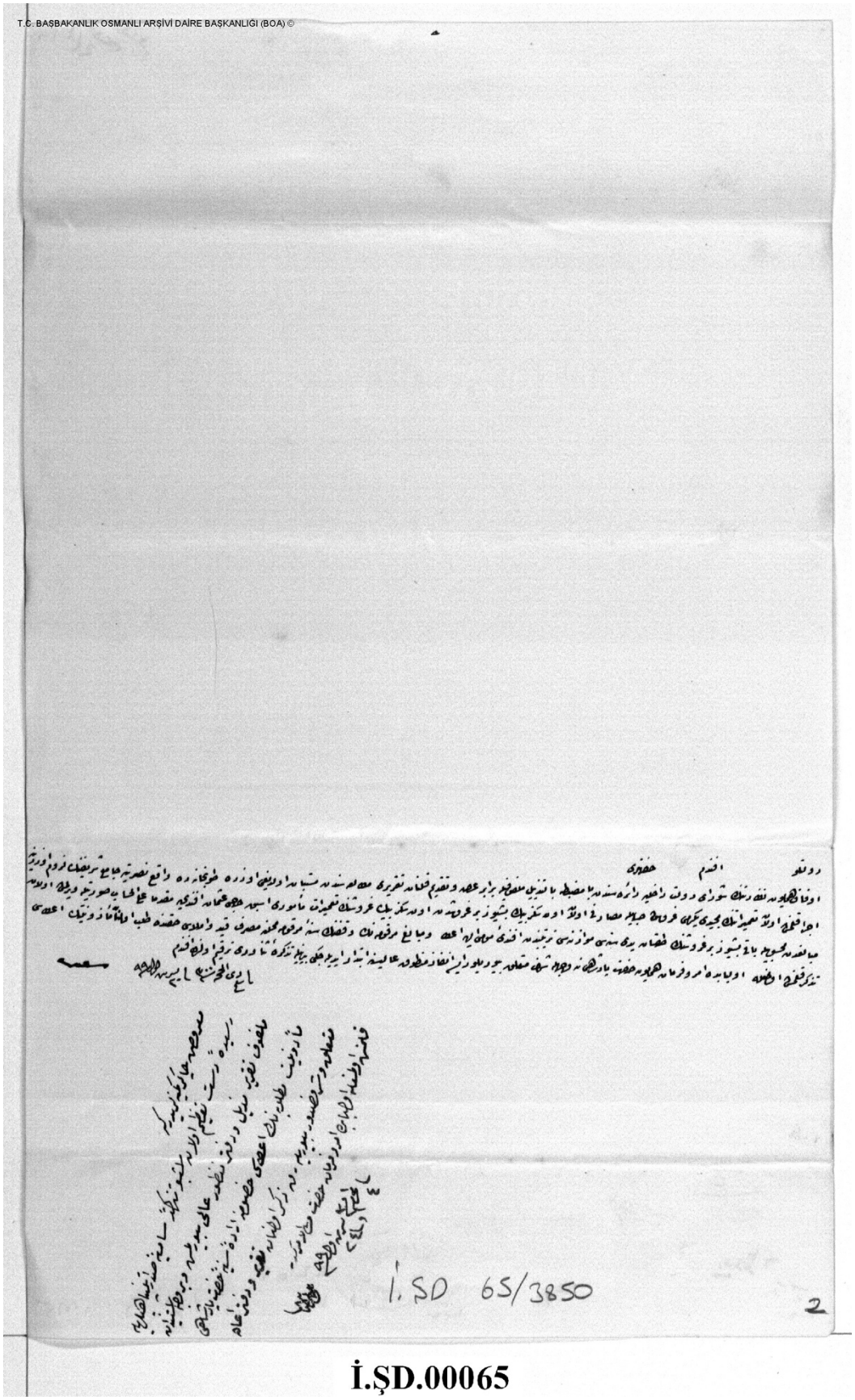

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.ŞD.65/3850

İ.ŞD.00065

İ.ŞD/65-3850: Caminin tamiri için görevlendirilen tamirat memuru Hacı Osman Efendi'nin çıkardığı keşif masrafının, Şehremaneti tarafından fazla bulunarak yapılan ikinci keşifle azaltılmasına dair H. 4 Muharrem 1301 [M. 5 Kasım 1883 Pazartesi] tarihli belgenin devamı

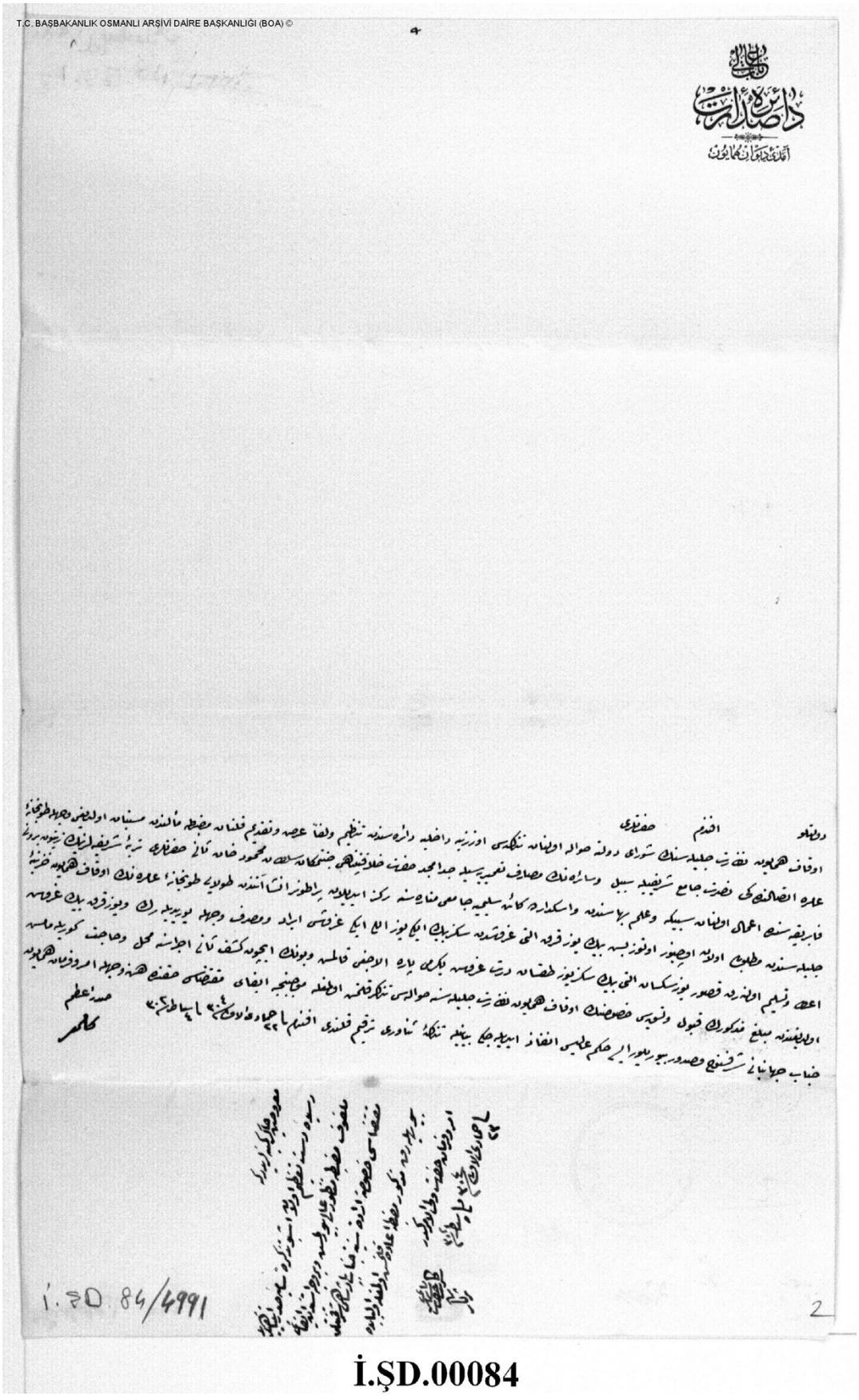

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.ŞD.00065

Ek 14 - İ.ŞD/84-4991: Caminin tamir masrafları ile bundan bağımsız diğer birkaç yerin tamiri için Tophane-i Âmire tarafından Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden 335 bin 146 kuruş talep edilmesine dair H. 23 Cemaziyelevvel 1304 [M. 17 Şubat 1887 Perşembe] tarihli belge

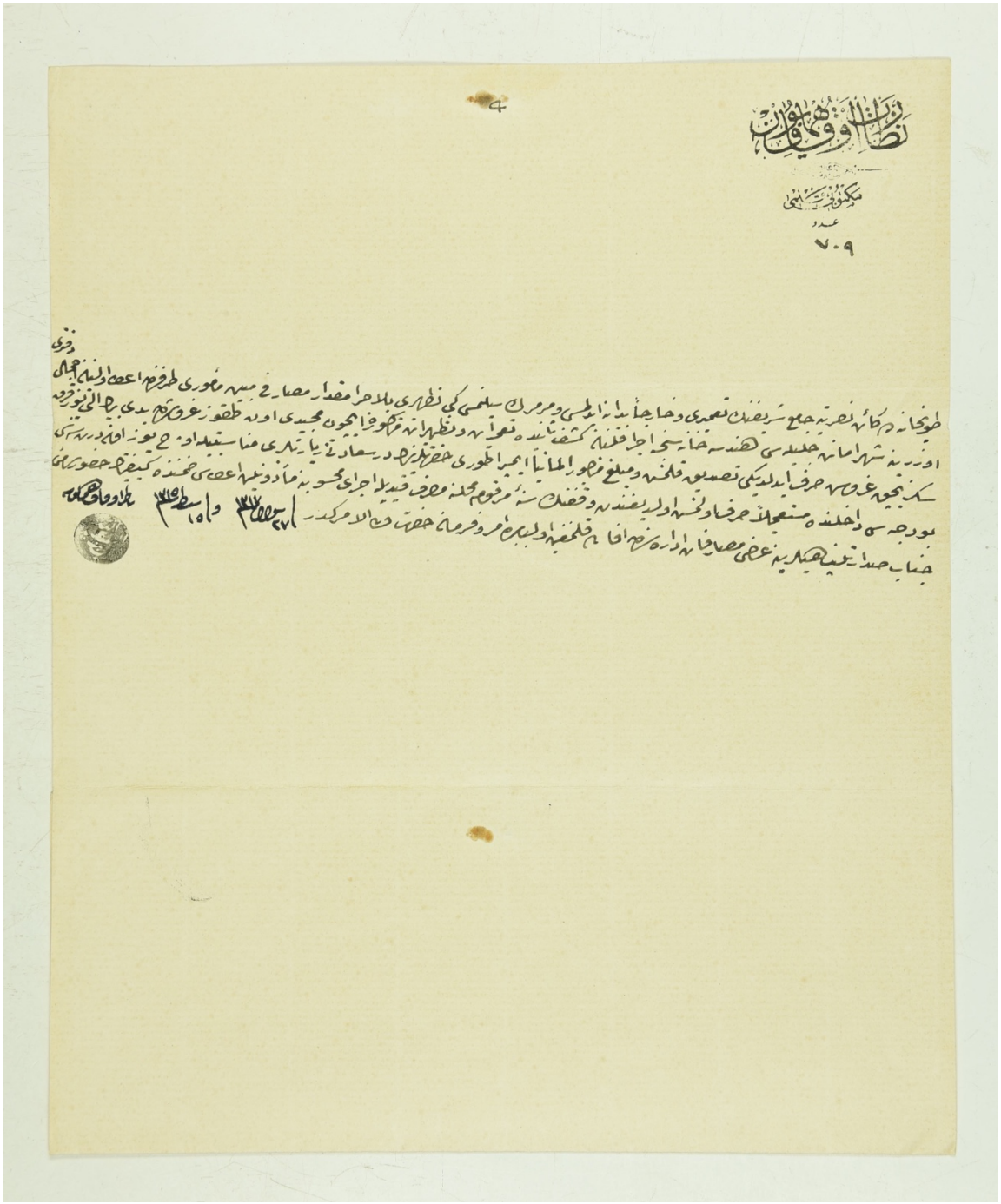

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.ŞD/84-4991: Caminin tamir masrafları ile bundan bağımsız diğer birkaç yerin tamiri için Tophane-i Âmire tarafından Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden 335 bin 146 kuruş talep edilmesine dair H. 23 Cemaziyülevvel 1304 [M. 17 Şubat 1887 Perşembe] tarihli belgenin devamı

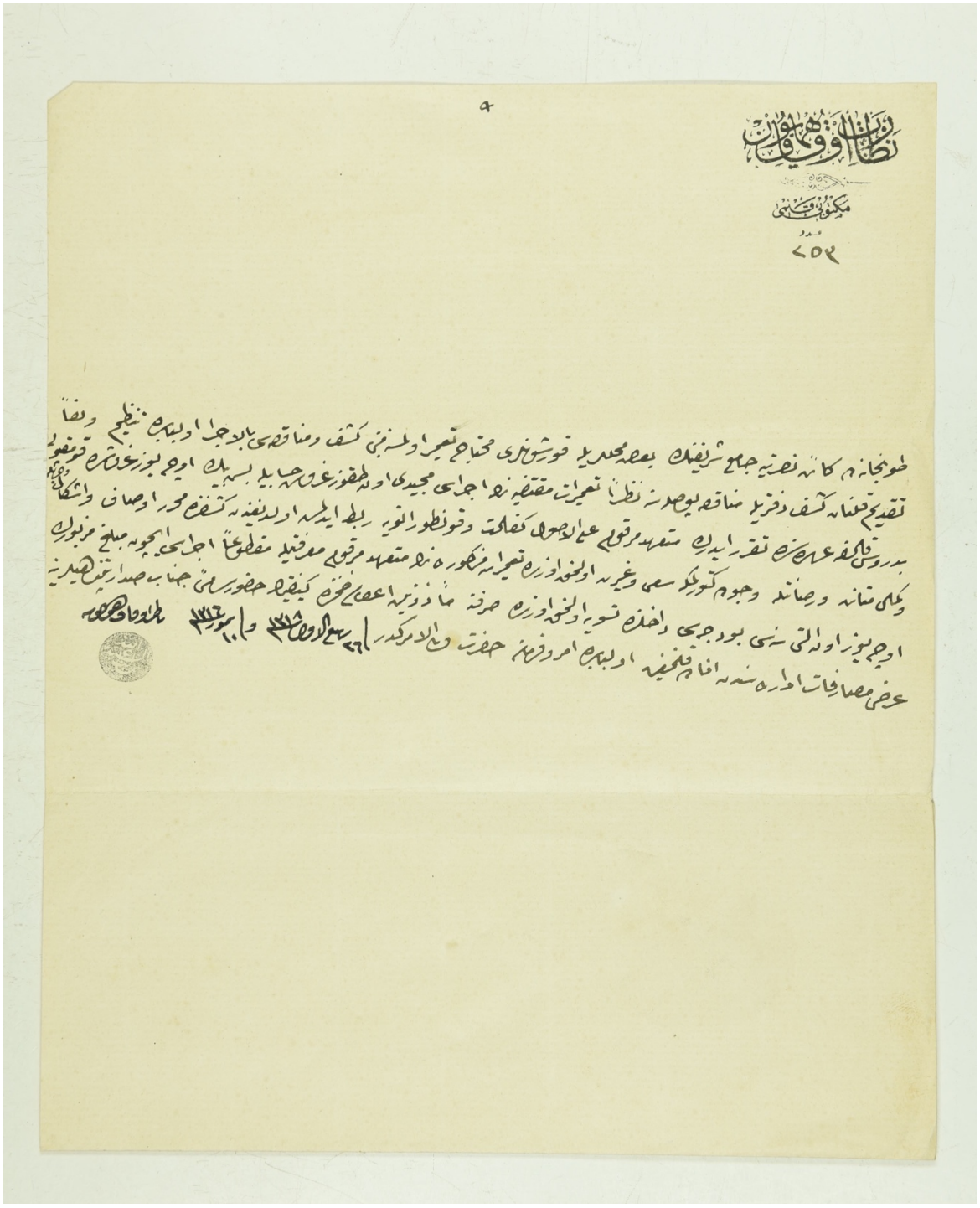

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.ŞD.00084

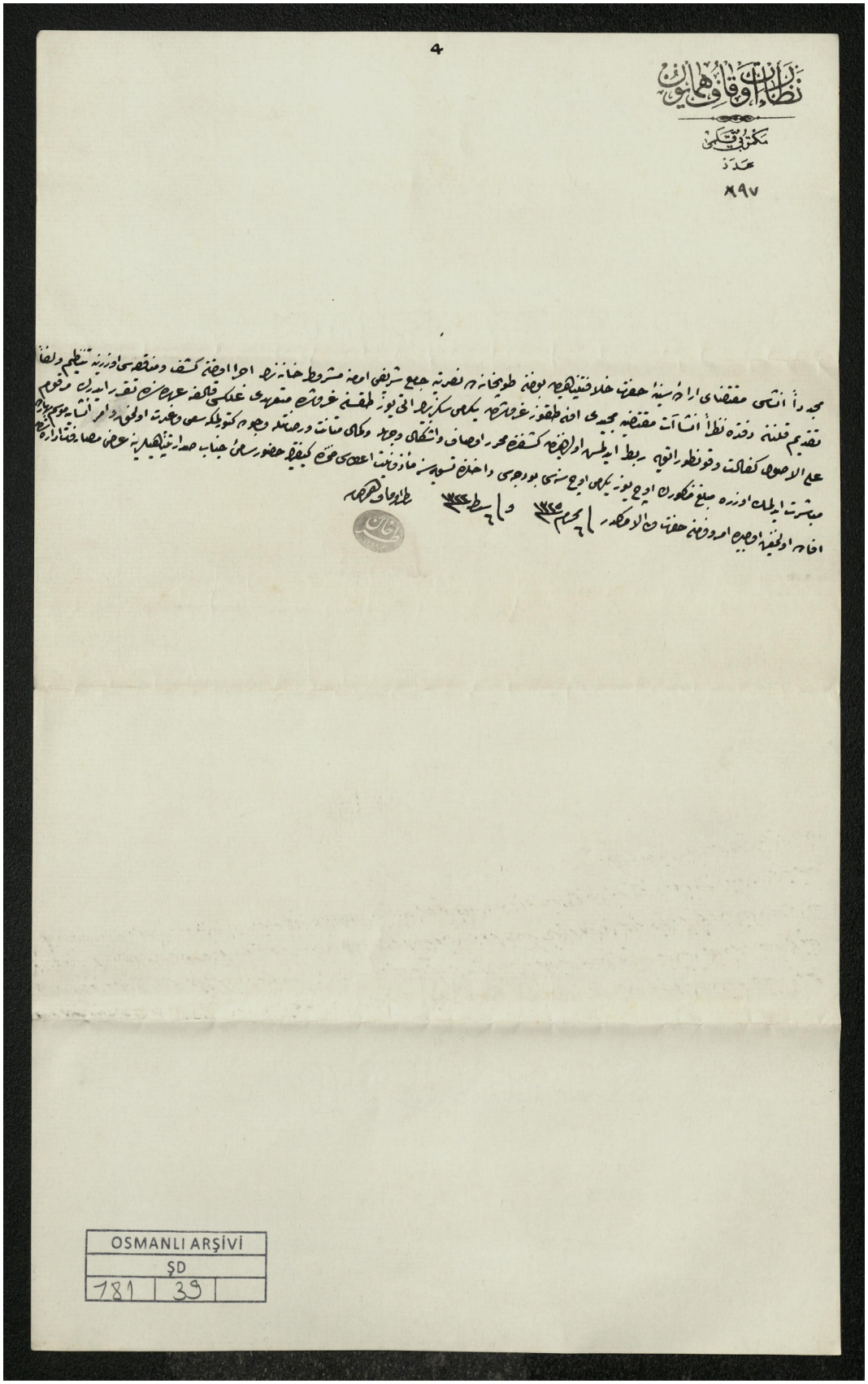
Ek 15 - ŞD/150-94: Dönemin Almanya İmparatoru Dersaadet'i ziyaret edeceği için caminin tamiri ve temizliğiyle ilgili Şehremaneti Hendesehanesi tarafından çıkarılan masrafın acilen karşılanmasına dair H. 19 Zilkade 1317 [M. 21 Mart 1900 Perşembe] tarihli belge

Ek 16 - ŞD/152-7: Caminin tamir keşfi ve bu işin kefalet ve kontrata bağlı olarak Kumkapılı Bedros(?) Kalfa tarafından yapılmasıyla ilgili H. 16 Cemaziyülevvel 1318 [M. 11 Eylül 1900 Salı] tarihli belge

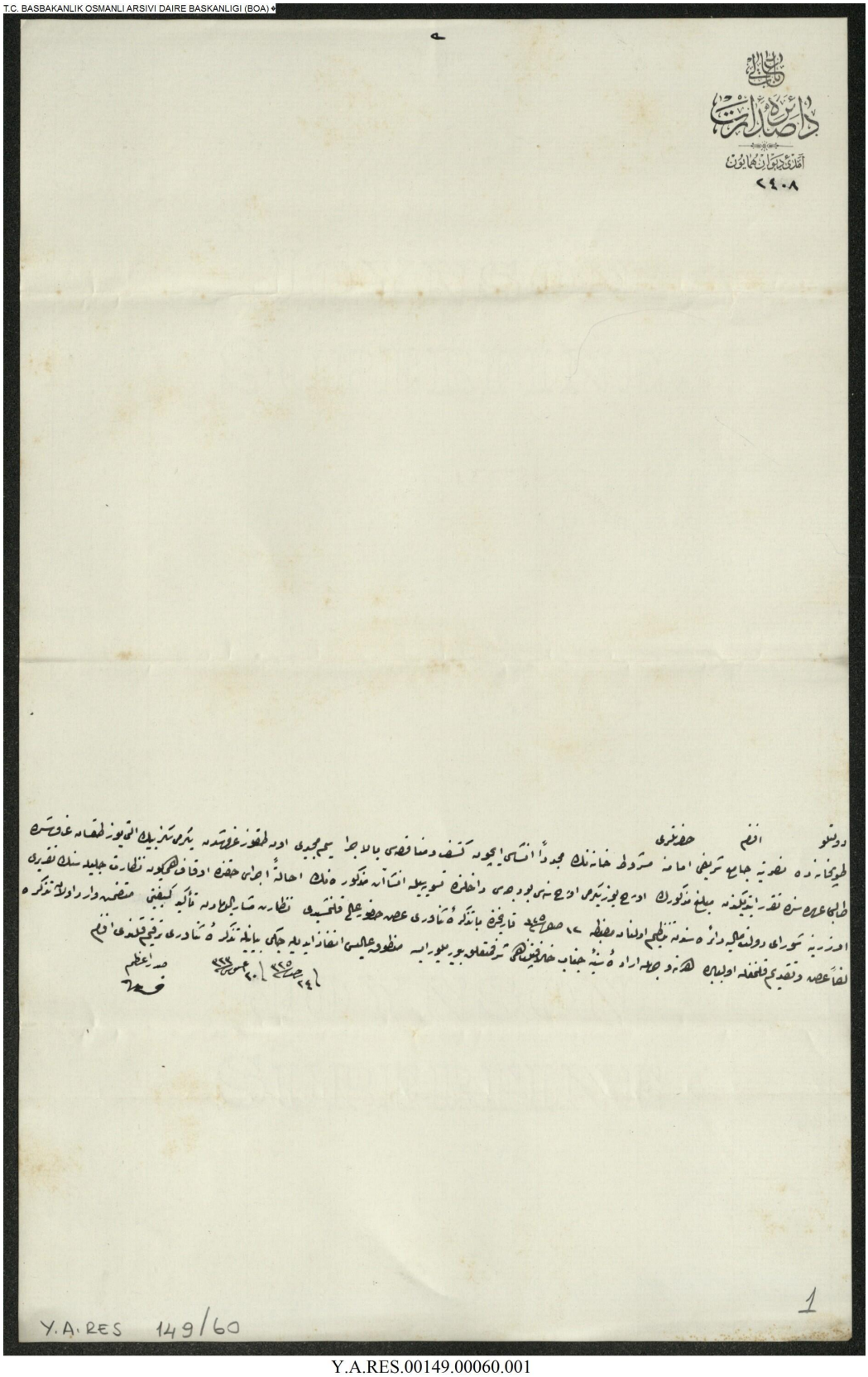
Ek 17 - ŞD./181-39: Caminin imamına ait meşruta-hânenin yeniden inşası için yapılan keşif sonucu işin, kefalet ve kontrat usulüyle Aleksi(?) Kalfa'ya verilmesiyle ilgili H. 8 Safer 1325 [M. 23 Mart 1907 Cumartesi] tarihli belge

OSMANLI ARŞİVİ
ŞD
181 | 39

ŞD.00181.00039.001

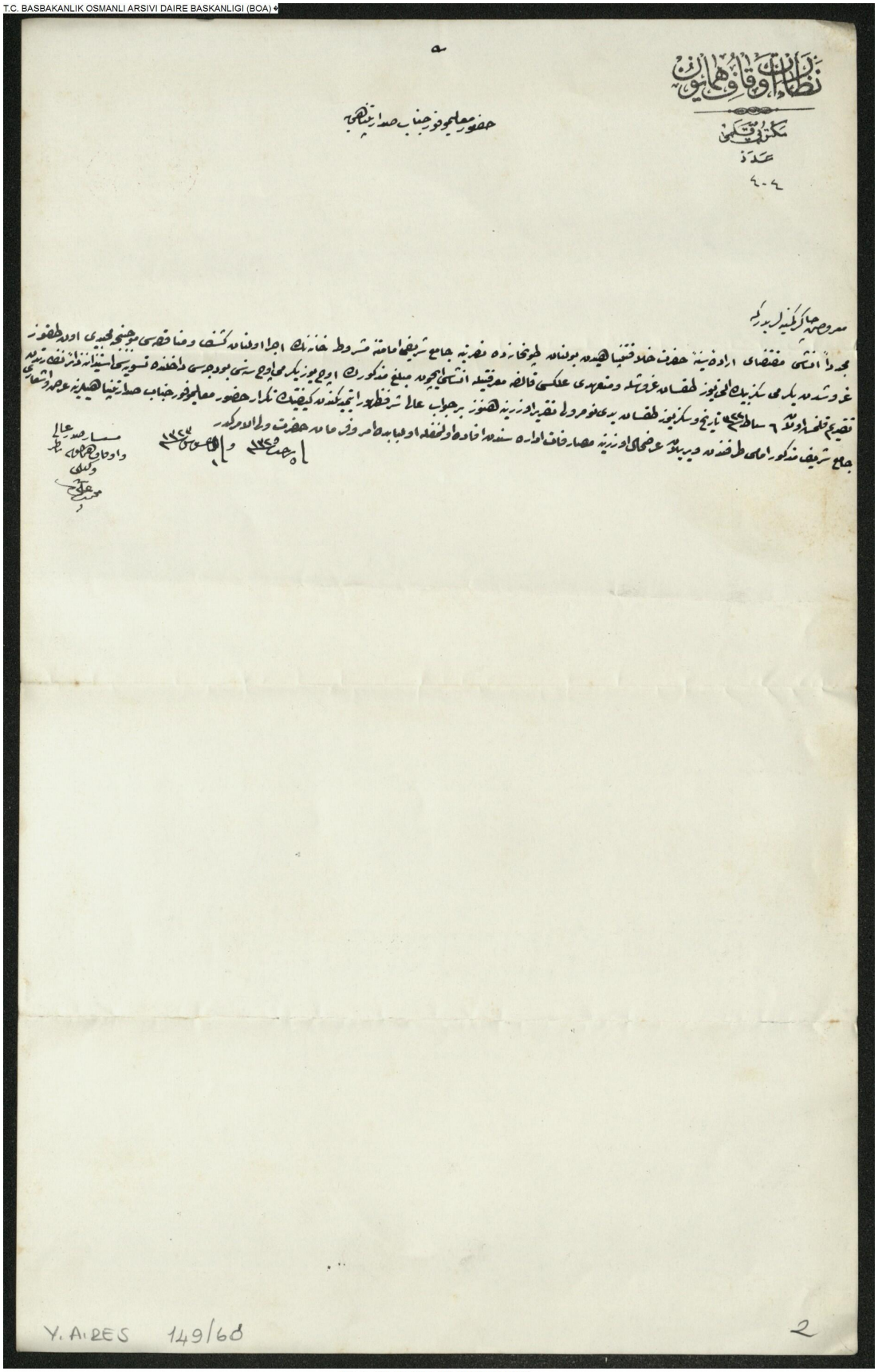
Ek 18 - Y.A.RES/149-60: İmama ait meşruta-haneyi yeniden inşa eden müteahhit Aleksi(?) Kalfa'ya ücretinin ödenmesi bildirildiği hâlde bununla ilgili bir gelişme olmadığının caminin imamı tarafından verilen bir arzuhalle sorulduğuna dair H. 24 Recep 1325 [M. 2 Eylül 1907 Pazartesi] tarihli belge

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.A.RES.00149.00060.001

Y.A.RES/149-60: İmama ait meşruta-haneyi yeniden inşa eden müteahhit Aleksi(?) Kalfa'ya ücretinin ödenmesi bildirildiği hâlde bununla ilgili bir gelişme olmadığının caminin imamı tarafından verilen bir arzuhalle sorulduğuna dair H. 24 Recep 1325 [M. 2 Eylül 1907 Pazartesi] tarihli belgenin devamı

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

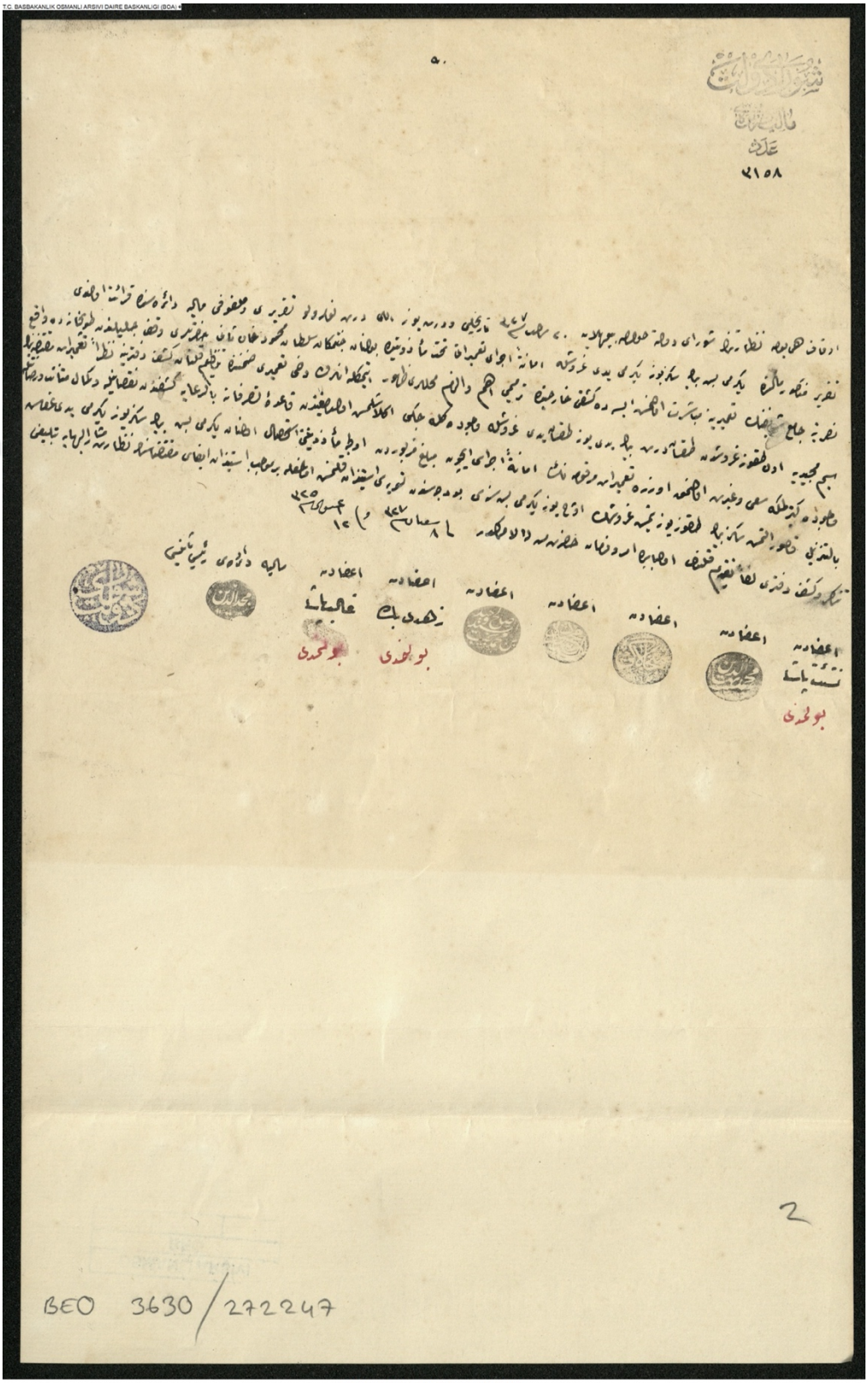

Y.A.RES 149/60

2

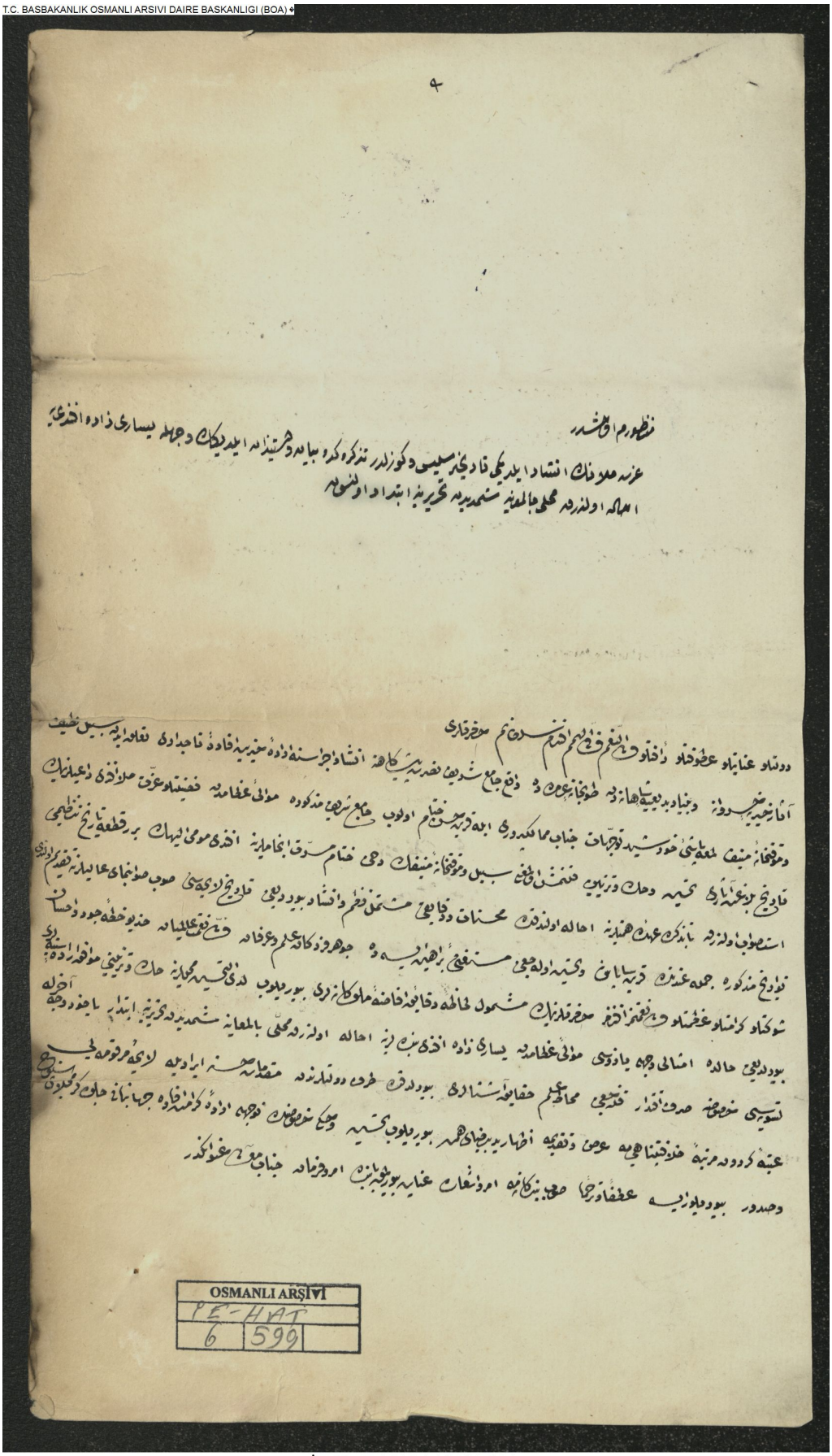
Y.A.RES.00149.00060.002

Ek 19 - BEO/3630-272247: Caminin 25 bin kuruş keşif bedeliyle başlanan tamirinin 94 bin kuruşa varacağının anlaşılması üzerine tasarruf tedbirlerine riayet ederek gerekli tamirlerin yapılmasına dair H.22 Şaban 1327 [M.8 Eylül 1909 Çarşamba] tarihli belge

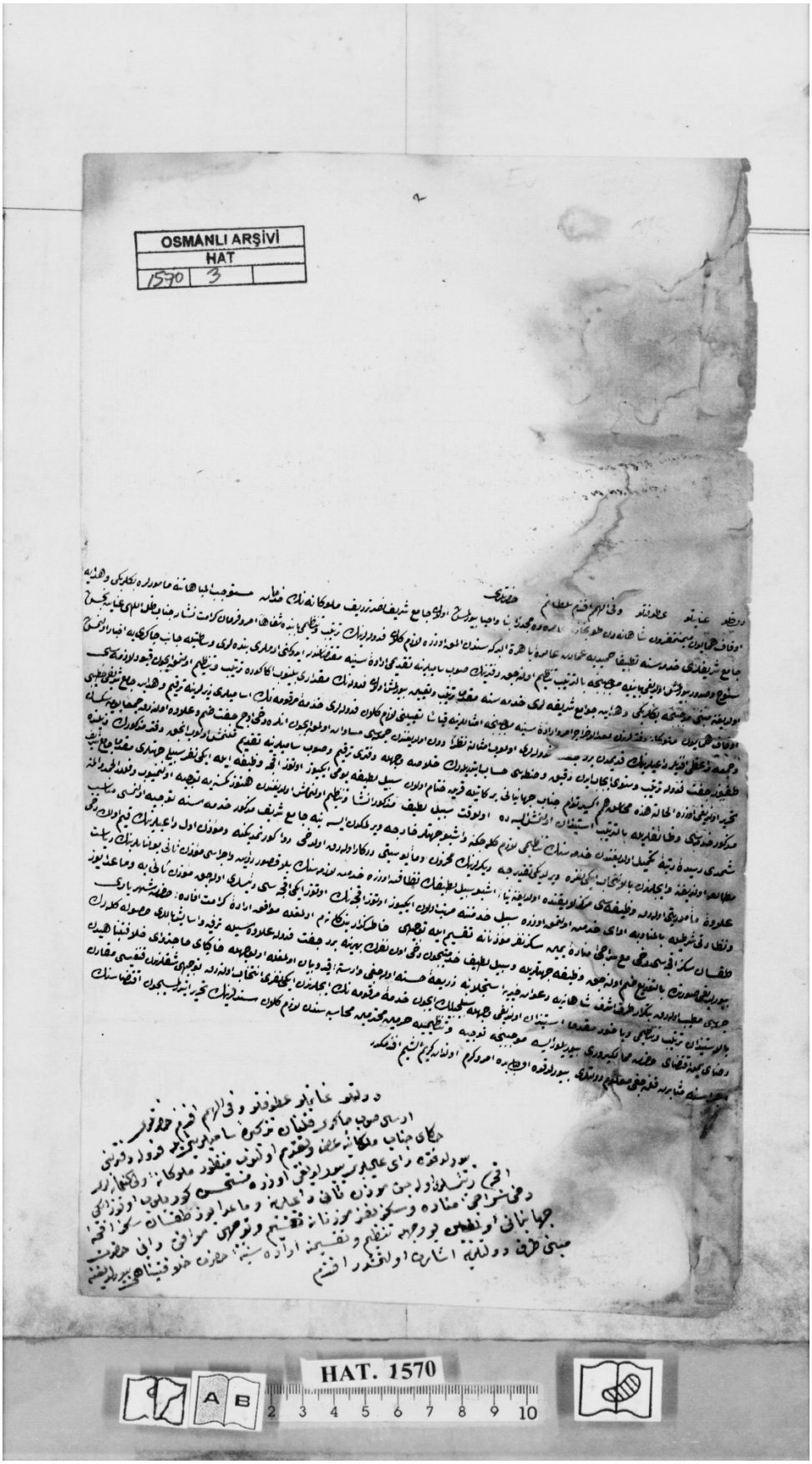
BEO.003630.272247.002

Ek 20 - İE.HAT/6-599: Sebil ve muvakkithaneye tarih düşürülmesiyle ilgili H. 12 Cemaziyelâhir 1242 [M. 11 Ocak 1827 Perşembe] tarihli belge

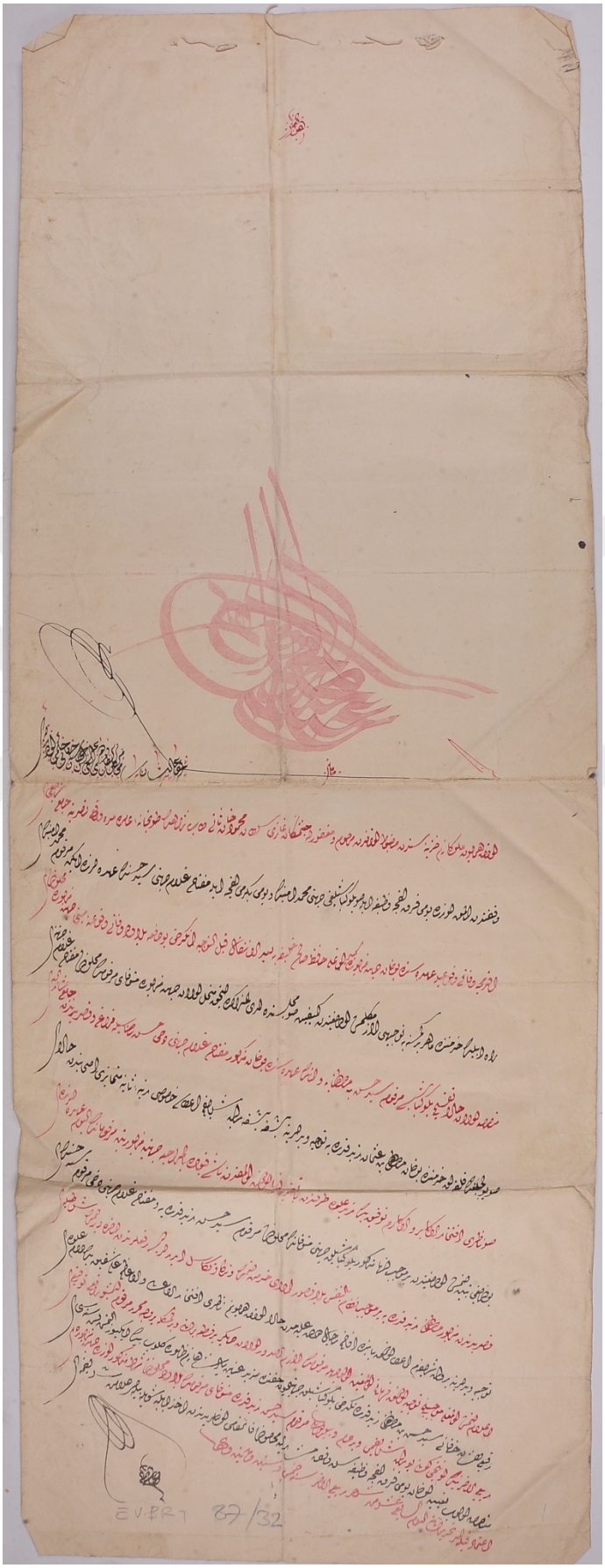

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

İE.HAT.00006.00599.001

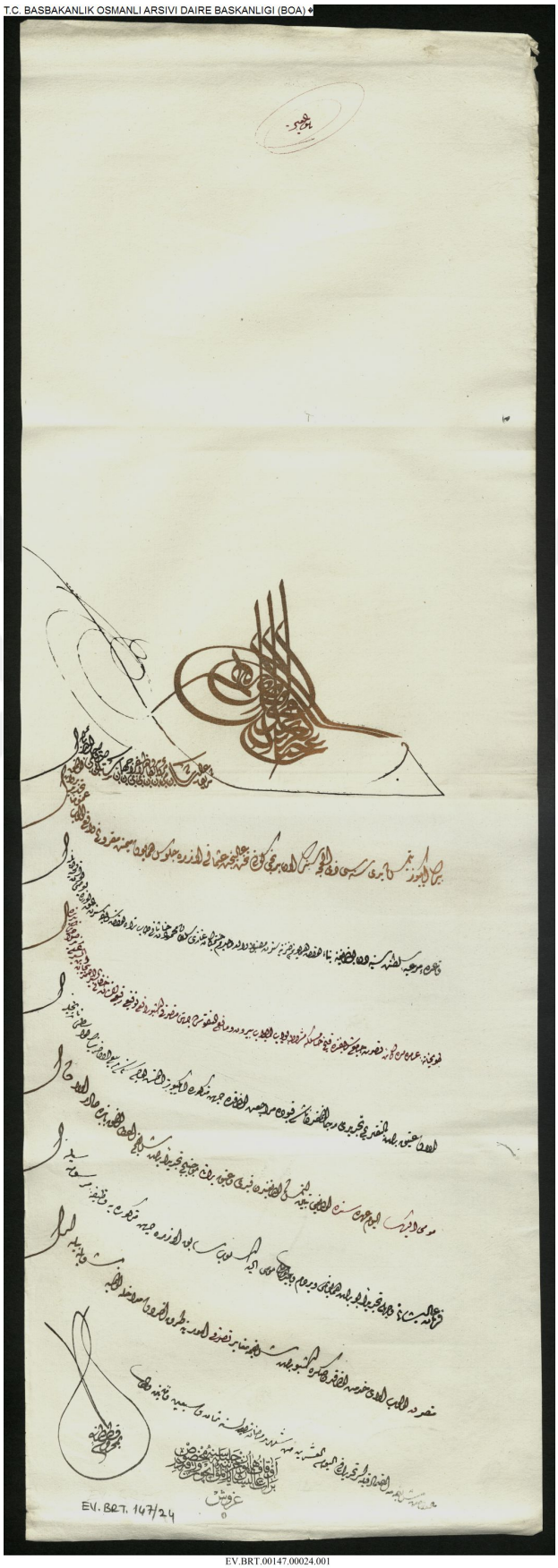
Ek 21- HAT/1570-3. Fodula defterleri ve sebil binasına ilk defa yapılacak görevlendirmelerle ilgili H. 4 Cemaziyelâhir 1242 [M. 3 Ocak 1827 Çarşamba] tarihli belge

Ek 22 - EV.BRT/87-32: Miftâh-ı gulamlık görevlendirmesiyle ilgili Berat belgesi

Ek 23 - EV.BRT/147-24: bevvâb-ı ebvâb-ı bîrûnluk ve mâni'u'n-nukûşluk görevlendirmeleriyle ilgili Berat belgesi

EV.BRT.00147.00024.001

ÖZET

Salman, Zehra Nur, Arşiv Belgeleri Işığında Nusretiye Camii, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, 255 s.

Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından olan 19. yüzyılın ilk otuz senesinde Sultan olan II. Mahmut, Batılılaşma çabalarıyla özdeşleşen tarihî şahsiyetlerdendir. Onun, tarihî yarımada dışında, Tophane'de yaptırdığı Nusretiye Camii, dönemin ruhunu yansıtan önemli eserlerdendir. Kışla yapısıyla bir bütün oluşturacak şekilde inşa edilen caminin dinî temsiliyeti, hünkâr kasrının dünyevî temsiliyetiyle birleştirilerek cami tipolojisinde yeni bir biçim ortaya çıkarılmıştır. Barok üsluptan Ampir üsluba geçişi simgeleyen eserlerin öncüsüdür. Caminin içindeki kuşak yazısı ve kitabeler, hat sanatının seçkin örneklerini oluşturur. Camiyi inşa ettiği bilinen Krikor Amira Balyan, bu yüzyılda 4 kuşak boyunca büyük ölçekte eserlerle anılan Balyan ailesinin atasıdır.

Caminin isimlendirilmesi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışıyla ilişkilendirilir. Dönemin olaylarına bakıldığında, caminin açılışından hemen sonra ve Ocağın kaldırılmasından önce, Yunan ayaklanmalarına karşı kazanılmış zaferler olduğu da görülür. İsimlendirmeyle ilgili bir arşiv belgesi, önerilen adların değerlendirilerek içlerinde "Câmi-i Nusret"e karar kılındığını belirtir.

Devlet Arşivlerinde yapılan araştırmalarda, caminin inşaat defterleri bulunamamış, caminin geçirdiği tamirler ve mefruşatla ilgili 58 adet belgeye ulaşılmıştır. Caminin inşasının tamamlandığı 1826'dan, tespit edilebilen son tamir belgesi tarihi olan 1909'a kadarki 83 yıllık zaman dilimi içinde sadece Nusretiye Camii'yle ilgili toplam masraf 273 bin 237 kuruştur. Ayrıca şadırvanın yeniden inşası ve sonrasında keşfiyle ilgili 2 belge bulunur. Belgelerin birinden, camiye bağlı bir sıbyan mektebi olduğu öğrenilmektedir.

Cami ilk yapıldığı sırada 34 kişi olan görevli sayısı, takip eden dönemlerde artmıştır. Caminin açılışından 9 ay sonra, o tarihte yeni bitirildiği anlaşılan sebil binası için ilk defa görevlendirilecek olan kişilerin, minare kandilcileri ve 8 müezzin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nusretiye, Osmanlı Mimarisi, Cami, Arşiv Belgeleri

ABSTRACT

Salman, Zehra Nur, Nusretiye Mosque in the Light of the Archive Documents, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Abdulkadir Dündar, 255 p.

In the first thirty years of the 19th century, Mahmut II is one of the historical figures identified with the Westernization efforts. Nusretiye Mosque in Tophane is outside the historical peninsula and one of the important buildings reflecting the spirit of period. The mosque was built to form a harmony with barracks and a new form has emerged in mosque typology by combining religious representation with the secular representation. It symbolizes the transition from Baroque style to Empiric. The writings inside the mosque constitute outstanding examples of calligraphy. It is known that Krikor Amira Balyan built the mosque.

The naming of mosque is associated with abolition of the Janissary Corps. It is also seen that there were victories won over the Greek uprisings immediately after the opening of the mosque. An archive document states that the names were evaluated and a decision was made on "Câmi-i Nusret".

In the archives, the construction books could not be found, and 58 documents are found about the repairs. Between the years from 1826 to 1909, total cost of repair for the mosque was 273 thousand 237 kurush. There are two documents regarding the reconstruction of the fountain. One document states that there is a primary school affiliated to the mosque.

When the mosque was first built, 34 people were on duty and this number increased in the following periods. The first people assigned for public fountain building were the people responsible from the lighting of the minarets and 8 muezzins of the mosque.

Key Words: Nusretiye, Ottoman Architecture, Mosque, Archive Documents